

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUSSELL FELSEFESİNDE YARGI
BAĞLAMINDA GÖNDERİM SORUNU

Çağdaş Burak KARATAŞ

2501180201

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Egemen Seyfettin KUŞCU

İSTANBUL – 2022

ÖZ

RUSSELL FELSEFESİNDE YARGI BAĞLAMINDA GÖNDERİM SORUNU ÇAĞDAŞ BURAK KARATAŞ

Bu tezin amacı Bertrand Russell'ın metafiziğinin etkilerini, özgünlüğünü ve güncelliğini ortaya koymaktır. Bu nedenle bu çalışmada Bertrand Russell'ın felsefesinde yargı bağlamında gönderim sorunu incelenmiştir. Bu bakımdan, önerme, önermenin parçaları ve gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl çözümlendiği sergilenmiştir. Bu amaçla öncelikle Russell'ın düşüncelerinin tarihsel arka planı incelenerek onun hangi felsefi soruları devraldığı gösterilmiştir. Daha sonra Russell'ın söz konusu sorulara düşünce hayatı boyunca nasıl açıklamalar getirdiği sergilenmiş ve bu açıklamalar doğrultusunda biçimlenen Russell felsefesinin çağdaş dönemde nasıl bir konumu olduğu ortaya konmuştur. Böylece Russell'ın felsefesinin ne türden bir metametafizik varsaydığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bertrand Russell, Dil, Yargı, Önerme, Gönderim, Metafizik, Gerçekçilik, Somut Tikel, Tümel, Tanışıklık, Metametafizik, Doğruluk, Anlam.

ABSTRACT

**THE PROBLEM OF REFERENCE IN THE CONTEXT OF
JUDGEMENT IN RUSSELL’S PHILOSOPHY**

ÇAĞDAŞ BURAK KARATAŞ

The aim of this thesis is to reveal the influence, originality, and the contemporary relevance of Bertrand Russell's metaphysics. To this end the problem of reference in the context of judgment in Bertrand Russell's philosophy has been taken into consideration. In this regard, the relation between propositions, parts of the propositions and mind-independent reality is analyzed. Relying on an exploration of the historical background of Russell’s views, the philosophical questions Russell has undertaken are clarified. Then, the explanations put forward by Russell to the aforementioned questions throughout his career have been presented. The position occupied by Russell's philosophy shaped in line with these explanations in the contemporary philosophy is revealed. In the end the kind of metametaphysics assumed by Russell’s philosophy is clarified.

Keywords: Bertrand Russell, Language, Judgment, Proposition, Reference, Metaphysics, Concrete Particulars, Universals, Acquaintance, Metametaphysics, Truth, Meaning.

ÖNSÖZ

Bertrand Russell hem kendisinden önceki felsefe geleneğiyle ilişkili olan hem de kendisinden sonra gelen felsefeleri kökensel biçimde etkilemiş olan bir düşündürdür. Her ne kadar Russell'ın felsefesinin Türkçe felsefe kültüründeki alımlanışı onun daha çok epistemoloji ve dil felsefesi bağlamındaki öne sürümleri üzerine olsa da Russell'ın geçtiğimiz yüzyılda ortaya konan metafizik, dil felsefesi, epistemoloji, matematik felsefesi ve zihin felsefesi gibi alanlara oldukça geniş kapsamlı bir etkisi vardır. Bununla birlikte, Russell'ı ortaya koyduğu metafiziği merkeze koyarak ele almak onun dil felsefesindeki veya epistemolojideki iddialarını daha iyi anlamak bakımından bir olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Russell'ın metafiziğini açımlayarak hem söz konusu olanağı hem Russell'ın işaret ettiğimiz geniş kapsamlı etkisini hem de güncelliğini ortaya koymaya çalıştık. Bu anlamda tezimizin Türkçe düşünce dünyasına katkı sağlamasını amaçlıyor, Russellcı bir bakış açısının geliştirilmesi ve derinleştirilmesi için bir hareket noktası olabildiğini umuyoruz.

Tezin ortaya çıkması sürecinde kendisinden başta felsefeye bakış açısı ve akademik tutumu olmak üzere çokça şey öğrendiğim, çalışmamıza ilgisini ve yardımını sunmaktan hiçbir zaman geri durmayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Egemen Seyfettin Kuşcu'ya sonsuz teşekkürler ederim. Ayrıca felsefi gelişimimde ve tutumumda oldukça büyük etkisi olan İnsancıl Felsefe Çevresindeki hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim. Son olarak, hayatımın her anında her zaman yanımda olan değerli annem Mecbure Karataş'a ve biricik kardeşim Ezgi Ceylan'a teşekkürlerimi sunarım.

ÇAĞDAŞ BURAK KARATAŞ

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSSELL'IN DÜŞÜNSEL ARKA PLANI

1.1. KANT'TA YARGI.....	12
1.2. MATEMATİKSEL GELİŞMELER BAKIMINDAN YARGININ KONUMU	20
1.2.1. MANTIĞIN ARİTMETİKLEŞTİRİLMESİ.....	21
1.2.2. MATEMATİĞİN MANTIKSALLAŞTIRILMASI.....	23
1.3. FREGE'DE YARGI.....	28
1.3.1. YARGININ YAPISI.....	29
1.3.2. YARGININ PARÇALARI.....	35
1.4. BRADLEY'DE YARGI.....	40
1.4.1. YARGI VE YARGININ PARÇALARI.....	41
1.4.2. GERÇEKLİK: DOĞRULUK VE GÖNDERİM.....	46
1.5. SONUÇ.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

RUSSELL'IN YARGI ANLAYIŞI

2.1. KATI GERÇEKÇİ DÖNEM.....	51
2.1.1. ÖNERME VE TERİMLER.....	52
2.1.2. BAĞINTI VE DİĞER OLUŞTURUCULAR.....	58
2.1.3. SONUÇ.....	63
2.2. KATI GERÇEKÇİLİKTEN İLİMLİ GERÇEKÇİLİĞE GEÇİŞ.....	64

2.2.1. MEINONG'UN GERÇEKÇİLİĞİ.....	65
2.2.2. GÖNDERİM ÜZERİNE	67
2.2.3. SONUÇ.....	72
2.3. FENOMENALİST DÖNEM	73
2.3.1. FELSEFE SORUNLARI	73
2.3.1.1. TANIŞIKLIK VE ÖNERME	74
2.3.1.2. TEKİLLİK VE GÖNDERİM	76
2.3.2. BİLGİ KURAMI	79
2.3.2.1. ÖNERME VE PARÇALARI	79
2.3.2.2. ÖNERMENİN BİRLİĞİ	80
2.3.3. DIŞ DÜNYA ÜZERİNE BİLGİMİZ	83
2.3.3.1. ÖNERME VE TANIŞIKLIK	83
2.3.3.2. OLGULAR VE DIŞ DÜNYA	85
2.3.4. SONUÇ.....	86
2.4. MANTIKSAL ATOMCULUK DÖNEMİ.....	87
2.4.1. ÖNERME VE OLGU.....	87
2.4.2. ÖNERMENİN OLUŞTURUCULARI VE GÖNDERİM	92
2.4.3. SONUÇ.....	98
2.5. DOĞALCI DÖNEM.....	99
2.5.1. ÖNERMENİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	99
2.5.2. ÖNERMENİN OLUŞTURUCULARI.....	103
2.5.3. DOĞRULUK VE ANLAM	111
2.5.4. SONUÇ	118
2.6. DEĞERLENDİRME.....	121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE RUSSELLCİLİK

3.1. SEMANTİK VE PRAGMATİK BAKIMDAN TEKİL ÖNERMELER	123
3.1.1. ÖZEL ADLAR VE BETİMLEME	126
3.1.2. TEKİL ÖNERMELER VE TANIŞIKLIK	129
3.2. ÖNERMENİN OLUŞTURUCULARI: TİKELLER VE TÜMELLER.....	139
3.2.1. SOMUT TİKELLER	140
3.2.2. TÜMELLER	145

3.3. RUSSELL METAFİZİĞİNE YÖNELİK METAMETAFİZİKSEL BİR DEĞERLENDİRME.....	151
3.3.1. ÇAĞDAŞ METAMETAFİZİK YAKLAŞIMLAR	153
3.3.2. RUSSELL METAFİZİĞİNİN KONUMU	157
 SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	171

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.e.	: Aynı Eser
A.y.	: Aynı Yer
ADÜS	: Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma
BK	: Bilgi Kuramı
Çev.	: Çeviren
Bkz.	: Bakınız
DDÜB	: Dış Dünya Üzerine Bilgimiz
DFİ	: Duyu Verilerinin Fizik ile İlişkisi
ed.	: Editör
FS	: Felsefe Sorunları
GÜ	: Gönderim Üzerine
MA	: Mantıksal Atomculuk
Mİ	: Matematiğin İlkeleri
PM	: Principia Mathematica
pp.	: Sayfalar / Sayfa Arası
s.	: Sayfa
Vol.	: Sayı

GİRİŞ

*“Şeylerin gerçek ve birbirinden tamamen ayrı olduğunu anladım
Bunu gözlerimle anladım, asla düşünceyle değil.
Bunu düşünceyle anlamak onların hepsini aynı sanmama yol açardı”¹*

Düşünce tarihi boyunca dil, düşünce ve gerçeklik arasındaki ilişki bir inceleme konusu olmuştur. Düşünmek nedir, yargı vermek ne demektir, düşünülenin dile getirilmesi ne demektir ve dile getirilenler nelerdir gibi pek çok soru incelemeye yön vermiştir. 20. yy, bu inceleme açısından ilgi çekici bir dönüşümün sergilendiği bir dönemdir. “Dile dönüş (**linguistic turn**)”² olarak adlandırılan bu dönüşüm, düşünceye ve gerçekliğe dair incelemeleri dilsel bir temelden hareket ederek çözümlemesiyle ayırt edicidir. Söz konusu dönüşümün başlangıcında öne çıkan iki düşünür, Gottlob Frege ve Bertrand Russell’dir.

Frege ve Russell’ın felsefeleri çalışmamızın içinde detaylıca ele alınacaktır. Her iki düşünür de dil dışı bir gerçekliği kabul eden ve söz konusu gerçeklik hakkında nasıl konuşulabildiğini inceleyen düşünürler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, gerçekleştirilen dile dönüşün yalnızca bir yöntem olduğuna işaret etmek gerekir çünkü iki düşünür de var olanları dilsel bir alana ya da temele sıkıştırmamaktadır. Onların yaptığı; dilin, özellikle de dilin mantıksal yapısının yanlış anlaşılmasıyla felsefede hangi “sahte (**pseudo**)” sorunlarla uğraşıldığını sergilemek ve bu sorunların çözüm olanağını sunmaktır.

Dilin mantıksal incelenişinin kazandığı bu önem Viyana çevresi eliyle daha da öne çıkarılmıştır. Viyana çevresi, tarihiyle ya da üyelerinin çeşitliliğiyle her ne kadar

¹ Fernando Pessoa, “If, after I die, someone wants to write my biography”, **A Little Larger Than The Entire Universe: Selected Poems** içinde, ed.: Richard Zenith, çev. Richard Zenith, New York, Penguin Books, 2006, s. 61. Tezimiz, zihinden bağımsız bir gerçeklik olduğunu ve o gerçekliğin çoklu bir yapıda olduğunu düşünce yoluyla öne süren Bertrand Russell’ın metafiziğini ele almaktadır.

² Michael Dummett dile dönüşün gerçekleşmesiyle analitik felsefenin başladığını öne sürmektedir ve bu açıdan Frege’nin kökende yer aldığını düşünmektedir. Bkz. Michael Dummett, **Origins of Analytical Philosophy**, New York, Bloomsbury Academic, 2014, s. 5-13.

homojen bir yapı olmasa da çevrenin öne çıkan özelliği, sahte sorunlardan kurtulmanın yanı sıra dil-dünya ilişkisini salt dil bağlamında kalarak çözümlemesidir.³ Söz konusu çevrenin en önde gelen üyesi Rudolf Carnap'tır. Carnap felsefi sorunların yalnızca dil içi sorunlar olduğunu vurgulayarak dilden yola çıkan ve dil-dışı bir gerçeklik hakkında bildirim yapan metafiziklere karşı çıkmaktadır. Carnap'ın anlam (**meaning**)-gönderim (**reference**) ve doğruluk (**truth**) gibi sorunları dilsel bir çerçeveye indirgeme çabasına gelen önemli bir eleştiri W.V.O. Quine tarafından sunulmuştur.⁴ Quine, dilin birimleriyle dünyanın birimlerini birebir örten bir bağıntı içinde ele almayı bir mit olarak nitelemektedir. Ona göre, felsefecilerin dile getirdikleri herhangi türden bir ifade, kendilerini çeşitli ontolojik bağlılıklara (**commitment**) sürüklemektedir. Bu bakımdan, felsefeye düşen görev, neler söylerken nelere bağlanıldığının saptanması ve ontolojik bağlılık içinde olunan var olanların var olma koşullarının ortaya konmasıdır. Böylece Quine ile Carnap'ın yürüttükleri tartışma, farklı tarzlarda kavramsal şemalar olabileceğini ve bu şemalar arasında bir çevirinin olanaklı olup olmadığının şüpheli olduğu sonuçlarını doğurmuştur.

Quine'ın bu tartışmalar sürecinde yaptığı belirlemeler 20.yy. felsefe tarihinde bir kırılmaya neden olmuştur. Söz konusu belirlemeler, tam da felsefe tarihi boyunca kullanıldığı anlamda metafiziğin⁵ yeniden canlanmasının yolunu açmıştır.⁶ Carnap'ın metafiziğe bakış açısı, başta Frege ve Russell olmak üzere tüm analitik felsefe filozoflarına yüklenebildiği için 'metafiziğin yeniden canlanması' ifademizi açmak gerekir. Eğer ki metafizik, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi inceleyen, dilden hareketle nelerin var olduğunu saptamaya çalışan ve söz konusu var olanların doğasını anlamaya

³ Carnap'ın kuramı bağlamında söz konusu iddiayı 3.3. numaralı bölümde sergileyeceğiz.

⁴ İlgili tartışmayı tezimizin 3.3. numaralı bölümünde açacağız.

⁵ Çağdaş metafizik tartışmalarda metafizik ve ontoloji terimleri farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu bakımdan ontoloji nelerin var olduğunu araştıran bir alan olarak ele alınırken metafizik, var olmanın kendisini araştıran bir disiplin olarak görülebilmektedir. Bkz. Francesco Berto ve Matteo Plebani, **Ontology and Metaontology: A Contemporary Guide**, New York, Bloomsbury Academic, 2015, s. 3-5. Ancak biz çalışmamızda metafizik ve ontoloji terimlerini birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanacağız.

⁶ Metafiziğin 20.yy'ın ikinci yarısında canlanmasının bir nedeni Quine tarafından yazılan "On What There Is" ve "Ontological Relativity" başlıklı makalelerdir. Benzer vurgular için bkz.: Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 1. Ayrıca bkz.: Robert C. Koons ve Timothy H. Pickavance, **Metaphysics: The Fundamentals**, Oxford, Wiley-Blackwell, 2014, s. 7. Benzer bir değerlendirme için yine bkz.: Dean W. Zimmerman, "Prologue: Metaphysics After the Twentieth Century", **Oxford Studies in Metaphysics: Volume 1**, ed.: Dean W. Zimmerman, Oxford, Oxford University Press, 2004, pp. ix-xxii, s. xix-xx.

alışan bir disiplinse, bu türden alışmalar Russell felsefesinde zaten mevcuttur. Hatta, dilsel incelemeyle dünya hakkında konuşma olanağı bakımından benzer bir çaba Frege’de de görölmektedir. Quine’a kadar aradaki ana akım felsefelerde, Viyana çevresinde belli bir dönemde metafiziğı devre dışı bırakma çabası sunulması dışında, metafiziğın olmadığı gibi bir anlayış yoktur.⁷ Quine’ın etkisiyle gerçekleşen, analitik felsefenin zaten en başından beri yaptığı metafiziğın, yeniden canlanmasıdır. Dolayısıyla, bu süreci elenen metafiziğın geri dönüşü olarak değıl, metafiziğın yeniden canlanması şeklinde betimlemek daha doğıru olacaktır. Kuşcu, bu yöndeki benzer bir iddiayı şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“Analitik gelenek en başından beri ontolojik karakterde bir gelenektir ancak bunun çok açık bir biçimde ortaya konması, pozitivizmin yine analitik gelenek içerisinde ortaya çıkan eleştirilerinden sonra olmuştur. Bu gelişmede en etkili filozofların başında Quine gelmektedir”⁸

Metafiziğın yeniden canlandığı süreçle birlikte Quineci, Carnapçı, yeni Aristotelesçi ve pragmatist tarzlarda metafizik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu ereve de hem nelerin var olduğı tartışmaları hem var olduğı öne sürülenlerin nasıl bir yapıya sahip oldukları hem de metafizik öne sürümlerin ne türden öne sürümler oldukları gibi incelemeler ana akım biçimde sürmektedir.

Benzer dönemde gerçekleşen bir diğerk önemli olay, Strawson’un Russell’in betimlemeler kuramına (**theory of descriptions**) getirdiğı eleştiridir. Ona göre, betimlemeler kuramının ele aldığı şekliyle her anlamlı önermenin doğıru ya da yanlış olması zorunlu değildir, anlamlı olan ancak doğıru ya da yanlış olmayan önermeler vardır.⁹ Bu bağlamda, anlamın kullanım (**use**) ile bağlantısını göz önünde tutmak gerekmektedir. Strawson’un eleştirisiyle yüzyılın paradigması olarak düşünölen

⁷ Söz konusu dönemdeki güçlü düşünürlerden olan Wittgenstein’in olgularla cümleleri karşılıklık içinde düşünölen Tractatus adlı eseri de yine ontolojik bir kabulü içermek bakımından bu bağlama dahildir. Bkz. Ludwig Wittgenstein, **Tractatus Logico-Philosophicus**, ev. Oruç Aruoba, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 53.

⁸ Egemen Seyfettin Kuşcu, “Analitik Felsefe: Dile Dönüşten Ontolojiye Dönüşe”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Eylül 2016, Sayı 31, pp. 117-140, s. 136.

⁹ Strawson’un iddialarını tezimizin 3.1. numaralı bölümünde inceleyeceğiz.

betimlemeler kuramı gözden geçirilmeye başlamıştır.¹⁰ Bu durum, betimlemeler kuramı aracılığıyla geride bırakılan çeşitli düşünürler ve felsefi tavırları yeniden dikkate almaya neden olmuştur. Örneğin, Alexius Meinong'un yeniden değerlendirilmeye başlanması ve yeni Meinongçu kuramların ortaya çıkması bu sürecin bir sonucu olmuştur. Tüm bu süreç ilgili tartışmaların bu yüzyıl bağlamında yaşandığı izlenimini doğursa da aslında çağdaş felsefe köksüz bir yaklaşım değildir, felsefe tarihinden süzülüp gelen sorunların bir sonucudur.

Dil, önerme¹¹ ve gerçeklik üzerine yapılan soruşturmalar elbette sadece 20.yy'da yapılmamıştır. Bu konular düşünce tarihinin başından beri filozoflarca işlenmiştir. Bu bağlamda öne çıkan ilk düşünürlerden biri, Platon'dur.¹² Platon, yanlış bir yargının nasıl olanaklı olduğunu inceleyerek dil ile varlık arasındaki ilişkiye yönelik bildirimlerde bulunmuştur.¹³ Ona göre konuşma iki farklı düzeyde gerçekleşmektedir. İlk düzeyde, isim (**onoma**) ve fiiller (**rhema**) aracılığıyla var olanlara işaret edilmektedir.¹⁴ İkinci düzeyde ise isim ve fiillerden oluşan ifadeler (**logos**) vardır.¹⁵ İfadelerin ilk düzeyde olanlardan farkı bütünlüğü, tamlığı olmalarıdır.¹⁶ Söz konusu tamlığı içeren ifadeler, doğru ya da yanlış olmanın taşıyıcılarıdır.¹⁷ Bu bağlamda, her ifade doğruluk değeri ne olursa olsun, bir varlık hakkında olmalıdır.¹⁸ Platon'a göre düşünme ise kişinin kendisiyle konuşmasıdır.¹⁹ Bu

¹⁰ Betimlemeler kuramı Frank Ramsey tarafından 'yüzyılın paradigması' olarak adlandırılmıştır. Aktaran Peter Hylton, "The Theory of Descriptions", **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed. Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp.202-240, s. 202.

¹¹ Çalışmamızda yargı ve önerme arasındaki ilişkiyi açacağız. Şimdilik yargıyı genel anlamda önermeyi ise teknik bir anlamda kullandığımızı belirtelim.

¹² Platon'a bu yolu açan düşünür, Parmenides'tir. Parmenides yalnızca düşünme yoluyla varlık hakkında bildirim yapılabileceğini öne sürmektedir. Bkz. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010, s. 27.

¹³ Yanlış bir yargının olanaksız olduğu görüşü Sofistlere aittir. Platon bu nedenle söz konusu olanağı göstermeye çalışmaktadır. Bkz. Raphael Demos, "Plato's Philosophy of Language", **The Journal of Philosophy**, Vol. 61(20), 1964, pp. 595-610, s. 604.

¹⁴ **A.e.**, s. 599.

¹⁵ Platon, "logosu" bu bağlamda ifade veya cümle anlamına gelecek şekilde kullanmaktadır. Bkz.: Cengiz Çakmak, "Platon'da Gerçekliği Tasvir Eden Önergelerin Yapısı Hakkında Bir Çalışma", **Felsefe Arkivi**, Vol 0(30), 1997, pp. 123-139, s. 125. Yine Demos da logos terimini İngilizcede "**statement** (ifade)" şeklinde karşılamaktadır. Bkz. Demos, **a.g.e.**, s. 604.

¹⁶ Gabriel Nuchelmans, **Theories of The Propositions: Ancient and medieval conceptions of the bearers of truth and falsity**, Amsterdam, North-Holland Publishing, 1973, s. 20. Ayrıca bkz.: Çakmak, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁷ Nuchelmans, **a.g.e.**, s. 17. Ayrıca bkz.: Çakmak, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁸ Demos, **a.g.e.**, s. 560-561. Ayrıca bkz. Çakmak, **a.g.e.**, s. 128.

¹⁹ Demos, **a.g.e.**, s. 598. Benzer bir vurgu için bkz.: Çakmak, **a.g.e.**, s. 130.

konuşmadan, onaylama ya da reddetme yoluyla çeşitli sorulara yönelik inançlar (**doxa**) çıkar.²⁰ İnanç ile ifade arasındaki ayrım ilkinin inanılan, ikincisinin öne sürülen olmasıdır.²¹ Bu çerçevede, düşünce ya da inanç konuşmaya, dile getirmeye öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Platon’a göre dilden çıkış olanaksız değildir çünkü dile öncelikli olan bir düşünce söz konusudur.²² Platon’un dil anlayışı, dil dışı gerçekliğin eklem yerlerinden yakalanmasını amaçlamaktadır.²³ Bu anlayışa göre gerçekliğin bir yapısı vardır. Dile öncelikli bir düşünceyle yakalanacak doğru ilkeler üzerine yapılandırılacak bir dil, söz konusu gerçekliği tam da ayırt edilebilecek ve de birleştirebilecek yerlerinden yakalayabilme olanağını taşımaktadır.²⁴

Aristoteles’in metafiziğinde, dile yönelik mantıksal bir araştırmayla öncelikle dilsel var olanlar sınıflanmaktadır.²⁵ Sınıflama işlemi yoluyla da dilden bağımsız gerçeklik hakkında saptama yapılabileceği ortaya konmaktadır.²⁶ Aristoteles bu çerçevede, bir yargıda yer alan özne ve yüklem arasındaki ilişkileri inceleyerek dünyanın yapısını açığa çıkarmaktadır.²⁷ Aristoteles’e göre yargı vermek, ruhun yetilerinden olan gidimli (**discursive**) düşünce yoluyla kavramların bir araya getirilmesi ya da ayrılmasıyla gerçekleşmektedir.²⁸ Doğruluk ve yanlışlığın olanağı da söz konusu bir araya getirme ve ayırma işlemlerinde ortaya çıkmaktadır.²⁹ Ona göre bir yargı verme durumunda zihinde bir inanç veya düşünce oluşmaktadır. İnanç veya düşüncelerin dile getirilmesi daha sonra gerçekleşmektedir. Bir inancın dile getirilişinde, isim (**onoma**), fiil (**rhema**) ve kopula bir araya getirilmektedir.³⁰ Bu dilsel var olanlar, “düşüncenin birimlerinin sembolleridir”.³¹ Bu bağlamda, adlar ve

²⁰ Nuchelmans, **a.g.e.**, s. 18.

²¹ **A.e.**, s. 17. Demos’a göre ise inanç ile ifade arasında kökensel bir fark yoktur, ikincisinde yalnızca başkalarıyla iletişim sağlanmaktadır. Bkz. Demos, **a.g.e.**, s. 604.

²² Demos, **a.g.e.**, s. 603.

²³ Platon, **Phaedrus**, Plato: Complete Works içinde, ed.: John M. Cooper ve D.S. Hutchinson, çev. Alexander Nehamas ve Paul Woodruff, Indianapolis, Hackett Publishing Company, 1997, 265e.

²⁴ Platon, **Kratylos**, çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar içinde, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, 436d-440d.

²⁵ Egemen Kuşcu, Yüksek Lisans, “**Pathos** (Etkilenim) Kavramının Aristoteles’in Felsefesindeki Yeri”, İstanbul Üniversitesi, Temmuz 2010, s. 80. Çakmak söz konusu yöntemi bir “mantık araştırması” olarak nitelemektedir. Bkz. Çakmak, **a.g.e.**, s. 127.

²⁶ Kuşcu, “**Pathos** (Etkilenim) Kavramının Aristoteles’in Felsefesindeki Yeri”, s. 80

²⁷ Nuchelmans, **a.g.e.**, s. 38.

²⁸ **A.e.**, s. 24-25.

²⁹ **A.e.**, s. 25.

³⁰ **A.y.**

³¹ **A.y.**

fiiller yoluyla doğrudan ilişki içinde olunan var olanlara işaret edilmektedir.³² Zihnin bir araya getirme işlemi de kopula yoluyla ortaya konmaktadır.³³ Çeşitli sözcüklerin bir araya getirilmesinden oluşan ifade (**logos**) ise “olan bir durumu ifade eden bir düşünce ya da inancı belirtmektedir”.³⁴

Aristoteles’in konuşmanın temel birimleri olarak saptadığı terimler, ruhun şeylerden doğrudan etkilenmesi aracılığıyla edinilmektedir.³⁵ Söz gelimi, “Çağdaş esmerdir” yargısının dile getirilişinde “Çağdaş kişisi” ve “esmer olmak” şeklinde iki var olanla ilişki söz konusudur. Bu yargıda esmer olmak özelliği Çağdaş’a yüklenmektedir. Yargıda yer alan kopula ise terimleri birleştiren, ancak kendi başına anlam içermeyen üçüncü bir terimdir.³⁶ Aristoteles böylece dilden hareketle dünyanın yapısına dair çıkarımlarına geçmektedir. Örneğin “Çağdaş, insandır” önermesinde Çağdaş özel adı bir kişiye gönderim yapmaktadır. “İnsan olmak” yüklemi ise ikincil bir töze gönderim yapmaktadır. Onun yaklaşımı doğrultusunda birincil tözlerin (**ousia**) somut nesneler, ikincil tözlerin tür (**eidos**) ve cinsler (**genos**) olduğu belirlenmektedir.³⁷

Söz konusu tartışma Orta Çağ’da da yürütülmektedir. İslam felsefesinde bu çerçevede öne çıkan düşünürler İbn Sînâ, Fârâbî, Gazali ve İbn Rüşd’tür. Tanrının varlığı ya da neliği tartışmaları bu dönemi biçimlendirse de ilgili düşünürler dil-dışı dünyadaki var olanlar hakkında da incelemeler yapmışlardır.³⁸ Örneğin dil-dışı gerçekliği tartışmalı olan tümeller konusunda “Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi filozoflar, tümellerin daha çok zihinsel kavramlar olduğu”³⁹ şeklinde açıklama yapmışlardır.

Thomas Aquinas Orta Çağ’da dil-varlık ilişkisine dair incelemeler yapan diğer bir düşünürdür. Örneğin Aquinas’a göre çelişmezlik ilkesi hem düşüncenin hem de

³² A.e., s. 29.

³³ Kopula bu bakımdan ancak başka sözcükler sayesinde anlam kazanabilmektedir. Bkz.: A.y.

³⁴ A.y.

³⁵ Nuchelmans, a.g.e., s. 196.

³⁶ A.e., s. 28.

³⁷ Aristoteles’in temel varlık tarzlarını nasıl bölümlediğine ilişkin detaylı bir inceleme için bkz. Kuşcu, “**Pathos** (Etkilenim) Kavramının Aristoteles’in Felsefesindeki Yeri”, s. 80-86.

³⁸ Hasan Aydın, “Ortaçağ Felsefesinde Dil, Düşünce ve Gerçeklik İlişkileri ve Metafizik Alandaki İzdüşümleri”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, 2015, pp. 1-28, s. 3.

³⁹ A.e., s. 18.

varlığın yasasıdır.⁴⁰ Thomas Aquinas tümelleri zihinsel kavramlar biçiminde ele alan İbn Rüşd gibi filozoflara karşıt olarak tümellerin nesnede, nesnenin özü olarak yer aldığını ve tümellerin nesnelerin bireyleşimlerini sağladığını iddia etmiştir.⁴¹ Bu bakımdan zihin-dışı bir gerçekliği savunmuştur.

Orta Çağ'da söz konusu tartışmalar bağlamında öne çıkan ve Aquinas'a karşıt bir yaklaşım içinde olan bir düşünür, William Ockham'dır. Ona göre anlama edimi ile anlaşılan var olanlar arasında düşünülebilecek başka bir ilişki yoktur.⁴² Ockham bu bağlamda dünyayla kurulan ilişkide bir dolayım olmadığını öne sürmektedir. Ona göre, dil aracılığıyla sağlanan, zihin dışı gerçeklik hakkında konuşmaktır, çeşitli düşüncelerin zihinler arası iletişimini sağlamak değildir.⁴³ Ockham bu anlayışına koşut olarak terimleri (**terminus**) iki biçimde ele almaktadır. İlki özne, yüklem veya kopula olmak üzere karmaşık olmayan tek başına anlamlı (**categorematic**) ve birlikte anlamlı (**syncategorematic**) terimlerdir.⁴⁴ İkincisi, bunlardan oluşan karmaşık terimler olan önermelerdir (**propositio**).⁴⁵ Ockham'a göre tek başına anlamlı terimler doğrudan şeylere işaret etmekteyken birlikte anlamlı terimlerin doğrudan gönderimi yoktur.⁴⁶ Dolayısıyla dünya yalnızca tek başına anlamlı terimlerin gönderimi olan somut var olanlardan oluşmaktadır.⁴⁷ Onlar hakkında olan önermeler ise şu şekilde ele alınmaktadır:

⁴⁰ Gökberk, **a.g.e.**, s. 152.

⁴¹ **A.e.**, s. 152-153.

⁴² Nuchelmans, **a.g.e.**, 197.

⁴³ Paul Vincent Spade ve Claude Panaccio, "William of Ockham", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, ed.: Edward N. Zalta, 2019 Bahar, (çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/ockham/>, 28 Nisan 2022.

⁴⁴ Nuchelmans, **a.g.e.**, s. 196.

⁴⁵ **A.e.**, s. 197.

⁴⁶ **A.e.**, s. 202.

⁴⁷ Bu yaklaşım adcı bir yaklaşımdır. Ancak, Ockham'ın işaret etme ilişkisinde birincil ve ikincil işaretler ayrımı söz konusudur. Bir somut nesneye doğrudan işaret etmek birincil işarettir. Somut var olanlara işaret ederken yan anlamları yoluyla (**connotative**) işaret edilenler ise ikincil işaretlerdir. Örneğin, kırmızı bir topa doğrudan işaret etmek birincil, topun kırmızılığına işaret etmek ikincildir. Bu bağlamda, ilki yoluyla dünyanın özsel yapısı açığa çıkarılmaktadır. Bu türden durumlarda gerçek tanımlar yapılırken ikincisi gibi durumlarda bu türden bir gerçeklik söz konusu değildir. O halde, Ockham'ın kuramında yan anlamlı terimlerin doğrudan olmasa da ikincil bir biçimde yer tutması, onun adcılığını ele almayı gerektirir. Ockham'ın yaklaşımında zihin dışı gerçekliği olan tümeller olmadığı için o bu anlamda bir adcıdır. Ancak Ockham soyut var olanları reddetmek bakımından bir adcı değildir. Bkz. Spade ve Panaccio, "William of Ockham".

“Bir *propositio*’nun şeylere işaret eden tek başına anlamlı parçaları ve tek başına anlamlı parçaların belirli bir biçimde işaret etmesini sağlayan en az bir birlikte anlamlı parçası vardır; böylece bütün *propositio*, belirli bir biçimde ya da belirli bir varlık anlamında şeylere işaret etmektedir.”⁴⁸

Ockham’a göre doğruluk ve yanlışlık da bu anlayışına koştur şekilde kurgulanmaktadır. Eğer tek başına anlamlı terimler hakkında oldukları var olanlara işaret ediyorsa önerme doğru olmaktadır, etmiyorsa yanlış olmaktadır.⁴⁹

Modern dönem felsefesinde yargı, dil ve gerçeklik bağlamında öne çıkan iki düşünür Hume ve Leibniz’dir. Bir deneyci filozof olan Hume açısından yargı verme, idealerin ayrıştırılması veya birleştirilmesi etkinliğidir.⁵⁰ Hume, ideaları ise deneyimin nesnelerinin “kopyaları” olan, tikel var olanlar şeklinde ele almaktadır.⁵¹ Dolayısıyla bir kavrayış söz konusuysa, kavrayışın algıya konu olan bir nesnesi de vardır.⁵² Hume bu bakımdan deneyim temelli bir yargı anlayışı sunmaktadır.

Rasyonalist tutum sergileyen Leibniz’a göre, bir dilsel ifadeyle ona karşılık gelen düşüncenin söz konusu terimlerin incelenmesi bakımından bir farkı yoktur.⁵³ Leibniz bu bağlamda önermeleri özne-yüklem biçiminde ele alarak önermenin nihai parçaları olan terimlerin zihinsel karşılıklarını incelemektedir.⁵⁴ Leibniz’e göre terimler düşünülür var olanlar olan idealara gönderim yapmaktadır.⁵⁵ Bu bağlamda üç çeşit idea olduğu öne sürülmektedir: “Çağdaş” adının ilişkili olduğu bireysel kavramlar (idealar), “kare” adının işaret ettiği genel kavramlar ve önermeler gibi karmaşık kavramlar.⁵⁶ Leibniz’e göre, bireysel ve genel kavramlar, yüklemleme (**predication**) ilişkisi aracılığıyla bir araya geldiğinde önermeler oluşmaktadır.⁵⁷ Bu

⁴⁸ Nuchelmans, **a.g.e.**, s. 201. Aksi belirtilmediği sürece, çalışmamızdaki İngilizceden Türkçeye yapılan çeviriler bize aittir.

⁴⁹ **A.y.**

⁵⁰ Gabriel Nuchelmans, **Judgment and Proposition: From Descartes to Kant**, Amsterdam, North-Holland Publishing, 1983, s. 155.

⁵¹ **A.e.**, s. 154.

⁵² **A.y.**, s. 155.

⁵³ **A.e.**, s. 232.

⁵⁴ **A.e.**, s. 219.

⁵⁵ **A.e.**, s. 232.

⁵⁶ **A.e.**, s. 227. Leibniz, soyut terimleri bir “kısaltma” biçiminde ele almaktadır. Örneğin, “kırmızılık” terimi, “bir şeyin kırmızı olma durumu”nun kısaltmasıdır. Bkz.: **a.e.**, s. 224.

⁵⁷ **A.e.**, s. 232.

bağlamda, özne ile yüklem arasındaki ilişki ise bir içerilme ilişkisidir.⁵⁸ Söz gelimi, “Çağdaş, evdedir” önermesi eğer doğruysa, özne yerindeki “Çağdaş”, yüklem yerindeki “evde olmayı” içeriyordur.⁵⁹

Görüldüğü üzere, önerme, yargı ve dil-dünya ilişkisi her zaman gündemde olan bir konudur ancak hem 20.yy’a etkisi hem de kendinden önceki ana akım düşüncelerin sentezini yapması bakımından Kant kökensel bir değişikliğe neden olmuştur.

Leibniz’inki gibi bir rasyonalist yaklaşım ile Hume’unki gibi deneyci bir yaklaşımın sentezini yapan Kant olacaktır.⁶⁰ Zaten biz de tezimizin başlangıcı olan 1.1. numaralı bölümde Kant’ın yargı anlayışını sergileyeceğiz. Onun nesneyi insanın kurduğuna dair olan yaklaşımını, yargılara ilişkin analitik-sentetik ve a priori- a posteriori ayrımlarını içeren transandantal idealizmi kendisinden sonraki tüm felsefelere etki etmiştir. Örneğin, matematiksel yargıları deneysel malzemeden bağımsız olmayan fakat yine de özneler arası geçerli olan yargılar biçiminde ele alması, matematiğin salt kavramlar arası ilişkiler şeklinde düşünülebileceği iddiasıyla eleştirilmiştir. Bu doğrultuda matematikteki çeşitli gelişmeler ve bunların matematiksel yargılar bakımından değerlendirildiği bir süreç yaşanmıştır. Bu süreci sergileyebilmek adına 1.2.’de Dedekind, Cantor ve Peano’nun kuramlarını inceleyeceğiz. Daha sonra 1.3.’te Kant’ın dünyayı insan zihninin kurduğu ve düşüncenin zihinde gerçekleştiği yaklaşımından farklı temellere sahip bir yargı anlayışı öneren Frege’nin metafiziğini inceleyeceğiz. Frege’nin metafiziğinde yargılar, zihin-dışı gerçeklikle ilişkili olarak ele alınacak, düşünceye de farklı bir varlık alanı açılacaktır. Son olarak 1.4.’te ise İngiliz Hegelciliğinin önde gelen düşünürlerinden olan F.H. Bradley’in yargı anlayışını ortaya koyarak Kant’ın idealizminin sınırlarının genişletildiği İngiliz Hegelciliğini sergileyeceğiz. Böylece Kant’tan başlayarak Russell’in kendisinin de içinde yetiştiği İngiliz Hegelciliğine

⁵⁸ A.e., s. 220.

⁵⁹ Leibniz’e göre olgu ve akıl doğruları şeklinde iki çeşit doğruluk vardır. İlki deneyim yoluyla doğrulamayı içermekteyken ikincisi, özdeşlik ya da çelişmezlik gibi mantık ilkelerine dayanan yargıları içermektedir. Aktaran Özgüç Güven, Doktora, “Kant, Bolzano ve Frege’de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu”, İstanbul Üniversitesi, Haziran 2012, s. 4.

⁶⁰ Güven, Hume ve Leibniz’in Kant üzerindeki etkisini “... bu filozoflar Kant’ın yargı ve a priorilikle ilgili görüşleri için esin kaynağı olmanın yanı sıra felsefeye getirdiği radikal değişiklikler için zemin olmuşlardır” cümlesiyle ifade etmektedir. Bkz.: A.y.

kadar gelerek Russell'ın nasıl bir arka plana sahip olduğunu göstermiş olacağız. Bu çerçeveye bize Russell'ın metafiziğini açıklamak için şu soruları içeren bir bağlam sunacaktır:

- i) Yargı, dil, önerme ve önermelerin parçaları arasındaki ilişki nedir?
- ii) Zihin-dışı bir gerçeklik var mıdır, varsa yapısı nasıldır?
- iii) Var olanların bireyleşim (**individuation**) ilkesi nedir? Bu bağlamda neler vardır?
- iv) Dilin zihin-dışı gerçeklikle ilişkisi bakımından gönderim ve doğruluk nasıl ele alınmalıdır?
- v) Söz konusu sorulara ilişkin yürütülecek bir inceleme için ne türden ilkeler ve nasıl bir yöntem gerekmektedir?

Russell'ın bu sorulara yönelik yaklaşımlarını içeren metafiziğini sergileyeceğimiz 2. bölümü ise beş alt bölüm içinde inceleyeceğiz. Russell, ileride sergileyeceğimiz üzere, Hegelcilikten ayrıldıktan sonra öncelikle katı bir gerçekçilik savunmaktadır. Bu gerçekçiliğin ortaya konduğu metin **Matematiğin İlkeleri (Mİ)** metni olduğu için öncelikle 2.1. numaralı bölümde bu metni inceleyeceğiz. Russell, “*Gönderim Üzerine (GÜ)*” başlıklı makalesinde sunduğu betimlemeler kuramı aracılığıyla ılımlı bir gerçekçiliğe geçtiği için ikinci uğraşımız 2.2. numaralı bölümde **GÜ** olacaktır. 2.3. numaralı bölümde, yargı anlayışında temelden bir değişiklik ihtiyacı gören Russell'ın yeni yargı anlayışının biçimlendirdiği Fenomenalist dönemini incelenecektir. Bu dönemin öne çıkan metinleri **Felsefe Sorunları (FS)**, **Bilgi Kuramı (BK)** ve **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz (DDÜB)** gibi kitaplar olacaktır.⁶¹ Dördüncü uğrak, olgunun merkeze alındığı atomcu dönem olarak görülmektedir. Bu anlayışın sergilendiği metin **Mantıksal Atomculuk Felsefesi (MA)** kitabıdır, bu nedenle 2.4. numaralı başlıkta söz konusu kitap incelenecektir. Son olarak 2.5. numaralı bölümde ise Russell'ın tüm görüşlerini derlediği, yeniden incelediği kitabı

⁶¹ Russell Principia Mathematica (**PM**)'yı da Whitehead'le birlikte bu döneminde ortaya koymuştur. **PM**'de felsefi bağlamda öne sürülenler, fenomenalistin dönemin öne çıkaracağımız metinlerinde yürütülen tartışmalardan farklı olmadığı için **PM** özelinde bir incelemeye gerek duymadık. Bunun yanı sıra, Russell, **PM**'yle birlikte işin mantıksal yanını tamamladığı düşüncesiyle artık metafizik, epistemolojik, semantik soruşturmaları öne çıkarmaktadır. Russell'ın **PM**'den sonraki metinlerinde mantık ve matematik temelli vurgularının azalmasını da bu bağlamda yorumlamaktayız.

olan **Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma (ADÜS)** ile onun doğalcılık dönemini sergileyeceğiz.

Bu hat içinde Russell'ın 1920'lerde zihin, algı ve madde gibi konular üzerine soruşturma yaptığı dönemi yer almamaktadır. Russell ilgili dönemdeki görüşlerinden sürdürülebilir olanları doğalcı dönemine taşıyıp, geride bıraktıklarını yeniden bir değerlendirmeye almadığı için onun 1920'li yıllardaki yapıtlarını çalışmamızın ana hattına almadık. Ancak bu, söz konusu yıllardaki metinlere hiç başvurulmadığı anlamına gelmemelidir çünkü gerek görüldüğü durumlarda bu dönemdeki metinlerden de faydalanılmıştır.

Tezimizin son bölümünde ise çağdaş dönemdeki Russellcı tartışmaları, Russell'ın çağdaş tartışmalar içinde nasıl bir konumda olabileceğini inceleyeceğiz. 3.1'de çağdaş dönem tekil önerme anlayışlarını sergiledikten sonra söz konusu anlayışların Russell'ın semantik ve metafizik kuramlarıyla uyumlu olup olmadığını soruşturacağız. 3.2.'de ise çağdaş metafizik tartışmalardan olan somut nesneler, tümeler gibi var olanların doğasına ilişkin açıklamaları sunduktan sonra Russell'ın bu bağlamda nasıl bir anlayışı olduğunu göstereceğiz. Son bölüm olan 3.3.'te ise çalışmamız boyunca sergileyeceğimiz Russell metafiziğinin çağdaş metametafizik akımlar içinde nasıl bir yerde duracağını açığa çıkaracağız. Böylece tezimizin amaçlarından olan, Russell'ın bir metafizikçi olduğu ve çağdaş dönemde geçerli olabilecek bir metametafizik anlayışının olduğu iddialarımızı sergileyeceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSSELL'IN TARİHSEL ARKA PLANI

Çalışmamızın başlangıç bölümünde Kant'ın yargı anlayışını sergileyerek onun kendisinden sonraki felsefi yaklaşımlara hangi soru ve soruları bıraktığını göstereceğiz. Sonrasında, Kant'tan sonra gelen matematikçi düşünürlerin aracılığıyla gerçekleşen çeşitli matematiksel gelişmeleri inceleyeceğiz. Böylece Kant'ın matematik anlayışına karşıt temellenen sürecin ileride Russell'a felsefi bakımdan nasıl yöntemler sağladığını ortaya koyacağız. Bu bağlamda yine matematikçi bir düşünür olmakla birlikte ortaya koyduğu metafizikle oldukça kökensel öneme sahip, Russell'ın da kendisiyle sıklıkla tartışma yürüttüğü Frege'nin yargı anlayışını sergileyeceğiz. Son olarak, Russell'ın gençliğinde oldukça etkin bir ekol olan İngiliz Hegelciliğinin yargı anlayışını göstereceğiz. Böylece, Russell'a idealist felsefi görüşler bakımından hangi sorular ve açıklamaların devredildiğini göreceğiz.

1.1. KANT'TA YARGI

Immanuel Kant, geleneksel metafiziği devre dışı bırakmak üzere 1781 yılında yazdığı **Saf Aklın Eleştirisi (Kritik der Reinen Vernunft)** eseriyle bir bilim olarak metafizik yapmanın olanaklarını ortaya koymaya çalışmaktadır.¹ Bu olanak, yargıların incelenmesiyle sergilenmektedir. Yargıların incelenmesi yoluyla insanın bilme yetileri, bilme yetilerinin incelenmesiyle de yargı ediminin olanağı ortaya

¹ Kant'ın projesinde öncelikli olanın epistemoloji olduğu düşüncesini savunan görüşler de vardır. Buna bir örnek Wood'un "Böylece 'metafizik', ilgilendiği nesnelerle değil, ilkelerinin a priori epistemik statüsüyle sınırları tayin edilen bir bilim haline gelir." ifadesidir. Bkz. Allen W. Wood, **Kant**, çev.: Aliye Kovanlıkaya, Ankara, Dost Kitabevi, 2009, s. 48. Diğer yandan Ayhan Çitil, Kant'ın önerdiği metafizik anlayışını şu şekilde ifade etmektedir: "...akıl, Kant'a göre sadece transandantal düşüncenin çizdiği sınırlar dahilinde matematik ve fizik yapabilmenin *a priori* imkânına sahiptir. Metafizik, transandantal anlamda *Schein* 'dan ibaret spekülâtif yanından arındırılmalı, matematiğin ve fiziğin bir bilim olarak kurulabilmesinin zeminine dair bir faaliyetle sınırlandırılmalıdır." Bkz. Ahmet Ayhan Çitil, **Matematik ve Metafizik, Kitap I: Sayı ve Nesne**, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2012, s. 30.

konmaktadır. Bu yetilerle ilişkili olarak zorunlu ve deneyime bağılı yargıların nasıl ortaya çıktığı, ne türden yargıların söz konusu olduğu sergilenmektedir. Bu çerçevede, analitik-sentetik ve a priori-a posteriori yargılar arasında ayrımlar yapılmaktadır. Kant’a göre, gelecekte yapılabilecek metafizikler, sentetik a priori yargılara dayanmakla olanaklı olabilecektir.²

Peki, sentetik a priori yargı ne demektir? Öncelikle, Kant’a göre, a priori ve a posteriori olmak üzere iki bilgi türü vardır. A priori bilgi; deneyime bağılı olmadan kendinden açık ve zorunlu bilgidir, a posteriori bilgi ise deneyimden türetilen bilgi türüdür.³ Bununla beraber, yargılar analitik ve sentetik olarak ikiye ayrılmaktadır. Analitik yargılar yüklemnin özne tarafından içerildiği, dolayısıyla bilgi sunmayan yargılar olarak ele alınmaktadır.⁴ Söz gelimi, “Üçgen, bir çokgendir” yargısı analitik bir yargıdır. Sentetik yargılar, yüklemnin özne tarafından içerilmediği, özne ile yüklem arasındaki ilişkide fazladan bir eklemenin olduğu yargılardır.⁵ Dolayısıyla, sentetik a priori yargılar a priori olmaları nedeniyle zorunlu, sentetik olmaları nedeniyle de bilgiyi genişleten yargılardır. Örneğin; “Üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir” yargısı sentetik a priori yargıdır zira deneyimden bağımsız olarak açık ve zorunludur. Bunun yanı sıra, “üçgenin iç açıları toplamı olmak” yükleminden “180 derece olmak” çözümlenememektedir, dolayısıyla bilgimiz genişlemektedir. Kant’ın söz konusu yargıların ortaya çıkabilme olanağına ilişkin açıklaması yetilerin incelenmesiyle anlaşılabilir.

Kant’a göre, insana verili olan her şey duyusallık yoluyla başlamaktadır.⁶ Kant, dış dünyadan etkilenmenin zemini olan yetiyi duyarlık (**Sinnlichkeit**) olarak adlandırmaktadır.⁷ Alırlığı (**Rezeptivität**) olan duyarlıktan gelen şekil verilmemiş

² Wood, **a.g.e.**, s. 50-51.

³ Immanuel Kant, **Arı Usun Eleştirisi**, çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2017, A1. Tezimizde orijinal metnin çevirileri için bu eserden yararlanılmıştır. Ancak kavram birliğini sağlamak için farklı tercih verildiği durumlarda çevirmen notu (ç.n.) eklemesi yapılmıştır.

⁴ Kant, **a.g.e.**, A6-7. Wood’a göre analitik yargılar, “Kant’ın bakış açısına göre analitik önermelerin epistemik işlevi, kullandığımız kavramları açıklamak ve verili bir kavramda düşünmüş olduğumuz şeyi, kendimiz için daha aşikâr veya daha açık hale getirmekle sınırlıdır.” Wood, **a.g.e.**, s. 50.

⁵ Kant, **a.g.e.**, B11.

⁶ Kant, **a.g.e.**, B33. Ayrıca bkz.: Wood, **a.g.e.**, s. 52.

⁷ Kant, **a.g.e.**, B33.

çoklunun birlik⁸ kazanmış halinin yeri, duyarlıkta bulunan ve bir tasarım⁹ (**Vorstellung**) olan görüdür (**Anschauung**).¹⁰ Kant, deneyimin olanağı olarak düşündüğü uzay ve zamanı, görünün a priori formları olarak ele almaktadır.¹¹ Uzay görüşü deneyim için zorunlu olan yan yana olma ilişkisini, zaman görüşü ise art arda olma ilişkisini görülemeyi sağlamaktadır.¹² Wood, Kant'ın düşüncesinde uzay ve zamanın nesneyle olan ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“...uzay ve zaman tecrübede [deneyimde, ç.n.] verili ve bağımsız olarak mevcut nesneler arasında olmadıkları gibi, şeylerin uzaysal ve zamansal özellikleri de böyle nesnelerin özellikleri değildir. Aksine, uzay ve zaman esasen, nesneleri görülememiz bakımından onlarla bağ kurma yollarımızla ilgilidir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, uzay ve zaman, kendimize has bilme açımıza dayanarak nesnelerle dolaysız bir bilme teması kurmamızla ilgilidir.”¹³

Ne var ki, Kant açısından, bilgi içeriği taşıyan bir yargı vermek için görü tek başına yeterli değildir. Kant'a göre bilgi için iki şey gereklidir: “İlk olarak kavram, ki onun yoluyla genel olarak bir nesne düşünülür (kategori); ve ikinci olarak sezgi [görü, ç.n.], ki bu nesne onun yoluyla verilir.”¹⁴ Kant, görü ile kavram arasındaki bu farkı bir başka bakımdan şu şekilde ortaya koymaktadır:

“... Bir *algı* yalnızca özne ile onun durumunun değişkisi olarak ilişkili olduğunda *duyum* (*sensatio*), ve nesnel bir algı ise *bilgidir* (*cognitio*). Bu ya *sezgi* [görü, ç.n.] ya

⁸ Kant'a göre görü, “...dolaysız olarak nesneyle ilişkili ve tekildir”. Kant, **a.g.e.**, B377. Güven de Kant'ın söz konusu tekillik ve dolaysızlık vurgusuna işaret eder ve onun görüye ilişkin açıklamalarının kapsamlı bir derlemesini sunar. Ayrıntılı inceleme için bkz.: Özgüç Güven, Doktora, “Kant, Bolzano ve Frege'de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu”, s. 30.

⁹ “Vorstellung” sözcüğünü biz de “tasarım” sözcüğüyle karşılamayı tercih ettik çünkü Güven'in ifade ettiği üzere, tasarım sözcüğüyle öznenin etkinliği daha açık vurgulanmaktadır. Bkz.: Güven, Kant, Bolzano ve Frege'de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu, s. 7.

¹⁰ Kant, **a.g.e.**, B34-35. “Tüm düşünceden önce verilebilen tasarım sezgi [görü, ç.n.] olarak adlandırılır.” Kant, **a.g.e.**, B132.

¹¹ Kant, **a.g.e.**, B36. Wood, Kant'ın uzay ve zaman anlayışını “Nesneler ve nesnelerde meydana gelebilecek değişimlere ilişkin bir bağıntı sistemine zemin teşkil ederler.” şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Wood, **a.g.e.**, s. 62.

¹² Kant, **a.g.e.**, B47.

¹³ Wood, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁴ Kant, **a.g.e.**, B146. Aynı görüşün meşhur bir diğer ifadesi şöyle sunulmaktadır: “Duyarlık olmaksızın bize hiçbir nesne verilemez, ve anlak [anlama yetisi, ç.n.] olmaksızın hiç biri düşünülemez. İçerik olmaksızın düşünceler boş, ve kavramlar olmaksızın sezgiler [görü, ç.n.] kördür.” Kant, **a.g.e.**, B75.

da kavramdır (*intuitus vel conceptus*). Birincisi dolaysız olarak nesne ile ilişkili ve tekildir; ikincisi dolaylı olarak, birçok şeyin ortaklaşa taşıyabilecekleri bir özellik aracılığıyla.”¹⁵

O halde bilginin ortaya çıkabilmesi için gerek şart, görü yoluyla verili olan bir nesnenin, bir kavramın -diğer bir deyişle yine bir tür tasarım olan bir kategorinin- altına düşürülmesidir.¹⁶ Kant, bilgi için gerekli olan ve kategorileri içeren bu diğer bilme yetimizi, anlama yetisi (**Verstand**) olarak adlandırmaktadır.¹⁷ Kendiliğindenlik (**Spontaneität**) ilkesiyle çalışan anlama yetisinin bir diğer işlevi yargıya birlik vermesidir.¹⁸ Anlama yetisi, dört temel başlık altına düşen toplamda 12 adet kategori içermektedir.¹⁹ Kant’a göre kategoriler, “...düşüncenin olanaklı bir deneyimdeki koşullarından başka bir şey değildirler, tıpkı uzay ve zamanın o aynı deneyim için sezginin [görünün, ç.n.] koşullarını kapsıyor olmaları gibi”.²⁰ İnsanın bilişsel yapısı bu kategoriler yoluyla dünyayı kurmakta, biçimlendirmektedir.²¹

Kant, kavram ve görünün birliğini sınır olarak belirlemekle o sınırın dışına neden çıkılmayacağını ve çıkılması durumunda nasıl sorunlarla karşılaşılacağını da saptamaktadır.²² Kant sınır söz konusu olduğunda bir diğer yeti olan akli devreye

¹⁵ Kant, **a.g.e.**, B376-377. Kant’ın düşüncesinde görünün tekillik, kavramın genellik belirttiğini ileri süren bir diğer görüş için bkz.: Paul Guyer, **Kant**, New York, Routledge, 2014, s. 82-83.

¹⁶ Kant, **a.g.e.**, B93.

¹⁷ Kant, **a.g.e.**, B75. Güven, duyarlık ile anlama yetisi arasındaki farkı “...duyarlık, edilgin bir yeti iken, anlama yetisi etkindir. Dolayısıyla, duyarlıktaki tasarım edilgin bir biçimde ortaya çıkar, anlama yetisindeki ise etkin bir süreci gerektirir” diyerek ortaya koymaktadır. Güven, **a.g.e.**, s. 32. Aynı konuya yönelik Wood’un ifadeleri ise şu şekildedir: “Bireysel bir nesnenin bilgiye verili olmasını temin eden alırlığa *görü*, zihnin temsillerin bir araya getirilmesini sağlayan etkin işlevine de *düşünme* (veya *kavrayış*) adını verir Kant”. Bkz. Wood, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁸ Kant, **a.g.e.**, B94.

¹⁹ Bunlar sırasıyla; nicelik olarak birlik- çokluk- tümlük, nitelik olarak olgusalılık- olumsuzlama- sınırlama, bağıntı olarak ilintilik ve kalıcılık- nedensellik ve bağımlılık (neden ve etki)- topluluk (etken ve edilgen arasındaki karşılık), kiplik olarak olanak-olanaksızlık, varlık- yokluk ve zorunluluk- olumsallıktır. Kant, **a.g.e.**, B106.

²⁰ Kant, **a.g.e.**, A111.

²¹ Bu bağlamda sözü edilen biçimlendirme, nesneleri ya da dünyayı yaratmak anlamına gelmemektedir. İleri sürülen daha ziyade nesnelerin insanın yetileri ölçüsünde görünüşler olarak kuruluyor olmasıdır. Bkz. Kant, **a.g.e.**, A125. Ayrıca bkz.: Guyer, **a.g.e.**, s. 57. Nitekim Kant’a göre nesnelerin kendinde hallerinin bilinmesi asla olanaklı değildir, bilgi yalnızca görünüşler düzeyinde olanaklıdır. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B56.

²² Kant’a göre insan zihnini yanılsamalara sürükleyen iki tür diyalektik söz konusudur: mantıksal diyalektik ve transandantal diyalektik. İlki, içeriksiz olan genel mantıktan yola çıkarak var olanlar hakkında bildirimler yapmakla gerçekleşmektedir. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B84-85. İkincisi, aklın sınırlarını aşması bakımından gerçekleşmektedir. Bu noktada serimleyeceğimiz, ikinci türden yanılsamalardır.

sokmaktadır. Kant’a göre aklın mantıksal işlevi çıkarım yapma sürecinde koşulludan koşulsuza geçişi aramaktır,²³ dolayısıyla nesnenin kurulumunda aklın bir işlevi yoktur.²⁴ Gelgelelim, akıl yalnızca kavramlarla ilişkiliyken sınırını aşarak sanki bir nesne hakkında belirlenim yapıyormuş gibi davranmak yoluyla yanılsamalara (**Schein**)²⁵ neden olmaktadır.²⁶ Görü ve kavramın birliğinin oluşturduğu sınırın dışına çıkmak bu noktadan hareketle gerçekleşmektedir. Kant’a göre, bağıntı kategorisinin kavramlarıyla paralel olarak aklın çıkarımları da kategorik, hipotetik ve ayrık olmak üzere üç türdür.²⁷ Akıl koşulsuza ulaşma amacıyla bu çıkarımları yaparken bunlardan ilki bakımından özneye, ikincisi bakımından çıkarım dizilerinin hepsinde içerilen bir var olana ve üçüncüsü bakımından ortaklık bağıntısının ayrık çıkarımla birlikte düşünülmesiyle tüm koşulluların koşulsuzu olan bir var olana yönelmektedir.²⁸ Kant bu incelemelerin kapsamlarına, “...tüm aşkınsal [transandantal, ç.n.] idealar üç sınıf altına getirilebilir ve bunlardan birincisi *düşünen öznenin* saltık (koşulsuz) *birliğini*, ikincisi *görüngenin* [görünüşün, ç.n.] *koşullarının dizisinin* saltık *birliğini*, üçüncüsü genel olarak *düşüncenin tüm nesnelerinin koşulunun* saltık *birliğini* kapsar”²⁹ cümlesiyle işaret etmektedir.³⁰ Ona göre, bu çerçevede, üç temel saf akıl ideası vardır: İlki bakımından “Ruh”, ikincisi bakımından “Kozmos” ve üçüncüsü bakımından “Tanrı”.³¹ Söz gelimi, töz-ilinek bağıntısının kategorik kipiyle ele alınması, yargılardaki özne yerinde duran “Ben”i kurulan, hakkında bilgi edinilebilecek bir var olan gibi ele almaya, böylece mutlak bir kavram olarak “Ruh”

²³ Kant, **a.g.e.**, B364. Ayrıca bkz.: Guyer, **a.g.e.**, s. 150. Çitil, aklın bilme etkinliğinde sınırı nasıl aştığını “Kavrayışımız kategoriler üzerinden kavrayabileceğimiz ile sınırlı. Hiçbir zaman temsil edemeyeceğim ve dolayısıyla hiçbir zaman kavrayamayacağım şeyleri bu kategoriler cinsinden muhakemeye tabi tutabileceğimizi sanıyoruz. İşte bu *Transandantal Yanılsama (Schein)*’dır.” şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Ahmet Ayhan Çitil, **Kant Okumaları: Birinci Kritik**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2021, s. 267. Söz konusu kavramların pozitif işlevi, çıkarım yapma sürecinde bağıntıları bir arada tutabilme olanağını sağlamalarıdır. Bkz. Ahmet Ayhan Çitil, **Kant Okumaları: Birinci Kritik**, s. 261-262.

²⁴ Kant, **a.g.e.**, B359.

²⁵ Kant’a göre bu türden yanılsamalar önüne geçilemez, doğal bir diyalektiğin sonucudur. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B354-355.

²⁶ “...arı us [akıl, ç.n.] nesneler ile ilgilendiği zaman bile, bunlarla ve sezgileri [görü, ç.n.] ile değil ama yalnızca anlık [anlama yetisi, ç.n.] ve yargıları ile dolaysız bağıntı içindedir...” Kant, **a.g.e.**, B363.

²⁷ Kant, **a.g.e.**, B361.

²⁸ Kant, **a.g.e.**, B391-392. Ayrıca bkz. Guyer, **a.g.e.**, s. 151.

²⁹ Kant, **a.g.e.**, B391.

³⁰ Söz konusu idealar bakımından ortaya çıkan disiplinler sırasıyla psikoloji, kozmoloji ve teolojidir. Bkz. Kant, **a.y.**

³¹ Kant, **a.g.e.**, B391-B392.

düşüncesine neden olmaktadır.³² Diğer yandan, neden-etki bağıntısının hipotetik çıkarımlarla birlikte düşünülmesi, çıkarım dizilerinin hepsinde içerilen var olan biçimindeki bir “Kozmos” düşüncesine neden olmaktadır.³³ Son olarak, ortaklık bağıntısının ayırık çıkarımla birlikte düşünülmesiyle tüm koşulluların koşulsuzu olan, düşünülebiyecek her şeyin toplamı “Tanrı”³⁴ düşüncesine neden olmaktadır.³⁵

Açık kılınması gereken bir diğer durum, Kant felsefesindeki duyarlık ile anlama yetisi arasındaki ilişkinin nasıl sağlandığıdır. Kant bu iki yetiyi birbirine indirgenemez, ayırık yapılar olarak ele almaktadır.³⁶ Kant, bu nedenle, görü ile kavramı bir araya getiren üçüncü bir yapı olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“...bir yanda kategori ile ve öte yanda görüngü ile türdeşlik içinde durması gereken ve birincinin ikinci üzerine uygulanmasını olanaklı kılan üçüncü bir şey olmalıdır. Bu aracı tasarım arı ve gene de bir yandan *anlık*, öte yandan *duyusal* olmalıdır. Böyle bir tasarım *Aşkınsal* [transandantal, ç.n.] Şemadır.”³⁷

³² Kant, **a.g.e.**, B406. Söz konusu yanılsama, paralojizmlere yani sahte çıkarımlara neden olmaktadır. Gerçekleşen sorun, çıkarım sürecinde farklı öncüllerde geçen aynı terimlerin aynı anlamda kullanıldığının sanılmasıdır. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B411. Detaylı bir inceleme için bkz.: Guyer, **a.g.e.**, s. 155-158.

³³ Kant, **a.g.e.**, B441-443. Bu noktadaki sorun, antinomilerin yani birbirine zıt olan fakat her ikisi de birbirini çürütemeyen yargıların ortaya çıkabilmesidir. Kant, **a.g.e.**, B449. Ayrıca bkz.: Çitil, **Kant Okumaları: Birinci Kritik**, s. 284-285.

³⁴ Kant, **a.g.e.**, B605-608. Kant’a göre, bu düşünce ideanın belirlenimi tekil bir var olan olarak gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B596. Kant bunu ‘saf aklın ideali’ olarak adlandırmaktadır. İdeal’in idealardan farkı, ilkinin aracılığıyla konu edilenin tekil ve bireyleşmiş olmasıdır. Bkz. **The Cambridge Kant Lexicon**, ed.: Julian Wuerth, New York, Cambridge University Press, 2021, s. 227. Kant’ın iddiasına göre aklın, öne sürdüğü bu var olan yani Tanrı’nın varlığı üzerine ontolojik, kozmolojik ve fiziko-teolojik kanıtlamalara girişmesi nedeniyle sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B619. Kant’a göre burada yapılan temel hata, varlığın bir yüklem olduğunun zannedilmesidir çünkü ona göre varlık, gerçek bir yüklem değildir. Kant, **a.g.e.**, B626. Detaylı bir inceleme için bkz. Çitil, **Kant Okumaları: Birinci Kritik**, s. 297-303. Ayrıca bkz. Guyer, **a.g.e.**, s. 166-175.

³⁵ Bu kavramlar üzerine yapılacak metafizik incelemeler, Kant’ın çizdiği sınırın dışında kalmaktadır. Söz konusu incelemeleri olanaklı gördüğü için Kant’ın düşüncesini aşmaya çalışan görüşler elbette ortaya çıkmıştır. Aşma çabasının başında Hegel felsefesi gelmektedir. Hegel’in etkisiyle Kant’tan yüzyıl sonra İngiltere’de güçlü bir akım olacak İngiliz Hegelciliği tezimizde ileride konu edilecektir.

³⁶ Kant, **a.g.e.**, B176. Ayrıca bkz.: Guyer, **a.g.e.**, s. 109.

³⁷ Kant, **a.g.e.**, B177.

O halde, bilginin ortaya çıkabilmesi için duyarlıktan gelen görü ile anlama yetisinden gelen kavramların şema aracılığıyla bir araya gelmesi gerekmektedir.³⁸ Kant’a göre şema, bir başka bilme yetisi olan imgelemin (**Einbildungskraft**) işlevidir. İmgelem yetisi sayesinde görüdeki henüz belirlenmemiş çoklu ayımsama, yeniden üretme ve tanınma işlemlerinden geçmektedir.³⁹ Kant bu süreci sentezleme olarak adlandırarak senteze ilişkin şu tanıımı vermektedir: “En genel anlamda alındığında *sentez* ile değişik tasarımları birbirine ekleme ve onlardaki çokluyu tek bir bilgide kavrama edimini anlıyorum.”⁴⁰ Kant, sözü edilen duyarlık, imgelem ve anlama yetisi üçlüsünün bir bilgi ortaya çıkarma sürecini şu cümlelerle özetlemektedir:

“Tüm nesnelerin *a priori* bilgisi amacıyla bize verilmesi gereken ilk şey arı sezginin [görü, ç.n.] *çoklusudur*; ikincisi bu çoklunun imgelem yoluyla *sentezidir*, ama henüz hiçbir bilgi vermez. Bu arı senteze *birlik* veren ve yalnızca bu zorunlu sentetik birliğin tasarımından oluşan kavramlar verili bir nesnenin bilgisi için üçüncü gereği sağlar ve kendileri anlak [anlama yetisi, ç.n.] üzerine dayanır.”⁴¹

Kant’ın serimlediği bu süreç yargı verme etkinliğiyle gerçekleşmektedir.⁴² Daha önce işaret edildiği üzere hem görü hem de kavram birer tasarımdır. Kant hem kavramın hem de görünün henüz belirlenmemiş dolaysız nesnesinin yargı yoluyla belirlenebildiğini düşünmektedir.⁴³ Bu nedenle, ona göre yargı, tasarımların tasarımıdır.⁴⁴ Kant’ın bu yaklaşımı kendisinden sonraki düşünürleri kökensel olarak etkilemiştir çünkü bu yaklaşıma göre, nesne kendi başına düşünülebilen bir var olan değildir, ancak yargı vermek yoluyla düşünülebilen bir var olandır.⁴⁵ Kant,

³⁸ Wood, görü ile anlama yetisi arasındaki farkı, “Kantçı söyleme göre, bilenle nesne arasındaki açısallığı mümkün kılan vasıtasız bireysel teması temsil eden şey *görü*; herhangi bir mümkün açıyı işgal edebilene, doğru ve dolayısıyla her açı için geçerli hükümler verme fırsatını sağlayan kavramları mümkün kılan ise *düşünmedir*.” ifadesiyle betimlemektedir. Bkz. Wood, **a.g.e.**, s. 57.

³⁹ Kant, **a.g.e.**, A124-A125.

⁴⁰ Kant, **a.g.e.**, B103. Güven’in aktardığına göre, sentezleme metnin A basımında imgelemin işleviyken B basımında anlama yetisinin işlevi olarak ortaya konmaktadır. Bkz. Güven, **a.g.e.**, s. 35.

⁴¹ Kant, **a.g.e.**, A79/ B104.

⁴² Bu süreçte işlevi olan bir diğer yeti transandantal tamalgıdır. Tamalgının birliği, yargı ve kavramların bir aradalığının zeminidir. Söz konusu birlik, diğer bir deyişle, “Düşünüyorum” yargısının temelidir. Bkz. Kant, **a.g.e.**, B130/132. Ayrıca bkz. Güven, **a.g.e.**, s.52-53.

⁴³ Kant, **a.g.e.**, A68/ B93.

⁴⁴ **A.y.**

⁴⁵ Wood bu duruma “Yetilerimizin faaliyeti nesneleri, sentetik hükümlerle ifade edilebilecek şekilde belirliyorsa, nesneler yetilerimize bağlı olacak, nesnelerin bilgileri de sentetik a priori olacaktır. Bu

kavramların nesneye uygunluğu arayışındansa nesneyi kavramlara uygun kılmayı öneren bu anlayışını Kopernik Devrimine benzetmektedir.⁴⁶ Diğer bir deyişle, nesne artık yargıda kurulmaktadır. Bu yaklaşım, Kant sonrası düşünürlerin yürüttükleri tartışmalarda yargıyı merkeze almasına neden olacaktır.⁴⁷ Nitekim Hanna da Kant'ın bu yaklaşımının nesne bağlamındaki metafizik yanını şu şekilde ifade etmektedir:

“Metafiziksel okumaya göre, Saf Aklın Eleştirisi ontolojinin doğası, kapsamı ve sınırı ile ilgilidir- özellikle ‘ne türden temel varlıklar vardır?’ ve ‘neler nihai olarak gerçektir?’ [sorularını] cevaplamakla ilgilidir.”⁴⁸

O halde, Kant'ın metafiziği epistemolojik olduğu kadar ontolojik bir yan da taşımaktadır. Bu durum, yani Kant'ın epistemolojisini ve metafiziğini yargı temelli yapması, Kant'tan sonraki düşünürleri yargıları incelemek yoluyla nesne tartışması yapmaya sevk etmiştir.⁴⁹ Bu bağlamda bir tartışma, Kant'ın matematiğin yargılarını sentetik a priori olarak ele almasına karşı çıkan çeşitli matematikçi düşünürler yoluyla ortaya konacaktır. Bu noktada köprü görevi gören düşünür, Bolzano olacaktır.⁵⁰ Bolzano, Kant'ı analitiklik ölçütünü yüklemine özneye içerilmesi gibi sentaktik bir yerden belirlemesi bakımından eleştirmektedir. Diğer bir eleştiri, Kant'ın görülmüş kavrama bilgi içeriği tanımamasına ilişkin olarak ortaya konmaktadır. Kant'a yöneltilen bir başka itiraz hem aritmetiğin yargıları konusunda hem de genel anlamda gerçekçi bir metafizik öneren Frege'den gelecektir. Buna ek olarak, İngiliz Hegelciliğinin, Kant'ın yargıya ilişkin çizdiği sınır olan görüde tasarımlanabilme

durumda, genel olarak sentetik a priori bilgi imkânı, yetilerimiz tecrübeye ne katıyorsa onun bilgisine dayanır” cümleleriyle işaret etmektedir. Bkz. Wood, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁶ Kant, **a.g.e.**, B XVI-XVII. Russell, Kant'ın bu yaklaşımını “Kant kendinden bir “Kopernik devrimine” sebep olmuş gibi bahsetti ama aslında “Batlamyusçu karşı devrim” deseydi daha doğru olurdu; çünkü Kant, Kopernik'in tahttan indirdiği İnsan'ı yeniden merkeze yerleştirdi.” cümlesiyle eleştirmiştir. Bkz. Bertrand Russell, **İnsan Bilgisi: Kapsamı ve Sınırları**, çev.: Dilek Kadioğlu, Ankara, Say Yayınları, 2021, s. 17-18.

⁴⁷ Yine Güven'in çalışması, Kant'la başlayan ve Bolzano üzerinden Frege'ye varan a priorilik bağlamındaki tartışmayı detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bkz.: Güven, **a.g.e.**

⁴⁸ Robert Hanna, **Kant and the Foundations of Analytic Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 15.

⁴⁹ Hanna, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁵⁰ Güven'in aktardığına göre, Bolzano hem semantiğin kurucusu olarak hem de mantık ve matematik felsefesi bakımından Kant'a getirilen eleştirilerin başlangıcı olarak görülmektedir. Bkz. Güven, **a.g.e.**, s. 83.

ölçütünü tartışmaya açması başka bir eleştiri bağlamı olacaktır. Böylesi bir tarihsel arka plan ve sonrasında da Moore'un yapacağı etki, Russell'ın felsefesine arka plan oluşturacaktır. Hem matematiksel yargı anlayışındaki değişiklikleri izlemek hem de matematikteki tartışmaları ele almak Russell'ın düşüncesinin arka planını anlamak açısından gerekli görünmektedir.

1.2. MATEMATİKSEL GELİŞMELER BAKIMINDAN YARGININ KONUMU

19.yy, özellikle matematikçi filozofların çalışmaları yoluyla çok yoğun bir biçimde matematiksel üretime sahne olmuştur. Söz konusu üretim felsefeyle iç içe gerçekleşmiş, felsefeden etkilendiği kadar felsefeye de şekil vermiştir. Bu süreçte yürütülen tartışmalar, Kant'a yöneltilen eleştiriler üzerinden biçimlenmektedir. Kant'ın eleştiri konusu olan düşünceleri, nesneyi yargıda kurması, yargıları analitik-sentetik olarak ayırması ve matematiksel yargıları sentetik a priori olarak ele almasıdır.

Bernard Bolzano (1781-1848), Kant'ın analitik-sentetik ayırımına ilişkin açıklamasını ikna edici bulmamaktadır. Analitikliğin ne olduğu bağlamında kendisinin önerisi, semantiğin devreye sokulmasıdır. Önerilen semantiğin temelinde öznel-nesnel tasarım ayrımı vardır.⁵¹ Öznel tasarımlar tamamen psikolojik, kişisel tasarımlardır.⁵² Daha önemli olan nesnel tasarımlar ise öznel arası geçerliliğin kaynağıdır.⁵³ Bolzano, nesnel tasarımlar ile tasarımın nesnesini de ayırmaktadır. Örneğin, 'bilgisayar' sözcüğünün gönderimi olan nesne, kişinin bu sözcüğe ilişkin nesnel olan tasarımıyla farklıdır. Her ikisi de genel geçer olsa da ilki doğrudan nesneye ilişkindir.⁵⁴ Bolzano, yargılara ilişkin açıklamasını bu ayırmadan hareketle sunmaktadır. Ona göre bir yargının parçaları, doğrudan yargının oluşturucusu olan gönderim nesneleri yani

⁵¹ J. Alberto Coffa, **The Semantic Tradition From Kant to Carnap**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 29-30. Detaylı bir inceleme için bkz. Güven, **a.g.e.**, s. 90-95.

⁵² Coffa, **a.g.e.**, s. 30.

⁵³ **A.y.** Bolzano'nun bu görüşüyle psikolojizme karşı çıkmaktadır. Bkz. **a.y.** Ayrıca bkz.: Güven, **a.g.e.**, s. 86.

⁵⁴ Bolzano'nun bu düşüncesi, Frege'nin ileride inceleyeceğimiz anlam-gönderim ayırımına oldukça paralellik göstermektedir. Aynı vurgu için ayrıca bkz.: Güven, **a.g.e.**, s. 93. Bununla birlikte, Bolzano bu görüşüyle dış dünya gerçekliğini kabul eden gerçekçi bir metafizik önermektedir. Bu bakımdan idealizme karşı durmaktadır. Bkz. Coffa, **a.g.e.**, s. 30-31.

nesnel tasarımın nesneleridir.⁵⁵ Diğer bir deyişle, yargılar parçalarından oluşarak meydana gelen var olanlardır.⁵⁶ Bolzano, Kant'ı bir de kavramsal ilişkilerden bilgi içeriği çıkabileceğini iddia ederek eleştirmektedir. Ona göre, matematik ve mantıkta gerçekleşen zaten görüyü içermeyen fakat yine de bilgi içeriği sunan kavramsal ilişkiler ağıdır; dolayısıyla, çeşitli çıkarım kuralları ve tanımlar yoluyla kavramsal bilgiler olanaklıdır.⁵⁷

Bolzano'nun semantik ve matematik bakımından görüyü devre dışı bırakmayı amaçlayan gerçekçi metafizik temelli önerileri, aynı bakış açısını sürdüren ve matematiksel yapıların neliğine odaklanan çeşitli tartışmalara köprü olmuştur. Sonrasında George Boole ve Charles Sanders Peirce ile başlayan bu süreç, Richard Dedekind, Georg Cantor, Giuseppe Peano ve Gottlob Frege'nin de katkılarıyla Russell'a olabildiğince canlı bir miras bırakmıştır. Bu miras bir yanıyla saf formel, mantıksal bir yan taşımaktadır, diğer yanıyla da yargı temelli nesne incelemeleri, özellikle aritmetik olmak üzere matematiğin temelleri, sayının ne olduğu vb. sorular bağlamında metafizik bir yan taşımaktadır.⁵⁸

1.2.1. MANTIĞIN ARİTMETİKLEŞTİRİLMESİ

Kant sonrası dönemde matematiğin ontolojisi, mantığın aritmetikleştirilmesi çabasıyla canlanmaktadır. Bu doğrultuda öne çıkan ilk düşünür, George Boole'dur (1815-1864). Boole, 1854 yılında yazdığı, öne çıkan eseri **The Laws of Thought**

⁵⁵ Coffa, **a.g.e.**, s. 32. Russell, düşünce hayatının belirli bir döneminden sonra benzer bir önerme anlayışını önermektedir. Bkz. tezin 2.3. numaralı bölümü.

⁵⁶ Russell benzer bir anlayışı önerme bakımından ileri sürecektir. Tezin 2. Bölümünde bu öne sürümü açacağız.

⁵⁷ Detaylı bir inceleme için bkz.: Güven, Kant, Bolzano ve Frege'de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu, s. 123-133. Ayrıca bkz.: Ivor Grattan-Guinness, **The Search for Mathematical Roots, 1837-1940: Logics, Set Theories and The Foundations of Mathematics From Cantor Through Russell to Gödel**, Oxford, Princeton University Press, 2000, s. 73.

⁵⁸ Matematiğin temellerine ilişkin gerçekçilik, adcılık ve sezgicilik başta olmak üzere çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Örneğin, gerçekçi yaklaşıma göre matematiğin nesnesi olan sayı, insan zihninden bağımsız şekilde vardır. Adcı yaklaşım sayıları ya da matematiksel dizgeleri biçimsel, kendinden başka bir yere gönderim yapmayan dilsel var olanlar biçiminde ele almaktadır. Sezgici yaklaşıma göre ise bu türden var olanlar ancak insan zihninin yapılandırılması bakımından varlardır. Bkz. W. V. O. Quine, "On What There Is", **Metaphysics: An Anthology**, ed.: Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell, 1999, pp. 4-12, s. 9-10. Söz konusu yaklaşımlar sırasıyla Gödel, Hilbert ve Brouwer gibi isimlerce savunulmuştur.

(Düşünce Yasaları) ile mantık-matematik ilişkisi ve felsefenin bu çerçevedeki yeri üzerine olan görüşlerini belirtmektedir.

Boole'a göre mantık hem matematikten hem de felsefeden temelden ayrılmaktadır. Ona göre; mantığı felsefeden ayıran, tıpkı matematik gibi, aksiyomatik bir yapıya sahip olmasıdır.⁵⁹ Diğer yandan, mantığın matematikten farkı ise üzerine kurulu olduğu temeller hakkında inceleme yapmasıdır.⁶⁰ Boole'a göre bu benzerlik ve fark bir soru olarak ortada duran mantık-matematik ilişkisine dair bir açıklamanın yapılması gerekmektedir. Bu ilişkinin olanağı matematiğin mantığa uygulanması üzerinden gerçekleşebilmektedir.⁶¹ Söz konusu uygulama ise sembollerin yorumlanması yerine, onların uygulanabileceği biçimsel kurallar temelinde gerçekleşmelidir.⁶² Diğer bir deyişle, Boole matematiğin salt insan zihninin bir etkinliği olmadığını, onun içeriksiz yargılardan oluşan bir etkinlik olduğunu öne sürmektedir.⁶³ Hatta, onun bu yaklaşımı matematiği bir çeşit semboller arası ilişki olarak gören adcılığa da kapı açmaktadır.⁶⁴

Mantık-matematik ilişkisini sorunsallaştıran bir diğer filozof Charles Sanders Peirce'dir (1839-1914). Peirce'e göre, mantığın matematiğe yöntem verdiğini öne sürmek yanlıştır zira mantık matematiğe bağlıyken matematik mantığa asla bağlı değildir.⁶⁵ Buna rağmen Peirce iki nedenden ötürü kısmen mantıkçı olarak da görülebilir: Bu nedenlerden ilki; mantıksal kalkülüsü matematikten ayırması iken ikincisi daha sıkı matematiksel kavramlar elde etme amacını mantıksal yolla aramasıdır.⁶⁶ Pierce'in bu yaklaşımına rağmen bu iki disiplin arasında birini diğerine

⁵⁹ Francisco A. Rodriguez-Consuegra, **The Mathematical Philosophy of Bertrand Russell: Origins and Development**, Basel, Birkhauser Verlag, 1991, s. 6.

⁶⁰ A.g.e., s. 6.

⁶¹ A.g.e., s. 7.

⁶² A.g.e., s. 6.

⁶³ A.y.

⁶⁴ James Robert Brown, **Philosophy of Mathematics: A Contemporary Introduction to the World of Proofs and Pictures**, New York, Routledge, 2008, s. 68. Coffa'nın aktardığına göre, Frege'nin Boole eleştirisinin temeli Boole'un içeriksiz bir matematik anlayışına sahip olmasıdır. Bkz. Coffa, **a.g.e.**, s. 65.

⁶⁵ A.g.e., s. 9-10.

⁶⁶ A.g.e., s. 8.

indirgemeyen bir tavırda olmasının nedeni, mantığı kesinkes biçimde psikolojik-olmayan bir yapıda görmemesidir.⁶⁷

Boole ve Peirce'ün çalışmalarıyla dönemin düşünce dünyasının yargı temelli soruşturmaları bağlamında mantık-matematik ilişkisi gündeme gelmiştir. İki düşünür farklı tarzlarda açıklama getirmiş olsalar da görüşleri, mantığı aritmetikleştirmeye, yani mantığı aritmetiğin araçlarıyla geliştirmeye yöneliktir. Böylece, iki düşünürün ardılları olan Dedekind, Cantor, Peano ve Frege'ye bu ilişkiyi açıklamak üzere bir soru bırakılmıştır. Sorunun yanı sıra devredilen çeşitli varsayımlar da söz konusudur. Örneğin; cebire ilişkin yorumlamaların olanaklı olduğu, mantık-matematik ilişkisi bağlamında biçimselci projeler gerçekleştirilebileceği, sayı ve nicelik söz konusu olduğunda matematiğin kendine özgü bir yapısı olduğu gibi varsayımlar ardıllarca geliştirilmeye çalışılacaktır.⁶⁸

1.2.2. MATEMATİĞİN MANTIKSALLAŞTIRILMASI

İfade ettiğimiz şekilde betimlenen çerçevede yeni adım, matematiğin, özelde de aritmetiğin, mantiksallaştırılmasıdır. Boole mantığı aritmetikleştirmeye çalışırken Peirce mantığa yöntemlerini verenin matematik olduğunu öne sürmüştü. Richard Dedekind⁶⁹ (1831-1916) ile başlayan⁷⁰ süreç artık matematiğe mantıksal yollarla bir temel verme çabasının öne çıktığı bir süreç olacaktır.

Dedekind'in amacı, aritmetiğe görüye başvurmeyen, varsayımlara dayanmaktansa nesnesini tanımlayan bir karakter kazandırmaktır.⁷¹ Bu doğrultuda ortaya konan temel kavramlar ideal, kesit (**Schnitt, cut**) ve zincir (**Kette, chain**) kavramlarıdır.⁷² Dedekind, bu kavramlar yoluyla çeşitli işlemler yapmaktadır.

⁶⁷ A.g.e., s. 11.

⁶⁸ A.g.e., s. 12-13.

⁶⁹ Güven, Dedekind'in öne çıkan eserlerini "Süreklilik ve İrrasyonel Sayılar (Stetigkeit und irrational Zahlen) (1872) ve Sayılar Nedir ve Ne Olmalıdır? (Was Sind und Was Sollen die Zahlen?) (1888)" olarak belirtmektedir. Bkz. Özgüç Güven, "Dedekind'de Sayının Temellendirilmesi", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Mart 2016, Sayı 29, pp. 23-33, s. 24.

⁷⁰ Michéle Friend, **Introducing Philosophy of Mathematics**, Stocksfield, Acumen, 2007, s. 49.

⁷¹ Rodriguez-Consuegra, a.g.e., s. 14. Ayrıca bkz. Güven, "Dedekind'de Sayının Temellendirilmesi", s. 29.

⁷² Rodriguez-Consuegra, a.g.e., s. 13.

Bunlardan biri, bölünebilirliği mantıksal bir bağıntıya dönüştürürken bunu sayılar bakımından değil, kümeler bakımından gerçekleştirmektir.⁷³ Bir diğer işlem, bilinen yalın öğeleri saptayıp onlar üzerinden nesne tanımlayarak varsayılan var olanlardan kurtulmaktır.⁷⁴ Dedekind bu yaklaşımıyla “Dedekind Kesitleri” olarak bilinen, irrasyonel sayılara görüye başvurmaksızın kesin bir zemin sağladığı kuramını sunmaktadır.⁷⁵ Diğer bir deyişle, irrasyonel sayılar bu kesitler aracılığıyla doğrudan rasyonel sayılardan türetilmektedir.

Dedekind rasyonel sayıları da doğal sayılardan türetmektedir.⁷⁶ Bu durumda doğal sayıların temellendirilmesi gerekmektedir. Dedekind’in doğal sayıları yapılandırması aynı zamanda zincir kavramını da devreye soktuğu bir yer olarak şu üç öğeyi içermektedir: şey (**Ding, thing**), sistem⁷⁷ (**System**) ve eşleme (**Abbildung, transformation**).⁷⁸ Dedekind, bu üçlüyü içeren zincir yoluyla öncelikle sonsuzluğa ilişkin açıklama vermektedir. Bir küme, alt kümelerinden biriyle birebir ve örten şekilde eşlenebiliyorsa sonsuzdur.⁷⁹ Onun kuramına göre doğal sayılar ise öğelerin doğalarını soyutlayan ve 1’i temel öge olarak alan sonsuz sistemdir.⁸⁰ Bu yapıya tümevarım tanımı ve sistem sayısı olma kavramının eklenmesiyle de sonsuz sayılar sistemi yapılandırılmış olmaktadır.⁸¹ Böylece, en temel öğelerin saptanması ve kalan her şeyin bu temel öğelere mantık aracılığıyla indirgenmesi yoluyla bir yapılandırma gerçekleştirilerek mantıkçı yöntemler izleyen bir proje ortaya konmuştur.

⁷³ A.g.e., s. 13. Consuegra aynı yerde bu işlemin mantıkçı hattı başlattığını ifade etmektedir.

⁷⁴ A.g.e., s. 13-14.

⁷⁵ Rasyonel sayılar kümesini A ve B kümelerine bölelim. Öyle ki, B kümesinin her bir elemanı A kümesinin her bir elemanından büyük olsun. Böyle bir durumda bu iki küme arasında, B’nin en küçük elemanı A’nın en büyük elemanı arasında bir boşluk olacaktır. Dedekind bu boşlukların irrasyonel sayılar türettiğini düşünmektedir. Örneğin; A kümesi karesi 5’ten küçük sayılar kümesi olsun. B kümesi de karesi 5’ten büyük sayılar olsun. Bu durumda karesi 5 olan bir sayı bu iki küme arasındaki boşluktur, dolayısıyla irrasyonel bir sayıdır. Bkz. Consuegra, a.g.e., s. 14. Ayrıca bkz.: Güven, “Dedekind’de Sayının Temellendirilmesi”, s. 26. Dedekind kesitlerinin doğrudan irrasyonel sayılarla bir ve aynı var olan biçiminde ele alacak düşünür Russell olacaktır. Bkz. David Bostock, **Russell’s Logical Atomism**, Oxford, Oxford University Press, 2012, s. 17.

⁷⁶ Güven, “Dedekind’de Sayının Temellendirilmesi”, s. 26- 27.

⁷⁷ Güven, sistem kavramıyla ortaya konanın kastedilen anlam itibariyle küme sözcüğüyle karşılanabileceğini belirtmektedir. Bkz. Güven, a.g.e., s. 27.

⁷⁸ Rodriguez-Consuegra, a.g.e., s. 14.

⁷⁹ A.g.e., s. 14.

⁸⁰ A.g.e., s. 15.

⁸¹ A.g.e., s. 15.

Matematiğe göriye başvurarak bir temel bulmayı hatalı gören bir diğ er matematikçi filozof, Georg Cantor'dur (1845-1918). Cantor, sonsuzluk, büyüklük ve sayal sayı (**Anzahl, cardinal number**)- sıral sayı (**Zahl, ordinal number**) ayrımı üzerine çalışmalarıyla sarsıcı etkiler yaratmış bir düşünürdür.

Cantor sayal sayı- sıral sayı ayrımıyla⁸² sonlu ve sonsuz kümeler arasındaki kökensel farka işaret etmektedir.⁸³ Dahası, bu kümelerin kardinaliteleri için gereken ölçütü sunmaktadır.⁸⁴ Şimdi bu ölçütü açalım. Dedekind'in ortaya koyduğu üzere, bir sonsuz küme, alt kümelerinden biriyle birebir ve örten şekilde eşlenebilen kümedir.⁸⁵ İki de sonsuz olan doğal sayılar kümesiyle çift doğal sayılar kümesi arasında birebir ve örten eşlenebilen bir fonksiyon bulunabildiği için bu iki kümenin kardinaliteleri eşit olmaktadır.⁸⁶ Dahası, doğal sayılar kümesiyle rasyonel sayılar kümesi arasında aynı ölçüt arandığı zaman burada da ölçütü sağlayan bir fonksiyonun bulunabildiği görülebilmektedir.⁸⁷ Böylece bu iki kümenin kardinaliteleri de eşit olmaktadır. Sıradaki inceleme doğal sayılar ile reel sayılar arasındadır. Gelgelelim, Cantor'un 'köşegen' argümanı bu iki küme arasında birebir ve örten eşleme olamayacağını göstermektedir.⁸⁸ Diğ er bir deyiş le, böylesi bir eşlemede reel sayılar tarafında her zaman fazladan bir sayı kalacağı ispatlanmaktadır. Böylece, Cantor sonsuz kümeler

⁸² Sayal sayılar bir yığının ya da kümenin büyüklüğünü, miktarını belirtirken sıral sayılar o yığının ya da kümenin düzenlenme türünü belirtmektedir. Bkz. Øystein Linnebo, **Philosophy of Mathematics**, Oxford, Princeton University Press, 2017, s. 60. Başka türlü söylenirse; sayal sayı söz konusu olduğunda yığının kaç adet olduğu sorusu cevaplanmaktayken sıral sayılar aracılığıyla basit anlamda sayı kastedilmektedir. Bkz. Özgüç Güven, "Frege'de Sayının Temellendirilmesi", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, Mart 2013, pp. 69-89, s. 70.

⁸³ Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 16. Güven, Cantor'u sonsuz kümeler üzerine inceleme yapmaya götüren süreci şu şekilde serimlemektedir: "1820'lerde Louis Cauchy (1789-1867) matematik için önemli kavramlardan biri olan limiti açık kılarak kalkülüsü muğlak olmayan biçime (rigorous) getirerek bu alandaki en büyük işlerden birini yapar. Ardından Karl Weierstrass (1815-1897) limitin matematiksel ve mantıksal olarak sağlam bir tanımını verir. Bu noktada limitin sağlam bir tanımı gerçel sayıların sağlam bir tanımını gerektirir. İşte bu durum Cantor'un sonsuz kümelerle çalışmasının nedenidir". Bkz. Özgüç Güven, "Sayı, Sonsuzluk ve Sürey Varsayımı: Bilginin Sınırları Üstüne Bir Araştırma", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Sayı 32, Aralık 2016, pp. 393-407, s. 396.

⁸⁴ David Bostock, **Russell's Logical Atomism**, s. 18.

⁸⁵ Birebir ve örten eşleşmenin tanımı şu şekildedir: "Bir $f: X \rightarrow Y$ için eğer $\text{ran}f = Y$ ise, f fonksiyonuna *örten* (onto) denir. Eğer $f(x) = f(y)$ olduğu durumda $x = y$ ise, f fonksiyonuna *birebir* (one-to-one) denir. Birebir ve örten olan fonksiyona *birebir eşleyen* (one-to-one correspondence) denir." Ahmet Çevik, **Matematik Felsefesi ve Matematiksel Mantık**, Nesin Yayıncılık, 2019, s. 34.

⁸⁶ Theodore Sider, **Logic For Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2010, s. 21-22. Böylesi bir fonksiyon şu şekilde verilebilir: $f: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}: f(x)=2x$

⁸⁷ Sider, **a.g.e.**, s. 22-24.

⁸⁸ Sider, **a.g.e.**, s. 26-29. İspatlananın detaylı bir gösterimi için bkz.: Çevik, **a.g.e.**, s. 126-127.

arasındaki kardinalite farkını saptamakla birlikte bu kümeler arasında bir hiyerarşi olduğunu da göstermiş olmaktadır.⁸⁹

Cantor'un mantıksal araçlarla geliştirdiği yapılandırmacılığı aritmetiğin işlemlerine mantıksal bağıntı temelli yöntem sağlamaktadır.⁹⁰ Bu çerçevede öncelikle eşitlik ve eşitsizlik, sonrasında toplama ile çarpma gibi işlemler mantıksal araçlarla temellendirilmektedir.⁹¹ Örneğin, eşitsizlik işlemi, iki kümeden biriyle diğerinin bir parçası arasında saptanan birebir ve örten bir ilişkiye indirgenmektedir.⁹²

Aritmetiğin mantığa indirgenmesi sürecinde öne çıkan bir diğer matematikçi Giuseppe Peano'dur (1858-1932). Peano, amacını aritmetiği aksiyomatikleştirmek yoluyla gerçekleştirmektedir.⁹³ O, bir bakıma, bu işlemi yaparken kullandığı sözcük dağarcığını en aza indirmeyi başarmaktadır.⁹⁴ Bu doğrultuda, mantıksal araçlar yoluyla 0, 1 ve ardışıklık ilişkisinin temellendirilmesi, tüm aritmetiğe aksiyomatik bir yapı vermek için yeterli olmaktadır.

Peano, mantığı kendinde bir bilim olarak görmekte ve matematiksel mantığı da doğruluklar kümesi olarak düşünmektedir.⁹⁵ Ona göre yapılması gereken ilk iş, neyin kökensel olduğu ile neyin türetilmiş olduğunu birbirinden ayırmaktır.⁹⁶ Bu çerçevede ulaşılmak istenen nihai amaç “matematığın bütün önermelerini ifade etmek için bir sistem kurmaktır”.⁹⁷ Bunu gerçekleştirmenin yolu ise “sembollerin yerine mantıksal terimi yerleştirip en basit olanlara ulaşana kadar terimleri çözümlenektir”.⁹⁸

⁸⁹ Sonsuz kümeler arasındaki işaret edilen fark, sayılabilirliktir. Doğal sayılar ve doğal sayılarla eşlenebilen tüm sonsuz kümeler sayılabilir sonsuz kümedir. Reel sayılar ise sayılamaz sonsuz kümedir. Bkz. Bostock, **Russell's Logical Atomism**, s. 20. Cantor, bu kümeler arasında bir sonsuzluk olup olmadığı sorusuna, bir sanı (**conjecture**) olarak, olmadığı yönünde cevap vermektedir. Bu varsayım, “Süreç Varsayımı” olarak adlandırılmaktadır. Detaylı inceleme için bkz.: Linnebo, **a.g.e.**, s. 60-61. 20.yy., bu varsayımın hem yanlışlanamayacağını hem de doğrulanamayacağını ispatlanmasına tanıklık etmiştir. İlkini ispatını 1940'ta Gödel, ikincisinin ispatını 1963'te Paul Cohen yapmıştır. Bkz. Güven, “Sayı, Sonsuzluk ve Süreç Varsayımı: Bilginin Sınırları Üstüne Bir Araştırma”, s. 395-396.

⁹⁰ Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 17.

⁹¹ **A.y.**

⁹² **A.y.**

⁹³ Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 119.

⁹⁴ **A.g.e.**, s. 123.

⁹⁵ **A.g.e.**, s. 92.

⁹⁶ **A.y.**

⁹⁷ **A.g.e.**, s. 101.

⁹⁸ **A.g.e.**, s. 94.

Peano'nun sisteminde öncelikle başlangıç sembolleri ve aksiyomlar sunulmaktadır. Daha sonra gerekli tanımlar verilir bunların kanıtları (**demonstration**) yoluyla teoremler dizisi sunulmaktadır. Bu çerçevede öncelikle elemanı olma ($\in$), üst küme ($\supset$), kesişim ($\cap$), sıralı çift ((x, y)) ve değilleme gibi yapı taşları belirlenmektedir. Örneğin, Peano, elemanı olma ile içermeyi mantıksal bağlamda birbirinden ayırarak onları notasyonuna⁹⁹ dahil eder. Elemanı olmayla içermenin birbirlerinden ayrılmasının bir önemli sonucu kategorik önermelerin koşullu önermelere dönüştürebilmesini sağlamak olmuştur.¹⁰⁰ Örneğin, "Bütün kediler canlıdır" önermesi böylece "Bir x kediye, o halde canlıdır" biçimini almaktadır.¹⁰¹ Buna ek olarak, Peano notasyona bir niceleyicinin de gerekli olduğunu saptayarak varlıksal niceleyiciyi ($\exists$) Frege ve Peirce'ten devralarak kullanmaktadır.¹⁰² Yine Peirce ve Frege'ye dayanarak sisteme alınan var olan, sıralı çiftlerdir.¹⁰³ Sıralı çiftlerin bir önemi; bir sıralı çiftin, bir sınıfın elemanı olması ilişkisinin bağıntı yerine konulmasını vermesidir.¹⁰⁴ Peano, benzer şekilde, tüm önermeleri de sınıflara indirgemektedir.¹⁰⁵

Peano olabilecek en yalın ve en kullanışlı notasyonu belirledikten sonra aksiyomlarını¹⁰⁶ sergilemektedir:

- "i) 0, bir sayıdır.
- ii) Herhangi bir sayının ardışığı da bir sayıdır.
- iii) İki sayının ardışığı aynı olamaz.
- iv) 0, herhangi bir sayının ardışığı değildir.

⁹⁹ Bu notasyonda yer alacak terimlerin ölçütü, olabilecek en az sayıda olmak ve kullanışlı olmaktır. Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁰⁰ Bkz. Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁰¹ F.H. Bradley de matematiksel bir yöntemle olmasa da benzer bir sonuca varmaktadır. Bkz. Tezin 1.4. numaralı bölümü.

¹⁰² Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁰³ **A.g.e.**, s. 103.

¹⁰⁴ **A.g.e.**, s. 104.

¹⁰⁵ **A.g.e.**, s. 105. Peano'ya göre sınıfların temelinde de fonksiyonlar vardır. Bkz. **a.g.e.**, s. 104.

¹⁰⁶ Bostock'un aktardığına göre, Peano bu aksiyomları Dedekind'ten aldığını belirtmiştir. Bkz. David Bostock, **Russell's Logical Atomism**, s. 18.

v) 0'a ait bir özellik, herhangi bir sayı ve onun ardışığına da ait bir özellikse, bütün sayılara aittir.”¹⁰⁷

Görülebileceği üzere, yalnızca 0, sayı ve ardışıklık ilişkisi verilerek doğal sayıların¹⁰⁸ türetilbileceği temel sağlanmış olmaktadır.¹⁰⁹

Dedekind, Cantor ve Peano'nun aritmetikten görüyü uzaklaştıran ve onu aksiyomatikleştiren çalışmaları, Kant'ın yargı anlayışına karşıt olarak ortaya konmuştur. Bu süreç daha sonra bıraktığı mirasla birlikte Frege tarafından devam ettirilecektir. Frege, ileride gösterileceği üzere, bu doğrultuda mantıkçı bir çalışma ortaya koyarak hem aritmetiğin temel nesnesi olan sayıya yönelik mantıksal bir tanım verecek hem de dil-dünya ilişkisi bakımından gerçekçi bir metafizik ortaya koyacaktır.

1.3. FREGE'DE YARGI

Gottlob Frege (1848-1925) yaptığı çalışmalarla 20.yüzyıl felsefesini derinden etkilemiş ve belirlemiş filozoflardandır. Analitik felsefe geleneğinin başlangıcı olarak gösterilen¹¹⁰ filozoflardan biri olan Frege'nin geçtiğimiz yüzyıl felsefesine en yoğun ve doğrudan etkileri mantık, ontoloji, dil felsefesi ve matematik felsefesi bağlamında olmuştur. Frege'nin Russell'ın düşüncelerine de çeşitli etkileri vardır. Bu etkilerden biri geliştirdiği niceleyici mantıktır. Frege'nin kullandığı notasyon sonrasında başka biçimler olsa da geliştirilen mantıkla geleneksel Aristotelesçi mantığın çoklu

¹⁰⁷ Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 105-106. Bostock'un bu aksiyomlara ilişkin formel gösterimi şu şekildedir:

“1. $0 \in \mathbb{N}$

2. $\forall x(x \in \mathbb{N} \rightarrow x' \in \mathbb{N})$

3. $\forall xy(x' = y' \rightarrow x = y)$

4. $\forall x(0 \neq x')$

5. $(0 \in \alpha \wedge \forall x(x \in \alpha \rightarrow x' \in \alpha)) \rightarrow \mathbb{N} \subseteq \alpha$ ” Bkz. David Bostock, **Philosophy of Mathematics: An Introduction**, Oxford, Wiley-Blackwell, 2009, s. 102. 5.aksiyomun bir önemi, matematiksel tümevarımı veren bir aksiyom olmasıdır. Bkz. **a.y.**

¹⁰⁸ “Doğal sayılar kümesi, ..., 0'ı içeren ve içerdiği her n elemanı için n + 1 adı verilen başka bir eleman içeren en küçük kümedir.” Çevik, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁰⁹ Rodriguez-Consuegra, **a.g.e.**, s. 105. Friend'e göre; temel öğeler 0, toplama, çarpma ve ardışıklık ilişkisidir. Friend, **a.g.e.**, s. 55. Bostock'a göre ise temel öğeler yalnızca 0 ve ardışıklık ilişkisidir. Bostock, **Philosophy of Mathematics: An Introduction**, s. 102.

¹¹⁰ Michael Dummett, **Origins of Analytical Philosophy**, s. 24.

genelleme ve bağıntı içeren yargıları çözümleme zorluğu aşılmıştır.¹¹¹ Russell, Frege'nin geliştirdiği mantığı kabullenmesinin yanı sıra gerçekçi ontoloji konusunda da onunla uzlaşacaktır. İleride detaylıca inceleneceği üzere, Russell ile Frege'nin metafizikleri çeşitli açılardan farklılık gösterse de zihin dışı bir gerçekliğin savunulması açısından benzerlik göstermektedir. Russell'ı etkileyen bir diğer konu ise felsefi sorunları saptamak ve çözmek için izlenen yöntem olmuştur. Frege, mantığın doğruluklarından yola çıkarak doğal dilin türettiği sorunları çözmek üzere dilden mantığa ve mantıktan dünyaya geçiş yapan çözümleyici bir yöntem izlemektedir. Bu noktada Frege, çözümlemeye dilbilgisi yerine mantıktan başlamak gerektiğine şu şekilde işaret etmektedir: "...dillerin bir nesne belirtmeyi başaramayan ifadeleri içerme kusuru vardır (her ne kadar dilbilgisel yapı onları bu amaç için yeterli kılıyor görünse de) çünkü bazı cümlelerin doğruluğu ön koşuldur."¹¹² Frege bu yöntemi aracılığıyla yargı ve yargının parçalarını incelemenin olanağını bulmaktadır.

1.3.1. YARGININ YAPISI

Kant'tan sonra Frege'de de yargının merkeze alındığı bir çözümleme¹¹³ görülür. Frege'ye göre yargılar kökensel olduğu için tanımlanabilir değildir, bu nedenle onların yalnızca yapıları incelenebilir.¹¹⁴ Frege, yargılara ilişkin olarak "düşünme (**denken, thinking**)" aracılığıyla düşüncelerin yakalandığını, "yargı vermek (**urteilen, judging**)" aracılığıyla düşüncelerin doğruluk değerinin tanındığını ve "öne sürüm (**der Behauptungssatz, assertion**)" yoluyla yargının dile getirildiğini ifade

¹¹¹ Michael Beaney, "Russell and Frege", **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.: Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 128-170, s. 132. Bu yargılardan birine "Her insan en az bir kedi sever" yargısı örnek olarak verilebilir ve bu yargı, niceleyici mantık yoluyla şu şekilde çözümlenir: " $\forall x(\dot{I}x \rightarrow \exists y(Ky \wedge Sxy))$ ".

¹¹² Gottlob Frege, "Sense and Reference", **The Philosophical Review**, Volume 57 (3), 1948, pp. 209-230, s. 222. Russell için de çözümlemede dilbilgisinin mi yoksa mantığın mı belirleyici olacağı sorusu gündemde olacaktır ve bu konudaki düşüncesi çeşitlilik gösterecektir. Bu konu ileride daha detaylı incelenecektir.

¹¹³ Hylton bu çözümlemenin amacını ve işlevini şu şekilde ifade etmektedir: "Doğru çözümleme yöntemi dünyayı anlamının doğru yoludur; bu, dünyanın esas doğasına karşılık gelir ve onu açığa çıkarır." Peter Hylton, **Propositions, Functions and Analysis: Selected Essays on Russell's Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 173-174.

¹¹⁴ Özgüç Güven, "Kant, Bolzano ve Frege'de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu, s. 144

etmektedir.¹¹⁵ Yargıya yönelik benzer bir tanıımı yine şöyle vermektedir: “Benim için bir yargı bir düşüncenin salt kavranması değildir, aynı zamanda onun doğruluğunun tanınmasıdır.”¹¹⁶ Böylece yargılar, bir biçimde yakalanabilen düşüncelerin¹¹⁷ doğru ya da yanlış olabilen doğruluk değerlerinin tanınıp dile getirilmesi olarak betimlenmiş olmaktadır.

Yargıların merkezde olmasının ana nedenlerinden biri, onun, parçalarına öncelikli olmasıdır. “Bağlam ilkesi (**context principle**)” olarak ifade bulan bu duruma göre, yargıların parçası olan sözcükler anlamlarını ancak bir yargının bildirimi olan cümle içinde edinebilmektedirler.¹¹⁸ Frege’nin metafiziğinde bir bütün olarak yargılar, cümle, düşünce ve doğruluk değeriyle ilişkilidir. Frege bu doğrultuda ilk kuramını “Kavram Yazısı (**Begriffsschrift**)” adlı metninde ortaya koymaktadır.

Frege, “Kavram Yazısı”nda yargıları özne-yüklem şeklinde ayırmayı gerekli görmemektedir.¹¹⁹ Ona göre, bir yargıda, yargının içeriğini taşıyan özneyken söz konusu içeriğin yargıya dönüşmesini sağlayan yüklemidir.¹²⁰ Ayrıca, söz konusu özne-yüklem ilişkisi argüman-fonksiyon yapısı içinde düşünülebilmektedir.¹²¹ Fonksiyonlar ile argümanlar arasındaki ilişki “altına düşme” ilişkisi olarak düşünülmektedir.¹²² Sözgelimi, “2, bir asal sayıdır” cümlesinde “2” sayısı, “asal sayı olmak” fonksiyonunun altına düşen bir argümandır.

¹¹⁵ A.e., s. 145.

¹¹⁶ Frege, “Sense and Reference”, s. 216.

¹¹⁷ Düşünceye ilişkin bu spesifik ifade ileride açıklanacaktır.

¹¹⁸ Gottlob Frege, **Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme**, çev.: H. Bülent Gözkan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 85.

¹¹⁹ Gottlob Frege, “Begriffsschrift”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 47-78, s. 53-54.

¹²⁰ Frege, “Begriffsschrift”, s. 54. Frege, bu görüşü mantıksal notasyonunda sergilemektedir. Yargı işareti olan “┐” içinde; ‘I’ kısmı yargıyı ve ‘-’ kısmı yargının içeriğini gösterir. A.e., s. 53.

¹²¹ Frege, “Begriffsschrift”, s. 65-66. Ayrıca bkz.: John Perry, **Frege’s Detour: An Essay on Meaning, Reference and Truth**, Oxford, Oxford University Press, 2019, s. 14-15 Geleneksel felsefenin cümleyi özne-yüklem anlayışında düşünmesi, Frege tarafından hataya düşmenin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Öznenin yüklem karşılığı geldiği özelliği taşıdığı düşüncesi, bağıntıları, özellikle de asimetrik bağıntıları açıklamada sorun çıkartmaktadır. Bu yaklaşım, Russell’ın İdealizmden kopuşunda yine karşımıza çıkacak bir yaklaşımdır. Tartışma için bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 16-17 Ayrıca bkz.: Beaney, **a.g.e.**, s. 132-136

¹²² Beaney, **a.g.e.**, s. 164.

Frege'ye göre, aynı anlamı veren farklı cümlelerde ortak olan, aynı kavramsal içeriklere sahip olmalarıdır.¹²³ Kavramsal içerikler, bir olgu olabilen ancak olgu olması şart olmayan durumlar (**umstand, circumstance**) şeklinde ifade edilmektedir.¹²⁴ Örneğin;

- (a) "Lakers, Celtics'i yendi",
- (b) "Celtics, Lakers'a yenildi",
- (c) "Lakers'ın Celtics'i yenmesi gerçekleşti" gibi cümlelerin hepsi aynı kavramsal içeriğe sahiptir.

Frege bu bağlamda içeriğin özdeşliğini de ele almaktadır. *Kavram Yazısı* bağlamında öne sürülen görüş, söz konusu özdeşliğin adlar/semboller üzerinden gerçekleştiğidir.¹²⁵

Frege "Kavram Yazısı"ndan sonra, 1891 yılında "Fonksiyon ve Kavram (**Funktion und Begriff**)" başlıklı metnini yazar. Böylece argüman-fonksiyon ilişkisi olarak tarif edilen yapı artık nesne-kavram biçiminde de ele alınmaktadır.¹²⁶ Örneğin, "Ağrı, Türkiye'nin doğusundadır" yargısında "Ağrı" nesneyken "Türkiye'nin doğusu" kavramdır. Frege'ye göre nesnenin kavramla ilişkisi onu "doymak" üzerinedir zira nesneler tam, doymuş var olanlardır ancak kavramlar, doyurulmayı bekleyen, boşluklu var olanlardır.¹²⁷ Nesnenin kavramı doyurması ilişkisi yoluyla yargının birliği açıklanmış olmaktadır.¹²⁸

¹²³ Frege, "Begriffsschrift", s. 53.

¹²⁴ Frege, durumlara ilişkin bir tanım sunmamaktadır ancak "...hidrojenin karbondioksitten daha hafif olması durumu..." gibi ifadeler kullanmaktadır. Bkz. Frege, "Begriffsschrift", s. 65. Bu tartışmaya ilişkin ayrıca bkz.: John Perry, **Frege's Detour: An Essay on Meaning, Reference and Truth**, s. 22.

¹²⁵ Frege, "Begriffsschrift", s. 64-65.

¹²⁶ Frege, "Function and Concept", **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 130-148, s. 141-142.

¹²⁷ A.y. Ayrıca bkz.: H. Bülent Gözkan, "Çevirenin Sunuşu: Frege ve Aritmetiğin Temelleri" **Aritmetiğin Temelleri** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, pp. 13-71, s. 45. Frege, "tam", "doymamış" gibi ifadeleri sözün gelişi (**figure of speech**) anlamında kullandığını belirtmektedir. Bkz. Frege, "On Concept and Object", **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 181-193, s. 193.

¹²⁸ Beaney, **a.g.e.**, s. 164.

Frege, nesne ve kavrama ilişkin anlam (**Sinn, sense**) ve gönderim (**Bedeutung, reference**) ayrımını önce bu metninde sunmaktadır.¹²⁹ Söz gelimi, “ $(-1)^2 = 1^2$ ” yargısında, eşitliğin iki yanındaki ifadeler farklı anlamlara sahiptir çünkü farklı düşünceleri belirtmektedir. Ancak, bu iki ifadenin birbiriyle aynı olmasını sağlayan gönderimlerinin aynı olması, yani “1” sayısı olmasıdır. Bu noktada bir yargıda ya da onun dilsel bildirimi olan öne sürümde, öne sürümün anlamı onun bildirdiği düşüncedir, gönderimi ise doğruluk değeridir.¹³⁰

Frege, kavram-nesne ilişkisi olarak ele almaya başladığı yargıları inceleyerek özdeşliğin adlar arasında olduğuna ilişkin görüşünü yeniden ele almaya yönelir. Bu bağlamda incelediği örneklerden biri, 1892 yılında yazdığı “Kavram ve Nesne Üzerine (**Über Begriff und Gegenstand**)” başlıklı makalesindedir. Frege, “Sabah Yıldızı, Venüs’tür” ile “Sabah yıldızı bir gezegendir” önermelerini çözümler.¹³¹ Frege’ye göre, önermelerde yer alan kopulaların çeşitli kullanımları vardır. İlk önerme, aynı nesneye gönderim yapan bir özel ad ile bir belirli betimlemenin özdeşliğini bildirmektedir çünkü bu önerme “Venüs, Sabah Yıldızı’dır” şeklinde ifade edilebilmektedir.¹³² Ne var ki, ikinci önerme, “Sabah Yıldızı” belirli betimlemesinin gönderim yaptığı nesnenin “bir gezegen olmak” kavramının altına düştüğünü belirtmektedir, dolayısıyla bu önerme aynı şekilde ters çevrilememektedir.¹³³ Frege bu noktadan hareketle gönderim nesnesinin devreye sokulmadığı bir özdeşlik anlayışını güçlü bir şekilde tartışmaya açmaktadır.

Frege’nin 1892 yılında yazdığı “Anlam ve Gönderim (**Sinn und Bedeutung**)” adlı makalesi, özdeşlik konusunu genişçe ve detaylıca ele aldığı metnidir. Makale, özdeşliğin nesneler arasında mı yoksa onların adları arasında mı olduğu sorusuyla başlar. İleride açıklanacağı üzere, Frege artık ikinci cevaptan yana olmayacaktır.¹³⁴ Frege, cevabının ikincisi yönünde olmasını, “ $a=a$ ” ile “ $a=b$ ” özdeşliklerinin

¹²⁹ Frege, “Function and Concept”, s. 138. Söz konusu ayrım *Anlam ve Gönderim* başlıklı makalede daha detaylı incelenmiştir. Zaten Frege bu metninde daha kısa geçtiği bu ayrım için yakında gelecek makaleme bakınız şeklinde dipnot düşmüştür. **A.y.**

¹³⁰ Frege, “Function and Concept”, s. 139.

¹³¹ Frege, “On Concept and Object”, s. 183.

¹³² **A.y.**

¹³³ **A.y.**

¹³⁴ Frege, “Sense and Reference”, s. 209.

içeriklerinin niteliklerindeki fark üzerinden açıklamaktadır. Ona göre; ilk özdeşlik a priori, dünya hakkında olmayan bir özdeşlikken ikinci özdeşlik bilgi veren, içeriği olan bir özdeşliktir.¹³⁵ Frege bu iki farklı özdeşlik tarzının ortaya konulabilmesinin olanağını onların anlamları ve gönderimleri arasında ayırım yaparak göstermektedir. Bu durumda (a), (b) ve (c), aynı gönderimlere yani aynı doğruluk değerlerine sahip fakat farklı düşünceleri bildiren yani farklı anlamlara sahip cümleler olmaktadır.¹³⁶ Frege'nin yaklaşımı şu şekilde örneklenebilir:

(d) “Aristoteles’in hocası Sokrates’in öğrencisidir.”

(e) “Akademi’nin kurucusu Sokrates’in öğrencisidir.”

Bu iki cümlede özne konumunda yer alan betimlemeler olan “Aristoteles’in hocası” ve “Akademinin kurucusu” ifadelerinin aynı nesneye, yani Platon’a gönderim yaptığını bilmeyen bir kişi, cümlelere farklı doğruluk değeri atayabileceği için bu iki cümlede farklı olan anlamlar olmalıdır. Bu durumda iki cümleyi de doğru kılanın Platon’un Sokrates’in öğrencisi olduğunun doğru olması olduğuna göre, cümlelerin gönderimi de doğruluk değerleri olmalıdır. O halde, cümlelerin anlamı bildirdikleri düşünceler, gönderimleri ise doğruluk değerleridir.

Bu noktada Frege'nin “düşünce” ile neyi kastettiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Frege'nin düşünceye ilişkin tanımı şu şekildedir: “Düşünce ile öznel düşünme edimini değil, düşünmenin, çeşitli düşünürlerin ortak özelliği olabilen nesnel içeriğini anlıyorum.”¹³⁷ Bir yanıyla düşünende olan diğer yanıyla da nesnel olan düşünce, Frege'ye göre, değişimin ve hareketin olduğu fiziksel ve zihinsel alanın dışında olan bir 3. alanda yer almaktadır, dolayısıyla değişmez doğruluk değerine sahiptir.¹³⁸ Düşüncenin bir diğer özelliği, bir başka alanda olmaları nedeniyle türetilen veya kurulan var olanlar olmaması, ancak yakalanabilen veya tutulabilen var olanlar olmasıdır.¹³⁹ O halde; düşünce, insan zihninden bağımsız bir gerçekliğe sahip olan,

¹³⁵ A.y.

¹³⁶ A.e., s. 214-217.

¹³⁷ A.e., s. 214.

¹³⁸ Frege, “Thought”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 325-345, s. 336-337. Ayrıca bkz.: Perry, a.g.e., s. 38-39.

¹³⁹ Frege, “Thought”, s. 341-242. Ayrıca bkz.: Güven, Kant, Bolzano ve Frege’de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu, s. 187-189.

zihnin sadece yakalayabileceği, doğruluk değeri taşıyan, yargıda bildirilebilen ve bir çeşit kendinde varlığı olan bir var olandır.

Cümlelerin gönderimi olarak doğruluk değerinin, düşüncenin bir parçası değil de onun taşıdığı bir var olan olarak görülmesinin bir sonucu, gönderimlerin cümlelerde yer almayan var olanlar olarak görülmesidir.¹⁴⁰ Bu yaklaşıma göre; “İstanbul, Ankara’nın batısındadır” cümlesinde ne parçaların ne de bütün olarak yargının bildirdiği düşüncenin gönderimi cümlede yer almaktadırlar. Gönderim nesneleri, yalnızca anlamların dolayımında edinilebilmektedir.

Yargı düzeyinde sunulan böylesi bir anlam ve gönderim ayrımı, anlamlı olup gönderimi olmayan cümleler olup olamayacağı sorusunu gündeme getirir. Bu soru, doğruluk değerine karar verilemeyecek fakat anlamlı olabilen cümlelerin varlığı sorusuyla aynıdır. Şu iki cümleyi ele alalım:

- (f) “İnek Şaban naif bir kişiliğe sahiptir.”
- (g) “Prometheus insanlığa ateşi vermiştir.”

İki cümlemin anlamlı olup olmadığına ilişkin karar vermek için doğruluk değerlerine bakmak gerekmektedir. (f) cümlesi kurgu bir metin bağlamında doğru değerini alabilirken “İnek Şaban” adının edimsel gerçeklikte gönderim yaptığı bir kişilik olmaması bu durumu değiştirmektedir. Yine (g) cümlesi, mitoloji bağlamında doğru değerini alabilse de cümlemin mitolojik bağlamının bilinmediği bir durumda “Prometheus” adının edimsel bir gönderimi olmadığı için doğruluk değeri değişebilmektedir. Dolayısıyla, iki cümle de anlamlı olabilen fakat doğruluk değeri değişken olabilen cümleler olduğu için anlamlı ama gönderimi olmayan cümleler

¹⁴⁰ Bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 72. Bu durum, tezimizde ileride detaylıca inceleneceği üzere, Russell’in Frege ile uzlaşmadığı bir durum olacaktır.

olduğu söylenebilmektedir.¹⁴¹ Ancak Frege’ye göre, bu türden cümleler, felsefeyi ciddi ve bilimsel bir zemine oturtmak gereği nedeniyle düzenlenmelidir.¹⁴²

1.3.2. YARGININ PARÇALARI

Yargıların dilsel karşılıkları olan cümlelerin çözümlenmesi yine dilbilgisi yoluyla değil mantık üzerinden gerçekleşmektedir. Dilbilgisinden hareketle bakıldığında özne-yüklem formunda duran cümleler, niceleyici¹⁴³ mantık aracılığıyla argüman-fonksiyon veya eşdeğerli olarak nesne-kavram formunda ele alınmaktadır. Bu bakımdan, cümlelerde nesne yerine özel ad, kavram yerine ise yüklem durmaktadır.¹⁴⁴ (e) cümlesi üzerinden düşünecek olursak, “Akademi’nin kurucusu” betimlemesi bir özel ad olarak nesneye, “Sokrates’in öğrencisi” yüklemi ise kavrama denk gelmektedir.

Özdeşlik sorunu yargı düzeyinde olduğu gibi nesne ve kavramlar bağlamında da inceleme konusu olmaktadır. (e) ile şu cümle üzerinden tartışmayı açalım:

(h) “Platon Sokrates’in öğrencisidir.”

Hem (e) hem de (h) Frege’ye göre aynı doğruluk değerine gönderim yapan ancak farklı düşünceler bildirmesi nedeniyle farklı anlamlarda olan cümlelerdir. Aynı doğruluk değerine yol açan, “Akademi’nin kurucusu” ile “Platon” ifadelerinin gönderimleri arasındaki özdeşliktir. Frege bu özdeşlik ile “Platon=Platon” özdeşliği arasındaki

¹⁴¹ Perry, **a.g.e.**, s. 42-43. Bu anlamda anlamlı olabilen fakat doğruluk değerinden yoksun cümleler olasıdır. Bildirimi olan her cümlenin ya doğru ya da yanlış olmak zorunda olmadığına yapılan bu vurgu, Dummett’in Frege’yi gerçekçi ontolojilerden farklı bir konuma yerleştirmesine neden olmuştur zira Dummett’a göre, gerçekçiliğin ayırt edici özelliklerinden biri, önermeleri zorunlu olarak doğru veya yanlış değeri içinde düşünmesidir. Bkz.: Michael Dummett, “Realism”, **Metaphysics: an Anthology**, ed.: by Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell, 1999, pp. 561-590, s. 561. Ayrıca bkz.: Michael J. Loux, Thomas M. Crisp, **Metaphysics: A Contemporary Introduction**, New York, Routledge, 2017, s. 310-313.

¹⁴² Perry, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴³ Daha önce Frege’nin çözümlemesinin mantıksal zeminden hareket ettiği ifade edilmişti. Niceleyici mantığın bu noktadaki işlevi, doğal dildeki ifadeleri mantıksal notasyonda göstererek çözümlemeye yardım sağlamasıdır. Bkz.: Beaney, **a.g.e.**, s. 133. Ayrıca Frege’nin düşüncesine göre, doğal dilin ifadelerinde niceleyiciler zaten orada olduğu için yapılan işlem bir anlamda açığa çıkarma işlemidir. Bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁴⁴ Perry, **a.g.e.**, s. 22. Bağntıların yanı sıra özellikler de yüklemelerin gönderimleridir ancak özellikler, birli bağıntı şeklinde düşünölebildiği için, yüklemelerin gönderimlerinin yalnızca bağıntılar olduğu söylenebilir. Bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 14.

ilişkiyi sorgulamaktadır. Cümle düzeyinde olduğu gibi burada da ilkinde a priori bir özdeşlik varken ikincisinde bilgi içerikli bir özdeşlik söz konusudur. Frege aradaki bu farkı gözeterek iki özdeşliğin olanağını meşhur teleskop örneği ile ortaya koymaktadır. Ona göre, teleskop ile Ay gözlemlendiğinde Ay'ın kendisi gönderim, gözde bıraktığı imaj tasarım (**vorstellung, conception**) ve teleskop üzerindeki görüntü de anlamdır.¹⁴⁵ Bu nedenle, ilk tür özdeşliklerden farklı olan “Akademi'nin kurucusu=Platon” özdeşliğinde, bu özdeşliği sağlayan iki özel ad da Platon kişisine gönderim yapmaktadır.

Frege'ye göre tasarımlar ise tamamen kişiye özgü ve öznel, gönderim tamamen nesneldir ancak anlam ne tasarım gibi öznel ne de gönderim gibi nesneldir, ikisi arasında bir yerdedir.¹⁴⁶ Bu duruma rağmen, teleskop örneğinde ifade edilen teleskoptaki görüntünün farklı kişilerce gözlemlenebilir olması nedeniyle, anlamlar öznelerarası geçerlilik anlamında nesnelliğe sahiptirler.¹⁴⁷

Sözcüklerin anlam ve gönderimlerine geri dönelim. Frege özel adların bir özelliğini, “Mekânlar, anlar, zamanın uzanımları mantıksal olarak düşünüldüğünde nesnelerdir; bu yüzden belirli bir mekânın, belirli bir anın veya zaman uzanımının dilsel belirlemesi bir özel ad olarak kabul edilir”¹⁴⁸ şeklinde sergiler. Bir diğer özelliğini ise şu şekilde ifade eder:

“Bir özel ad (sözcük, işaret, işaret kombinasyonu, ifade) anlamını *ifade eder*, gönderimine *gönderim yapar* veya [gönderimine] *işaret eder*. Bir işaret sayesinde anlamını ifade ederiz ve gönderimine işaret ederiz.”¹⁴⁹

Bu yaklaşımla özel adların iki önemli özelliği vurgulanmaktadır. Birincisi, özel adlar cümlede gönderim yapan ve anlamı “ifade eden” sözcükler veya işaretler olarak yer

¹⁴⁵ Frege, “Sense and Reference”, s. 213.

¹⁴⁶ A.y.

¹⁴⁷ Frege'nin anlam ile ilişkili olarak öne sürdüğü bir diğer kavram “sunum tarzı (**mode of presentation**)” kavramıdır. Anlam özneler arası geçerli olmak üzere nesnel olsa da kişi, herhangi bir nesneyi kendine farklı tarzlarda sunabilmektedir. Anlamlar, söz konusu sunum tarzlarını da içermektedirler. Bkz.: Frege, “Sense and Reference”, s. 209-210. Detaylıca inceleme için bkz.: Colin McGinn, **Philosophy of Language: The Classics Explained**, Cambridge, MIT Press, 2015, s. 13-16.

¹⁴⁸ Frege, “Sense and Reference”, s. 223.

¹⁴⁹ Frege, **a.g.e.**, s. 214.

aldıklarına göre dilde nesnelerin kendileri yer almamaktadırlar.¹⁵⁰ İkincisi ise özel adların “belirli” olan var olanları ifade etmesi durumudur. Diğer bir deyişle, doğruluk değeri alabilen bir cümlemin parçalarından olan özel adların gönderiminde her zaman belirli bir nesne olması gerekliliğidir.¹⁵¹ Böylesi bir belirliliğe işaret etmeyen, anlamı olan fakat gönderimi olmayan ifadeler “en büyük asal sayı”¹⁵² ifadesi bir örnek olarak verilebilir.

Özel ad yerinde duran, “Platon” gibi bir özel adın yanı sıra “Akademi’nin kurucusu” gibi bir betimleme de olabilir. Betimlemeler belirli ve belirsiz şeklinde ikiye ayrılırlar. Örneğin; “Olimpiyatlar tarihinde 100 metre yarışlarını en hızlı koşmuş kişi” bir belirli betimlemedir, “Olimpiyatlarda 100 metre yarışlarını kazanmış kişilerden biri”, belirsiz bir betimlemedir.¹⁵³ Belirli betimlemelerin ayırt edici niteliği, belirli tanıtıcı (**the**) içermeleri nedeniyle gönderimlerinin sabitlenmiş¹⁵⁴ olmasıdır. Bu durum belirli betimlemelerin belirsiz betimlemelerden farklı olarak özel ad yerinde durabilmesini sağlamaktadır.¹⁵⁵

Belirli betimlemelerin özel adlardan farklı yanı cümlede hem özne yerinde hem de yüklem yerinde durabilmeleridir. “Akademi’nin kurucusu” betimlemesi, “Akademi’nin kurucusu Sokrates’in öğrencisidir” ve “Platon, Akademi’nin kurucusudur” cümlelerinin ilkinde özne ikincisinde yüklem yerinde kullanılmaktadır. Frege bu sorunu¹⁵⁶ çözmek üzere aradaki farkı, kavram-nesne anlayışı bağlamında

¹⁵⁰ Yine Russell’ın Frege ile uzlaşması içinde olmadığı bir konu, cümle düzeyinden sonra sözcükler düzeyinde de var olanların kendisinin dilde doğrudan yer almasıdır.

¹⁵¹ Frege’ye göre, bir özel ad gönderime sahip olduğu ölçüde özel addır, bir gönderime sahip olmayan ve özel ad konumunda duran ifadeler bilimsel, ciddi bir zemine oturtulması gereken felsefenin dilinden elenmelidir. Örneğin, “Takım ruhu maçı kazandı” cümlesinde özne konumunda durması nedeniyle özel ad gibi gözükse “takım ruhu” ifadesi belirli bir gönderime sahip olmadığı için gerçek bir özel ad değildir. Bkz.: Frege, “Sense and Reference”, s. 222-223.

¹⁵² Perry, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁵³ Frege’ye göre yargıyı özne-yüklem formunda düşünen geleneksel felsefenin bir diğer açmazı da bu türden belirsiz betimlemelerin özne konumunda durduğu yargıları çözümlemektir. Bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 20-21.

¹⁵⁴ Bu durum daha sonra Russell için de geçerli olacaktır fakat Russell, Frege’den farklı olarak, “Gönderim Üzerine” adlı metniyle birlikte belirli betimlemeleri birer özel ad olarak düşünmeyecektir. Bu konu 2. bölümde detaylıca açıklanacaktır.

¹⁵⁵ Görüldüğü üzere Frege, belirli betimlemeler ile özel adları tekil bir nesneye gönderim yapmak bakımından aynı biçimde ele almaktadır.

¹⁵⁶ Kavramların kendi aralarında kapsanma ilişkisi içinde düşünülmesi, bir yandan da Kerry tarafından “Kerry paradoksu” olarak anılan bir eleştiriye çözüm olarak sunulmaktadır. “x, bir attır” cümlesinde “at” yüklemi “at kavramına” gönderim yapmaktadır ve x nesnesi onun altına düşmektedir. “At kavramı bir kavramdır” cümlesinde ise bu kez özne konumunda duran “at kavramı”nın bir kavram olmaması

“altına düşme” ve “kapsanma” ilişkileri yoluyla açıklamaktadır.¹⁵⁷ İkinci örnekte, “Platon”, “Akademi’nin kurucusu” kavramının altına düşen bir nesnedir. İlk örnekte, “Akademi’nin kurucusu”, “Sokrates’in öğrencisi” kavramının kapsadığı bir kavramdır. Böylece, kavramlarla nesneler arasındaki ilişkiyle kavramlarla kavramlar arasındaki ilişki farklı tarzlarda ele alınmaktadır.

Kavramların kendi aralarında kapsanma yoluyla nesnelerle olan ilişkisinden farklı bir yapıda düşünülmesi Frege’nin sayıya ilişkin düşüncesinde de rol oynamıştır. Hâlâ bir tanımının verilmemiş olmasını bir skandal¹⁵⁸ olarak değerlendiren Frege’ye göre sayı, altına doğrudan nesne düşen birinci düzey bir kavram değildir, birinci düzey kavramları kapsayan ikinci düzey bir kavramdır.¹⁵⁹ Örneğin; 0, “kendine özdeş olmayan” kavramlarla eş sayılı kavramın kaplamı, 1, “0” ile özdeş olan kavramlarla eşsayılı kavramın kaplamı ve 2, “0 veya 1” kavramıyla eşsayılı kavramların kaplamıyla eşsayılı kavramın kaplamı olmaktadır.¹⁶⁰ Burada sözü edilen “eşsayıllık” kavramı, kavramların kaplamaları yani altına düşen nesnelerin birebir ilişkisi üzerinden

gerekmektedir. Ancak bu durumda “at kavramı kavram değildir” gibi çelişkili bir cümle ortaya çıkmaktadır. Frege bu sorunu “at kavramını” bir başka kavramın kapsadığı bir kavram olarak düşünerek aşmaya çalışmaktadır. Bkz.: Frege, “On Concept and Object”, s. 183-188. Ayrıca bkz.: Perry, **a.g.e.**, s. 61-62.

¹⁵⁷ Böylece; “a, b’nin altına düşer” ifadesi “a, b’nin kaplamındadır” ifadesine ve “a, b’yi kapsar” ifadesi “b’nin altına düşen bütün var olanlar, a’nın da altına düşer” ifadesine denk olmaktadır. Perry, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁵⁸ Frege bu durumu “Bay Schubert’in Sayılarına İlişkin Düşünceler” metninde şöyle ifade eder: “Matematikte sayının ne olduğu üzerinde bugüne değin bir açıklığa ulaşılamamış olması bir skandaldır. Sayının herkesin kabul ettiği bir tanımının olmayışı hoş karşılanabilirdi, yeter ki, sorun üzerinde genel bir anlayış olsaydı. Oysa, sayının bir nesneler kümesi mi, yoksa karatahta üstünde insan eliyle çizilen bir şekil mi; psikolojiden öğrenmemiz gereken ruhsal bir nesne mi, yoksa mantıksal bir yapıt mı; gelip geçici bir icat mı, yoksa sonsuza dek sürecek bir varlık mı... olduğu bile belirlenmiş değildir. Matematik kendi önermelerinin içeriğini oluşturan düşüncüyü, daha doğrusu inceleme konusunu bilmemekte, uğraştığı nesnelerin doğasını anlamaktan uzak kalmaktadır. Peki, bu bir skandal değilse nedir?” Aktaran Cemal Yıldırım, **Matematiksel Düşünme**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1993, s. 89.

¹⁵⁹ Frege, **Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme**, s. 62. Kavramların birinci ve ikinci düzey biçiminde çözümlenmesi varlık yüklemine ilişkin bir tartışmaya da çözüm sunmaktadır. Frege, varlık yargılarını ikinci düzey yani birinci düzey kavramlar hakkında olan kavramlar şeklinde ele alarak onların geleneksel felsefedeki düşünülüş biçimini eleştirmektedir. Ona göre; varlık doğrudan nesne ile ilişkili olan birinci düzey bir kavram olmadığı için sahici bir yüklem değildir, hatta bu nedenle Tanrı’nın varlığına ilişkin sunulan ontolojik argüman da geçersizdir. Bkz.: Beaney, **a.g.e.**, s. 141. Kant’ın düşüncesi bakımından varlık yine gerçek bir yüklem olarak ele alınmamaktadır. Bkz.: Tezin 1.1. numaralı bölümü.

¹⁶⁰ Beaney, **a.g.e.**, s.145. Böylelikle, 0 ve 1’in tanımlanmasına ek olarak, ardışıklık bağıntısına ilişkin tanım da sağlandıktan sonra doğal sayılar ve onlardan türetilerek tüm sayıların tanımı verilebilmektedir. Ayrıca bkz.: **A.e.**, s. 139.

tanımlanmaktadır; öyle ki, eğer iki kavram altına düşen nesneler birebir eşleşebiliyorsa bu kavramlar eş sayılı olmaktadır.¹⁶¹

O halde geriye kavramların ne oldukları sorusu kalmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere, kavramlardan özellikler veya bağıntılar anlaşılmaktadır, hatta özellikler tekli bağıntılar olarak düşünülebildiği için kavram ile bağıntılar eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Frege, kavramları tıpkı yargılar gibi, nesnel olan var olanlar olarak ele almaktadır. Kavramlar, kendilerini bağıntılarda gösteren, indirgenebilir olmadıkları için kökensel olan, zihin dışı gerçekliklere sahip ve insan zihni tarafından sadece yakalanabilen var olanlardır.¹⁶² Bu bağlamda onların bir tarihi olduğundan da söz etmek olanaklı değildir, olabilecek olan sadece kavramlara dair soruşturmanın tarihidir.¹⁶³ Dolayısıyla kavramlara ilişkin onların psikolojik, zihinsel var olanlar oldukları görüşüne karşı çıkılmaktadır.¹⁶⁴

Özetle, Frege iddialarını dilin mantıksal incelenmesi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, kendisinin geliştirdiği yüklem mantığı özne-yüklem biçimindeki önermeleri nesne-kavram ilişkisi içinde ele almayı sağlamaktadır. Frege'nin yargı anlayışı zihin-dışı gerçekliği kabul eden bir metafizik temelindedir. Ona göre, bir yargı verme yoluyla yakalanan düşüncelerin gönderimleri tanınmaktadır. Dilsel bakımdan gerçekleşen ise yargıların öne sürülmesi etkinliğidir. Frege dilsel yandaki incelemelerinde özel adları ve yüklemeleri ele almaktadır. Betimlemeler ve özel adlar, onun kuramı doğrultusunda tekil bir nesneye gönderim yapmak bakımından aynı tarzda ele alınmaktadır. Frege'nin metafiziğinin öne çıkan bir diğer vurgusu, anlam ve gönderimin birbirinden ayrı olmasıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda, bir yargı gönderim nesnelerini doğrudan değil onların anlamları aracılığıyla içermektedir. Dolayısıyla Frege, zihin-dışı gerçekliği olan nesnelere, kavramlara ya da düşüncelere

¹⁶¹ Frege, **Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme**, s. 162-163. Beaney'e göre, kavramların kaplamalarının bilinmediği durumlarda onların özdeşliğinden söz edebilme sorunu, eşsayılılığa dair böylesi bir tanımın devreye sokulmasıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Bkz.: Beaney, **a.g.e.**, s. 146-147. Söz konusu tanım, ileride serimleyeceğimiz üzere, Russell'ın ortaya koyduğu paradoksla çürütülmüştür.

¹⁶² Güven, **a.g.e.**, s. 152-154.

¹⁶³ **A.e.**, s. 153.

¹⁶⁴ Perry, **a.g.e.**, s. 15

onları kendimize sunma biçimimizin dolayımında gönderim yaptığımızı öne sürmektedir.

Kant'ın yargı anlayışına yalnızca Frege'nin önerdiği gibi gerçekçi bir metafizik önerisi doğrultusunda karşı çıkılmamaktadır. Onun çizdiği sınırları mutlak idealizme doğru genişletmek isteyen Hegelci yaklaşımlar söz konusudur. Bunun bir örneği Russell'ın öğrencilik yıllarında Cambridge Üniversitesi'ne hâkim olan İngiliz Hegelciliğidir. Şimdi, bu yaklaşımı ortaya koymak üzere akımın önde gelen düşünürlerinden F. H. Bradley'nin yargı anlayışını inceleyelim.

1.4. BRADLEY'DE YARGI

F. H. Bradley (1846-1924), o dönemde genç bir Hegelci olarak Cambridge'de bulunan Russell'a etki eden düşünürlerden biridir.¹⁶⁵ Bradley, 19.yy. sonlarında Cambridge üniversitesinde yaygın görüş olan İngiliz İdealizminin önde gelen düşünürlerinden biri olarak görülür.¹⁶⁶ İngiliz İdealizminin yürüttüğü tartışmaların arka planında yer alan düşünceler genel anlamda Kant ve Hegel'in düşünceleridir. Bu bağlamda Bradley de İngiliz Hegelciliği akımının bir parçası olarak görülmektedir. Bradley her ne kadar kendisini Hegelci olarak tanımlamasa da felsefesinde Hegelcilik merkezi yer tutmaktadır.¹⁶⁷ Bu çerçevede öne çıkan eserler 1883 yılında yazılan **The Principles of Logic (Mantık İlkeleri)**, 1893 yılında yazılan **Appaerance and Reality (Görünüş ve Gerçeklik)** ve 1914 yılında yazılan **Essays on Truth and Reality (Doğruluk ve Gerçeklik Üzerine Denemeler)**'dir. Bunlardan ikincisi olan kitap

¹⁶⁵ Russell'ın kendisine etki ettiğini dile getirdiği diğer idealist düşünürler James Ward, G. F. Stout, McTaggart, Harold Joachim ve Bosanquet gibi düşünürlerdir. Bkz.: Bertrand Russell, **My Philosophical Development**, New York, Simon and Schuster, 1959, s. 37-38.

¹⁶⁶ Bu ekole dahil düşünürler olarak T. H. Green, J. M. E. McTaggart, B. Bosanquet gibi düşünürler sıralanabilir. İngiliz idealizmine ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkz.: W. J. Mander, **British Idealism: A History**, Oxford, Oxford University Press, New York, 2011. Arda Denkel'e göre, bu ekolün içindeki en incelikli düşünürün Bradley olduğunu söylemek olanaklıdır. Bkz. Arda Denkel, **Düşünceler ve Gereçler: Felsefe Yazıları-1**, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997, s. 301

¹⁶⁷ Bradley kendisini iki nedenden dolayı Hegelci olarak görmemektedir: İlki, Hegel'in ana ilkesini kabul etmemesi, ikincisi ise onun felsefesi hakkında kendisini bir uzman olarak görmemesidir. Bkz. F. H. Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, ed.: James W. Allard, Guy Stock, Oxford, Oxford University Press, 1994, s. 3. Burada sözü edilen ana ilkenin Hegel'in "Mutlak Tin" kavramı olduğu düşünülmektedir. Yine de Bradley'nin ortaya koyduğu çalışmalarda Hegelcilik merkezi bir yer tutmaktadır. İlgili bağlantılar metnin devamında ortaya konacaktır.

McTaggart'a¹⁶⁸ göre, "metafizik hakkında söylenebilecek her şeyi söyleyen" bir kitaptır.¹⁶⁹ Stout'a göre ise insanın ontolojik sorunlar bağlamında erişebileceklerinin tamamına ulaşmış bir kitaptır.¹⁷⁰

Russell'ın ilgilendiği felsefi sorunların bir kısmı doğrudan Bradley'in etkisinden kaynaklanmaktadır.¹⁷¹ Bunlar; yargının ele alınma tarzı, bireyleşim, bağıntılar, doğruluk, gönderim, dil ve gerçeklik ilişkisi gibi metafizik sorunlardır. O halde, hem İngiliz Hegelciliğinin önde gelen düşünürü olarak nitelendirilmesi hem de Russell üzerindeki etkisi nedeniyle Bradley'in metafiziğinin bu sorulara ilişkin nasıl cevaplar önerdiğini incelemek gerekmektedir.

1.4.1. YARGI VE YARGININ PARÇALARI

Bradley'in felsefi soruşturması temel olarak iki yan içermektedir: mantık ve metafizik.¹⁷² İlkinde incelemeye tabi tutulanlar, yargılardır. Bradley'in yargıları incelemekteki nihai amacı, nelerin gerçek olduğunu ve gerçekliğin nasıl bir yapısı olduğunu ortaya koyacağı metafiziğinin zeminini serimlemektir.¹⁷³ Bu bağlamda ortaya konan metafizik; görünüşlerin ardındaki gerçekliğin bilinmesini, ilk ilke ya da

¹⁶⁸ Akımın önde gelen düşünürlerinden bir diğeri J.M.E. McTaggart'tır. Düşünürün en güçlü iddialarından biri zamanın gerçek olmadığına yönelik düşüncesidir. Ona göre, zamanın kipsiz olduğunu iddia eden B- kuramı temelde zamanın kipli olduğunu öne süren A- kuramına bağlıdır. A- kuramı ise çelişkili olduğu için, McTaggart'a göre, zamanın kendinde bir gerçekliği yoktur. Detaylı inceleme için bkz.: Michael Loux, Thomas M. Crisp, **a.g.e.**, s. 198-205. McTaggart'ın dikkat çeken bir diğer görüşü Bradley'nin aksine bağıntılara gerçeklik atfetmek üzere gerçekliğin bütünlüklü değil çoklu bir yapıda olduğunu iddia etmesidir. Bkz. Nicholas Griffin, "Introduction", **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.: Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 1-50, s. 87.

¹⁶⁹ Aktaran Eames, bkz.: Elizabeth Ramsden Eames, **Bertrand Russell's Dialogue With His Contemporaries**, Southern Illinois University Press, 1989, s. 19.

¹⁷⁰ Aktaran Russell, bkz.: Bertrand Russell, **My Philosophical Development**, s. 38.

¹⁷¹ Russell söz konusu etkiye Bradley'e yazdığı bir mektupta şu ifadelerle işaret etmektedir: "Umarım, sizin felsefenizden her zaman çok şey öğrendiğimi ve her ne kadar artık hemfikir olmasam da felsefenizin bana çok yardımcı olduğunu söylemeye izin verirsiniz". Aktaran Eames, bkz.: Eames, **Bertrand Russell's Dialogue With His Contemporaries**, s. 19.

¹⁷² Mantığın inceleme konusu olduğu kitap "The Principles of Logic", metafizik tartışmaların yürütüldüğü kitaplar "Appearance and Reality" ve "Essays on Truth and Reality"dir.

¹⁷³ Yargıların incelenmesiyle gerçekliğin yapısına ilişkin varılabilecek sonuçlardan biri onun parçalı olduğu, bir diğeri ise bir ve bütün olduğudur. İleride gösterileceği üzere Bradley ikincisinden yana bir tavır alacaktır. Dolayısıyla, yargıların incelenmesinden yola çıkarak Bradley'nin çözümleyici felsefe yaptığı yönündeki olanaklı bir yorum düşünürü haksızlık olacaktır.

nihai hakikatin arayışını ve parçalardan ziyade bütünü kavramayı amaçlamaktadır.¹⁷⁴ İzlenen yöntem ise tek tek incelenen var olanların tümünün çelişkili yapılarının açığa çıkarılmasıdır.¹⁷⁵ Böylece, onların aslında gerçek olmadığı, yalnızca bir görünüş olduğu ve bireyleşimlerini, parçası oldukları bütün aracılığıyla edindikleri gösterilebilmektedir.

Bradley'e göre yargı vermek, yargının ideal içeriğinin gerçekliğe gönderim yapmasıdır.¹⁷⁶ Diğer bir deyişle, yargı, idenin gerçekliğe bir sıfat olarak eklenmesidir.¹⁷⁷ Bu anlamda, bir yargı vermek zihinsel bir etkinliktir. Ancak gönderimde bulunan gerçeklik, bu etkinliğin ötesindedir.¹⁷⁸ Bradley yargıyla onun hakkında olduğu gerçeklik arasındaki ilişkiye şu şekilde işaret etmektedir:

“...bir yargı doğru ya da yanlış olmalıdır ve bu doğruluk ya da yanlışlık, yargının kendisinde değildir. Doğruluk ya da yanlışlık ötedeki bir şeye gönderim içermektedir. Ve bu [gönderim] ... eğer bir olgu değilse, başka ne olabilir ki?”¹⁷⁹

Dolayısıyla Bradley'e göre yargıların zihin-dışı olanla ilişkisini yadsımamak gerekmektedir.¹⁸⁰ Bradley, her ne kadar bu ilişki var olsa da bu yaklaşımının gerçekçilik-idealizm tartışması bağlamında nereye oturduğuna ilişkin “Bunun

¹⁷⁴ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, s. 117-118. Bradley, betimlediği türden bir metafiziğin pozitif sonuçlar vermemesi durumunda dahi sürdürülmesi gerektiği düşüncesindedir zira bu çaba, dogmatik tavırlardan kurtulabilmek, özgür düşünceye olanak açmak gibi olumlu sonuçlar verebilmektedir. Dahası, metafizik denemelerde bulunmak insan zihninin doğal bir edimidir, insan zihni bir şekilde görünüşlerin ardındaki gerçeklikle temas halindedir. Bkz. Bradley, **a.g.e.**, s. 117-118.

¹⁷⁵ Söz edilen yöntem, metin içinde örneklenen problemler çerçevesinde gösterilecektir.

¹⁷⁶ Bradley, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 154.

¹⁷⁸ “Her nerede yükleme yapıyorsak, ama kafamızın içinde ama dışında olan yargının ötesindeki ve (her ne türde olursa olsun) gerçek bir şey hakkında yükleme yaparız. Ve bu yolla, ‘-dır’ın ‘vardır’dan başka herhangi bir şeyin yerine durmadığını söylemek zorundayız.” diyen Bradley böylece kopulaya varlık bildirimini atfetmektedir. Bradley, **a.g.e.**, s. 33. Bu düşünce, Russell’ın katı gerçekçi döneminde de görülebilmektedir. Bkz.: Tezin 2.1. numaralı bölümü.

¹⁷⁹ Bradley, **a.g.e.**, s. 31. Bradley yine benzer bir vurgusunu “Hiçbir zaman kafamızdaki olguyu bildirmeyiz, aksine o olgunun yerine durduğu başka bir şeyi bildiririz” sözleriyle sergilemektedir. Bkz.: **A.e.**, s. 8-9.

¹⁸⁰ Bradley bu düşüncesiyle Mill ve Hume gibi düşünürlerle karşı çıkmaktadır. Bkz. Stewart Candlish, Pierfrancesco Basile, “Francis Herbert Bradley”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, Spring 2021, (çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/bradley/>. 21 Haziran 2021.

Gerçekçilik mi yoksa İdealizm mi olarak adlandırılacağını bilmiyorum, [hatta] soruşturmak için bir ilgi de duymadım”¹⁸¹ demektedir.

Bradley olguları kompleks var olanlar biçiminde ele almaktadır. Ona göre olgular [var] olmaklık (**that is**) ve nelik (**what is**) olmak üzere iki yanı olan var olanlardır.¹⁸² Ancak bu iki yan birbirinden bağımsız, ayrık var olanlar değildir, biri diğeri olmadan söz konusu olmamaktadır.¹⁸³ Bu yanlar varlık (**existence**) ve içerik (**content**)¹⁸⁴ olarak da düşünülebilmektedir. Böylece yargılar, [var] olduğu saptanana onun ne olduğunun yüklenmesidir. Bradley, olgular ile ideal içerik arasındaki farka “Bir olgu bireyseldir, bir ide tümeldir; bir olgu tözseldir, bir ide niteleyicidir...”¹⁸⁵ ifadesiyle işaret etmektedir. Bu iki var olanının sentezi ise yargının tamamlanmış biçimidir ve yargı, ayrık olarak değil bir ve bütün biçimde anlaşılmalıdır.¹⁸⁶

Bradley yargı incelemesine kategorik ve hipotetik yargı ayrımını soruşturarak başlamaktadır. Kategorik yargılar “x, Y’dir” türünden yargılardır. Hipotetik yargılar ise “Bir şey x ise Y’dir” türünden yargılardır. Bradley ilk elden kategorikmiş gibi görünen tümel yargıları, aslında öyle olmadıklarını göstererek metafiziğinden elemektedir. Ona göre, “Bütün insanlar ölümlüdür” yargısında özne yerinde duran “bütün insanlar” gibi bir töz yoktur.¹⁸⁷ Bradley bu yargıyı “bir şey insansa ölümlüdür” şeklinde çözümleyerek onun aslında hipotetik olduğunu göstermektedir.¹⁸⁸

Bradley tümel yargıları ele aldıktan sonra tekil yargıları incelemekte ve onları analitik ve sentetik olmaları bakımından incelemektedir.¹⁸⁹ İlk türden yargılarda

¹⁸¹ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, s. 205.

¹⁸² **A.e.**, s. 18-19, 153.

¹⁸³ Bradley’e göre düşünce yoluyla [var] olmaklık ile neliğin önce ayrılıp sonra da birleştirilmesi “düşüncenin intiharı”dır. Bradley, **a.g.e.**, s. 185-186.

¹⁸⁴ Bir başka yerde bu ayrım, varlık (**existence**)-karakter (**character**) ayrımı olarak da nitelenmektedir. Bradley, **a.g.e.**, s. 157. Ona göre bu ayırma işlemi görünüşler içinde geçerli olsa da Mutlak bağlamında bu ayırım geçerli değildir. Bkz. **A.e.**, s. 197.

¹⁸⁵ **A.e.**, s. 33/34.

¹⁸⁶ **A.e.**, s. 153-154. Bradley, yargılara ilişkin çözümleyici anlayışı bir “sakatlama (**mutilation**)” eylemi olarak nitelemektedir. Bkz. F.H. Bradley, **The Principles of Logic**, Londra, Elibron Classics, 1883, s. 93.

¹⁸⁷ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, s. 36-37.

¹⁸⁸ **A.y.**

¹⁸⁹ **A.e.**, s. 38. Bradley, “Tanrı, tindir” yargısını örnek vererek yargıların bir üçüncü türünden de söz etmektedir. Buradaki ayırt edici nitelik, hiçbir zaman duyulur olmayan var olanlar hakkında bildirim yapılmasıdır. Bkz.: **A.e.**, s. 38-39.

şimdide deneyimlenen hakkında bildirim yapılmaktadır.¹⁹⁰ İkinci türden yargılarda algıya şimdi ve burada konu olmayan durumlar hakkında bildirim yapılmaktadır.¹⁹¹ Bunlardan ilki, “Karnım ağrıyor” veya “Şurada bir kalem var” yargılarıyla örneklenebilmektedir. İkinci tarzdaki yargılara ise “Hafta sonu yağmur yağacak” veya “Bu yol Roma’ya çıkacak” örnekleri verilebilmektedir.

Analitik yargılar doğrudan, o anda deneyimlenen olgulara ilişkin bildirimler olduğu için özne yerinde “şimdi” ya da “burada” gibi ifadeleri içeren yargılar olmaktadır.¹⁹² Bu nedenle de genelde tekil bir durum bildiren yargılar olmak bakımından kategorik yargılar olarak düşünülmektedir. Ancak Bradley’e göre “şimdi” ya da “burada” salt tekillik bildirmemektedir. Bradley bu ifadelerin bir yanıyla tekil olanı yakaladıklarını belirtmekle birlikte onların, bu işlevi gerçekleştirebilmelerinin aslında birer tümel olmalarından ileri geldiğini öne sürmektedir.¹⁹³ Bradley’e göre, tekil gibi görünen “şimdi” aslında şimdiler serisidir ya da “burada” aslında buradalar serisidir.¹⁹⁴ Söz konusu ifadelerin tümel yanı aynı zamanda pek çok var olanı örneklemelerinden gelmektedir.¹⁹⁵ Burada dolayısıyla bir tümel- tikel çelişkinin birlikteliği söz konusudur. Bradley yalın bir tekillik anlayışına zaten “Gerçeklik, verili olmak anlamında, bir atomik anda mevcut değildir”,¹⁹⁶ sözüyle karşı çıkmaktadır. O halde analitik yargıların tekillik bildirdikleri iddiası doğru olmamaktadır. Bradley, bu bağlamda, analitik yargıların şartlı (**conditioned**) olduklarını öne sürmektedir. Ona göre, analitik yargılar hakkında oldukları olguya şartlıdır.¹⁹⁷ Bu durumun hipotetik olmaktan farkı, “Şöyleyse böyledir” biçiminden ziyade “Şudur, çünkü budur” yapısında olmasıdır.¹⁹⁸

“Hafta sonu yağmur yağacak” sentetik yargısında da durum pek farklı değildir. Bradley’e göre bu türden yargıların ilkinden farkı, salt doğrudan deneyimlenene

¹⁹⁰ A.e., s. 38.

¹⁹¹ A.y.

¹⁹² A.e., s. 40.

¹⁹³ A.e., s. 39-40.

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ A.e., s. 39.

¹⁹⁶ A.e., s. 42.

¹⁹⁷ Bradley, *The Principles of Logic*, s. 96.

¹⁹⁸ A.e., s. 97-98.

çözümlememeleri, bir çıkarım içermeleridir.¹⁹⁹ Bu farkla birlikte bu türden yargılardaki özne yerinde duran ve o andaki deneyime görelî olmayan ifadeler yine “bu”laştırmak üzere çözümlemektedir. Örneğin, “hafta sonu” ifadesi haftanın birimlerine ve onların temel birimi de “bu” ifadesiyle belirlenebilen mevcut güne indirgenmektedir. Gelgelelim, daha önce işaret edildiği üzere, “bu” türünden ifadeler bir yanlarıyla da tümel oldukları için sentetik yargılar da tekil görünmelerine rağmen aslında tekillik bildirmemektedirler.

Bradley genel anlamda yargıları özne ve yüklem ilişkisi biçiminde ele alsada ona göre özne ve yüklem yerinde duran var olanları salt, yalıtık olarak düşünmek olanaklı değildir. O, bir yargıda özne yerinde duranın başka bir yargıda yüklem yerinde olabildiğine işaret ederek belirli bir yargının özne ve yüklemelerini parçası oldukları bütün içinde ele almak gerektiğini öne sürmektedir.²⁰⁰ Dolayısıyla, Bradley’in düşüncesinde özne töze, yüklem de niteliğe gönderim yapmaktadır yargısı düşünürü betimlemekte yeterli değildir.²⁰¹

Bir sentez olan yargının dilsel karşılığını cümle olarak düşünmek gerekir. Daha önce ifade edildiği üzere, Bradley’e göre, cümlelerde özne yerinde duran [var] olmaklık, yüklem yerinde duran ise neliktir. Cümleler yoluyla bir var olanın olduğu ve onun belirli bir niteliğinin bildirilmesi söz konusudur. Sözgelimi, “2, bir asal sayıdır” cümlesiyle, 2 gibi bir sayının olduğu ve onun asal sayı olmak niteliğini taşıdığı bildirilmektedir. Diğer yandan, “Asal sayılar, sonsuzdur” yargısında işaret edilen “asal sayı”, bu yargıda yüklem yerinde değil özne yerinde durmaktadır. Bu durumda yüklem gönderimi [var] olmaklığa değil, neliğe yapılmaktadır. Öyleyse, Bradley’in yargıları geleneksel tarzda özne-yüklem biçiminde ve buna bağlı olarak, töz-ilinek biçiminde ele almadığı ortaya çıkmaktadır.

Bradley’e göre ne özne yerinde duran ifadelerin gönderimi ne de yüklem yerinde duran ifadelerin gönderimini tekil, izole biçimde düşünmek olanaklıdır. Ona göre, yargı vermek yoluyla zihin-dışı dünyayla kurulan ilgi her zaman kısmî olmak

¹⁹⁹ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics.**, s. 38.

²⁰⁰ **A.e.**, s. 153-154.

²⁰¹ Çalışmamızın 2. Bölümünde göstereceğimiz üzere, Russell, Bradley’nin yaklaşımının bu şekilde olduğunu iddia etmektedir.

durumundadır.²⁰² Bu nedenle “a, b’dir” türünden tüm yargılar parçası oldukları bir bütünün bir bölümünü ifade etmektedirler.²⁰³ Öyle ki, Bradley bu türden yargıları “Gerçeklik öyledir ki; a, b’dir” şeklinde çözümleyerek tüm yargılardaki gerçek öznenin aslında her zaman Gerçeklik olduğuna işaret etmektedir.²⁰⁴ Bu çerçevede, “a” ve “b” yalnızca bağlam duyarlı şekilde özne ya da yüklem yerinde durabilmektedirler. Diğer bir deyişle, Bradley’e göre herhangi bir var olanı tekil biçimde düşünebilmek, yargıya konu edebilmek olanaklı değildir.

Bradley’in tekillik eleştirisi bağıntılar²⁰⁵ için de geçerlidir. “Kırmızı olmak”, “sert olmak” gibi niteliklere veya “solunda olmak”, “benzer olmak” gibi bağıntılara ilişkin bir açıklama, onların zihin-dışı gerçeklikleri olduğunu öne sürmektedir.²⁰⁶ Bir diğer açıklama ise bağıntıları nesnelere içkin nitelikler olarak görmektedir.²⁰⁷ Bradley’e göre, sözü edilen iki açıklamada da sorunlar ortaya çıkmaktadır. İlkinde, bağıntıları bireyleşmiş, kendi başına olabilen var olanlar biçimde düşünmek sorunu doğmaktadır.²⁰⁸ İkincisinin yol açtığı sorun ise bağıntıyı taşıyan nesneyi bireyleşmiş olarak ele almaktır. Gelgelelim, Bradley açısından gerçek anlamda tek birey, Mutlak (**Absolute**)’tır.²⁰⁹ Dolayısıyla, bağıntılar başka var olanlarla ilişkisinden bağımsız şekilde düşünülememesi nedeniyle ne içsel ne de dışsal anlamda gerçektir.²¹⁰ Ancak bu, bağıntılar hiçbir biçimde varlık sahibi değildir demek değildir. Bradley’e göre “Bardak, masamın üzerindedir” cümlesi elbette bir “üzerinde olmak” bağıntısına işaret

²⁰² Bradley, **The Principles of Logic**, s. 93.

²⁰³ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, s. 46-48.

²⁰⁴ **A.e.**, s. 157. Ayrıca bkz.: Bradley, **The Principles of Logic**, s. 81.

²⁰⁵ Basile’ye göre Bradley düşüncesinde bağıntı konusu merkezi bir öneme sahiptir zira Bradley, bağıntıları var olanların birliğine ilişkin açıklama bakımından incelemektedir. Bkz.: Pierfrancesco Basile, “Bradley’s Metaphysics”, **The Oxford Handbook of British Philosophy In The Nineteenth Century**, ed.: W. J. Mander, Oxford, Oxford University Press, 2014, pp. 189-208, s. 194.

²⁰⁶ Bağıntıların ele alınma tarzı, ileride açık kılacağımız üzere, Russell’in Bradley’le ve genel olarak İdealizmle ayrıştığı konu olacaktır.

²⁰⁷ Russell bu görüşe örnek olarak Leibniz’in bağıntı anlayışını vermektedir. Bkz. Bertrand Russell, **Principles of Mathematics**, New York, Routledge, 2009, s. 223-224.

²⁰⁸ Bkz.: Stewart Candlish, **The Russell/Bradley Dispute and its Significance for Twentieth-Century Philosophy**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 40-42.

²⁰⁹ Bradley, **Writings on Logic and Metaphysics**, s. 182.

²¹⁰ Candlish’e göre Bradley, her iki yaklaşımın karşılaştığı ortak bir sorunu saptamaktadır. İki yaklaşım da sonsuz geri gidişe neden olmaktadır çünkü her bir bağıntıyla bağladığı terimler arasında yeni bir bağıntı gerekmektedir. Bkz. Candlish, **a.g.e.**, s. 168.

etmektedir. Bradley yalnızca bu bağıntının kendinde, tekil biçimde düşünülemediğini ortaya koymaktadır.

1.4.2. GERÇEKLİK: DOĞRULUK VE GÖNDERİM

Bradley'nin yargı kuramı, bir yargıda içerilen nesne veya bağıntıların bireyleştirici ilkelerinin, içerildikleri bütün olduğunu söylemektedir. Bradley, bu bağlamda, yalnızca bir bütün olan gerçekliğin tekil olduğunu iddia etmektedir. Burada sözü edilen gerçeklik bir biçimde varlık sahibi olan çelişki taşıyan görünüşler değil, nihai gerçekliktir. Ona göre; bir bütün olan nihai gerçeklik yani Mutlak, tüm değişimin içinde çelişkili var olanlara bireyleşimlerini veren ancak kendisi çelişkili olmayan, uzam ve zaman dışı olan bir tekiliktir. Bununla beraber, Bradley, bu gerçekliğe ilişkin ölçütün son kertede insanda olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, "Gerçekliğin ölçütü, daha kötü ya da daha iyi, çirkinlik ya da güzellik, doğru ya da yanlış, gerçek ya da gerçek olmayan [gibi bakımlardan] bizizdir".²¹¹ Bradley, bu noktadan hareketle ne ölçüde Hegelci olduğunu da şu şekilde ifade etmektedir:

"Böylece bu çalışmayı Gerçekliğin tinsel olduğunda ısrar ederek uygun bir şekilde bitirebiliriz. Hegel'in, benim bir açıklama vermeksizin desteklemek istemediğim, çok iyi bilinen, çok büyük bir deyişi vardır. Muhtemelen Hegel'in asıl mesajından daha kesin olan, [ancak] ondan pek farklı olmayan bir noktada bitireceğim. Tinin dışında herhangi bir gerçeklik yoktur, olamaz ve herhangi bir şey ne kadar tinselse daha da fazlasıyla hakiki anlamda [**veritably**] gerçektir."²¹²

Bradley, doğruluk ve gönderim ilişkilerini de aynı yaklaşımla açıklamaktadır. Ona göre, yargının öznesi [var] olmaklığa, yüklemi neliğe gönderim yapmaktadır. Yine de bütünlüklü bir sentez olan yargı, gerçekliği belirli bakımlarıyla bildirmiş olmaktadır. Bir yargı, bildirmek istediğini ona uygun biçimde dile getirdiği ölçüde doğru olmaktadır. Ancak bütünün tümünden bildirilmesi söz konusu olmadığı için her yargı, belirli bir ölçüde yanlış da olmaktadır. Dolayısıyla, Bradley'e göre doğruluk her

²¹¹ Bradley, **a.g.e.**, s. 208.

²¹² **A.e.**, s. 209.

zaman dereceli bir durumdur.²¹³ Örneğin, “Bardak, masamın üzerindedir” yargısı “bardak”- “masam”- “üzerinde olmak” var olanlarının ilişkili oldukları diğer bağıntılardan bir kısmını bildirdiği için, her ne kadar bardak gerçekten de masamın üzerinde olsa da kısmi bir doğruluk derecesine sahiptir.

Doğruluk değerinin, yargının bildiriminin içinde bulunduğu bütüne görelili verilmesi bağdaşım doğruluk kuramı olarak adlandırılmaktadır.²¹⁴ Bradley’in doğruluk ölçütünün bütün olmasından hareketle onun bağdaşım doğruluk kuramını önerdiği düşünülmemelidir. İki durum bu özdeşleştirmeyi sorunlu kılmaktadır. İlki, bağdaşım doğruluk kuramını doğrultusunda doğruluk değeri görelili biçimde belirlense de doğruluk değerinin yine de tam bir değer olarak verilmesidir. Bu kurama göre; bir önerme içinde bulunduğu diğer önermelerle bağdaştığı düzeyde doğru ya da yanlış olmaktadır. Ancak yine de ya doğru ya da yanlış olmaktadır. Bradley’in sisteminde ise bir yargı hiçbir zaman tam olarak doğru ya da yanlış olmamaktadır. Diğer yandan, bağdaşım kuramı gereğince zihin-dışı bir gerçeklik doğruluk bağlamında belirleyici olmamaktadır. Gelgelelim, Bradley’e göre yargı zihin-dışı gerçeklikle bağ taşımaktadır. Dolayısıyla, Bradley’in doğruluk kuramını bağdaşım kuramı olarak düşünmek tartışmalıdır.²¹⁵

Bu bağlamda, gönderimin de benzer şekilde kısmi olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Gönderim yapılan [var] olmaklık ve nelik, hakkında olunan var olanın belirli yanlarını yakalayabilmektedir zira söz konusu gönderim nesnelerinin

²¹³ Bradley’e göre “ $1+1=2$ ” yargısı dahi bu derecelenmeyi taşımaktadır çünkü matematiksel ve deneysel bilgimiz nihai anlamda tamamlanmadığı için bu yargı gelecekteki gelişmelerle değişebilmeye açıktır. Bkz. Eames, **a.g.e.**, s. 28.

²¹⁴ Genel anlamda kabul edilen 4 çeşit doğruluk kuramından söz edilmektedir: karşılık gelme kuramı (**correspondence theory of truth**), bağdaşım kuramı (**coherence theory of truth**), pragmatik kuram (**pragmatic theory of truth**) ve gereksizlik kuramı (**redundancy theory of truth**). İlk kuram, doğruluğu, bir önermeyle hakkında olduğu gerçeklik arasındaki karşılıklılığa dayandırmaktadır. İkinci kurama göre doğruluk, önermelerin bağlı oldukları dizge içindeki tutarlılığına bağlıdır. Üçüncü kurama göre doğruluk, bir karşılıklılık ya da bağdaşmadan ziyade işe yarar olmak ya da açıklama gücü yüksek olmak gibi ölçütlere bağlıdır. Dördüncü kuram doğruluk gibi bir incelemenin yersiz, gereksiz olduğunu düşünmektedir. Bkz. Laurence Bonjour, **Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses**, Plymouth, Rowman&Littlefield Publishers, 2010, s. 30-34.

²¹⁵ Candlish’e göre Bradley’in doğruluk kuramı, kısmi doğruluk değeri taşıma düzeyinde karşılık gelme doğruluk kuramına denk düşmektedir. Candlish, diğer yandan, Bradley’in bütünün bilgisini veren bir yargı vermek söz konusu olduğunda dil ile gerçeklik arasındaki ayrımın yiteceğini ifade etmesine dayanarak bu kuramı özdeşlik doğruluk kuramı olarak düşünmek gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Candlish, **a.g.e.**, s. 94-95. Aynı görüşü savunan bir diğer düşünür için bkz.: Basile, “Bradley’s Metaphysics”, s. 205-206.

bireyleşimlerini içinde bulundukları bütün sağlamaktadır. Dolayısıyla Bradley gönderim ilişkisini dolaylı kurulan bir ilişki olarak düşünmektedir.

Sonuç olarak Bradley'e göre hiçbir var olan tekil biçimde düşünülebilir değildir. İster fiziksel nesneler olsun ister özellik ya da bağıntı türünden tümeller olsun bütün var olanlar bireyleşimlerini parçası oldukları mutlak yoluyla edinmektedirler. Bradley bu çerçevede gerçekliği tekçi bir biçimde ele almaktadır. Bu gerçeklik tasarımı doğrultusunda hiçbir yargının tekil bir yargı bildiremediği de ortaya konulmuş olmaktadır. Buna koşut olarak, yargılar kısmi doğruluk değeri taşımaktadırlar çünkü tekil olan bütünün her zaman bir kısmıyla ilgili yargı verilebilmektedir. Eş deyişle, yargılar hiçbir zaman tam olarak doğru ya da yanlış olamamaktadırlar. Bununla beraber, Bradley yargıların bir anlamda zihin-dışı hakkında da olduğuna işaret ederek gerçekliği tümenden zihinsel olana indirgeyen görüşe karşı çıkmaktadır.

1.5. SONUÇ

Kant'ın nesneyi yargıda kurduğumuza yönelik görüşü ve matematiği uzay-zamandan bağımsız bir temelde ele alamayacağımız iddiası, kendisinden sonra gelen düşünürler için aşılacak sınırı oluşturmuştur. Sınırı aşma denemeleri ise iki biçimde yapılmıştır. Birincisinde, dış dünyanın insan zihninden bağımsız bir gerçekliği olduğu iddiası anlamındaki gerçekçi metafizikler ortaya çıkmıştır. İkincisinde ise Kant'ın yaklaşımı mutlak bir idealizme doğru ilerletilmiştir.

Dedekind, Cantor ve Peano gibi matematikçilerin aritmetiği deneyden bağımsız biçimde ele aldıkları ve aritmetiğin aksiyomatikleştirilmesine varan çalışmaları, daha karmaşık olanın temel birimlerine indirgenmesi veya çözümlenmesi gibi metafiziğe de uygulanabilir yöntemler geliştirilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte matematiğin mantığa indirgenmesi gibi bir projenin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Frege geliştirdiği mantık aracılığıyla dilin mantıksal yapısından hareket ederek yargıları özne-yüklem biçiminde gören anlayışa karşıt bir kuram sergilemiştir. Onun yargı anlayışı yargıları nesne-kavram (veya argüman-fonksiyon) ilişkisi içinde ele

almıştır. Bu doğrultuda yargının dilsel karşılığında özne yerinde duran ifadelerin nesnelere, yüklem yerinde duran ifadelerin de kavramlara gönderim yaptığı öne sürmüştür. Diğer yandan, yargıların parçalarıyla ilişkisinde yargılar, parçalarına öncelikli şekilde ele alınmıştır ve söz konusu parçaların yargılarda doğrudan içerilmediği, anlamları dolayımında içerildiğini iddia edilmiştir.

İkinci deneme olan mutlak idealist bir yaklaşım, İngiliz Hegelcilerinden olan Bradley tarafından ortaya konmuştur. Bu yaklaşım doğrultusunda var olanların bireyleşiminin Mutlak dolayımıyla gerçekleştiği, bu nedenle de herhangi bir var olanın tekiliğinden söz edilemeyeceği iddia edilmiştir. Bu iddianın dilsel karşılığı olarak özne-yüklem biçimindeki yargılar birbirinden ayıramaz bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Buna koşut olarak, yargıların mutlak ile yalnızca kısmen ilişkili olabileceğine işaret edilerek yargıların tam bir doğruluk değeri alamayacağı öne sürülmüştür.

Russell, Cambridge Üniversitesi'nde genç bir Hegelci olarak böylesi bir arka plana sahiptir. Onun, öncelikle Peano'yla etkileşimi ve sonrasında Moore ile ortaya koyacağı İdealizm karşıtı yaklaşım, kendisini gerçekçi bir metafizik anlayışına götürecektir. Russell bu bakımdan düşünce hayatı boyunca zihin-dışı dünyanın gerçekliği, yargıların (önergelerin) neliği, yargıların parçalarının neler olduğu, nesne veya tümellerin nasıl ele alınması gerektiği gibi tartışmalar yürütecektir. 1.bölümde ele aldığımız düşünürlerin Russell'a doğrudan etkileri ve Russell'ın söz konusu düşünürlerle yürüttüğü tartışmalar ise bölüm başlarındaki girişlerde ve tartışmaların ele alındığı yerlerde sergilenecektir. Russell'ın söz konusu tartışmalar çerçevesinde dil-dünya ilişkisi, bu ilişki bağlamında mantığın nerede durduğu gibi sorulara verdiği cevaplar kendisini hem tarihsel bakımdan hem de güncel olarak öne çıkaracaktır. Şimdi Russell'ın düşünce hayatı boyunca bu sorulara ilişkin yaptığı incelemeleri ortaya koyarak onun yargı anlayışını ve o bağlamda gelişen metafiziğini sergileyebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSSELL'IN YARGI ANLAYIŞI

Bu bölümde, Russell'ın devraldığı felsefi mirası ne şekilde değerlendirdiğini ve Russell'ın düşüncelerinin hem tarihsel olarak hem de güncel olarak önemini ortaya çıkarabilmek için onun metinlerini tarihsel bir sırayla ele aldık. Bu amaçla önce **Matematiğin İlkeleri** (1903), sonra “Gönderim Üzerine” başlıklı makale (1905), daha sonra **Felsefe Sorunları** (1912), **Bilgi Kuramı** (1913) ve **Dış Dünya Üzerinde Bilgimiz** (1914), ardından **Mantıksal Atomculuk** (1919) ve son olarak **Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma** (1940) metinlerini inceledik. Bu çerçeveyi sergilemek için öncelikle Russell'ın Hegelci idealizmden ayrılır ayrılmaz olduğu ilk görüşü olan katı gerçekçi dönemini incelemek gerekmektedir.¹

2.1. KATI GERÇEKÇİ DÖNEM

Russell, 1903 yılında yazdığı **Matematiğin İlkeleri (Principles of Mathematics)**² adlı kitabıyla serimlediği görüşlerinde iki düşünürün kendisi üzerinde temelden etkili olduğunu belirtmektedir: G. E. Moore³ (1873-1958) ve Peano⁴. Moore'un Russell'a olan etkisi, gerçekçi bir metafizik önermesinden kaynaklanmıştır.⁵ Diğer bir deyişle hem Russell hem de Moore'a göre, yargıların

¹ Russell'ın **Matematiğin İlkeleri** adlı kitabını yazmadan önce Hegelci İdealizmi savunduğuna dair ifadesi için bkz.: Russell, **My Philosophical Development**, s. 42.

² Bundan sonra **Mİ** şeklinde kısaltılacaktır.

³ “Felsefenin temel soruları üzerine aldığım konumlanmam, tüm esas özellikleri bakımından sayın G.E. Moore'dan kaynaklanmaktadır.” Russell, **a.g.e.**, s. xlv.

⁴ Russell, **My Philosophical Development**, s. 72.

⁵ Moore, meşhur “**Nature of Judgements (Yargıların Doğası)**” başlıklı makalesinde anlamları, yani kendi deyimiyle kavramları, zihinsel olmayan ve düşüncelerin hakkında olduğu zihin-dışı gerçekliği olan var olanlar şeklinde ele almaktadır. Bkz. Tom Baldwin, “George Edward Moore”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/moore/>, 6 Mayıs 2010.

içeriğini zihin-dışı bir gerçeklik oluşturmaktadır.⁶ Russell'ın Peano'dan etkilenimi ise iki bakımdandır. İlki, tümel önermelerin aslında koşullu önermeler olduğunun ortaya konmasıdır.⁷ İkincisi, tek elemanlı kümelerin o elemanıya özdeş olmadığının gösterilmesidir.⁸

Russell, **Mİ**'de genel olarak iki amacı olduğunu ifade etmektedir: ilki, saf matematiğin mantığa indirgenebileceğini göstermektir, ikincisi, matematikte tanımlanamaz olarak ele alınan terimlere yönelik çözümleme yapmaktır.⁹ İleride göstereceğimiz üzere, Russell'a göre önerme, önermenin oluşturucuları olan terimler, bu terimlere dahil olan bağıntılar ve sınıflar gibi var olanlar insan zihninden bağımsız olarak vardır. Russell bu sonuçlara dil¹⁰ üzerine yaptığı çözümleme yoluyla varmaktadır. Araştırılan konular, bir yandan matematik ve mantık ile ilişki halindeyken diğer tarafıyla metafizik boyut taşımaktadır. Özellikle asimetrik bağıntılar üzerine yapılan incelemenin merkezi yer tuttuğu bu çalışmada; başka bir var olana indirgenemez olan bağıntıların var olduğu, önermelerin yalnızca özne-yüklem formunda olmadığı, önermelerin parçalarının birbirine indirgenemez çoklukta¹¹ olduğu gibi sonuçlara varılmaktadır.

2.1.1. ÖNERME VE TERİMLER

Russell'a göre felsefi incelemeler önermelerin çözümlemesiyle başlatılmalıdır.¹² Önerme ve oluşturucularına (**constituents**) ilişkin açıklama yapmak için izlenmesi gereken yöntemin dilsel olduğu şu şekilde ifade edilmektedir: “Genel

⁶ Russell ve Moore'un başlattığı bu akım ‘yeni felsefe (**new philosophy**)’ olarak anılmaktadır. Bkz. Richard L. Cartwright, “Russell and Moore, 1898-1905”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed. Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 108-127, s. 109.

⁷ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 66. Bu gelişme, Russell'ın klasik özne-yüklem temelli önerme anlayışına karşı argüman geliştirmesinin olanağını açacaktır. Argüman ileride detaylıca incelenecektir.

⁸ **A.e.**, s. 67.

⁹ **A.e.**, s. xlii. Russell'a göre çözümlememez terimlere ilişkin yapılan inceleme tamamen felsefi bir konudur zira bu var olanlar insan zihninin tanışık olduğu var olanlardır. Bkz. **a.y.**

¹⁰ Ne türden bir dilin çözümleme aracı olarak düşünüldüğü daha sonra incelenecektir. Burada sözü edilen dil, mantıksal dil değil dilbilgisi temelli bir dilsel incelemedir. Russell, çözümleme aracı olarak dilin mantıksal yapısını kullanmaya daha sonra geçiş yapacaktır. Bkz. tezin 2.2. numaralı bölümü.

¹¹ Var olanların tek olduğunu savunan görüş Tekçilik (**Monizm**), çok olduğunu savunan görüş ise Çokçuluk (**Pluralism**) olarak adlandırılmaktadır. Russell ikinci görüşü savunmaktadır.

¹² Bostock'un aktardığına göre, Russell bu düşüncesini “**The Philosophy of Leibniz (Leibniz Felsefesi)**” adlı eserinde ortaya koymaktadır. Bkz.: David Bostock, **Russell's Logical Atomism**, s. 201.

anlamda, dilbilgisi bizi doğru bir mantığa filozofların yaygın görüşlerinden daha fazla yaklaştırır; dolayısıyla, dilbilgisi ustamız olmasa da yine de rehberimiz olarak alınacaktır.”¹³ Bu bağlamda, Russell, önermeye dair yaptığı çözümlemeler üzerinden hem önermenin kendisine ve oluşturucularına ilişkin açıklama getirmekte hem de metafizik önerisini sunmaktadır.

Russell’a göre tüm önermelerin oluşturucuları vardır ve her önerme en az iki oluşturucu içermektedir.¹⁴ Russell bunlara terim adını vermektedir.¹⁵ Terimler “...değişmez, yok edilemez, başka bir terime dönüştürülemez”¹⁶ ve “aslında tözlere atanan tüm özelliklere sahip var olanlar”¹⁷ olarak nitelendirilmektedir. Russell terimlerin tanımını ise şu şekilde vermektedir:

“Düşüncenin nesnesi olabilen ya da herhangi bir doğru ya da yanlış önermede belirebilen ya da *bir* olarak sayılabilen her şeyi *terim* olarak adlandırıyorum. Dolayısıyla bu, felsefi sözcük dağarcığındaki en geniş sözcüktür. Bunu birim, birey ve var olan sözcükleriyle eş anlamlı kullanacağım”¹⁸

Russell, terim tanımıyla tüm var olanları halihazırda ve kendi kendine “bir”¹⁹ olan var olanlar olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Böylece tüm var olanlar, kendilerine özdeş, kendi kendine kalıcı (**self-subsistent**) ve bu nedenle de sayılabilir²⁰

¹³ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 43.

¹⁴ **A.e.**, s. 45.

¹⁵ **A.e.**, s. 45. Terimlerin önermede doğrudan yer alan, önermelerin oluşturucuları olarak düşünülmesi dil ile gerçeklik arasında bir çeşit ‘aynalama’ ilişkisi düşündürdüğünü göstermektedir. Bkz. Richard L. Cartwright, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁶ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 45, 478. Russell’ın terimleri değişime bağlı olmayan var olanlar şeklinde ele alması onun, değişimi reddettiği yorumuna olanak vermektedir çünkü Russell, töz-ilinek temelli metafiziğin yaptığı türden bir değişim açıklamasını reddettiğini belirtmektedir. Bkz.: **a.e.**, s. 478. Russell’ın değişim problemine ilişkin düşüncesi “Cambridge Değişimi” adıyla anılmaktadır. Bu görüşe göre, var olanlar, başka var olanlarla ilişkilerine bağlı olarak farklı önermelerde farklı doğruluk değeri alabildikleri için aslında bir değişim olmasa da daha esnek bir anlamda bir değişimden söz etmek olanaklıdır. Bkz. Cartwright, “Russell and Moore, 1898-1905”, s. 123-124. Russell’ın değişim anlayışı ve Cambridge Değişimi ilişkisi için ayrıca bkz.: Egemen Seyfettin Kuşcu, “Cambridge Değişimi ve bir Zorunlu Soru: Bir Nesne Olmak Ne Demektir?”, **Felsefe Arkivi**, 53, 2020, pp. 1-24, s. 5-9.

¹⁷ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 45.

¹⁸ **A.e.**, s. 44. Russell terimlere ilişkin şöyle bir örnek verir: “Bir adam, bir an, bir sayı, bir bağıntı, bir kimera veya söz edilebilen herhangi bir şey elbette bir terimdir...” Bkz. **a.e.**, s. 45.

¹⁹ Russell bir olma ile birey arasındaki önceliği ikincisine vermektedir. Ona göre, terim ya da birey olanlar sayesinde “bir” kavramı türetilir. Bkz.: **A.e.**, s. 131.

²⁰ Kendine özdeş olmanın sayılabilirlik, sayılabilirliğin de nesne olma koşulu olarak düşünülmesi Russell’ın Meinong ile tartışmasında yine gündeme gelecek bir konudur. Bkz. tezin 2.2. numaralı kısmı.

nesneler olarak ele alınmaktadır. Böylece, sayılabilir olmak varlık (**being**) sahibi olmakla koşut biçimde ele alınmaktadır. Russell bu noktada varlık (**being**) ile var olma (**existence**) arasında bir ayrım gözetmektedir.²¹ Russell varlık sahibi olmayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Sayılar, Homerik tanrılar, bağıntılar, kimeralar ve dört boyutlu uzayların tamamı varlık sahibidir, çünkü bunlar bir tür var olan olmasalardı onlar hakkında önerme oluşturamazdık. Bu yüzden, varlık, her şeyin genel bir niteliğidir ve herhangi bir şeyden bahsetmek onun [bir biçimde] var olduğunu göstermektedir.”²²

Böylece varlık, var olanları da var olmayanları da içeren bir üst kavram şeklinde ortaya konur.²³ Russell’a göre, var olma ortaya çıkabilen ve ortadan kalkabilen bir durumdur ancak varlık sahibi olmak için durum tam tersidir.²⁴

Russell’ın var olma kavramının yanı sıra varlık kavramına da başvurmasının nedeni yokluk bildiren cümlelere olanak açmaktır. “A, var değildir (A is not)” cümlesindeki kopula, A’nın bir biçimde varlık sahibi olduğunu bildirmektedir.²⁵ Ancak “A, var değildir?” demek, “bir A vardır ve o A, yoktur” demek anlamına geldiği için bu cümle aslında saçmadır. Dolayısıyla, A’nın varlık sahibi olmasıyla var olması arasındaki ayrım, var olmayanlar (**non-existent**) hakkındaki cümlelerin anlamlılığını güvence altına almaktadır.²⁶

Russell’a göre terimler kendi içinde “Şeyler (**Things**)” ve “Kavramlar (**Concepts**)” olarak ikiye ayrılmaktadır.²⁷ Dilde, şeylerin yerini özel adlar (**proper**

Ayrıca özdeşlik koşulu Quine tarafından da nesne olarak sayılma koşulu olarak sürdürülmüştür. Bkz.: W.V.O. Quine, “Speaking of Objects”, **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, 1969, pp. 1-25, s. 23.

²¹ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 72.

²² **A.e.**, s. 455. Russell, görüldüğü üzere, kopuladan varlık bildirimi çıkarmaktadır. Ayrıca bkz.: Cartwright, **a.g.e.**, s. 110. Bu durum bir yandan Russell’ın gerçekçiliğini ortaya koyarken diğer yandan, Homerik tanrıların veya kimeraların varlık sahibi var olanlar şeklinde ifade edilmesiyle Meinongculuğa yakınlığını da göstermektedir.

²³ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 455-456.

²⁴ **A.e.**, s. 478. Bu bağlamda söz edilen ortadan kalkma ya da ortaya çıkma Cambridge değişimi olarak düşünülmektedir. Bkz.: Çalışmamızın 2. bölümünün 16 numaralı dipnotu.

²⁵ Russell, “A, yoktur” cümlesinin yanlış ya da anlamsız olmaktan başka bir durumu olmayacağını ifade etmektedir. Bkz. Russell, **Principles of Mathematics**, s. 455.

²⁶ **A.e.**, s. 456.

²⁷ **A.e.**, s. 45.

names) tutmaktayken Kavramların yerini sıfatlar (**adjective**) ve fiiller (**verb**) tutmaktadır.²⁸ Sıfatların işaret ettiği Kavramlar yüklem (predicate) veya sınıf-kavramlar (**class-concept**), fiillerin işaret ettiği Kavramlar ise bağıntılardır (**relation**).²⁹ Terimlerden biri olan Şeylerin Russell tarafından “...noktalar, anlar, zihnin belirli durumları, genel olarak tikel var olanlar, Öklid dışı geometrinin noktaları ve kurgu nesneler [**pseudo-existent of a novel**]”³⁰ olarak örneklenebilmesi özel adların çok daha geniş bir anlamda kullanıldığını göstermektedir. Örneğin; “Kalem metaldir” önermesinde “kalem” adıyla bir Şey’e işaret edilmektedir, “Metal bir iletken” önermesinde ise bir önceki önermede Kavram olarak işaret edilen terim, “metal” sözcüğüyle bu kez bir Şey’e işaret etmektedir. Önerme çeşitlerinin en yalın hali olan özne-yüklem (**subject-predicate**) formundaki önermeleri “...bir bildirim (**assertion**) ve bildirimin hakkında olduğu özne (**subject**)”³¹ olarak gören Russell’a göre, önermede özne yerinde duran ve özel adlarca işaret edilen Şeyler dışında kalan terimler bildirim karşılığı gelmektedir.³² Kavramlarda bir çeşitlilik söz konusudur. Sıfatlar aracılığıyla işaret edilen terimler sınıf-kavramlar, sınıflar ve yüklemeler ile ilişkilidir. Fiiller yoluyla işaret edilen bağıntılar ise hem terimler arasındaki ilişkiyi kurmak üzere kendileri de bir terim olan var olanlardır.³³

Russell’a göre temel olarak üç çeşit önerme biçimi vardır. Bunlar; bir terim ve bir yüklem içeren özne-yüklem (**subject-predicate**) türünde önermeler, iki terim ve bir bağıntı içeren bağıntılı önermeler (**relational propositions**) ve bir terim, bir bağıntı ve ayrıklık (**disjunction**) içeren önermelerdir.³⁴ Bu önermeler sırasıyla “Kobe Bryant sporcudur”, “Kobe Bryant’ta sporculuk vardır” ve “Kobe Bryant bir sporcudur” şeklinde örneklenebilir. İlk örnekte sadece Kobe Bryant hakkında sporcu sıfatı aracılığıyla bir bildirim söz konusudur. Bu türden önermeler bağıntı içermediği için en yalın türde önermelerdir. İkinci örnekte, “Kobe Bryant” terimi ile sporculuk terimi arasında sahip olma bağıntısı söz konusudur. Üçüncü örnekte ise, “Kobe Bryant”

²⁸ A.y.

²⁹ A.y.

³⁰ A.e., s. 46.

³¹ A.e., s. 44.

³² A.e., s. 44.

³³ A.e., s. 51.

³⁴ A.e., s. 55-56, 81.

teriminin sporculuk sınıf-kavramının bir üyesi olduğu ifade edilmekte olup bu türden önermelerde her zaman bir sınıf üyeliği (**class-propositions**) içermektedir. Russell ikinci ve üçüncü türden önermelere işaret ederek tek tarz olarak görülen özne-yüklem türündeki önermeler dışında bağıntı içeren önerme türleri de olduğuna ifade etmektedir.³⁵ Russell'ın sınıf, sınıf-kavram ve yüklem arasında yaptığı ayrımlar ise şu şekildedir: Sınıflar ortak bir özelliğe sahip topluluklar (**collection**), sınıf-kavramlar bu sınıflara gönderim yapan kavramlar, yüklemeler ise terimlere yüklenen özelliklerdir.³⁶ Sınıf ile sınıf-kavramlar arasında ayırım yapılması, Peano'nun bu iki terim arasında ayırım yapmamasından kaynaklanmaktadır. Russell bu bağlamda "insan" ile "tüysüz iki ayaklılar" kavramları arasındaki ilişkiden örnek vererek bu iki kavramın içerdiği elemanların farklı olabileceğini göstermekte, böylece sınıf ile sınıf-kavram arasındaki ayırımı belirginleştirmektedir.³⁷ Yüklemelerin bir diğer ayırt edici özelliği ise mantıksal bir bağ olarak gönderim ile olan bağlarıdır.³⁸ Bu bağlamda, gönderim "belirli bir bağıntı"³⁹ olarak ele alınmaktadır. Russell'a göre, bu bağıntının dilsel tarafında sözcükler, diğer tarafında ise sözcüklerin yerine durduğu var olanlar vardır. Russell, "...tüm sözcükler kendilerinden başka bir şeyin yerine durmaları itibarıyla anlamlıdır"⁴⁰ ifadesiyle, sözcükleri gönderim ilişkisi içinde olan araçlar biçiminde ele almaktadır. Russell, önermeler söz konusu olduğunda, "Önermeler eğer dilsel değilse sözcükleri içermemektedir, sözcükler yoluyla işaret edilen var olanları içermektedir"⁴¹ demektedir. Böylece gönderim bağıntısı, sözcüklerin önermede uzam-zamansal veya uzam-zamansal olmayan gerçeklikteki var olanları işaret etmesi olarak ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, var olanlar dilde doğrudan kendileri olarak durmaktadırlar, araya bir dolayım⁴² girmemektedir.

Gönderime yönelik açıklamada tüm sözcüklerin bir var olana işaret etmesi bakımından anlamlı oldukları iddiası⁴³, Russell'ın anlam sorununa yönelik yaklaşımını

³⁵ A.e., s. 50, 55, 95.

³⁶ A.e., s. 52, 67, 132.

³⁷ A.e., s. 69.

³⁸ A.e., s. 46, 48.

³⁹ A.e., s. 66.

⁴⁰ A.e., s. 48.

⁴¹ A.y.

⁴² Gönderimin dolayım olabileceği durumlara ilişkin açıklamalar gönderim kavramları kuramı yoluyla verilmektedir. Bu kuram 2.2. numaralı bölümde açıklanacaktır.

⁴³ A.e., s. 43, 48, 99.

da göstermektedir. Anlam, sözcük veya önerme bağlamı fark etmeksizin bir var olana işaret etme koşuluna bağlanmış bir terim olarak ele alınmaktadır. Eş deyişle, anlam, bir terim olarak önermenin bir parçası olarak yer almaktadır.⁴⁴ Böylesi bir anlam kuramı, gönderimsel (**referential**) anlam kuramı olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵

Russell doğruluk ve yanlışlığı ise çözümlenemez var olanlar olarak görmektedir. Russell'a göre önermeler psikolojik⁴⁶ bağlamda bildirimli olmaları koşuluyla doğru veya yanlış olabilmekteyken mantıksal anlamda bildirimli olmak, önermenin doğru olması anlamına gelmektedir.⁴⁷ Russell'ın bu fikrinin arka planında dilbilgisi kuralları ölçüsünde yüklemelerin isim fiile dönüştürülebilmesi yatmaktadır.⁴⁸ Örneğin, "Kediler bitkidir" önermesinde bu önermenin bildirimi, "bitki kediler" şeklinde bir isim fiile dönüştürülebilmektedir. "Bitki kediler" ifadesi, daha önce belirtildiği üzere, her sözcüğün anlamlı olması gerektiği koşulu ölçüsünde anlamlı olmalıdır. O halde "bitki kediler" bir şeye işaret etmelidir. Dolayısıyla "Kediler bitkidir" önermesi bildirim içermesi nedeniyle doğru olmalıdır. Ancak bu önerme yanlış olduğu için⁴⁹ bildirimli olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla Russell'a göre, önermeler doğru veya yanlış olan var olanlardır⁵⁰; ancak doğru önermeler, yanlış önermelerden mantıksal bildirim taşımak gibi fazla bir niteliğe

⁴⁴ Nicholas Griffin, "Russell's Use Theory of Meaning", **Journal for the History of Analytical Philosophy**, Vol. 8(3), 2020, pp. 1-18, s. 6. Russell, önce betimlemeler kuramı sonra da Çoklu Bağın Kuramı yoluyla bu yaklaşımına düzenlemeler getirecektir. Bu durum tezimin 2. bölümünün 2. başlığında detaylıca açıklanacaktır.

⁴⁵ Bir sözcüğün anlamının gönderimi olan nesne olduğunu öne süren kuramlar bu şekilde adlandırılmaktadır. Griffin, "Russell's Use Theory of Meaning", s. 1.

⁴⁶ Russell önermeyi zihinsel bir var olan biçiminde ele alan psikolojizme karşıdır. Ona göre, önermeler zihin-dışı gerçekliği olan var olanlar hakkında olduğu için ve ilerde ifade edileceği üzere, tüm önermeler, ortak bir form olarak önermesel fonksiyonlardan oluştuğu için önerme ve oluşturucuları salt zihne içkin biçimde açıklanamamaktadır.

⁴⁷ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 36, 50. Russell yanlış önermelerin de zihin dışı gerçeklik taşıdığı düşüncesinin bu düşüncesiyle tutarsız olduğunun farkında olsa da doğruluk sorununu tam anlamıyla çözemediğini ifade ederek sorunu bu şekilde bırakmaktadır. Bkz. **a.e.**, s. 50.

⁴⁸ **A.e.**, s. 53. Bu dönüşüm sonucunda elde edilen isim fiiller "mantıksal özne (**logical subject**)" terimiyle ifade edilmektedir.

⁴⁹ Russell yanlışlığın doğasını mantıksal anlamda bildirimsiz olmak olarak ele almaktadır. Bu düşüncesinin nedeni, bir önermenin yanlış olması durumunda var olmayan bir durumun varlığına işaret etmek gibi bir çelişkiye neden olmasıdır. Bu çelişkiden kaçınmak, yanlışlığı bildirimsiz olmak şeklinde ele almak yoluyla sağlanmaktadır. Bu tartışma için bkz. Russell, **Principles of Mathematics**, s. 72, 416, 513. Yanlış önermelere ilişkin açıklama verme güçlüğü ilerleyen dönemde Russell'ın kuramını terk etmesine neden olacaktır. Bkz. tezin 2.3. numaralı bölümü.

⁵⁰ **A.e.**, s. 13. Dolayısıyla Russell, Bradley'in dereceli doğruluk anlayışına katılmamaktadır.

sahiptir.⁵¹ Russell'ın doğruluk kuramı bu çerçevede karşılık gelme (**correspondence**) kuramı olarak düşünülebilir çünkü bir bildirim, zihin dışı gerçekliği olan bir önermeye karşılık geldiği zaman doğru denmektedir.⁵² Diğer yandan, doğruluğun cümlelerin bir sıfatı olarak değil de doğru önermenin doğrudan karşılığı gibi düşünülmesi Russell'ın kuramının özdeşlik (**identity**) doğruluk kuramı olduğu yorumunu da olanaklı kılmaktadır.⁵³

2.1.2. BAĞINTI VE DİĞER OLUŞTURUCULAR

Önermelerin bir diğer oluşturucusu yüklemeler aracılığıyla gönderim yapılan bağıntılardır. En yalın tarzda önermeler olan özne-yüklem tarzında önermeler bir kenara bırakıldığında, diğer türdeki önermelerde iki terimi bağlamak veya bir terim ile bir sınıf arasındaki bağ olmak üzere çeşitli bağıntılar söz konusudur. Russell'ın bağıntıyı ele alışının arka planında, bir tarafta Leibniz ve Lötze, diğer tarafta ise Spinoza ve Bradley'nin görüşleri vardır. Russell, bu filozofların bağıntıya yönelik verdikleri içsel bağıntılar (**internal relations**) adı verilen açıklama tarzının yerine dışsal bağıntılar (**external relations**) adı verilen görüşü savunmaktadır.⁵⁴ Bu çerçevede ileri sürülen argümanlar Russell'ın bağıntıları ele alış biçimini ortaya koymakla birlikte hem çokçu görüşünün hem de gerçekçiliğinin temelini oluşturmaktadır.

Russell bağıntıya ilişkin ilk olarak Leibniz ve Lötze gibi düşünürlerce ortaya konan monadçı (**Monadistic**) görüşü ele almaktadır ve ona karşı çıkmaktadır. Bu görüşe göre; yalın var olanlar (**monad**) birbirlerinden bağımsız ve birbirlerine kapalı olan var olanlardır.⁵⁵ Bu var olanlar arasındaki bağıntılar, söz konusu var olanlara içkin bağıntılardır.⁵⁶ Her monad kendi içine kapalı olduğundan, kurulan bağıntı da yeter

⁵¹ A.e., s. 50.

⁵² Russell'a göre, önermeler zihin dışı gerçekliği olan var olanlardır. Söz gelimi, "2+2=4" cümlesinin bildirimi "İki artı ikinin 4 ettiği" önermesine karşılık gelmektedir.

⁵³ İlgili yorum için bkz.: Candlish, **The Russell/Bradley Dispute and its Significance for Twentieth-Century Philosophy**, s. 100-101.

⁵⁴ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 223-224.

⁵⁵ A.e., s. 226.

⁵⁶ A.e., s. 225.

neden ilkesi ölçüsünde monadın kendi içinden ortaya çıkmakta ve kurulması gerektiği için kurulmaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla; “A”nın “B”ye “R” bağıntısında olduğu bir “ARB” durumu bu görüş ölçüsünde “AR₁” ve “BR₂” olmak üzere iki parça halinde çözümlenmektedir.⁵⁸ Russell’a göre bu görüş, “R₁” ve “R₂” terimlerini R bağıntısının sıfatları olarak ele almaktadır.⁵⁹ Russell bu görüşe asimetrik bağıntı içeren “A, B’den daha büyüktür” önermesini inceleyerek karşı çıkmaktadır.⁶⁰ Bu önermede A, B’den daha büyük olma, B ise A’dan daha küçük olma bağıntısına sahip olduğu için iki monadın ortak olarak daha büyük olma bağıntısı içinde olmadığı görülmektedir.⁶¹ Russell bu sorunun “R₁” ve “R₂” terimlerinin “R” bağıntısının sıfatları olarak ele alınması üzerinden aşılma çabasını, bu terimlerin “R” ile bağıntılarını açıklayacak yeni bağıntılar gerekmesi nedeniyle sonsuz geri gidiş olarak nitelemektedir.⁶² Buna ek olarak, “A”nın “B” ile daha büyük olma bağıntısı içinde olması “B”nin “A” ile daha küçük olma bağıntısı içinde olmasını içerdiği için, bu önerme üzerinden “A”nın “B”den bağımsız, “B”nin de “A”dan bağımsız ele alınamadığı görülmektedir.⁶³ Bu nedenle, “A” ve “B” birbirine kapalı iki ayrı var olan olarak görülememektedir. Russell, önermede yer alan terimlerin bağıntıyı kendi içlerinden çıkaran var olanlar olmadığını, bağıntıların var olanlardan bağımsız olarak dışsal bir gerçekliğe sahip olduğunu ve yalın var olanların bağıntı içine girmeleri itibarıyla kendi içine kapalı olmadıklarını göstererek içsel bağıntı düşüncesine karşı çıkmaktadır.

Bağıntılara ilişkin diğer bir açıklama tekçi (**Monistic**) görüştür. Russell, Bradley ve Spinoza gibi filozoflarca öne sürüldüğünü iddia ettiği bu görüşü doğrudan Bradley’in argümanlarını inceleyerek eleştirmektedir.⁶⁴ Russell bu yaklaşımı şöyle betimlemektedir: “Tekçi kuram aRb gibi her bağıntısal önermenin (ab)R şeklinde ifade edilebilecek a ve b’den oluşan bütün hakkındaki bir önermeye çözülebileceğini ileri

⁵⁷ Brandon C. Look, “Gottfried Wilhelm Leibniz”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed.: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/leibniz/>, 27 Ekim 2021.

⁵⁸ Russell, *Principles of Mathematics*, s. 223.

⁵⁹ *A.e.*, s. 223-224.

⁶⁰ *A.e.*, s. 224-226.

⁶¹ *A.e.*, s. 224.

⁶² *A.e.*, s. 225. Aynı argümanı Bradley de öne sürdüğü için Russell’ın bu bakımdan Bradley’den etkilendiği söylenebilir. Bkz. Tezin 1.4. numaralı bölümü.

⁶³ Russell, *Principles of Mathematics*, s. 226.

⁶⁴ *A.e.*, s. 226.

sürmektedir.”⁶⁵ Russell’a göre bu görüşte iki temel sorun vardır: Birinci sorun, yukarıda örneği verildiği gibi asimetrik bağıntılar içeren önermelerde “A” ve “B” bütün olarak ele alındığı zaman, bildirim ve hakkında bildirim yapılan ayrımının gözden kaçırılmasıdır.⁶⁶ İkinci sorun, bağıntının bütünü bir özelliği olarak, (ab)R şeklinde ele alındığı zaman, asimetrik bağıntı içeren önermelerde (ab)R ile (ba)R arasındaki farkın açıklanamamasıdır. Eş deyişle, tamamen aynı parçalardan oluşmuş bu iki (ab)R ve (ba)R önermelerinde, R asimetrik bir bağıntıysa, bu görüş bu iki önermenin arasında farka yönelik açıklama verememektedir.⁶⁷ Dolayısıyla Russell’a göre, bağıntılar tekçi görüşün öne sürdüğü üzere bir bütünü içsel özelliği olarak ele alındığında asimetrik bağıntıları açıklanamamaktadır.

Ne monadçı ne de tekçi görüşün asimetrik bağıntılar söz konusu olduğunda güçlü açıklamalar verebilmesi, Russell’ın bağıntı konusunda dışsal bağıntılar (**external relations**) düşüncesini savunmasına neden olmaktadır.⁶⁸ Dışsal bağıntıların kabulü aracılığıyla çok sayıda var olanın olduğu ve buna ek olarak, bu çok sayıda var olanların çeşitli tarzlarda bağıntı içine girebildiği, bu bağıntıların da insan zihninden bağımsız olarak var oldukları görüşü öne sürülmektedir. Dolayısıyla, Russell, var olanlar söz konusu olduğunda tekçiliğin aksine monadçılık gibi çokçuluğu savunmaktadır. Ancak monadçılığın aksine var olanların kendine kapalı olmadığı, başka var olanlarla çeşitli bağıntılar içinde olduğu görüşündedir.⁶⁹ Russell, bu bağıntıların gerçekliğini ise “Bir terimin sözde özellikleri aslında çeşitli bağıntılara girdiği diğer terimlerdir, iki terimin ortak özelliği ise aynı bağıntı içinde oldukları bir terimdir”⁷⁰ şeklinde ifade etmektedir. İlk bölümde ifade edildiği üzere, bir olarak düşünülebilen her şeyi terim, tüm terimleri de var olanlar olarak ifade eden Russell’a göre, terimler arasındaki bağıntı da bir terim olarak ifade edilmek üzere insan zihninden bağımsız olarak vardır.

⁶⁵ A.y.

⁶⁶ A.e., s. 227. Russell’ın Leibniz alıntısı yaparak yaptığı yoruma göre, Leibniz Tekçi görüşlerin bu türden bir sorunla karşı karşıya olduğunun farkındadır. Tartışma için bkz.: a.e., s. 224-227.

⁶⁷ A.e., s. 227-228.

⁶⁸ A.e., s. 228.

⁶⁹ Russell’ın var olanlara ilişkin bu görüşünün temelinde terimleri zaten bireyleşmiş biçimde ele alması, yani var olanların bireyleşimine yönelik dışsal bir ilkeye ihtiyaç duymaması yatmaktadır. Böylece, gerçekliğin parçalı, çoklu bir yapıda olduğu iddiasını öne sürmek olanaklı hale gelmektedir.

⁷⁰ A.e., s. 228, 478.

Russell bağıntıların örneklerinden bağımsız olarak gerçek olduğunu iddia etmektedir. Ona göre; “A, B’den farklıdır” ve “C, D’den farklıdır” önermelerindeki “farklılık” bağıntısı tüm önermelerde aynı şekilde yer almaktadır; bu bağıntı A veya C gibi var olanlardan yola çıkarak türememekte, tüm bu terimler her önermede aynı şekilde yer alan bağıntıların örnekleme olmaktadır.⁷¹ Bağıntıların bir diğer özelliği, önermeye birlik verme işlevini görmeleridir. Her önerme, çözümlemeyle ayrılan parçalar yeniden bir araya getirildiğinde fiil olarak işlev gören bağıntılar aracılığıyla birliğini kazanmaktadır.⁷² Örneğin; “A, B’ye eşittir” önermesinde “A”, “B” ve “eşit” gibi terimler vardır. Bu terimlerin “A”, “B”, “eşit” şeklinde sıralanması önermeyi yeniden kurmaya yetmezken “A, B’ye eşittir” ifadesindeki ‘-dir’ fiili önermeye birlikli yapısını vermektedir.⁷³

Russell, her önermenin ortak olarak taşıdığı biçim (**form**) olan fakat içine farklı farklı var olanların girebildiği yapıyı önermesel fonksiyonlar (**propositional function**) olarak adlandırmaktadır.⁷⁴ “Ali ölümlüdür” önermesinde “Ali” terimi yerine bir değişken olarak “x” terimi konulduğunda elde edilen, bir önermesel fonksiyondur. Haliyle, bir değişken ile bir bildirimden oluşan her cümle, önermesel fonksiyondur. Russell, önermesel fonksiyonları tüm önermelerin sabit formu olarak görmek ve bu fonksiyonların belirgin (**apparent**) ve gerçek (**real**) olmak üzere iki farklı türde değişken içeren fonksiyonlar biçiminde ele almak bakımından Peano’dan etkilenmektedir.⁷⁵ Bu bağlamdaki belirgin değişken değeri fonksiyona bağımlı, gerçek değişken ise değeri fonksiyona bağlı olmayan değişkendir.⁷⁶ Bu fonksiyonların önermelerden farkları, önermelerin aksine doğruluk veya yanlışlık değeri alamamalarıdır. Örneğin; “x ölümlüdür” ifadesi tekil bir bildirimde bulunmadığı, diğer bir deyişle sabitlenmiş (**fixed**) bir terim ile sabitlenmiş bir bağıntı arasında bildirim

⁷¹ A.e., s. 52-53. Tümel gerçekçiliği Platoncu ve Aristotelesçi olmak üzere iki tür gerçekçilik olarak ayrılmaktadır. İlk görüş hiçbir örneği olmayan tümelerin var olduğunu savunurken ikinci görüşe göre, örneği olmayan bir tümel yoktur. Bu tartışma için bkz.: Michael J. Loux, Thomas M. Crisp, a.g.e., s. 39- 42. Russell, bu bağlamda, Platoncu bir gerçekçiliği savunmaktadır.

⁷² Russell, **Principles of Mathematics**, s. 51-53.

⁷³ Russell, a.e., s. 53.

⁷⁴ A.e., s. 29.

⁷⁵ A.e., s. 13, 19, 87.

⁷⁶ A.e., s. 87.

yapmadığı⁷⁷, için doğru veya yanlış değerlerinden birini alamamaktadır.⁷⁸ Ancak “Sokrates ölümlüdür” cümlesi bildirimli olduğu için bu değerlerden birini alabilmektedir.

Russell önerme biçimine dahil olan farklı türde var olanlardan biri olarak değişkenleri (**variables**) de incelemektedir. “x ölümlüdür” önermesel fonksiyonu ancak “x” terimi yerine ölümlülük bildiriminin hakkında olduğu bir Şey ile yer değiştirdiği zaman önerme olabilmektedir. Russell’a göre değişkenler, önermelerde bir önermesel fonksiyon dolayımında yer alarak terim olmaktadır.⁷⁹ Örneğin; “x’in kardeşi vardır” önermesinde x değişkeni, “kardeşi olan x” önermesel fonksiyonunu sağlamaktadır. Ayrıca değişkenler, yerleri tekil veya çoğul terimlerle değiştirilebilen ve değiştirilebildiği sınıf-kavramların üyelerine gönderimi olan var olanlardır.⁸⁰

Russell’ın önermelerde yer alabildiği için inceleme konusu kıldığı diğer terimler gönderim deyimleridir (**denoting phrase**). Russell’a göre her gönderim deyimi bir gönderim kavramı (**denoting concept**) ile bir sınıf-kavramın bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Gönderim kavramlarının temel özelliği, gönderimin dolayımını sağlıyor olmasıdır.⁸¹ Russell’a göre gönderim deyimleri gönderim kavramlarına, gönderim kavramları da terimlere gönderim yapmaktadır.⁸² Böylece, bir yığın nesne söz konusu olduğunda, onların tamamına gönderim yapan gönderim kavramının bu nesnelerin her birine tek tek gönderim yapma gerekliliği de engellenir.⁸³ Dolayısıyla gönderim deyimleri dolaylı olarak gönderim yapan dilsel ifadeler olarak ortaya konmaktadır. Russell bu çerçevede 6 çeşit gönderim kavramı saptamaktadır. Bunlar; “tüm (**all**)”, “her bir (**every**)”, “hiçbir (**any**)”, “bazı (**some**)”, “bir (**a**)” ve “belirli tanıtıcı (**the**)” kavramlarıdır. Bu ifadeler öncelikle önermede özel ad yerinde

⁷⁷ A.e., s. 88.

⁷⁸ A.e., s. 13.

⁷⁹ A.e., s. 94.

⁸⁰ A.e., s. 13,21,57.

⁸¹ Russell bu yaklaşımıyla tıpkı Frege gibi ikili bir semantik ortaya koymaktadır çünkü gönderim yapılan nesneyle onun anlamını birbirinden ayırmaktadır. Hylton bu durumu şu şekilde vurgulamaktadır: “Bir ifadenin anlamının [**Sinn**] eşleniği, Russell’ın gönderim kavramının ifade ettiği ya da sonraları anlamı [**meaning**] dediği şeydir; gönderimin [**Bedeutung**] eşleniği ise ifadenin gönderimi [**denotation**] ya da gönderim yaptığı nesnedir...” Bkz. Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 214.

⁸² Russell, **Principles of Mathematics**, s. 66. Ayrıca bkz.: Bostock, **Russell’s Logical Atomism**, s.30-32.

⁸³ Bostock, **Russell’s Logical Atomism**, s. 40.

durmadığı için birer kavramlardır. Belirli tanıtıcı hariç olmak üzere bu kavramların gönderimleri sırasıyla sıralı sayısal bağlaçlar (**numerical conjunction**), önerme bağlaçları (**propositional conjunction**), değişken bağlaçları (**variable conjunction**), değişken ayraçları (**variable disjunction**) ve sabit ayraçlar (**constant disjunction**)'dır. Dışarıda bırakılan belirli tanıtıcı ise Russell'a göre tekil (**single**) terime gönderim yapan bir ifadedir.⁸⁴ O halde, gönderim kavramlarının dilsel karşılıkları çeşitli tarzlardaki bağlaçlar ve tekillik bildiren ifadelerdir.

2.1.3. SONUÇ

Russell'ın **Mİ** metninde önermeleri inceleyerek önermeler ve parçalarına ilişkin belirlemeler yapmaktadır. Söz konusu incelemenin yöntemi dilbilgisinin rehberliği olarak belirlenmektedir. Russell bu bakımdan dilsel bir incelemeyle dünya hakkında konuşmayı olanaklı görmektedir.

Russell öncelikle cümlelerin bildirimleri olan önermelerin insan zihninden bağımsız gerçeklikleri olduğunu iddia etmektedir. Önermelerin parçalarından olan somut tikeller konusunda ise dayanak (**Substrata**) kuramını savunmaktadır. Russell'ın tözlere atanan niteliklere sahip olan var olanların şeklinde öne sürdüğü terim anlayışı bu tezi öne sürmeyi mümkün kılmaktadır. Russell'ın terim anlayışına göre, dilde yer alan herhangi bir terim bir biçimde bir var olana gönderim yapmaktadır. Dolayısıyla Russell'ın bu dönemdeki ontolojisi oldukça geniş kapsamlıdır. Russell, önermelerin diğer parçalarından olan bağıntıları örneklemi olmayan var olanlar olarak ele almasıyla Platoncu gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu doğrultuda, bağıntıları birbirinden bağımsız var olanlar arasındaki ilişki şeklinde, zihin dışı gerçekliği olan bir var olan olarak açıklamaktadır. Böylece var olanların tek çeşit olmadığına işaret edilerek çokçu bir metafizik görüş öne sürmektedir. Diğer bir deyişle, ona göre gerçeklik, zihinden bağımsız ve çoklu bir yapıdadır. Russell doğruluk ve anlam sorunlarına yönelik cevaplar da dil dışı olan ile dil arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaktadır. Anlam

⁸⁴ Russell, **Principles of Mathematics**, s. 73-76.

kuramı gönderimsel biçimde ele alınmaktadır. Russell doğruluğu çözümlenemez olarak düşünse de onun kuramının karşılık gelme kuramı olduğu iddia edilebilir.⁸⁵

2.2. KATI GERÇEKÇİLİKTEN İLİMLİ GERÇEKÇİLİĞE GEÇİŞ

Mİ bakımından, bir terimin önermede yer almasının doğrudan bir var olana gönderim yapıyor olması, gönderim ifadelerinin de gerçeklikte bir karşılığı olduğu düşüncesine neden olmaktadır. Russell'ın **Mİ**'de öne sürdüğü bu terim anlayışı, olanaksız olarak adlandırılabilen nesnelerin de varlıklarının kabul edilmesine neden olmuştur. Russell, **Mİ**'den sonra, ilk olarak 1904'te yazdığı "**Existential Import of Propositions**" başlıklı makalesi ve sonrasında da 1905'te yazdığı "**Gönderim Üzerine (On Denoting)**" başlıklı makalesiyle bu düşüncesini değiştirmiştir. Böylesi bir düşünce değişikliğinin amacı, içinde bulunduğu katı gerçekçi ontolojiyi sadeleştirmek, çeşitli semantik sorunlara yol açacak bu yaklaşımı düzeltmek, çelişmezlik ilkesi ve üçüncü halin olanaksızlığı gibi mantık ilkelerini reddetmeye yol açmayan bir ontoloji ortaya koymaktır. Russell'ın "**Gönderim Üzerine**" başlıklı makalesinde, Alexius Meinong⁸⁶ ve Gottlob Frege'nin ontolojik anlayışlarını eleştirmesi bu bağlama dahildir.

Russell'ın Frege'nin yaklaşımına yönelttiği eleştiriler temel olarak Frege'nin anlam ve gönderim arasında ayrım gözetmesinden kaynaklanmaktadır. Meinong ise çelişkiye neden olan nesne anlayışı üzerinden eleştiri konusu kılınmaktadır. Söz konusu eleştiriler, Russell'ın gerçekçi tavrındaki değişimi iyi bir biçimde takip etme olanağı sağlamaktadır. Frege'nin kuramı ilk bölümde sergilendiği için burada yeniden konu edilmeyecektir, dolayısıyla bu aşamada yalnızca onun Meinong ile ilişkisine ve Meinong'un felsefesine yer verilecektir. Daha sonra, "**Gönderim Üzerine**" (bundan

⁸⁵ Bir başka yorum, Russell'ın özdeşlik doğruluk kuramını düşündüğünü iddia etmektedir. Bkz. Candlish, **The Russell/Bradley Dispute and its Significance for Twentieth-Century Philosophy**, s. 101.

⁸⁶ Alexius Meinong (1853-1920) 20.yy. başlarında öne sürdüğü nesne, varlık ve algı konularına ilişkin önerileriyle dikkat çeken bir düşünürdür. Brentano'nun öğrencisi olan Meinong aynı zamanda Hume üzerine de çalışmalar yapmıştır. Meinong'un yaşam öyküsü üzerine detaylıca bir inceleme için bkz. Uğur Ekren, "Alexius Von Meinong ve Nesneler Teorisi", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Sayı 17, Mart 2010, s. 9-26.

sonra GÜ) metni aracılığıyla Russell'ın bu iki düşünüre getirdiği eleştiriler, betimlemeler kuramı ve onun getirdiği sonuçlar serimlenecektir.

2.2.1. MEINONG'UN GERÇEKÇİLİĞİ

Meinong'a göre zihin-dışı dünya gerçektir ve bu dünya, bağıntılar ile nesnelerden (**objectiv**)⁸⁷ oluşmaktadır.⁸⁸ Dahası, Meinong açısından düşünülebilir olan her şey birer nesnedir.⁸⁹ Nesneleri birbirlerinden ayıran varlık durumları söz konusudur. İleride ele alacağımız üzere, var olan (**exist**), kalıcılık sahibi olan (**subsist**) ve varlık-dışı (**non-being**) olan nesnelerden söz etmek olanaklıdır. Meinong, bu türden bir çerçeveye sahip kuramını nesneler kuramı olarak adlandırmaktadır ve bu kuramın, metafiziği de içine alan kapsamlı bir disiplin olduğunu öne sürmektedir.⁹⁰

Meinong, bir yargının hakkında olduğu var olanların zihin-dışı gerçekliğe sahip var olanlar olduğunu düşünmektedir. Zihin-dışı gerçekliği olduğu öne sürülen ilk var olan türü, nesnelerdir. Meinong bu türden nesnelerin varlık tarzını kalıcılık sahibi olmak olarak ifade etmektedir. Nesneler, önermelerin veya cümlelerin hakkında olduğu var olanlar olarak anlaşılabilir. Örneğin; “2+2=4 eder” cümlesiyle “two plus two is equal to four” cümlesi aynı durumu bildirmektedir. Meinong'a göre burada bildirilen, zihin-dışı gerçekliği olan, var olanlardır. Bu bağlamda Meinong'un doğruluk kuramı da anlaşılır hale gelmektedir. Ona göre, bir önerme, hakkında olduğu olguya karşılık geliyorsa doğru, gelmiyorsa yanlıştır. Ancak Meinong'un nesneleri birer var olan olarak ele aldığına dikkat etmek gerekmektedir. Ona göre doğru

⁸⁷ Russell, Meinong'un “**objektiv**” kavramının kendi kavramsal çerçevesindeki karşılığının “önerme” olduğunu ifade etmektedir. Bkz.: Bertrand Russell, “Meinong's Theory of Complexes and Assumptions (I.)” **Mind**, Vol. 13(50), 1904, pp. 204-219, s. 206. Sözcüğü Türkçe'de “nesnel” sözcüğüyle karşılamamızın nedeni, Meinong'un bu türden var olanları nesne şeklinde ele almasıdır. Bu noktada Arda Denkel'in çevirisini takip etmekteyiz. Bkz.: Arda Denkel, **Yönletim-Dil Felsefesinde Bir Konu**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 7-8.

⁸⁸ Alexius Meinong, “Theory of Objects”, **Realism and the Background of Phenomenology**, çev. Isaac Levi, D.B. Terrell ve Roderick M. Chisholm, ed. Roderick M. Chisholm, Illinois, The Free Press of Glencoe, 1960, pp. 76-117, s. 80.

⁸⁹ Carolyn Swanson, **Reburial of Nonexistents: Reconsidering the Meinong-Russell Debate**, Amsterdam-New York, Rodopi, 2011, s. 8.

⁹⁰ Meinong, **a.g.e.**, s. 79.

önergeler zihin-dışı gerçekliği olan var olanlar olsa da yanlış önergelerin zihin-dışı gerçeklikleri yoktur yani kalıcılık sahibi değildirler.⁹¹

Zihin-dışı gerçeklikleri olan diğer türde var olanlar ise nesnelerdir. Nesneler uzam-zamansal olarak var olan, kalıcılık sahibi olan ve ne uzam-zamansal ne de kalıcılık sahibi olan olarak üç gruba bölünmektedir.⁹² İlk gruba ağaç, masa gibi nesneler dahildir. İkinci grupta benzerlik veya arada olmak gibi bağıntılar örnek olarak verilebilmektedir. Üçüncü grupta ise çelişkisiz veya çelişkili olmak üzere varlık-dışı olan, diğer bir deyişle varlığa kayıtsız nesneler vardır. Çelişkisiz varlık-dışı nesnelere Kaf Dağı, çelişkili varlık-dışı nesnelere yuvarlak kare gibi nesneler örnek olarak verilebilmektedir. Meinong böylesi geniş, kapsayıcı bir nesne anlayışı önerisini ileri sürdüğü iki ilkeyle desteklemektedir. İlk ilke “Bağımsızlık İlkesi” şeklinde isimlendirilmektedir; bu ilkeye göre, bir nesnenin varlık sahibi olmasıyla özellik sahibi olması arasında koşut bir ilişki yoktur.⁹³ Söz gelimi, yuvarlak kare nesnesi varlık-dışı olan ama “yuvarlak olmak” ve “kare olmak” özelliklerine sahip bir nesnedir. “Kayıtsızlık İlkesi” adıyla öne sürülen diğer ilke, nesnelerin, var olma veya var olmamaya kayıtsız olduğunu öne sürmektedir.⁹⁴ Böylece varlığın bir yüklem olmadığı⁹⁵ düşüncesi desteklenmektedir.

Meinong düşünülebilen her var olana bir biçimde nesne statüsü verdiği için, bu türden nesnelere gönderim yapan ifadeleri içeren cümleleri doğru kılmanın olanaklı olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, örneğin, “Yuvarlak kare yuvarlaktır” önermesi, bir biçimde nesne olan yuvarlak kare nesnesinin bir karakterini bildirdiği için doğru

⁹¹ Meinong, **a.g.e.**, s. 90.

⁹² Janet Farrell Smith, “The Russell-Meinong Debate”, **Philosophy and Phenomenological Research**, Sayı 45 (3), 1985, pp. 305-350, s. 307. Sözü edilen tarzda bölümlemeye denk düşen örneklemeler için ayrıca bkz.: Johann Marek, “Alexius Meinong”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/meinong/>, 17.03.2021.

⁹³ Kenneth J. Perszyk, **Nonexistent Objects: Meinong and Contemporary Philosophy**, Dordrecht, Springer Verlag, 1993, s. 44.

⁹⁴ Perszyk, **a.g.e.**, s. 40.

⁹⁵ Meinong’un nesne kuramının varlık yüklemine yadsıdığı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Routley veya Griffin açısından, Meinong’un kuramı varlığı yüklem biçiminde ele alsa da bu yüklem, nesnenin neliğini betimlememektedir. Bkz. Nicholas Griffin, “Russell’s Critique of Meinong’s Theory of Objects”, **Grazer Philosophische Studien**, 25 (1), 1985, pp. 375-401, s. 387-388. Perszyk bu yaklaşıma “sağlam formülasyon” demektedir ancak Perszyk’e göre, bu yaklaşımın yanı sıra zayıf formülasyon da söz konusudur; yani varlık, bir yüklem olmaksızın yalnızca “ekstra-nükleer” bir niteliktir. Ayrıntılı açıklama için bkz.: Kenneth J. Perszyk, **a.g.e.**, 51-54.

bir önermedir. Russell, Meinong'un kuramına yönelik eleştirisini bahsi geçen önermenin doğru değil yanlış olduğunu göstererek ortaya koyacaktır.

2.2.2. GÖNDERİM ÜZERİNE

GÜ, Russell'ın katı gerçekçilikten ılımlı bir gerçekçiliğe geçişini görebileceğimiz makalesidir. **Mİ** ile ortaya konan görüşün ortaya çıkardığı sorunlar ve Meinong ve Frege ile yürütülen tartışmalar, Russell'ı bu makalede ortaya koyduğu betimlemeler kuramına yöneltmiştir. Russell, bu metniyle, dilden nelerin elenebileceğini saptayıp onların karşılığı olarak düşünülen var olanları da ontolojisinden elemektedir.⁹⁶ Bu çerçevede metin, dilsel bir inceleme yoluyla “neler vardır” sorusu bağlamında anlam-gönderim-doğruluk ilişkilerini konu edinmektedir.⁹⁷

Tartışmada ele alınan dilsel var olanlar, gönderim deyimleridir (**denoting phrases**). Russell bu deyimleri hiçbir şeye gönderim yapmayan, belirli bir nesneye gönderim yapan ve belirsizce gönderim yapan deyimler olmak üzere üç gruba ayırmaktadır.⁹⁸ Bunlara sırasıyla “Fransa'nın şimdiki kralı”, “Türkiye'nin şimdiki cumhurbaşkanı” ve “bir insan” gibi deyimler örnek olarak verilebilmektedir. Böylesi dilsel var olanlar, **Mİ** bağlamında birer terim olmaları nedeniyle, doğrudan veya dolaylı biçimde gerçeklikte karşılığı olan var olanlara gönderim yapmaktadır. Ne var ki, Russell bu türden ifadelerin gönderim yapıyormuş gibi göründüklerini ancak aslında tek başlarına olduklarında gönderim yapmadıklarını, dolayısıyla anlamlı olmadıklarını ortaya koymaktadır.⁹⁹

Russell'ın temel iddiasını ortaya koyarken geliştirdiği kuram betimlemeler kuramıdır. Belirsiz (**indefinite**) ve belirli (**definite**) betimlemeler bu kuram ölçüsünde çözümlenmektedir. Örneğin, bir belirsiz betimleme içeren “Bir kişiyle yemek yedim”

⁹⁶ Russell'ın bu yöntemi, yani semantik ile metafiziği koştur düşünmesi onun düşünce hayatı boyunca sürdüreceği bir tutum olacaktır. Tezimiz boyunca gerekli görülen her yerde bu durum vurgulanacaktır.

⁹⁷ Russell, GÜ'yle birlikte, yöntem olarak dilbilgisinin rehberliğinden mantığın rehberliğine geçiş yapmaktadır zira ona göre doğal dil yanıltıcı bir yapıya sahiptir. Bkz. Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 223-224.

⁹⁸ Bertrand Russell, “On Denoting”, **Mind**, Sayı 14 (56), 1905, pp. 479-493, s. 479.

⁹⁹ **A.e.**, s. 480. Bir gönderim deyiminin tek başına anlamlı olmaması anlamlılığa ilişkin kapsamsal (**extensional**) bir yaklaşımın ortaya konduğunu göstermektedir çünkü deyim anlamlı kılının altına düşen nesne olduğu iddia edilmektedir.

cümlesi “‘x ile yemek yedim ve x bir kişidir’ her zaman yanlış değildir” şeklinde çözümlenmektedir.¹⁰⁰ Belirli bir betimleme içeren “Quine’in öğrencisi Lewis yeni kitap çıkardı” cümlesi ise “‘x, Quine’in öğrencisidir ve x, kitap çıkarmıştır ve eğer y, Quine’in öğrencisiyse ve kitap çıkarmışsa $x=y$ ’dir’in y için her zaman doğru olması x için her zaman yanlış değildir” şeklinde çözümlenmektedir.¹⁰¹ Bu çözümlemeyle cümle atomik parçalarına ayrıştırılmakta ve belirli tanıtıcı içeren ifadenin gerektirdiği teklik, özdeşlik ilişkisiyle verilmektedir. Böylece gönderim deyimlerinin, içerildikleri cümlelerde aslında yer almadıkları gösterilmektedir.

Russell’ın yaptığı çözümleme gerçekliğe yönelik bildirime olanak tanıyan bir çözümlemedir. Bu türden çözümleme türü varlık belirten (**substantive**) çözümleme olarak adlandırılmaktadır.¹⁰² Bu türden çözümlemelerde, önermenin mantıksal yapısı ortaya konduğunda ortadan kalkan terimler ontolojik olarak da elenmektedir. Diğer yandan, önermede yer alabilen yani nicelenen terimlerin ise varlıkları da iddia edilmiş olmaktadır.

Gönderim deyimlerini eleyebilmenin olanağı, Russell’ı Meinong’la bir tartışmaya yöneltmektedir. Meinong’un kuramı gereği dilsel her var olan bir türden nesneye işaret etmek durumundadır. Russell’a göre bu kuramdaki sorun gönderimi olmayan ifadelerin çelişmezlik ilkesinin ihlaline yol açmasıdır.¹⁰³ Bu sorun, “Yuvarlak kare, yuvarlaktır” önermesi ele alındığında açığa çıkmaktadır:

- (1) Yuvarlak kare, yuvarlaktır.
- (2) Yuvarlak kare, karedir.

¹⁰⁰ A.e., s. 481.

¹⁰¹ A.e., s. 481-482. Hylton da belirli betimlemelerin İngilizce söylenişlerinde kullanılan belirli tanıtıcı (**the**) yoluyla tekil bir nesnenin seçildiğini (**single out**) vurgulamaktadır. Bkz. Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 203. Başka türlü söylenecek olursa; “A, B’dir” gibi bir cümle şunları öne sürmektedir: A diye bir şey vardır, o şeyden başka A olan bir şey yoktur ve o biricik olan A, B’dir. Bu ifadenin mantıksal gösterimi ise şu şekildedir: $(\exists x)(Ax \wedge (\forall y)(Ay \rightarrow x=y) \wedge Bx)$. Bkz. A.e., s. 204-205.

¹⁰² Başka bir tür çözümleme işlemi “düzenleme (**regimentation**)” olarak anılmaktadır. Bu türden çözümlemelerde açığa çıkarılan, dünyaya dair bir durum değil gündelik dil ile mantıksal dil arasındaki ilişkidir. Bkz.: W.V.O. Quine, “Existence and Quantification”, **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, 1969, pp. 91-113, s. 94. Beaney’e göre ise çözümleme tarzları; temelleri belirlemeyi sağlayan geriletici (**regressive**) tarz, öğeleri ve öğelerin birbirleriyle ilişkisini anlamayı sağlayan çözücü (**resolutive**) tarz ve bir yapı içinde çevrilebilirliği sağlayan yorumlayıcı (**interpretive**) olarak üçe ayrılmaktadır. Tartışma için bkz. Beaney, a.g.e., 154.

¹⁰³ Russell, “On Denoting”, s. 483.

(3) Yuvarlak kare, yuvarlak olmayandır.

Meinong'un kuramına¹⁰⁴ göre (1) ve (2) doğru cümlelerdir. Ancak görüldüğü üzere, (3), (2)'den çıkarımla elde edilebilecek bir cümledir. Bu durumda hem (3) hem de (1)'in doğru olması gerekmektedir. Gelgelelim, bu iki cümle çelişkili cümlelerdir. Dolayısıyla, çelişmezlik ilkesi ihlal edilmediği sürece gönderimi olmayan ifadelerin anlamlı olarak düşünülmesi olanaksızdır.

Frege'nin yaklaşımı açısından ise bir çelişkiye yol açmak gibi bir sorun yoktur. Frege, anlam ile gönderim arasında ayrım yaparak önermelerin, doğrudan nesnelerin kendileriyle değil onların anlamları dolayımında oluştuğunu öne sürmektedir.¹⁰⁵ Böylece gönderimi olmayan ifadeler içeren önermeler, anlamsız olmaları nedeniyle ne doğru ne de yanlış olabilmektedirler. Ancak Russell'a göre bu yaklaşım da tartışmalıdır.¹⁰⁶ Bu sorun, gönderimi olmayan ifade içeren cümleler incelendiği zaman ortaya çıkmaktadır. "Uçan atlar, zeki canlılardır." önermesi Frege'nin yaklaşımına göre anlamlı fakat doğruluk değerinden yoksun bir önermedir. Ona göre, bu önermede yer alan "uçan at" ifadesinin gönderimi boş kümeye (**null class**) yapılmaktadır.¹⁰⁷ Russell bu önermeyi "öyle bir x vardır ki bu x, uçmaktadır ve attır ve zeki bir canlıdır" şeklinde parçalarına çözümleyerek önermede aslında "uçan at" şeklinde bir ifadenin geçmediğini, önermenin bir parçasının yanlış olduğunu göstermekte; böylece bu

¹⁰⁴ Russell'ın Meinong'un kuramını ne ölçüde doğru yorumladığı tartışmalı bir konudur. Bu bağlamda, Meinong'un kuramının temel yapısı ve Russell-Meinong tartışmasına yönelik detaylı incelemeler için Janet Farrell Smith'in "The Russell-Meinong Debate" ve Nicholas Griffin'in "Russell's Critique of Meinong's Theory of Objects" başlıklı makalelerine bakılabilir. Türkçe bir inceleme için ayrıca bkz. Çağdaş Burak Karataş, "Russell-Meinong Tartışması Üzerine", **Felsefe Arkivi**, Sayı 53, 2020, s. 35-54.

¹⁰⁵ Bkz. Tezin 1.3. numaralı bölümü. Frege'nin bu düşüncesi onun tekil düşünce anlayışının karşısında olduğunu göstermektedir. Ancak, tezin 3.bölümünde tartışılacağı üzere bu konuda farklı yaklaşımlar da söz konusudur. Frege'nin tekil önerme ya da düşünce anlayışı, bunun Russell'ın düşünceleriyle farkı ve tartışmanın çağdaş dönemdeki yansıması 3.bölümde detaylıca açıklacaktır.

¹⁰⁶ Russell, Frege'nin kuramına yönelttiği eleştirilerinden birini, 1904 yılında ona yazdığı bir mektupta şu şekilde ifade etmektedir: "Mont Blanc 4000 metreden daha yüksektir" önermesinde, ...Mont Blanc'ın kendisinin, bildirilen şeyin bileşen bir parçası olduğuna inanıyorum. Biz bir düşüncüyü bildirmeyiz zira bu özel bir psikolojik durumdur: düşüncenin nesnesini bildiririz ve bana göre bu, Mont Blanc'ın kendisinin de bileşen bir parçası olduğu (kiminin nesnel önerme diyebileceği) belirli bir komplekstir. Eğer bunu kabul etmezsek bu durumda Mont Blanc hakkında hiçbir şey bilmediğimiz sonucuna varırız." Gottlob Frege, **Philosophical and Mathematical Correspondence**, ed. Gottfried Gabriel, Han Hermes, Friedrich Kambartel, Christian Thiel, Albert Veraart, çev. Hans Kaal, Oxford, Basil Blackwell, 1980, s. 169.

¹⁰⁷ Bu türden ifadelere "en büyük doğal sayı" da örnek olarak verilebilir.

önermenin anlamlı ve yanlış olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁸ Diğer yandan, Russell'ın yaklaşımına göre zaten anlam ile gönderim arasında bir ayrım yoktur¹⁰⁹; bir sözcüğün anlamı, onun gönderimidir yani karşılık geldiği nesnedir.

Russell, Meinong ve Frege'ye eleştirilerini serimlerken anlam, gönderim ve doğruluk konularına ilişkin kuramını açık kılmak üzere üç bilmeceyi¹¹⁰ tartışmaktadır. Bunlar sırasıyla özel ad-betitleme ilişkisi, gönderimi olmayan ifadelerin doğruluk değeri ve gönderimi olmayan ifadelerin özne yerinde durduğu cümlelerin ele alınma tarzına ilişkin bilmecelelerdir.

İlk bilmecede incelenen durum¹¹¹, bir özel ad ile onun betitlemesi olan ifadenin özdeş olup olmadıklarına ilişkindir. Örneğin, “Emin Alper, Tepenin Ardı filminin yönetmenidir” cümlesini, Emin Alper'in gerçekten de Tepenin Ardı filminin yönetmeni olduğunu bildiğimizi düşünelim. Bu durumda, eğer “Emin Alper” özel adı, “Tepenin Ardı filminin yönetmeni” betitlemesiyle özdeşse “Tepenin Ardı filminin yönetmeni, Tepenin Ardı filminin yönetmenidir” cümlesi ilk cümleyle bir ve aynı olmalıdır. Ancak ilk cümle bir bilgi içeriği sunmaktayken ikinci cümle bir totoloji bildirmektedir. Dolayısıyla, özel adlar ile betitlemeler birbirlerinden farklı dilsel var olanlardır.

İkinci bilmecenin incelediği¹¹² cümle meşhur “Şimdiki Fransa kralı keldir” cümlesidir. Bu örnekle işaret edilmek istenen sorun, cümlelerin mevcut biçimiyle değillendiği durumdaki biçiminin bir doğruluk değeri alamıyor gibi görünmesidir. Diğer bir deyişle, üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi gereği, şimdiki Fransa kralının ya

¹⁰⁸ Böylece hem bir nesneye işaret ediyormuş gibi görünüp aslında gönderim yapmayan ifadelerin boş kümeyle gönderim yaptığına ilişkin açıklama hem de anlam-gönderim arasında yapılan ayrım reddedilmektedir ki Hylton'a göre betitlemeler kuramının asıl amacı budur. Bkz. Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 207.

¹⁰⁹ Russell, “On Denoting”, s. 487-488. Russell bu yaklaşımını ortaya koyana kadar Frege gibi ikili bir semantik yaklaşımı savunduğunu 1904 yılının aralık ayında Meinong'a yazdığı mektupta, “Şimdiye kadar her nesnenin bir biçimde *varlık (being)* sahibi olduğuna inandım ve gerçek olmayan (*unreal*) nesneleri kabul etmekte zorlandım. Altın dağ ya da yuvarlak kare gibi durumlarda *anlam ve gönderimi* (Frege'nin terimlerini kullanacak olursak) ayırmalı: anlam, bir nesnedir ve varlık sahibidir; gelgelelim gönderim bir nesne değildir. Anlam ve gönderim arasındaki fark en iyi şekilde matematiksel örneklerle gösterilebilir: ‘4’ün karekökü’ karmaşık bir anlamdır, onun gönderimi ise 2 sayısıdır” ifadeleriyle de sergilemektedir. Aktaran Alasdair Urquhart, “Introduction” **Foundations of Logic: 1903-1905** içinde, ed.: Alasdair Urquhart ve Albert C. Lewis, New York, Routledge, 1994, pp. xiii-xliv, s. xxxiv.

¹¹⁰ Russell “On Denoting”, s. 485.

¹¹¹ A.e., s. 488-489.

¹¹² A.e., s. 490.

kel ya da kel olmaması gerekirken böylesi bir kral olmadığı için iki cümlenin de ne doğru ne de yanlış olması sorunu ortaya çıkmaktadır. Russell bu sorunu cümleyi parçalarına çözümleyerek aşmaktadır. Cümle, “öyle bir x yoktur ki bu x, Fransa kralıdır ve keldir” şeklinde çözümlendiğinde cümlenin varlık bildiriyormuş gibi görünen “şimdiki Fransa kralı” ifadesinin aslında yanlış bir bildirimde bulunduğu gösterilmektedir. Böylece cümlenin doğruluk değeri yanlış olarak saptanmaktadır.

İlk iki bilmecenin çözümünün ortaya konmasını sağlayan betimlemeler kuramı, üçüncü bilmecedeki konuyu açıklamayı sağlamaktadır. Burada incelenen sorun, “A ve B arasındaki fark” ifadesinin bir cümlenin öznesi olduğu ancak A ve B arasında bir farkın olmadığı durumlarda, cümlenin öznesinin neye gönderim yaptığıdır.¹¹³ Russell, bu cümleyi şu şekilde ele alan düşünürlerle karşı argüman geliştirmektedir: A ve B arasındaki fark yoktur cümlesinde “A ve B arasındaki fark” ifadesi özne yerinde durması yoluyla zaten bir varlığa gönderim yapmaktadır.¹¹⁴ Dolayısıyla, bu yaklaşım ölçüsünde özne yerine duran “yuvarlak kare”, “uçan at”, “Altın Dağ” gibi ifadeler gönderimi olmayan ifadeler değildir. Russell’a göre bu türden ifadelerin bir gönderimi yoktur zira betimlemeler kuramı yoluyla cümle çözümlendiği takdirde bu türden ifadelerin elenmeleri kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir. İlgili cümle, eğer “A ve B” arasında gerçekten bir fark varsa, “öyle bir x vardır ki bu x, A ve B arasındaki farktır” şeklinde çözümlenmelidir.¹¹⁵ Eğer bir fark yoksa, bu durumda “öyle bir x yoktur ki bu x, A ve B arasındaki farktır” şeklinde çözümlenmelidir.¹¹⁶ Dolayısıyla, iki çözümleme de kişiyi cümlelerin doğruluk değerine kayıtsız biçimde “A ve B arasındaki fark” gibi bir var olana bağlamamaktadır.

¹¹³ A.y.

¹¹⁴ Bunu savunan düşünürlerden biri Bradley’dir. Bradley’e göre bu türden ifadelerin gönderimi mutlak anlamda gerçek olmasa da bir biçimde varlık sahibidir. Bkz. Tezin 1.4. numaralı bölümü. Bir diğeri olan Meinong zaten bu türden ifadelerin varlık-dışı türden olmak üzere nesnelere gönderim yaptığını savunmaktadır. Bir başka düşünür ise dönemin mantıkçılarından MacColl’dur. Russell’ın aktardığına göre, MacColl da bu türden ifadelerin boş kümeye gönderim yaptığını düşünmektedir. Bkz. Russell, “On Denoting”, s. 491. Ayrıca bkz.: Peter Simons, **Philosophy and Logic in Central Europe from Bolzano to Tarski: Selected Essays**, Dordrecht, Springer, 1992, s. 174.

¹¹⁵ Russell, “On Denoting”, s. 490.

¹¹⁶ A.y.

2.2.3. SONUÇ

Russell, **Mİ** metniyle ortaya koyduğu kuramın getirdiği sorunlar ve döneminin gerçekçi ontolojiler öneren düşünürlerinden olan Frege ve Meinong ile girdiği tartışmalar sonrası betimlemeler kuramını geliştirmiştir. Bu kuram gereği cümleler mantıksal olarak parçalarına çözümlenmektedir. Böylece özel adlar ile betimlemeler birbirlerinden ayırt edilmekte, gönderimi olmayan ifadelerin aslında cümlelerin bir parçası olmadığı saptanmakta, bu türden ifadelerin tek başlarına anlamlı olmadıkları gösterilmekte ve böylesi ifadeleri içeren cümlelerin doğruluk değerinin yanlış olduğu ortaya konmaktadır.

GÜ ile ortaya konan yaklaşımın **Mİ** ile olan bir benzerliği, önermelerin hala zihin-dışı gerçekliği olan var olanlar olarak ele alınmasıdır. Bu yaklaşım 1907’de yayımlanacak “**On The Nature of Truth (Doğruluğun Doğası Üzerine)**” adlı makaleyle gözden geçirilecek ve Russell’ın düşünce hayatı boyunca bir daha geri dönmeyeceği bir yaklaşım olacaktır. Bir diğer benzerlik ise önermelerde yer tutan var olanların nesnelerin kendileri olduğu görüşüdür. Ancak, anlam ile gönderim arasında artık bir ayrım gözetilmemesi sayesinde, önermelerin nesnelerini doğrudan içermesi görüşü vurgulanmaktadır. Russell bu nesnelerin ne türden nesneler olduğunu henüz tartışmasa da nesnelerle doğrudan ilişkinin açıklamasını “tanışıklık” ilişkisi olarak vermektedir. **GÜ**’nün sonunda ifade edilen “...anlayabildiğimiz her önermede bütün oluşturucular, ... doğrudan tanışıklık içine olduğumuz gerçek var olanlardır”¹¹⁷ cümlesi, Russell’ın düşünce hayatı boyunca sürdüreceği, “tanışıklık kuramı” olarak adlandırılan yaklaşımının ilk¹¹⁸ ifadesi olarak ortaya konmaktadır. Bu kuramın ağırlıklı olarak geliştirilmesi bir sonraki dönemi olan fenomenalist dönemde gerçekleşmektedir.

¹¹⁷ A.e., s. 492. Russell’a göre bu var olanlar, önermede doğrudan yer almaktadır. Bkz. Russell, a.y. Hyton, burada sözü edilen doğrudan olma vurgusunun Russell’ın katı gerçekçi metafiziğinden vazgeçme nedenlerinden biri olarak görmektedir. Ona göre, **Mİ**’de ortaya konulan gönderim kavramlarının bir çeşit dolayım ilişkisi sağlaması Russell için artık sorun yaratmaktadır. Bkz. Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 220-222. Russell’in “oluşturucularını doğrudan içeren önermeler” anlayışı tezin 3. bölümünde detaylı şekilde tartışılacaktır.

¹¹⁸ Russell **Mİ**’de de zaman zaman “tanışıklık” sözcüğünü kullanmaktadır. Ancak kavrama metafiziksel ve epistemolojik bağlamda verilen güçlü rol ilk kez **GÜ** ile geliştirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultudaki bir iddia için bkz.: Hylton, “Theory of Descriptions”, s. 227. Bir diğer için bkz.: Sajahan Miah, **Russell’s Theory of Perception: 1905-1919**, New York, Continuum, 2006, s. 33.

2.3. FENOMENALİST DÖNEM

Russell'ın fenomenalist¹¹⁹ dönemine geçişinde belirleyici sorun yine önermelerin doğasıdır. Bu döneme kadar önermelerin zihin dışı gerçekliği olduğu düşüncesinde olan Russell bu düşüncesini yeniden ele alma ihtiyacı duyar. Geliştirilen betimlemeler kuramının temele alınmasıyla nihai olarak nelerin var olduğu, insan zihninin bunlarla nasıl bir ilişki içinde olduğu ve yanlış önermelerin nasıl ele alınması gerektiği sorularına kapsamlı ve yeni bir cevap arayışı fenomenalist dönemi başlatmaktadır.

2.3.1. FELSEFE SORUNLARI

Russell, önermelerin gerçekliğini savunduğu ve buna bağlı olarak, cümleyle onun bildirimi olan önerme şeklindeki ikili (**binary**) yargı anlayışını 1910 yılında yazdığı “Doğruluk ve Yanlışlığın Doğası Üzerine (**On The Nature of Truth and Falsehood**)” başlıklı makalesiyle değiştirmektedir. Russell bu makaleyle ortaya koyduğu yeni yargı anlayışını **Felsefe Sorunları** (bundan sonra **FS**) adlı kitabında detaylıca ortaya koyduğu için biz incelememizi **FS** bağlamında yapacağız. Russell'ın söz konusu yeni yargı anlayışında artık bir önerme bildirilirken zihin ile zihin dışı dünya arasında ikili bir ilişki gerçekleşmemektedir; bir zihin durumu aracılığıyla çok sayıda oluşturunucudan oluşan kompleks hakkında bildirim yapılmaktadır.¹²⁰ Bu yeni yargı anlayışı “çoklu bağıntı kuramı (bundan sonra **ÇBK**)” olarak adlandırılmaktadır.

¹¹⁹ Russell kendi düşüncesini doğrudan bu ifadeyle ortaya koymaz. Ancak Russell'ın bu dönemini fenomenalizm şeklinde betimleyen çeşitli düşünürler vardır. Bunlardan biri William Lycan'dır. Bkz. William Lycan, “Logical Atomism and Ontological Atoms”, *Synthese*, 46 (2), 1981, pp. 207-229, s. 209. Bir diğeri için bkz.: Merrilee H. Salmon, “On Russell's ‘brief but notorious flirtation with phenomenalism’”, *The Journal of Bertrand Russell Studies*, 16 (13), 1974, pp. 13-20. Ayrıca bkz.: Tim Crane, Craig French, “The Problem of Perception”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed.: Edward N. Zalta, çevrimiçi, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/perception-problem/>, 27.10.2021.

¹²⁰ Bertrand Russell, “On The Nature of Truth”, *Collected Papers of Bertrand Russell, vol.5, Toward “Principia Mathematica”: 1905-1908*, ed.by Gregory H. Moore, New York, Routledge, 2014, pp. 439-454, s. 451-453. Ayrıca bkz.: Peter Hylton, *Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1990, s. 335.

2.3.1.1. TANIŞIKLIK VE ÖNERME

Russell, **Mİ**'de geliştirdiği açıklamayı terk ederek artık önermelere ilişkin farklı bir açıklama vermektedir. Bu dönemdeki düşüncesi “Anlayabildiğimiz her önerme, tamamen tanışık (**acquainted**) olduğumuz oluşturuçulardan (**constituents**) oluşmuş olmalıdır.”¹²¹ cümlesiyle anlaşılabilir. Russell’a göre; önermeler, doğrudan ilişki kurulabilen parçalar ve tümellerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Anlaşılabilir önermelerin parçaları için ölçüt olan tanışıklık, var olanlar ile kurulan bir ilişki biçimidir. Russell, bilgi söz konusu olduğunda, tanışıklık (**acquaintance**) ve betimleme (**description**) olmak üzere iki tür bilgi edinme yolundan söz etmektedir.¹²² İlkinde doğrudan bilgi edinilirken ikincisinde, doğrudan bilgi edinilenlerden yola çıkarak dolaylı biçimde bilgi edinme söz konusudur; ileri sürülen doğrudanlık sayesinde duyu verileri edinilmektedir.¹²³ Örneğin; bir tenis topu ile karşı karşıya olma durumunda bir tanışıklık hali belirmektedir. Diğer yandan, “şu an karşıda duran ve şöyle şöyle olan şey” ifadesi bu topa işaret etse de betimleyicidir, gönderimi dolaylı biçimdedir.¹²⁴ Tanışıklık ile betimleyici ifadeler arasındaki temel fark, ilkinde doğrudan ilişki kurulabilmesidir. O halde, Russell için önermelerin ortaya çıkışının temelinde duyu verisine sahip olmak üzere tanışık olma yer almaktadır. Bu tanışıklık aracılığıyla dil-dışı dünya ile doğrudan ilişki kurabilme olanaklı olmaktadır.

¹²¹ Bertrand Russell, **The Problems of Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 32. Russell bu ilkesini ifade ederken aynı zamanda bir yöntem olarak önermelerin çözümlenmesine işaret etmektedir. Hylton, tanışıklığı bilen ile bilinen arasındaki dolaysız ilişkinin zemini, dolayısıyla da kesinliğin olanağı olarak ifade etmektedir. Bkz. Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 331.

¹²² Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 25-26.

¹²³ **A.e.**, s. 25. Duyu verileri, fiziksel nesnelerden kaynaklanan ve sinir sisteminde beliren var olanlar olarak düşünülebilir. Bkz. Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 372. Miah tanışıklığı şu şekilde betimlemektedir: “Tanışıklıktan onun uygun olması ya da uygun olmaması şeklinde konuşmak tamamen anlamsızdır. O yalnızca belirir.” Bkz. Sajahan Miah, **a.g.e.**, s. 16.

¹²⁴ Russell’a göre, doğrudan tanışıklık daha güvenilir bilgi verse de betimleme aracılığıyla edinilen bilgilerin genişlemesini, tümel yargılarda bulunmayı sağlamaktadır. Bilgi edinme tarzları arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Tanışıklık en güvenilir bilgiyken doğrudan karşılaşılma ve belirsiz betimleme olanlar güvenilirlik noktasında en aşağıda yer almaktadır. Bkz.: Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 31-32.

Dolayısıyla, Russell'ın önerdiği metafizik, nesne temelli bir metafizik haline gelmektedir.

Tanışıklığın temele alınmasının metafizik bir gerekçesi vardır. Söz gelimi, bir tenis topu ile karşı karşıya kalındığında, topun görünüşünü oluşturan “yeşil”, “küre”, “katılık” gibi duyu verileri doğrudan¹²⁵ edinilmektedir.¹²⁶ Duyu verileri bu bakımdan doğrudan bilinebilmekte, kesinlik arz etmektedir. Duyu verisinin edinilmesine neden olan ve Russell'ın kendinde şey olarak ifade ettiği nesne¹²⁷ ise doğrudan bilginin konusu olamamaktadır. Onun hakkındaki bilgi ancak “x, y ve z olan bir şey” gibi betimlemelerle olanaklıdır.¹²⁸ Böylece, “top” genel adı tanışıklık yoluyla edinilmiş “x, y, z” gibi duyu verilerinin nedeni olan tikelin adıdır. Buna paralel olarak, genel sözcükler ve doğrudan karşı karşıya kalınmamış nesnelerin adı olarak özel adlar da parçaları olan duyu verilerinin adlarının birer betimlemesidir.¹²⁹

Russell'ın tanışıklığı temele alması, önermenin nasıl bir var olan olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Russell, ilk olarak 1907'de ortaya koyduğu **ÇBK**'yi sürdürerek, yargıları birçok terimin arasındaki bağıntı olarak ele almaktadır. Bir yargı verme, “xRy” biçimindeki bir kompleks hakkında bir zihin durumuna sahip olmaktır; öyle ki, yargı, kompleksler ile zihni bir araya getiren edimdir.¹³⁰ Bu kuram ölçüsünde, “xRy” artık zihin durumunun hakkında olduğu zihin-dışı gerçekliği olan bir önerme değildir, çeşitli oluşturucuları içeren bir kompleksin karşılık geldiği dilsel bir var olandır. Söz gelimi, “Bardağın, kalemlerin arasında olduğuna inanıyorlar” cümlesiyle, “kalemlerin arasında olan bardak” kompleksi hakkındaki bir zihin durumu bildirilmektedir. Bu yapı, İ (onlar, bardak, kalem, arasında olmak) şeklinde gösterilebilmektedir.¹³¹ Russell, önermeyi inancın

¹²⁵ A.e., s. 30.

¹²⁶ A.e., s. 25.

¹²⁷ Russell bu türden var olanları, madde (**matter**) veya fiziksel nesne (**physical object**) olarak adlandırmaktadır ve onları, Kant'ın kendinde-nesne olarak ifade ettiğiyle benzer şekilde düşündüğünü belirtmektedir. Ona göre, maddenin ne olduğu bilinmemektedir ancak madde, duyu-verilerinin nedeni olan varsayımsal var olanlardır. A.e., s. 48.

¹²⁸ A.e., s. 28-29.

¹²⁹ A.e., s. 29.

¹³⁰ A.e., s. 73. Ayrıca bkz.: Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 334-335.

¹³¹ Başta duran ‘İ’, inanmak fiilinin yerine durmaktadır.

hakkında olduğu kompleksin dilsel karşılığı olarak görerek önermelerin zihin dışı gerçekliği görüşünden vazgeçmektedir.

Kompleksler hakkında olan önermeler, bağıntı içeren cümleler olarak ifade edilmektedir. Russell’a göre; sıfatlara odaklanarak fiil ve edatların işlevleri gözden kaçırıldığı için felsefe tarihinde aslında kendileri de bağıntı içeren özne-yüklem formundaki cümleler öne çıkarılmıştır.¹³² Böylelikle hem bağıntıların gerçekliği reddedilmiş hem de önermeler, tikellerin bir özellik yüklenmesinin bildirimi olarak ele alınmıştır.¹³³ Ancak, Russell’a göre temel önermeler¹³⁴, iki tekil var olan ile bir “R” bağıntısının bir araya gelmesinden oluşmaktadır. O halde, “xRy” gibi bir cümle anlaşılır olduğunda ya “x”, “y” ve “R” ile ya da bunların oluşturucularıyla tanışık olunması gerekmektedir. Bu nedenle Russell, tanışık olunan var olanlara tümelleri de dahil etmektedir.¹³⁵ Ancak, “x”, “y” ve “R” terimlerinden hem “xRy” hem de “yRx” cümleleri oluşabilmektedir. Russell, bu bağlamda yine asimetrik bağıntılara ilişkin argümanını sunarak tümel gerçekçiliğini sürdürmektedir. Bu noktada önermelerin birliği¹³⁶ sorusu gündeme gelse de FS’de bu sorun incelenmemektedir.

2.3.1.2. TEKİLLİK VE GÖNDERİM

Russell, GÜ’den sonra, gönderimi olmayan ifadeleri saptayarak betimleyici ifadeler ile doğrudan gönderim yapan ifadeleri birbirinden ayırmaktadır. Bu bakımdan, dil ile dünya arasında ilişkinin kurulabileceği temel bir nokta gerekmektedir; Russell, bu sorunu tanışıklık kuramıyla çözmektedir.¹³⁷ Duyu verileriyle tanışıklık halinde olunması, zihin ile dünya arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Doğrudan ilişkinin iki temel özelliği vardır: İlki, dünyayla aracısız ilişki kurma

¹³² Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 54

¹³³ A.y.

¹³⁴ Russell bu türden önermeleri FS’de temel önermeler olarak adlandırırsa da düşünce hayatının devamında atomik önermeler olarak ifade edecektir.

¹³⁵ A.e., s. 59

¹³⁶ Russell daha önceki dönemlerinde önerme gerçekçiliğini savunduğu için, “xRy” formunu almış bir önermenin birliği içerdiği fiil sayesinde gerçekleşmekteydi. Bkz.: Tezin 2.1. numaralı kısmı. Eğer artık önermelerin zihin-dışı bir gerçekliği savunulmayacaksa x, R ve y terimlerinin bir araya gelişinin nasıl sağlandığının, onu nasıl bir kıldığıının açıklanması gerekmektedir.

¹³⁷ Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 331.

sorununu çözmektedir. İkincisi, ilişki kurulan duyu verilerinin tekilliğinden söz etmek olanaklı olmaktadır. Böylelikle; dünyada nelerin var olduğu, nelerin daha temel olduğu, insan zihninin bunlarla ilişkisinin olup olmadığı ve buna bağlı olarak, eğer böyle bir ilişki varsa bunun nasıl bir ilişki olduğu gibi sorulara cevap vermek olanaklı olmaktadır.

Daha önce de işaret edildiği üzere, Russell, dilin mantıksal bir çözümlemesiyle metafizik anlayışını sunmaktadır. Bu bakımdan önermelerin; öznenin zihin durumu, zihin durumunun hakkında olduğu kompleks ve bu kompleksin oluşturucuları olan tikeller ve bağıntıları içerdiğini iddia etmektedir. Bahsedilen oluşturucular ile bunların dilsel karşılıkları arasında doğrudan gönderim ilişkisi bulunmaktadır.

“xRy” gibi bir yapıda “x” ve “y” özel adları ya doğrudan duyu verilerinin ya da onların nedeni olan somut tikellerin yerine durmaktadırlar.¹³⁸ Somut tikellerin nasıl bireyleştiği, nerede başlayıp nerede bittiğinin nasıl belirginleştiği bağlamındaki bir görüş, somut tikellerin tüm özellikleri taşıyan ancak kendisi özelliksiz olan bir dayanağa sahip olduklarını öne sürer. Diğer bir görüş, bu türden bir dayanağın en azından kendisine özdeş olmak üzere bir özelliğe sahip olması gerektiğini öne sürerek dayanak fikrini reddeder. Bireyleşimin olanağını özelliklerin olgusal bir gerçeklik olarak demet şeklinde bir araya gelmesiyle açıklar. Russell, **FS**’de somut tikellere dair bu tartışmayı yürütmemektedir. Ancak fiziksel nesne, duyu verilerinin ortaya çıkmasına neden olan varsayıma dayalı çıkarımsal bir var olan şeklinde tanımlandığı için dayanak kuramının savunulduğu söylenebilmektedir.

Somut tikellerin yanı sıra “R” gibi yüklemelerle işaret edilen bağıntılar söz konusudur. Russell’a göre; asimetrik bağıntılar çözümlendiğinde açık bir şekilde bağıntıların zihin dışı gerçekliği ortaya çıkmaktadır.¹³⁹ Bu bağıntılar ile insan zihninin

¹³⁸ Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 25. Ayrıca bkz.: Miah, **a.g.e.**, s. 41-42.

¹³⁹ Russell, **MI**’de asimetrik bağıntılara ilişkin argümanını bu döneminde de sürdürmektedir. Bağıntıların yeri olarak sözü edilen zihin-dışı yer ise şu şekilde betimlenmektedir: “Bu ne mekandır ne de zamandır, ne maddidir ne de zihinseldir; ancak yine de bir şeydir.” Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 56. Bu bağlamda ne zihinsel ne de maddi olan tümellerin varlık tarzlarına ilişkin açıklama “var olma (**existence**)” ile “kalıcı olma (**subsistence**)” ya da varlık sahibi olma (**have being**)” arasında yapılan bir ayırım yoluyla sağlanmaktadır. İkincisi, ilkinin aksine zamandan bağımsız var olanlar için geçerli olmaktadır. Bu nedenle, tümeller kalıcı olan ya da varlık sahibi olan var olanlardır. Bkz.: Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 57.

kurduğu ilgi ise tanışıklık yoluyla gerçekleşmektedir. Bağıntılar dışında tanışıklık halinde olunan bir diğer tümel çeşidi “kırmızılık”, “sertlik” gibi niteliklerdir.¹⁴⁰ Duyulur nitelikler olarak adlandırılan bu türden niteliklerle onları taşıyan nesnelerdeki ortaklığın soyutlanmasıyla tanışıklık kurulmaktadır.¹⁴¹ Tanışıklık halinde olunan son tümel çeşidi ise benzerliktir. Benzerlik bağıntısı birçok tikeli bir arada tutabilmesi nedeniyle tümel karakterini taşımaktadır.¹⁴² İki yuvarlak nesnenin bir kare nesneye kıyasla birbirine daha benzer olması durumu bu bağıntıya bir örnektir ve bu tümellerle de tanışıklık söz konusudur. Dolayısıyla, Russell’a göre, tümelleri edinmenin olanağı duyu verileriyle karşı karşıya kalınarak ortak olanın soyutlanmasıdır.¹⁴³ Russell böylece, **Mİ**’nin aksine, örneklenmeyen bir tümelden söz etmeyi olanaksız bulmaktadır.¹⁴⁴

“xRy” gibi bir kompleks ile doğruluk sorununun ele alınma tarzı arasında bir ilişki söz konusudur. Russell, “xRy” kompleksini “x’in y ile R gibi bir bağıntı içinde olduğuna ilişkin bir inanç”¹⁴⁵ şeklinde çözümlemektedir. Diğer bir deyişle, böylesi bir durumda, bir özne “xRy” gibi bir kompleksin var olduğuna inanmaktadır. Eğer yargının nesnesi olarak bu kompleks varsa doğru bir yargıda bulunmaktadır, karşılık gelen bir kompleks yoksa yargı yanlış olmaktadır.¹⁴⁶ Böylece doğruluk kuramı olarak karşılık gelme (**correspondence**) ilişkisi önerilmektedir.¹⁴⁷ Yanlış önerme ise yargı verme ediminde, oluşturucuların bir araya getirilmesindeki hatayla olanaklıdır.¹⁴⁸ Çünkü Russell’a göre, oluşturucuların kaynağı olan tanışıklık yanlış veya doğru olamaz; yalnızca gerçekleşir veya gerçekleşmez.¹⁴⁹ Ayrıca, yargı ediminde hatalı

¹⁴⁰ A.e., s. 54.

¹⁴¹ A.e., s. 58-59.

¹⁴² Russell bu nedenle benzerlik bağıntısının insan zihnindeki izlenim olduğunu düşünen Hume ve Berkeley gibi deneyci filozoflara karşı çıkmakta, bu bağıntı gibi bütün tümellerin zihin-dışı gerçekliği olduğunu öne sürmektedir. Bkz.: A.e., s. 54-57, 58-59.

¹⁴³ A.e., s. 58.

¹⁴⁴ Miah’a göre de Russell’ın kuramında duyu verileri tümelleri örnekleyen var olanlardır. Bkz. Miah, a.g.e., s. 28.

¹⁴⁵ Buradaki zihin durumu inanç yerine şüphe, güven gibi başka zihin durumları da olabilmektedir.

¹⁴⁶ Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 74.

¹⁴⁷ Hylton bu yaklaşımı “Doğruluk artık önermelerin tanımlanamaz bir özelliği olmaktan çıkmıştır, karşılık gelen olgu üzerinden tanımlanabilir inançların bir özelliği haline gelmiştir.” cümlesiyle ifade etmektedir. Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 334.

¹⁴⁸ Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 74.

¹⁴⁹ A.e., s. 63, 69. Ayrıca bkz. Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 368.

şekilde bir araya getirilen oluşturunlar dış dünyada “yanlış önerme” gibi bir var olana da gönderim yapamaz.¹⁵⁰ Bu durumda, yanlış önerme yalnızca yargının hatalı birleştirme edimi yoluyla gerçekleşmektedir.

Russell tanışıklığı temele alarak dünya ile kökensel, doğrudan ve güvenilir ilişkiyi kurmaktadır. Bu ilişkiyle edinilen nesnelere işaret eden ifadelerin bir araya getirilmesiyle önermeler kurulmaktadır. Önermeler, betimleme olarak görülen özel adların aslında üzerinden yapılandırıldığı duyu verilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla önermeler oluşturun parçalarını doğrudan içermektedirler. Yüklemler ve sıfatlar, yine tanışıklık nesneleri olan bağıntılar ve niteliklere gönderim yapmaktadırlar. Bu durumlar, Russell’ın tanışıklığı temele almasının önemini ortaya çıkarmaktadır. Böylece, çözümleme yoluyla dildeki ve dünyadaki nihai oluşturunlar olan var olanlar saptandıktan sonra bunların arasındaki ilişki belirlenmektedir.

2.3.2. BİLGİ KURAMI

1913 yılında yazılan **Bilgi Kuramı (Theory of Knowledge)**, Russell’ın **FS**’de ele aldığı tanışıklık temelli metafizik anlayışını genişletmek amacıyla yazılmaya başlanmış fakat bitirilmemiş¹⁵¹ bir kitaptır. Wittgenstein’in eleştirileri nedeniyle kitap tamamlanamasa da önerme, tikeller, tümeller, tekillik bağlamında **FS** ile tutarlı bir yapı sunulmaktadır. **FS**’yi genişletmek yoluyla sunulan önemli yenilik, **FS**’de sunulan kuramda incelemeyen bırakılan önermenin birliğinin nasıl sağlandığı sorununa getirilen çözüm önerisidir.

2.3.2.1. ÖNERME VE PARÇALARI

Russell, daha önce ifade edildiği üzere, artık önerme gerçekçiliğinden vazgeçerek önermeyi dilsel bir var olan olarak görmektedir. **FS**’de olduğu gibi,

¹⁵⁰ Çünkü, doğruluk ve yanlışlık artık **Mİ**’ye karşıt olarak önermelerin tanımlanamaz, dil dışı gerçekliği olan bir özelliği olarak değil, zihin dışı şeyler hakkında olan inanç gibi zihin durumlarının özellikleri olarak ele alınmaktadır. Bkz.: Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 74-75.

¹⁵¹ Kitabın neden bitirilmeden bırakıldığıının nedenleri ileride açılacaktır.

önerme, zihin dışı bir kompleksin ifadesi olabilen dilsel bir var olandır.¹⁵² Önermenin oluşturucularından olan somut tikeller, yine duyu verisine neden olan varsayımsal var olanlar olarak, fiziksel nesnelerdir.¹⁵³ Ya doğrudan duyu verisine ya da onlardan hareketle türetilen maddenin görünüşlerine gönderim yapan özel adlar somut tikellere karşılık gelmektedir.¹⁵⁴ Önermenin bir diğer oluşturucusu olan yüklemeler ise zihin dışı gerçekliği olan tümellere gönderim yapmaktadır.¹⁵⁵ Bağıntılar ve nitelikler gibi tümeller yine tanışıklığın nesneleridir.¹⁵⁶ Böylece “xRy” kompleksinde yer alan x, y somut tikelleri ile R bağıntısı açıklanmaktadır. Eğer inanç gibi bir zihin durumunun hakkında olduğu kompleks gerçekliğe karşılık geliyorsa yargı doğru olmakta, gelmiyorsa yanlış olmaktadır.¹⁵⁷ Dolayısıyla, doğruluk kuramı olarak karşılık gelme kuramı sürdürülmektedir.

2.3.2.2. ÖNERMENİN BİRLİĞİ

Önermenin yapısı $\dot{I}(a, x, R, y)$ biçiminde alındığı zaman, eğer ‘a’ kişinin “xRy” hakkındaki inancı yanlışsa, $\dot{I}(a, x, R, y)$ ile $\dot{I}(a, y, R, x)$ arasında ayırım yapma sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun bir örneği şu şekilde düşünülebilir: Bir a kişisi x kişinin y kişisini sevdiğini düşünüyor olsun, ancak yalnızca y’nin x’i sevmesi gibi bir durum söz konusu olsun, yani a’nın inancı bir doğruluğa gönderim yapmasın. Russell katı gerçekçi döneminde önermelere zihin dışı gerçeklik atfettiği için bu iki ayrı diziliş farklı önermelere karşılık gelmekteydi; bu nedenle iki biçim arasındaki ayırım başka gerçekliklere karşılık gelmekteydi. Ancak önermelerin zihin dışı gerçekliğinin yadsındığı durumda, bu iki ayrı dizilişin farkı ve buna bağlı olarak dizilmenin önermenin birliğini nasıl sağladığı soruları cevapsız kalmaktadır. Russell, **FS**’de incelemediği bu soruna **BK**’de “biçim (form)” adını verdiği bir var olanı öne sürerek çözüm getirmektedir. Ona göre, bir cümlenin anlaşılması yine oluşturucularını

¹⁵² Bertrand Russell, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, ed.: Elizabeth Ramsden Eames, Kenneth Blackwell, New York, Routledge, 1992, s. 80.

¹⁵³ **A.e.**, s. 14.

¹⁵⁴ **A.e.**, s. 7-8.

¹⁵⁵ **A.e.**, s. 43.

¹⁵⁶ **A.e.**, s. 84-85.

¹⁵⁷ **A.e.**, s. 25.

anlamakla mümkündür. Fakat bu oluşturunların arasında insan zihninin tanışık olduğu, yalın ve çözümlenemez olan ve önermenin anlaşılmasından önce anlaşılması gereken mantıksal biçimler de vardır.¹⁵⁸ Böylelikle bir yargı edimi şu biçimde gerçekleşmektedir: $\dot{I}(a, x, R, y, \text{biçim})$.

Russell tanışık olunan var olanlara mantıksal biçimi de ekleyerek, önerme gerçekçiliğini savunmadan, yine nesne temelli metafiziğini¹⁵⁹ kurma aşamasındayken Wittgenstein'ın yıkıcı eleştirisiyle¹⁶⁰ karşılaşmıştır. Bu durum onu kitabını tamamlamadan sona erdirmeye sürüklemiştir.

Daha önce işaret edildiği üzere, tanışık olunan veya onlardan türetilen tikeller, tümeller ve mantıksal formların bir araya getirilmesiyle temel düzeyde yargılar oluşturulmaktadır. Bu türden temelde duran yargılar, atomik önermeler olarak adlandırılmaktadır.¹⁶¹ Wittgenstein'ın eleştirisi bu temeli sarsmaktadır. Wittgenstein, Russell'a yazdığı mektupta eleştirisini şu şekilde ifade eder:

“Artık sizin yargı kuramınıza olan itirazımı tam olarak ifade edebilirim: Eğer düzgün bir şekilde çözümlenirse, ‘A, a’nın b ile R bağıntısı vardır yargısında bulunur’ önermesinden ‘aRb veya değil-aRb’ önermesi, *herhangi bir başka öncül kullanmadan* doğrudan çıkmalıdır. Bu koşul sizin kuramınız tarafından sağlanmamaktadır.”¹⁶²

Wittgenstein'ın eleştirisi, $\dot{I}(A, a, R, b)$ yapısındaki zihin durumunun, hakkında olduğu “aRb” kompleksinin saçma bir yargıya olanak verebilmesine dayanmaktadır.¹⁶³ Oluşturucular olan a, R ve b aynı türden var olanlar olarak

¹⁵⁸ A.e., s. 99, 111-116, 130. Ayrıca bkz. Hylton, **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, s. 344-346.

¹⁵⁹ İnanç gibi zihin durumları inanan özne ve inanılan nesne şeklinde ikili bir bağıntı yerine inanç durumu ve hakkında olduğu çeşitli oluşturunlardan oluşan kompleks ilişkisiyle düşünüldüğü için gönderim doğrudan önermeye değil, nesnelere yapılmaktadır. Çağdaş dönemde, nesnenin önermede doğrudan içerilmesi tekil önerme olarak anılmaktadır. Tezin 3. bölümünde bu tartışma ortaya konacaktır.

¹⁶⁰ Russell, eşi Ottoline Morrell'e yazdığı mektupta, bu eleştiri nedeniyle “intihara hazır” hissettiğini ve “paralize” olduğunu ifade etmektedir. Bkz.: Elizabeth Ramsden Eames, “Introduction: Bertrand Russell”, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, ed.: Elizabeth Ramsden Eames, Kenneth Blackwell, New York, Routledge, 1992, pp. vii-xxxvii, s. xix-xx.

¹⁶¹ Russell, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, s. 106.

¹⁶² Aktaran Eames, “Introduction: Bertrand Russell”, s. xix.

¹⁶³ David Bostock, **Russell's Logical Atomism**, s. 209.

görüldüğü sürece, terimler farklı tarzlarda bir araya getirilerek “Rab” veya “abR” gibi yargılar da oluşturulabilmektedir. Örneğin, “Sevmek Ahmet Ayşe” gibi anlamsız bir söz dizisi oluşabilmektedir. Bir ifadenin anlamsız olması, doğruluk değerine sahip olamaması olarak düşünüldüğü için, “aRb veya değil-aRb” önermesinin zorunlu olarak doğru olması gerektiği sonucu, Russell’ın kuramı tarafından sağlanamamaktadır.

Wittgenstein’in eleştirisinin Russell’ın yargı kuramını tam olarak ne noktada sarstığı ve Russell’ın bu sorunu ne şekilde aşmaya çalıştığı kesin olarak bilinmemektedir.¹⁶⁴ Ancak, önermenin oluşturucuları arasına biçimlerin alınmasının Wittgenstein’in eleştirisine bir cevap olduğu söylenebilir.¹⁶⁵ Russell’a göre tanışık olunan biçimler sayesinde “xRy veya “yRx” önermeleri arasındaki fark ayırt edilebilmektedir.¹⁶⁶ Dolayısıyla, yargılar, İ (a, x, R, y, biçim) şeklinde ele alındığı zaman, biçimler sayesinde anlamsız söz dizilerinin olanağı ortadan kalkmaktadır. Böylece saçma yargı olanaksız olmaktadır. Bu çözüm önerisinin karşılaştığı sorun, R bağıntısının tikelleri bağlamasına ilişkindir. Eğer bağıntı tikelleri gerçekten bağlıyorsa, bu durumda “aRb” bir gerçeğe karşılık geleceği için inanç mutlaka doğru olmak zorundadır.¹⁶⁷ Eğer aslında bir bağıntı kurulamıyorsa, bu durumda “aRb”nin birliğinden söz etmek olanaksızdır; dolayısıyla bir doğruluk değeri alması da olanaksızdır yani bu kompleks hakkındaki inanç yine yanlış olamamaktadır.¹⁶⁸

Wittgenstein’in eleştirisi karşısında yargı kuramının sorunlarıyla yüzleşen Russell hem bu durum hem Whitehead etkisi hem de döneminin fizik bilimindeki gelişmelerin etkisiyle fenomenalist döneminin yeni yaklaşımına geçiş yapmıştır. Bu geçişin ortaya konduğu eserler, 1914 yılında yazılan **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**

¹⁶⁴ Bu konu üzerine çeşitli tartışmalar söz konusudur. Bostock’un aktardığına göre; bir yorum, mevcut yargı kuramının yargı tanımıyla tipler kuramı arasında kısır döngü oluşturmaktadır. Bir başka yorum, atomik önerme düzeyinde ortaya çıkan böyle bir sorun aşılardan moleküler önerme biçiminde çözümlenmesi gereken moleküler önermelerin ele alınmasına gerek kalmamasıdır. Bir diğeri, Wittgenstein’in “tanışıklık”, “biçim” gibi var olanları içeren bir yapıda açıklama sunulmasının anlamsız bulmasıdır. Ayrıntılı tartışma için bkz.: Bostock, **a.g.e.**, s. 212-223.

¹⁶⁵ Bostock, **Russell’s Logical Atomism**, s. 213.

¹⁶⁶ Russell, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, s. 99.

¹⁶⁷ Bostock, **a.g.e.**, s. 213.

¹⁶⁸ **A.y.**

(**Our Knowledge of the External World**) adlı kitap ve “Duyu-Verilerinin Fizik ile İlişkisi (**The Relation of Sense-Data To Physics**)” başlıklı makaledir.¹⁶⁹

2.3.3. DIŞ DÜNYA ÜZERİNE BİLGİMİZ

Russell’ın yeni tarzdaki fenomenalist yaklaşımında ayırt edici yenilik, madde anlayışındaki değişikliktir. **FS** ve **BK**’de maddeyi duyu verilerinin nedeni olan, çıkarıma dayalı varsayımsal bir var olan şeklinde düşünen Russell, maddeyi artık mantıksal olarak yapılandırılan bir var olan biçiminde ele alacaktır. Bir diğer değişiklik, bu duruma paralel olarak, duyu-verilerinin algıya konu olmadığı durumdaki ontolojik statülerine ilişkindir. Bu geçişte Wittgenstein’in eleştirileri, fizik bilimindeki yoğun gelişmeler ve Whitehead etkisi söz konusudur. Bu yeni görüş öncelikle 1912’de, yayımlanmayan ancak bir konuşmada okuduğu “Madde Üzerine (**On Matter**)” makalesi, sonrasında **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz (Our External Knowledge of World)** adlı kitabı ve “Duyu Verilerinin Fizikle İlişkisi (**The Relation of Sense-Data to Physics**)” başlıklı makalesinde ortaya konulmuştur.

2.3.3.1. ÖNERME VE TANIŞIKLIK

Russell için konu yine aynıdır: İnsan zihni ile dış dünya arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması. Russell bu doğrultuda izlediği yönteminin yine mantıksal, çözümleyici yöntem olduğunu “...matematiğin fiziğe yöntem sağladığı gibi mantık da felsefeye araştırma yöntemi verir”¹⁷⁰ ifadesiyle ortaya konmaktadır. Mantığa dayalı çözümleyici yaklaşım yoluyla dilin ve dünyanın oluşturucu parçaları saptanmaktadır. Ayrıca, kurucu bir yaklaşım da söz konusudur. Nelerin var olduğunun saptanması, onlardan nelerin yapılandırılabilmesine olanak açtığı için, çıkarımsal (**inferred**) var

¹⁶⁹ Bundan sonra ilk metin **DDÜB**, ikinci metin **DFİ** şeklinde kısaltılacaktır.

¹⁷⁰ Bertrand Russell, **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 213.

olanlardan vazgeçilmesi gerektiğine şu cümlelerle işaret edilmektedir: “Olanaklı her yerde, mantıksal yapılar çıkarımsal var olanlarla yer değiştirmelidir.”¹⁷¹

Dilsel yanda önermeler çözümlenmektedir. Russell, önermeleri, doğru ya da yanlış olabildiği için anlamlı, olguları ifade eden var olanlar olarak ele almaktadır.¹⁷² Tikeller arasındaki bağıntıyı bildiren önermeler atomik önermelerdir.¹⁷³ Atomik önermelerin mantıksal bağlaçlar aracılığıyla bir araya gelmesiyle oluşan önermeler moleküler önermelerdir.¹⁷⁴ Bunların yanı sıra, doğruluğu içeriğine değil de biçimine bağlı olan “Bütün kediler sevimlidir” şeklinde genel önermeler vardır.¹⁷⁵ İşaret edilen biçimsellik, bu türden önermelerin “eğer bir şey kediye, sevimlidir” şeklinde hipotetik olarak çözümlenmesinden ileri gelmektedir. Böylece, “bütün kediler” ifadesi, bu biçimiyle bir kedinin varlığını doğrudan içermemektedir.

Önermelerin en temel düzeyi atomik önermelerdir. Russell’a göre, bu önermelerin oluşturucusu olan somut tikeller ile bağıntı, nitelik gibi tümeller duyu verileri dolayımında edinilmektedirler.¹⁷⁶ Tanışık olunanlarla doğrudan deneyim söz konusudur. Tanışıklığın nesneleri duyu-verileridir. En güvenilir olan katı veriler ise şu şekilde ortaya konmaktadır: “Katı verilerin en katıları iki türdendir: duyunun tikel olguları ve mantığın genel doğruları.”¹⁷⁷ Russell’a göre bu verilerin arasında; hafızanın verileri, içebakışın sunduğu veriler, uzamsal ve zamansal bağıntılar ve benzerlik gibi bağıntılar vardır.¹⁷⁸ O halde, Russell’a göre, dış dünyayla karşılaşma edimi olarak tanışıklık yoluyla elde edilen verilerin yerinde duran dilsel ifadelerin bir araya gelmesiyle önermeler oluşmaktadır. Böylelikle, önermeler yine dilsel var olanlar biçiminde ele alınarak önerme gerçekçiliği reddedilmektedir.

¹⁷¹ Bertrand Russell, “The Relation of Sense-Data To Physics”, **Collected Papers of Bertrand Russell, vol.8, the Philosophy of Logical Atomism and Other Essays: 1914-1919**, ed.by John G. Slater, Londra, Allen & Unwin Publishers, 1986, pp. 3- 26, s. 11.

¹⁷² Russell, **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz.**, s. 54.

¹⁷³ **A.e.**, s. 54-56.

¹⁷⁴ **A.e.**, s. 54-56.

¹⁷⁵ **A.e.**, s. 57-58.

¹⁷⁶ **A.e.**, s. 55.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 68.

¹⁷⁸ **A.e.**, s. 69.

2.3.3.2. OLGULAR VE DIŞ DÜNYA

Önermelerin dünyadaki karşılıkları olgulardır. Önermeler olguları ifade eden, doğrulukları olgulara bağlı dilsel var olanlardır. Olgular ise her ne ise o olan, nesnel, insan zihninden bağımsız var olanlardır.¹⁷⁹ Örneğin, bir atomik önerme, eğer doğruysa, bir atomik olguya karşılık gelmektedir. Böylesi bir olgu, somut tikeller ve nitelikler veya bağıntılardan oluşmaktadır ve Russell tarafından şöyle tanımlanmaktadır: “Bir ‘olgu’dan söz ettiğimde dünyadaki basit şeylerden birini düşünmüyorum; belli bir şeyin belli bir niteliği ya da belli şeylerin belli bağıntıları olduğunu düşünüyorum.”¹⁸⁰

Russell, nitelik veya bağıntılara ilişkin gerçekçi görüşünü yine aynı argümanla sürdürmektedir.¹⁸¹ “aRb” gibi bir önermede yer alan R yüklemi, dış dünyada gerçekliği olan ve tanışık olunan bir nitelik veya bağıntıya gönderim yapmaktadır. Ancak Russell’ın “a” ve “b”nin önermelerde yerine durduğu somut tikellere ilişkin görüşü değişmektedir. Russell, öncelikle duyu-verisi ile duyumsama arasındaki ayrımı artık kabul etmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kimi yazarlara göre -eskiden ben de bunlardandım- birzihin olayı olan bir duyum (sensation) ile onun, bir ses ya da renk parçası ya da başka bir şey olan nesnesi arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bu ayrım yapıldığında duyumun nesnesine "duyu-verisi" ya da bir "duyulur nesne" denir. Bu kitapta tartışılan sorunlar içinde hiçbir şey bu ayrımın geçerli olup olmayışına bağlı değildir. Eğer geçerli değilse duyumla duyu-verisi özdeşir.”¹⁸²

Duyumsama ile duyu-verisinin özdeşliğiyle işaret edilen durum, öznenin, duyumsama deneyimine dahil olmasıdır.¹⁸³ Diğer bir deyişle, deneyimleyen özne-deneyimlenen nesne gibi bir ayrım gözetilmemektedir.¹⁸⁴ Öznenin duyumsamaya dahil edilmesi, şeylerin deneyimlenmesinde öznenin bulunduğu konumun ve

¹⁷⁹ A.e., s. 54.

¹⁸⁰ A.e., s. 53.

¹⁸¹ Bkz. Tezin 2.1. numaralı bölümü.

¹⁸² Russell, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, s. 72.

¹⁸³ Bertrand Russell, “The Relation of Sense-Data To Physics”, s. 9.

¹⁸⁴ **FS** ve **BK**’de tanışıklık edimini gerçekleştiren özne, tanışıklığın hakkında olduğu ise nesne olarak ele alınarak tanışıklık, özne-nesne ikiliği içinde düşünülmekteydi.

deneyime kattıklarının görüntünün (**aspect**) oluşmasında etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, bir şey, bütün görünüşlerinin (**appearance**) sınıfı olarak ele alınmaktadır.¹⁸⁵ Russell, aynı görüşünü **DDÜB**'de "Bir fiziksel nesne, her an, o andaki başka başka dünyaların hepsindeki görüntülerinin bütün kümesinden oluşur; böylece, birşeyin herhangi bir andaki durumu bütün bir görüntüler kümesidir"¹⁸⁶ şeklinde ifade etmektedir.

Görünüşler bir öznde çeşitli perspektiflerden edinilen duyu-verilerini içerdği gibi başka öznelerde oluşmaları da içermektedir. Russell, bu duruma işaret etmek üzere duyu verisi ile duyulanabilir olan (**sensibilia**) ayrımını yapmaktadır.¹⁸⁷ İlki, öznelerde oluşan ve sadece o kişiye özel olan verilerken ikincisi, herhangi bir zihin için olanaklı veridir.¹⁸⁸ Duyu-verisi duyulanabilir olanın farkında olma halidir.¹⁸⁹ Dolayısıyla, duyulanabilir olanlar zihin dışı gerçekliklere sahip var olanlardır. Ancak, bu var olanlarla tanışıklık söz konusu değildir, onlara ilişkin yalnızca çıkarım yapılabilir.¹⁹⁰

2.3.4. SONUÇ

Böylelikle, Russell yeni fenomenalist döneminde de önermelere ilişkin görüşünü sürdürmektedir. Önermelerin hakkında olduğu komplekslerin oluşturucularından olan somut tikeller artık mantıksal yapı olarak görülmektedir. Bir diğer oluşturucu olan tümellerin zihin dışı gerçeklikleri olduğu yönündeki görüş sürmektedir. Önermeler de oluşturucularını yine doğrudan içermektedirler. Bu bakımdan gönderimsel anlam kuramı anlayışı devam etmektedir. Doğruluk kuramı da

¹⁸⁵ Russell, "The Relation of Sense-Data To Physics", s. 10 Russell **DFİ**'de görünüş olarak betimlediği durumu **DDÜB**'de görüntü olarak betimlemektedir.

¹⁸⁶ Russell, **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**, s. 102-103.

¹⁸⁷ Bu yeni görüşe "*Madde Üzerine (On Matter)*" başlıklı makalede "...madde tümüyle duyu verilerinin doğalarının niteliklerinden oluşacaktır, fakat yalnızca bir gözlemcinin algıladıklarından değil; olanaklı tüm gözlemcilerin aynı şeyi algılayarak edineceği tüm duyu verilerinden oluşacaktır." cümlesiyle de vurgu yapılmaktadır. Bkz. Bertrand Russell, "On Matter", **Logical and Philosophical Papers: 1909-1913**, ed. John G. Slater, New York, Routledge, pp. 77-96, s. 94.

¹⁸⁸ Russell, "The Relation of Sense-Data To Physics", s. 7-8.

¹⁸⁹ **A.e.**, s. 8, 9.

¹⁹⁰ Russell, duyulanabilir olanlar ve öteki zihinlerin duyu verileri olmak üzere yalnızca iki tür çıkarımsal var olanı kabul ettiğini ifade etmektedir. Bkz.: **A.e.**, s. 12-13.

yine karşılık gelme ilişkisiyle açıklanmaya devam etmektedir. Yeni dönemde değişen bir yaklaşım, duyu-verilerinin farkında olunmadığı durumda olanaklı veriler olarak duyulanabilir olanların var olanlar listesine eklenmesidir.

2.4. MANTIKSAL ATOMCULUK DÖNEMİ

DDÜB ile ortaya konan metafizik anlayış doğrultusunda artık olgunun merkeze alındığı bir yaklaşım serimlenmektedir. Bunun yanı sıra, varsayıma dayalı çıkarımsal var olanlar yerine yapılandırmanın temel ilke olarak alınması ön plana alınmaktadır. Russell, bu çerçevede, Wittgenstein'in da etkisiyle atomcu görüşünü öne süreceği dönemine geçiş yapmaktadır.¹⁹¹ Atomcu dönemde varılan sonuçlar, dil ve mantığa ilişkin tartışmalardan hareketle ortaya konulmaktadır.¹⁹² Russell'ın "atomcu döneminde"¹⁹³ önerme ve olgu arasındaki ilişkiye yönelik açıklamaları onun, dil-dünya ilişkisi ve nelerin var olduğu gibi sorulara dair görüş değişikliklerinin ya da devamlılıklarının izini sürmeyi olanaklı kılmaktadır.

2.4.1. ÖNERME VE OLGU

Russell'ın mantığa dayanan ideal bir dil kurma amacı, atomcu dönemini biçimlendirmektedir. Dünya ve dil arasındaki ilişkiyi açığa çıkaracak yöntem, dilin mantıksal bir çözümlemesi olarak belirlenmektedir.¹⁹⁴ Russell bu bağlamda, dilin sözcük dağarcığı ya da sentaktik bakımdan yanıltıcı olabileceğine vurgu yaparak "yanlış bir metafizik"ten kaçınmanın yolu olarak mantıksal bir çözümlemeyi önermektedir.¹⁹⁵ Böylece hem doğal dilin yetersizliğinden kaynaklanan hatalardan

¹⁹¹ Russell, çeşitli fikirlerini Wittgenstein'dan öğrendiğini metnin açılışında ifade etmektedir. Bkz. Bertrand Russell, *The Philosophy of Logical Atomism*, New York, Routledge: Taylor & Francis e-Library, 2009, s. 1.

¹⁹² *A.e.*, s. 135.

¹⁹³ Russell dil dışı dünyanın gerçekliğine dair görüşünü sürdürse de yaklaşımını "gerçekçilik" adıyla değil de "mantıksal atomcu" olarak sunmayı tercih ettiğini aktarmaktadır. Bkz. *a.e.*, s. 126.

¹⁹⁴ Russell bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Artık ne türden bir dilin mantıksal olarak kusursuz olacağını düşünmeyi öneriyorum. Mantıksal olarak kusursuz bir dilde, farklı bir fonksiyonu olan "veya", "değil", "eğer", "o halde" gibi sözcükler hariç, önermedeki sözcükler karşılık gelen olgunun bileşenlerine birebir karşılık gelir." Russell, *a.e.*, s. 25.

¹⁹⁵ *A.e.*, s. 136.

kaçınılmasıyla yanlış bir metafizik sürdürülmeyecek hem de dünyanın nasıl bir yapısı olduğuna dair çıkarım yapma olanağı bulunacaktır.¹⁹⁶ Örneğin doğal dilin izlenmesinin yol açtığı bir sorun, “-dır” fiilinin özdeşlik ve yükleme gibi iki kullanımı olduğunun gözden kaçırılmasıdır.¹⁹⁷

Russell’a göre, metafiziğin yapması gereken dünyanın tam resmini vermektir.¹⁹⁸ Russell’ın bu bağlamda sözünü ettiği metafizik, mantıksal bir yapıya dayanan belirli türden bir metafiziktir.¹⁹⁹ Linsky bu türden bir metafiziği şu cümlelerle betimlemektedir:

“...mantıksal atomculuk, mantıksal çözümlemeye yola çıkan ancak, dilin özelliklerinin dünyaya basit bir yansıtılması olmayan metafizik bir görüştür. Aksine, önermelerin çözümlenmesi onlara karşılık gelen olguların çözümlenmesinin bir rehberidir ve bir çözümleme bununla birlikte, dünyadaki mantıksal kategorilerin ve dünyayı oluşturan atomların keşfiyle sonuçlanmaktadır.”²⁰⁰

Russell’a göre dünyanın nihai oluşturucularından olan olgulardan en yalın olanı bir tikel ile bir niteliğin bir arada olduğu durumdur.²⁰¹ Ancak olgular atomik ya da moleküler olabilmektedir. Atomik olgunun dilsel karşılığı ise atomik önermedir.²⁰² “Bu mavidir” önermesi bu duruma bir örnektir. Buradan hareketle iki, üç, vb. olgu arasındaki bağıntılardan oluşan olgular ifade edilebilmektedir.²⁰³ “Bu, şunun üzerindedir” ve “A, B ile C arasındaki kırılganlıktan hoşlanmamaktadır” önermeleri de sırasıyla bu olguların örnekleridir. Russell bu dönemde de nitelikleri tekli bağıntı olarak görmektedir çünkü sıfat halde de bulunabilen yüklemeler niteliğe ve bunlar da bağıntılara indirgenebilmektedir.²⁰⁴ O halde, dünyada temel olarak atomik olgular ve dilde de bunlara karşılık gelen atomik önermeler vardır. Atomik önermelerin bir araya

¹⁹⁶ A.e., s. 144.

¹⁹⁷ A.e., s. 81-82.

¹⁹⁸ A.e., s. 46.

¹⁹⁹ A.e., s. 2.

²⁰⁰ Bernard Linsky, “The Metaphysics of Logical Atomism”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.by Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 371-391, s. 372.

²⁰¹ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 27.

²⁰² A.e., s. 27.

²⁰³ A.e., s. 27-28.

²⁰⁴ A.e., s. 27.

gelmesinden moleküler önermeler oluşmaktadır.²⁰⁵ Örneğin; “Bu mavidir ve katıdır” önermesi moleküler bir önermedir. Buna ek olarak; önermeler doğru veya yanlış olabilirken olgular için doğruluk veya yanlışlıktan söz etmek olanaksızdır ve bu bakımdan, olgular her ne iseler odurlar.²⁰⁶ Russell olgular ve önermeler arasındaki ilişkiyi ise bir çeşit yansıma (**mirrored**) olarak görmektedir; ona göre, “...dünyada nesnel bir karmaşıklık vardır ve bu, önermelerin karmaşıklığı aracılığıyla yansır”.²⁰⁷

Russell dil ile dünya arasındaki ilişkiye yönelik soruşturmasının temelinde önermeler yer almaktadır. Önermenin zihin dışı bir var olan olarak ele alınamayacağı, önermelerin dünyadaki karşılıklarının olgular olduğu düşüncesini sürdürmektedir. Ona göre önermeler, dil-dışı var olanlar hakkında bildirim içeren belirtici (**indicative**) cümlelerdir.²⁰⁸ Söz gelimi, “Bu, mavidir” cümlesi ile “This is blue” cümlesi farklı sözcüklerden oluşan fakat aynı önermeyi bildiren cümlelerdir. Birer cümle içeriği olmalarının yanı sıra önermeler de sözcüklerden oluşmaktadır. Russell sözcükleri birer sembol²⁰⁹ olarak ele almakta, cümleleri de bu sembollerden oluşan karmaşık sembol olarak ifade etmektedir.²¹⁰ Örneğin; “Bu mavidir” cümlesinde “mavi” yalın bir semboldür, ancak cümlenin kendisi karmaşık bir semboldür. Karmaşık sembol olan cümlenin dünyada karşılık geldiği var olan, olgudur.²¹¹ Russell olgularla yalınlar arasındaki farka “Bir olguyu ifade etmenin yolu, onu öne sürmektir; bir yalını ifade etmenin yolu, onu adlandırmaktır”²¹² sözüyle işaret etmektedir.

Russell bu noktadan hareketle sözcükler ile önermeleri birbirinden ayırmaktadır. Sözcükler, yalın semboller olarak, karşılık geldikleri var olanlar ile

²⁰⁵ A.e., s. 37.

²⁰⁶ A.e., s. 9.

²⁰⁷ A.e., s. 25.

²⁰⁸ A.e., s. 10.

²⁰⁹ Russell’in sembole ilişkin tanımı şu şekildedir: “Bir sembolden söz ettiğim zaman basit bir şekilde bazı şeylerin, başka şeyler “anlamına geldiğini” kastederim...” Bkz.: A.e., s. 11. Dilde ve dünyada nelerin var olduğu ve bunların anlamlarının ne olduğu ileride tartışılacaktır.

²¹⁰ A.e., s. 10. Russell’in sözcükler ve önermeler sembol olarak ele alması adcı bir yaklaşım ile ilişkilendirilebilir. Bu türden bir yaklaşım için bkz.: Linsky, a.g.e., s. 373-374, 378-380. Ancak Russell’a göre semboller başka şeylerin yerinde duran dilsel var olanlardır. Örneğin sözcükler, nesnelerin veya bağıntıların yerine durmaktayken cümleler, olguların yerine durmaktadır. Bkz.: Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 11-12. Dolayısıyla sembol ifadesiyle her zaman ona karşılık gelen, onun anlamı olan bir şeyin düşünüldüğü belirtildiği için sözcüklerin salt dilsel var olanlar biçiminde ele alınmadığı görülmektedir.

²¹¹ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 141.

²¹² A.y.

tanışıklık aracılığıyla ilişkilenebilir.²¹³ Önermeler ise doğru veya yanlış olmasına bağlı olarak olguların karşılığı olmaktadır. Russell, bu bağlamda, yanlış sözcük olamayacağını, yalnızca yanlış önermeler olabileceğini şu şekilde belirtmektedir:

“Tıpkı bir sözcüğün bir ad olabileceği ya da salt gürültü olarak bir ad olamayacağı gibi, açık bir şekilde bir önerme olan bir deyim de doğru ya da yanlış veya anlamsız olabilir, ancak doğru ve yanlış olanlar, anlamsız olanın karşısında birlikte yer alırlar.”²¹⁴

Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir: “Kobe Bryant vefat etmiştir” ile “Kobe Bryant vefat etmemiştir” önermeleri aynı olgu hakkındadır, ilki doğruyken ikincisi yanlış bir önermedir. “Kalem kırmızıdır” önermesindeki “kalem” adı ise öylesine dile getirilmiyorsa, bir nesne hakkındadır, dil dışı bir gerçeklikle ilişkilidir.

Russell’a göre, atomik olguların yanı sıra olumsuz olgular ve genel olgular da vardır.²¹⁵ Olumsuz olgular olumsuz önermelerin karşılığı olarak ele alınmaktadır.²¹⁶ Russell, “Masada kalem yoktur” gibi olumsuz bir önermeyi “~(Masada kalem vardır)” biçimde ele alarak bu önermenin, masada kalem olmaması olgusuna karşılık geldiğini öne sürmektedir.²¹⁷ Genel olgular ise atomik önermelerin bağlaçlarla ile bir araya geldiği durumdaki önermelerin karşılığı olarak düşünülmektedir.²¹⁸ Örneğin; a, b, c, ..., n elemanlarından oluşan K gibi bir kümemiz olsun. Bu kümenin elemanlarıyla, “Fa ve Fb, Fc, Fn” gibi atomik önermeler oluştuğunda, “Küme üyelerinin tamamı F’dir” gibi bir önermeye varılabilmektedir. Bu türden önermelerin dünyadaki karşılıkları, K kümesinin bütün üyelerinin F olması olgusuna karşılık gelmesi gibi, genel olgular olmaktadır. Russell olguların çeşitlerine ilişkin yaptığı belirlemelerin bir sonucu olarak yanlış olgu gibi bir var olana ise ontolojik bir alan açmamaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, Russell’ın kuramında yanlış önermelere karşılık gelen yanlış

²¹³ A.e., s. 21. Tanışıklık aracılığıyla ilişkilene, adın bir nesneye doğrudan gönderim yaptığını göstermektedir zira Russell’a göre, nesneyle tanışık olma aynı zamanda nesnenin bilgisine sahip olmaktır. A.e., s. 33.

²¹⁴ A.e., s. 13.

²¹⁵ A.e., s. 8.

²¹⁶ A.e., s. 42-45.

²¹⁷ A.e., s. 42-45.

²¹⁸ A.e., s. 69-72.

olgulardan söz edilmemektedir zira Russell’a göre doğruluk değerleri olgulara değil, önermelere aittir.

Russell, doğruluk ve anlam sorunlarına yönelik çözüm önerilerini yine önerme-olgu ilişkisi üzerinden sunmaktadır. Ona göre, önermeler ya anlamlı ya da anlamsızdır ve anlamlı önermeler olguları yansıttığında doğru, bu ilişki sağlanmadığında yanlış önerme olmaktadır.²¹⁹ O halde, Russell doğruluk kuramı olarak karşılık gelme (**correspondence**) kuramını önermektedir. Russell bu noktada mantık ve matematiğin durumunu ayırmaktadır. 1912’de **PM** ile aritmetiği mantığa indirgediğini düşünen Russell için mantık zaten analitik a priori bir yapı olduğundan bu yapıların önermeleri içeriksizdir, diğer bir deyişle totoloji bildirmektedir.²²⁰ O halde, karşılık gelme doğruluk kuramı, dünya hakkında olan önermeler için geçerli olmaktadır. Totolojiler sunan yapılar olarak mantık ve matematik içsel tutarlılığa sahip olduğu için, bu yapılar söz konusu olduğunda bağdaşım kuramı geçerli olmaktadır.

Anlam kuramı, doğrudan tanışıklıkla ilişkili olarak düşünülmektedir fakat doğruluk kuramıyla ilişkili bir yanı da vardır. Russell, sözcükler düzeyinde anlamı doğrudan işaret etme üzerinden, önerme düzeyinde ise olguya karşılık gelebilme üzerinden ele almaktadır. Ona göre, önermelerin anlaşılması oluşturucularının anlaşılmasıyla olanaklıdır.²²¹ Özel adlar, karşılık geldikleri tikellerin yapılandırılmasını sağlayan var olanlarla tanışıklık aracılığıyla anlaşılırlar.²²² Yüklemler ise onlarla tanışık olmak gerekliliğinin²²³ yanı sıra bir önerme biçimine²²⁴ getirildikleri durumda anlaşılırlar. Moleküler önermelerin anlamları ise içerdikleri önermelerin doğruluk değerine bağlı olarak hangi koşullarda doğru olduğunun bilinmesine bağlıdır.²²⁵ Buna ek olarak, Russell bir önermeyi anlayanın koşullarını; önermenin sentaksını, dilbilgisini ve sözcük dağarcığını anlamak şeklinde belirtmektedir.²²⁶ Böylelikle, “Masadaki bardak, yeşildir” önermesini anlamak için

²¹⁹ A.e., s. 13.

²²⁰ A.e., s. 27, 76.

²²¹ A.e., s. 20.

²²² A.e., s. 29.

²²³ A.e., s. 22.

²²⁴ A.e., s. 34.

²²⁵ A.e., s. 39.

²²⁶ A.e., s. 20.

önermenin mantıksal biçimini ve dilbilgisi kurallarını anlamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra “masa” ve “bardak” özel adlarının gönderimi olan yapılandırılmış tikellerin oluşturucularıyla tanışık olmak gerekmektedir. Aynı zamanda “üzerinde olmak” ve “yeşil olmak” yüklemelerinin gönderimi olan özelliklerle tanışık olmak ve “x, yeşildir” önermesi biçimini anlamak gerekmektedir. Bunların anlaşılmasıyla birlikte, bu önermenin bir olguya karşılık gelmek üzere doğrulanabilir veya yanlışlanabilir olması onu anlamlı kılmaktadır.

2.4.2. ÖNERMENİN OLUŞTURUCULARI VE GÖNDERİM

Russell önermeyi bütünlüklü yapıda, olguya karşılık gelen bir sembol olarak görmektedir ancak önermenin oluşturucularını da ayrı ayrı incelemektedir. Bu bağlamda, dilsel yanda önermenin oluşturucuları olarak özne, özel adlar, yüklem, sıfat, önermesel fonksiyon ve çeşitli bağlaçlar incelenmektedir. Bu incelemenin rehberliğinde dünyanın nelerden oluştuğu ve bu oluşturucuların nasıl var olanlar olduğu da saptanmaktadır.

Russell, zihnin anlık olarak tanışık olduğu, parçalarına daha fazla bölünemez ve tam da bu anlamda bir atom²²⁷ olan tikellerin yerine duran “bu”, “şu” gibi ifadeleri mantıksal özel adlar (**logically proper names**) olarak adlandırmaktadır.²²⁸ Russell’a göre, örneğin sertliği anlamının yolu sert şeylerle tanışıklıktan geçmektedir; onlara ilişkin betimlemeler tanışıklık olmadan yeterli bilgiyi vermemektedirler.²²⁹ İnsan zihninin dış dünyayla doğrudan ilişkisinin gerçekleştiği durumların dilsel karşılıkları mantıksal özel adlardır. Bu bağlamda, doğrudan tekil var olanlar yakalama durumunun ifadesi olan mantıksal özel adlar²³⁰ ile tekli, ikili veya daha fazla bağıntının bir araya gelmesi atomik önermeleri oluşturmaktadır. Russell’ göre tikeller, kendini sürdüren,

²²⁷ Russell atom anlayışını “...varmak istediğim atom mantıksal çözümlemenin atomudur, fiziksel çözümlemenin değil” şeklinde belirtmektedir. **A.e.**, s. 3. Russell, bu bağlamda öne sürdüğü yalınlığın deneyimsel olmadıklarını, çıkarımsal olduklarını belirtmektedir. Bkz. **a.e.**, s. 142-143.

²²⁸ **A.e.**, s. 29. Pears’a göre mantıksal özel adlar, tümellerle tikeller arasındaki ilişkinin olanağıdır. Bkz. David Pears, “Introduction To The 1985 Edition”, **The Philosophy of Logical Atomism**, New York, Routledge: Taylor & Francis e-Library, 2009, pp. vii-xli, s. xx-xxii.

²²⁹ **Russell, The Philosophy of Logical Atomism**, s. 20.

²³⁰ Sözü edilen özel adlar, konuşma anında mevcut olan belirli tikelleri seçip ayırmayı sağlamaktadırlar. Bkz.: **A.e.**, s. 54.

bağımsız varlıkları olan ve tanışık olundukları zaman bir ad ile işaret edilebilen var olanlardır.²³¹

Özel adlar ve mantıksal özel adlar, önermelerde özne yerinde durmak bağlamında aynı olsalar da aralarında bir fark vardır. Russell açısından, duyu verisi olarak verili²³² olan gerçek şeyler mantıksal özel adlar ile karşılık bulmaktadır. Özel adlar ise bu ifadelerin sınıfı veya dizisi olarak kısaltılmış betimlemelerdir.²³³ Doğrudan deneyimlenen yani tanışık olunanların adı olan mantıksal adlardan hareketle, tanışık olmadıklarımızın betimlenmesi yoluyla özel adlar elde edilmektedir. Bu nedenle, “bardak” gibi özne yerinde duran bir ifade aslında kısaltılmış bir betimlemedir. Diğer bir deyişle; “bardak” adı, onun tanışıklıkla edinilen “bu”, “şimdi”, “burada” gibi mantıksal özel adlar aracılığıyla ortaya konmuş ifadelerinin bir sınıfı veya dizisidir.

Russell’ın somut tikelleri bir arada duran özellikler biçiminde ele alması, demet kuramıyla benzerlik göstermektedir. Diğer yandan, tikellerin kendini sürdüren var olanlar olarak görülmesi çeşitli özellikleri üzerinde toplayan, taşıyan bir dayanak olduğu düşüncesini de göstermektedir. Russell dayanak düşüncesini, nesnelerin aynı ve süregelen kalmasını sağlayan bir doğrulama veya yanlışlama niteliğini taşımadığını öne sürerek eleştirmekte, bu düşüncüyü yanlış metafiziğin altına düşen bir iddia olarak görmektedir.²³⁴ Ancak, yapılandırılmış bir dizi olan somut tikellerin birlikliliğini sağlayan mantıksal yükleme ilişkisi olduğu için Russell’ın somut tikeller bakımından demet kuramını savunduğu da söylenememektedir. Russell’a göre somut tikeller; mantıksal özel adlar aracılığıyla ifade edilen çeşitli “bu” durumlarının dizisi veya sınıfı olan, bir dizi biçiminde yapılandırılmış olması nedeniyle yine de birlikli ve bütünlüklü olan var olanlardır.²³⁵

²³¹ A.e., s. 30.

²³² A.e., s. 116.

²³³ A.e., s. 17-18, 29, 115-117.

²³⁴ Russell’ın önerisi, nesneye tüm değişimi içinde “aynı” nesne olarak kalma olanağını veren metafizik bir var olan kabul etmektense bu ardışık süreci olgu olarak kabul edip daha az var olanla ve daha az öncülle daha az hata olanağı taşıyan bir kuram ortaya koymaktır. Bkz.: A.e., s. 123-124. Bununla birlikte, Russell, yalınların adlandırılma yoluyla ifade edildiği ve yalnızca özne yerinde durabildiğini belirterek onların “mantıksal kullanımıyla” töz olarak düşünülebileceğini düşünmektedir. Bu türden bir töz anlayışının geleneksel töz anlayışından farkı, ikincisinin töze zamansal bir süreğenlik atfetmesidir. Bkz.: A.e., s. 143.

²³⁵ Russell, yapılandırmayla (**construction**) mantıksal kurguyu (**logical fiction**) birbiri yerine kullanabilmektedir.

Atomik önermenin tikeller dışında kalan terimi yüklemelerdir. Yüklemeler cümlelerde sıfat olarak yer alabilmektedir.²³⁶ Örneğin; “Kalem kırmızıdır” önermesi, “kırmızı kalem” şeklinde ifade edildiğinde “kırmızı olmak” yüklemi “kırmızı” sıfatı şeklinde rol almaktadır. Ancak Russell’a göre, “Kalem kırmızıdır” önermesi, “kalem” tikelinin “kırmızı olmak” niteliğini taşıdığını bildiren bir önerme değildir. Ona göre; bu önerme, “kalem” tikelinin “kırmızı olmak” ile tekli²³⁷ bağıntısını bildirmektedir. Söz gelimi, “Kalem, masanın üstündedir” önermesi, “kalem” ve “masa” tikellerinin “üstünde olmak” ile ikili bağıntısını bildirirken “Ayşe, Ali’ye kalem verdi” önermesi, üçlü bir bağıntı bildirmektedir. Russell buradan hareketle özne-yüklem formunun sadece tekli bağıntı bildirdiğini ve bu formun, önermelerin tek biçimi olmadığına işaret etmektedir.²³⁸ Bu bağlamda, yüklemeler, önermede renk, sertlik vb. nitelikler ve “yan yana olmak”, “üzerinde olmak” gibi bağıntılar yerine durmaktadır.²³⁹ Russell bu bağlamda, tümellerin anlaşılması ile tikellerin anlaşılması arasında bir ayrım yapmaktadır. Ona göre; “a” gibi bir bağıntının anlaşılması için “x, bir a’dır” biçimindeki bir önermenin anlaşılması gerekmektedir.²⁴⁰

Russell’a göre bağıntılar da kendi içinde geçişli, simetrik ve asimetrik olarak ayrılmaktadır.²⁴¹ Bunların içinden asimetrik bağıntı tümel gerçekçiliğinin ortaya konması bağlamında yine büyük önem taşımaktadır. Ancak Russell, bağıntıların dışsal gerçekliklerine yönelik yaklaşımını gözden geçirmektedir. Ona göre içsel bağıntılar gibi dışsal bağıntılar da tipler kuramıyla uyumlu değildir.²⁴² Öncelikle, “bağımsız var olanlar olarak tümeller” görüşü tartışmalıdır çünkü herhangi iki olayı nedensel bakımdan bağımsız düşünmek olanaklıdır.²⁴³ Eğer bağıntıların terimlere dışsallığı iddiasıyla amaçlanan, onların terimlere etkisi olmamasıysa bu durumda, aynı bağıntıya sahip olan terimle olmayan terimi özdeş kılmak sorunu doğmaktadır.²⁴⁴ Bağıntıyı iki

²³⁶ A.e., s. 27.

²³⁷ A.y.

²³⁸ Russell’a göre önermeyi sadece özne-yüklem biçimde ele almak geleneksel felsefede yapılan yaygın bir hatadır. Bkz: A.e., s.36-37

²³⁹ A.e., s. 34-35.

²⁴⁰ A.y. Russell bu yaklaşımıyla kaplamsal bir açıklama sunmuş olmaktadır.

²⁴¹ Örneğin; üç kardeşin birbirine benzemesi durumundaki benzerlik bağıntısı, geçişli (**transitive**) ve simetrik (**symmetric**) bir bağıntıdır.

²⁴² A.e., s. 140.

²⁴³ A.y.

²⁴⁴ A.y.

terim dışındaki üçüncü bir terim olarak düşünmek ise sonsuz geri gidiş sorununa neden olduğu için tipler kuramını çığnemektedir.²⁴⁵ Russell, bu bağlamda, savunduğu dışsal bağıntının yalnızca şunu öne sürdüğünü belirtmektedir: bir terimin taşıdığı yüklemelerin tamamı, ona dair atanabilecek olanaklı bir asimetrik bağıntıyı kapsayamamaktadır.²⁴⁶ Dolayısıyla, bu çerçevede içinde düşünüldüğü ölçüde, bağıntıların dışsal gerçekliği savunulabilmektedir.²⁴⁷ O halde, bağıntılar veya nitelikler tikellere içkin değildirler, zihin dışı gerçeklikleri vardır ancak anlaşılmalrı, tikellerle bir araya gelmelerini ifade eden önermeleri anlamakla olanaklı olmaktadır.

Atomik önermelerin mantıksal sözcükler aracılığıyla bir araya gelerek oluşturduğu önermeler karmaşık veya moleküler önermelerdir. Örneğin; “p” ve “q” birer önermenin sembolü olduğunda “ $p \supset q$ ” önermesi moleküler bir önermedir. Russell’a göre, bu türden önermelerin içerdiği “ve ($\wedge$)”, “ise ($\rightarrow$)” gibi mantıksal bağlaçlar, mükemmel bir mantıksal dilde yeri olmayan, farklı işlevleri olan sözcüklerdir.²⁴⁸ Dünyada mantıksal bağlaçlara karşılık gelen nesnelerden söz etmek olanaksızdır.²⁴⁹ Bu sözcüklerin anlamı, doğruluk fonksiyonlarından (**truth-functions**) ileri gelmektedir.²⁵⁰ Russell’ın aktardığına göre, Sheffer sayesinde “ $p/p=\sim p$ ” tamdeyimi oluşturularak diğer bütün mantıksal bağlaçların üzerlerinden türetilebileceği “değilleme ($\sim$)” ve “veya ($\vee$)” gibi bağlaçlar kurulabilmektedir.²⁵¹ Sözgelimi, “ $p \supset q$ ” önermesinin doğruluk değerleri, (D, D), (D, Y), (Y, D) ve (Y, Y) seçeneklerinden türeyerek sırasıyla D, Y, Y, Y olmaktadır. Böylesi bir moleküler önermenin anlamı, önermelerinin doğruluk değerlerinin bilinmesine ve gösterildiği üzere, içerdiği bağlacın anlamından hareketle ortaya çıkan doğruluk şemasına bağlı olmaktadır.²⁵²

²⁴⁵ A.y.

²⁴⁶ A.y.

²⁴⁷ A.e., s. 141.

²⁴⁸ A.e., s. 25.

²⁴⁹ A.e., s. 39.

²⁵⁰ A.e., s. 40.

²⁵¹ A.e., s. 40-41.

²⁵² Russell, bu nedenle, moleküler önermelerin karşılık geldiği ona özel bir olgu çeşidi olduğundan söz etmeye gerek olmadığını ifade etmektedir. Bkz.: A.e., s. 39-41.

Russell için incelenmesi gereken bir diğer önerme çeşidi, “A, B’nin C’yi sevdiğine inanır” türünden iki yüklem içeren önermelerdir. Russell, bir önerme hakkında olan inanç, şüphe gibi zihin durumları önermesel fiiller (**propositional verbs**) olarak adlandırmaktadır.²⁵³ Russell’a göre bu türden önermeler ile moleküler önermeler arasındaki fark; ikincisinde ilkinden farklı olarak birden çok olgu hakkında olma durumu olmasıdır.²⁵⁴ “A, B’nin C’yi sevdiğine inanır” önermesinde A’nın inancının nesnesi “p” gibi tekil bir önerme değildir; inancın nesnesi “A”, “sevmek”, “B” ve “C”den oluşan çoklu bir yapıdır.²⁵⁵ Böylelikle, **ÇBK** sürdürülerek bu yargı, İ (a, b, S, c) biçiminde ele alınmaktadır. Ancak, yargıyı bu şekilde ele almak saçma yargıya olanak tanımaktadır.²⁵⁶ Russell, bu sorunu çözmek üzere oluşturucu terimler arasında bir düzey hiyerarşisi önermektedir.²⁵⁷ Örneğin, inanmak fiili 2.düzye, sevmek fiili birinci düzey olarak düşünölmekteyken sevmek fiilinin bağıladığı a, b ve c tikelleri de 0. düzey olarak düşünölmektedir. Diğer bir deyişle yargı; İ² (A⁰, a⁰, S¹, b⁰) şeklinde ele alınmaktadır. Böylece, önermenin hakkında olduğı inancın oluşturucuları olduğı ve bu oluşturucular arasında da düzey farkları olduğı iddiasıyla daha önce yargının oluşturucuları arasına alınan mantıksal biçimler elenebilmektedir.²⁵⁸

Russell’a göre zihin durumu içeren yargılar söz konusu olduğıunda zihin durumları, olgular hakkında değildir. Sözelimi, “Kobe Bryant’ın yaşıyor olduğıuna inanırım” yargısındaki inanç Kobe Bryant’ın yaşıyor olduğı olgusuna ilişkin değildir çünkü yanlış bir olgudan söz etmek olanaksızdır. Ancak algı sırasında hatanın olanaklı olması nedeniyle inanç, olgu ve algı arasındaki ilişkinin uygun betimlemesi şu şekilde

²⁵³ **A.e.**, s. 60. Russell inanç, şüphe gibi zihin durumları bildiren fiiller için önermesel tutum da denebileceğini fakat bu ifadenin içerdığı psikolojik anlamdan ötürü bu tercihten kaçındığını belirtmektedir. Russell’ın bu yaklaşımı **ADÜS** metninde değışecek, bu ifadeler artık önermesel tutum olarak ifade edilecektir. Bkz.: Tezin 2.5. numaralı bölümü.

²⁵⁴ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 49.

²⁵⁵ **A.e.**, s. 56-57. Bu bağlamda James ve Dewey gibi pragmatist düşünürlerin yargı kuramı da eleştirilmektedir. Russell’ın aktardığına göre, bu düşünürler yargıyı, tekil şeylerle bütöncöl bir ilişki olarak görmektedir ve buna bağılı olarak davranışçı bir açıklama sunmaktadır. Russell, davranış temelli yargı anlayışını savunulamaz bulduğunu aktarmakla birlikte bu kuramın yanlış inanç durumlarını kendi kuramı kadar başarılı açıklayamadığını savunmaktadır. Bkz.: **A.e.**, s. 50-54.

²⁵⁶ Bkz.: Tezin 2.3. numaralı bölümü.

²⁵⁷ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 59.

²⁵⁸ Russell’a göre bu türden var olanları kabul etmek “hayvan bahçesinde yeni bir türün ortaya çıkması” gibi bir durumdur. Russell bu hatasından dönmesine yardımcı nedeniyle Wittgenstein’a teşekkürünü de sunmaktadır. Bkz.: **A.e.**, s. 58. Mantıksal biçimlerin içeriildiğı yargı anlayışı ve Wittgenstein’ın bu bağlamdaki eleştirisi için bkz.: Tezin 2.3. numaralı bölümü.

olmalıdır: Olgular algılanır, olgular hakkında olan önermelere inanılır.²⁵⁹ Bu nedenle, yanlış olgular olanaksız olsa da yanlış olabilen bir inanç yine de bir olgudur.²⁶⁰

Önermelerin ilişkili olduğu bir başka var olan, önermesel fonksiyonlardır. Sözelimi; “Paris, Helen’i seviyor” önermesi “x, Helen’i seviyor”, “x, y’yi seviyor” ve sonuç olarak, “xRy”²⁶¹ şekline çözümlenebilmektedir. Önermesel fonksiyonlar, “xRy” biçiminde olduğu gibi en az bir değişken içermektedir, değişken yerine sabitler konulduğunda da önermeler elde edilmesini sağlamaktadır.²⁶² Önermesel fonksiyonların ayırt edici özelliklerinden biri önermeler gibi doğru ve yanlış olmak üzere sadece iki değerli olmamalarıdır; bu fonksiyonlar her zaman doğru, bazen doğru ve hiçbir zaman doğru değil şeklinde üç değerlidir.²⁶³ Bu bağlamda, olanaklı ve olanaksızlık kavramları sadece önermesel fonksiyonların özelliği olabilmektedir çünkü önermeler sadece doğru veya yanlış değerini alabilmektedir. Örneğin; “Bu bardak, silindirdir” gibi bir cümlenin temelinde “Bir x vardır ve x silindirdir” ya da “Bu bardağın silindir olması olanaklıdır” fonksiyonu yer almaktadır.

Russell, varlık bildirimlerini önermesel fonksiyonlar bakımından ele alarak varlığın tanımını şu şekilde vermektedir: “Bir önermesel fonksiyonu alıp onun olanaklı olduğunu, yani bazen doğru olduğunu bildirirseniz bu size ‘varlığın’ temel anlamını verecektir”.²⁶⁴ Russell, “Kediler vardır” gibi bir önermeyi varlık önermesi (**existence-propositions**) olarak adlandırmaktadır ve bu önermeyi; “x vardır”, yani “(x bir kedir) olanaklıdır” şeklinde çözümlemektedir.²⁶⁵ Russell, bu çözümleme aracılığıyla varlık önermelerinde söz konusu tikelin içerilmediğini öne sürmektedir.²⁶⁶ Russell’a göre, varlık önermelerinin yanı sıra genel önermeler söz konusu olduğunda da durum

²⁵⁹ A.e., s. 55.

²⁶⁰ A.e., s. 61.

²⁶¹ Russell “xRy” için biçim sözcüğünü kullanmaktadır ancak, daha önce gösterildiği üzere bu biçim önermelerin oluşturucularından değildir. İki önermenin biçiminin aynılığı ise oluşturucularının yer değiştirilmesiyle birinden diğerinin elde edilebilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bkz.: a.e., s. 73-75.

²⁶² A.e., s. 64.

²⁶³ A.e., s. 65.

²⁶⁴ A.e. s. 66. Ya da başka bir deyişle, “...x’in en az bir değeri vardır ki o önermesel fonksiyonu doğru yapmaktadır”. A.y. Russell’ın bu yaklaşımı daha sonra Quine tarafından benzer şekilde kullanılarak varlığa dair, “Var olmak, bağlı değişkenin değeri olmaktır” tanımı verilecektir. Bkz. W.V.O. Quine, “On What There Is”, s. 10.

²⁶⁵ Eş deyişle, tikel niceleyiciler zaten varlık bildirimini yapmaktadırlar. Bu bakımdan, Russell’ın niceleyici mantığının sunduğu bu temel olanağı sürdürdüğü görülmektedir.

²⁶⁶ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 68. Russell bu durumun doğal dilde gözden kaçtığını düşünmektedir.

benzerdir. “Bütün insanlar ölümlüdür” önermesi “x insansa ölümlüdür” fonksiyonuna indirgenebilmektedir. Russell’ın bu düşüncesinin kaynağı bu türden cümlelerin yanlış olduğu durumlar göz önüne alındığında belirginleşmektedir. Aynı örnekten devam edilecek olursa; “Kediler vardır” önermesi yanlış ise “Kediler yoktur” önermesi doğru olmaktadır. O halde bu önerme, “En az bir x vardır ve bu x yoktur” biçiminde çözümlenirse, x için aynı anda hem var hem de yok denilerek çelişmezlik yasası çiğnenmektedir. Dolayısıyla, bu türden önermelerde, önerme özne yerinde duran tikel hakkında değildir; varlık bildirimleri, önermesel fonksiyonlar bakımından yapılmaktadır.²⁶⁷

2.4.3. SONUÇ

Sonuç olarak, Russell’ın, mantıksal bir dil ile dünyanın yapısı arasında koşut bir ilişki olanağı görmesi, onun yargı incelemesini ve o yolla metafiziğini biçimlendiren iddiadır. Russell, bu bağlamda, mantıksal atomcu yaklaşımıyla artık olguyu merkeze almaktadır. Somut tikellerin mantıksal kurgu olmak bakımından yapılandırılmış var olanlar olduğu görüşünü sürdürmektedir. Tümellerin zihin dışı gerçekliği yine sürdürülen bir diğer görüştür. Ancak olgunun merkeze alınması nedeniyle tikellere ve özellikle tümellere dair incelemenin kapsadığı yer azalmış görünmektedir. Buna paralel olarak, var olanlar arasında artık mantıksal biçimler yer almamaktadır. Bunun yanı sıra, önermenin oluşturucuları arasında tipler kuram bağlamında bir hiyerarşi olduğu öne sürülmektedir. Tekil duyu verileri, tikeller ve tümellerin yanı sıra, genel ve olumsuz olgular varlığı kabul edilen başka var olanlardır. İnsan zihninin söz konusu var olanlarla kurduğu kökensel ilişki yine tanışıklık ilişkisi bakımından açıklanmaktadır. Bu dönemin sürdürülen bir diğer güçlü vurgusu, nelerin var olduğuna yönelik sunulan ölçüttür. Russell bu ölçütü önermesel fonksiyonu doğru kılmak olarak belirlemektedir. Bu ölçüt ilk olarak GÜ’de ortaya konsa da ilk kez bu dönemde detaylıca ortaya konmaktadır.

²⁶⁷ Russell, tıpkı Kant ve Frege gibi, varlık yüklemine birinci düzey bir yüklem olmadığını öne sürmektedir.

2.5. DOĞALCI DÖNEM

Russell, mantıksal atomcu dönemiyle doğalcı dönemi arasında geçen 1920’li ve 1930’lu yıllarda psikoloji disiplininin etkilenmiştir. Russell, özellikle de davranışçı psikoloji olmak üzere psikoloji biliminin kendisine etkilerinin, ileride konu edeceğimiz **Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma (An Inquiry Into Meaning and Truth)** adlı metinde içerildiğini ifade etmektedir.²⁶⁸ Söz konusu etkiler; insan zihniyle hayvan zihni arasında geçişli bir ilişki, anlam kavramının yine bu bağlamda düşünülmesi, dil-dünya ilişkisinde toplumsallığın ve psikolojinin etkisi gibi düşüncelerden kaynaklanmaktadır.²⁶⁹

Russell, 1940 yılında **Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma** (bundan sonra **ADÜS**) adlı metniyle sözü edilen yeni düşünceleri de içeren ancak mantıksal atomcu yaklaşımını dışlamayan, kapsayıcı yeni bir kuram ortaya koymaktadır. Böylece, düşünce süreci boyunca yürüttüğü tartışmaları bir araya getirmektedir. Burada temel olarak epistemolojik bir kuram ortaya konulsa da çeşitli bağlamlarda metafizik düşünceler de serimlenmektedir. Diğer bir deyişle, dilin ele alınması yoluyla dünyada nelerin var olduğu, bu var olanlar arasında nasıl bir ilişki olduğu açıklanmaktadır. Russell’ın bu çerçevede ne türden bir metafiziği nasıl bir yöntem izleyerek önerdiğini ve bu metafiziğin neler içerdiğini takip etmek, onun önerme anlayışını inceleyerek olanaklıdır.

2.5.1. ÖNERMENİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Russell daha önceki dönemlerinde olduğu gibi yine dilden hareketle çözümlemeler yapmaktadır. Ona göre, “...cümlelerin yapısıyla cümlelerin gönderim yaptığı belirmelerin [**occurence**] yapısı arasında keşfedilebilir bir bağıntı vardır.”²⁷⁰

²⁶⁸ Russell, **My Philosophical Development**, s. 128-129.

²⁶⁹ Russell’ın doğalcı döneminde biçimlendirici etkisi olan bu düşünceler ilerleyen bölümlerde açıklacaktır ve böylece, bu dönemi neden doğalcılık olarak adlandırdığımız belirginleşecektir.

²⁷⁰ Bertrand Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, New York, Routledge, 2005, s. 341.

Aynı zamanda, sentaks üzerine yapılacak soruşturmalar yine dil üzerinden dünya hakkında bildirim yapmaya olanak tanımaktadır.²⁷¹

Önermeler, cümle (**sentence**), ifade (**expression**) ve bildirim (**assertion**) ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Russell bu bağlamda öncelikle belirtici (**indicative**) cümleleri inceleyeceğini ifade etmektedir.²⁷² Bu türden cümlelerle başlamasının nedeni, bu cümlelerin diğerlerinden farklı olarak doğru veya yanlış olmak üzere iki değer alabilmesi ve bu cümlelerin, oluşturucularının anlamları aracılığıyla anlam kazanmasının yanı sıra oluşturucularının toplamından ayrı bir niteliğe sahip olmasıdır.²⁷³ Russell bu cümleleri atomik ve moleküler olarak ayırmakta; ilkinin, bileşeni olmayan, gözlemden doğrudan türeyen ve tekil bildirime sahip olarak nitelerken ikincisini, atomik cümleleri içeren, mantıksal bağlaçlarla bir araya getirilmiş ve birden çok bildirime sahip cümleler olarak değerlendirmektedir.²⁷⁴ Örneğin; “Masa, beyazdır” cümlesi atomik bir cümleyken, “Masa, beyaz ve dikdörtgendir” cümlesi moleküler bir cümle olmaktadır. Atomik önermelerin diğer bir özelliği ise özel adlar (**proper names**), yüklemeler veya n dereceli bağıntılardan (**relation**) oluşan nesne dili (**object-language**) cümleleri olmalarıdır.²⁷⁵ O halde atomik cümleler; doğrudan deneyimden türeyen cümleler olmaları nedeniyle nesne diline ait, alt cümlelere çözümlenemeyen, özel adlar ve en az bir bağıntıdan oluşan temel cümlelerdir. Bu cümlelerin mantıksal bağlaçlar ile bağlanmasından ise moleküler cümleler meydana gelmektedir.

Russell, önermeler ile cümleleri birbirinden ayırmaktadır. Belirtici cümlelerin bir özelliği olarak bu türden her cümle bir şey hakkındadır, yani bildirim içermektedir. Russell bildirimlerin özelliklerini şöyle ifade etmektedir:

²⁷¹ A.e., s. 347. Russell bu noktada sentaks aracılığıyla edinilen sonuçların abartılmaması gerektiğini düşünmektedir. Bkz. a.e., s. 341.

²⁷² A.e. s. 30.

²⁷³ A.e., s. 30. Bu cümlede geçen iki “anlam” sözcüğü, farklı iki var olana gönderim yapmaktadır. İngilizce karşılıklarıyla ilki “**meaning**”, ikincisi ise “**significant**” olarak karşılık bulmaktadır. Metnimizde bu ayrımın bildirilmesinin gerekli görülmediği noktalarda her iki durum için de “anlam” sözcüğü tercih edilecektir. Aynı cümlede kullanmanın gerekli olduğu durumlarda “**meaning**” anlam sözcüğüyle, “**significance**” imlem sözcüğüyle karşılanacaktır.

²⁷⁴ A.e., s. 31.

²⁷⁵ A.e., s. 95, 263. Nesne dilinin nelerden oluştuğu ve hangi var olanları içermediği konusu ileride daha detaylı incelenecektir.

“Bir bildirimin öznel ve nesnel olmak üzere iki yanı vardır. Öznel bakımdan, ‘inanç’ olarak ifade edilebilecek, sözcükler olmaksızın var olabilecek ya da dile sahip olmayan hayvanlar ve bebeklerde bile olabilecek bir konuşmacı durumunu ‘ifade eder’ [**express**]. Nesnel bakımdan, eğer bildirim doğruysa bir olguya ‘işaret eder’ [**indicate**]; eğer yanlışsa bir olguya işaret etmeye çalışır ancak başarısız olur. ... Bir cümlenin ‘anlamı’, neyi ifade ettiğidir. Bu nedenle, doğru ve yanlış cümleler eş düzeyde anlamlıdır ancak konuşmacının herhangi bir durumunu ifade edemeyen bir dizi sözcük, anlamsızdır.”²⁷⁶

Cümlelerin bildiriminin cümleyi kuran kişinin zihin durumu hakkında değil o cümlelerin önermesi hakkında olması, bildirimlerin diğer özelliğidir.²⁷⁷ Örneğin; “2+2’nin 5 ettiğinde inanıyorum” cümlesinde ifade edilen ve cümlelerin anlamı olan, 2+2’nin 5 ettiğine olan inançtır. Bildirilen önerme ise “2+2=5” önermesidir.

Bu noktadan hareketle, önerme ve cümle arasındaki ayrım ortaya belirginleşmektedir. Russell, önermeleri cümlelerin imledikleri (**signify**) olarak ele almakta; buna ek olarak, cümlelerin anlamlı olabilmesini ancak onların birer önerme imlemeleri yoluyla olanaklı görmektedir.²⁷⁸ “İnanıyorum ki karşımda duran masa beyazdır” gibi bir cümle, bir inanç durumunu ifade etmesi ve bir önerme imlemesi nedeniyle bir cümledir. Cümlelerin “ki”den²⁷⁹ sonraki kısmında “karşımda duran masa beyazdır” önermesi imlenmekte, bu önerme ise bir olguyu belirtmektedir. “ki” den önce yer alan kısım ise Russell’ın önermesel tutum (**propositional attitude**) olarak adlandırdığı, inanç veya reddetme gibi zihin durumlarının ifadesidir.²⁸⁰ O halde, cümleler, ifade edilen zihin durumları ile o zihin durumunun bildirimi olan önermelerin olguları belirtmesinden oluşmaktadır. Bu noktada cümleler doğru, yanlış veya anlamsız olabilmekteyken önermeler, doğru veya yanlış değerinden birini alabilmektedir.²⁸¹ Ayrıca cümleleri doğru veya yanlış yapan ise önermelerinin belirttikleri olgu ile bir karşılıklılık içinde olup olmamasıdır.²⁸² Bu noktada önermelerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

²⁷⁶ A.e., s. 171.

²⁷⁷ A.e., s. 175.

²⁷⁸ A.e., s. 166.

²⁷⁹ İngilizcedeki “**that clause**” türünden ifadelerin karşılığı olarak bu kullanım tercih edilmiştir.

²⁸⁰ A.e., s. 65, 167, 291.

²⁸¹ A.e., s. 177.

²⁸² A.e., s. 224. Cümlelerin doğruluğu için karşılıklılık halinde olduğu şey, deneyimler de dahil olmak üzere bir olgu olmalıdır. Deneyim dışı olan ve cümlelerin doğrulayıcısı olabilen durumlar söz konusu

1. Önergeler farklı cümlelerin aynı içerikleridir veya aynı anlama sahip cümlelerdeki ortak anlamdır.²⁸³ Önergelerin, aynı içsel davranışa neden olmaları yani aynı şeyin anlaşılmasını sağlamaları ve pratik anlamda vazgeçilmez olmaları nedeniyle ontolojiye alınmaları gerekmektedir.²⁸⁴

2. Atomik ve moleküler olmak üzere iki çeşit önerme vardır.²⁸⁵ Atomik önergeler tekil deneyimleri veya tekil belirmeleri (**single occurrence**) betimlemektedirler; algıdan çıkarıma uğramadan doğrudan türerler ve birbirleriyle çelişkili olmazlar.²⁸⁶ Doğrulanabilir önergeler deneyime, doğru önergeler ise olgulara gönderim yapmaktadırlar.²⁸⁷

3. Önergeler, bütünlüklü ve birlikli yapıya sahiplerdir.²⁸⁸ Önermenin parçaları ve bütünü ile olan ilişkisi, algıdan doğrudan türeyen önergelerde bütünün ve parçaların ayrı ayrı fark edilişi (**noticing**)²⁸⁹ ile gerçekleşmektedir; parçalar öncelikle bütünün fark edilmesi yoluyla çözümlenmektedir.²⁹⁰

4. Önergeler bileşenlerden oluşmaktadırlar; en yalın önergeler bir özel ad ve bir bağıntıdan oluşan önergelerdir.²⁹¹

5. Önergelerin çözümlenmesi dil dışı dünyaya dair cümle kurmaya olanak verdiği için bu çözümleme, dil ile dünya arasında ilgi kurma anlamındaki bir metafiziğe olanak vermektedir.²⁹²

olduğunda, bu türden durumlar dilde değişken içermeleri üzerinden ifade bulmaktadır. Bu durum ileride daha detaylı incelenecektir.

²⁸³ A.e., s.166, 189.

²⁸⁴ A.e., s. 188. Russell'ın önergelere ilişkin sunduğu nedensellik ve pratik bakımdan önemleri vurgusu bu dönemindeki düşüncelerini biçimlendiren yeni yaklaşımlarındandır.

²⁸⁵ A.e., s. 31.

²⁸⁶ A.e., s. 139.

²⁸⁷ A.e., s. 305.

²⁸⁸ A.e., s. 30, 34, 36.

²⁸⁹ Russell, “**noticing**” terimi ile tanışıklığı (**acquaintance**) ifade ettiğini belirtmektedir. Bkz. Russell, **My Philosophical Development**, s. 140.

²⁹⁰ Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, s. 329-330. Bu noktada bütün ve parçanın tanışıklık yoluyla doğrudan karşı karşıya kalınabilen var olanlar olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Russell’a göre; bir algı yargısı durumu, yani “bu” diyerek işaret edilebilecek bir durum söz konusu olduğunda parçaya “bu” şeklinde işaret edebilmek için bütün ile de “bu” demek üzere tanışık olmak gerekmektedir; bu ilişkinin tersi de geçerlidir. Bkz. A.e., s. 333-338.

²⁹¹ A.e., s. 45-46.

²⁹² A.e., s. 341-347. Örneğin; dünyaya yönelik doğrudan belirtme yapan nesne-sözcükleri de birer önerme olarak ele alınabilmektedir. Bu türden sözcükler, çocuklukla birlikte deneyimde öğrenilen ve

6. Önermeler olguları belirtmekle birlikte zihinde yer almaktadır zira psikolojik belirmeler olmaları nedeniyle gönderimleri nesnede değil zihin durumuna yöneliktir.²⁹³ Russell, bu nedenle önermeleri zihin durumu ifadesi olarak cümlelerin özellikleri olarak ele almaktadır.²⁹⁴

2.5.2. ÖNERMENİN OLUŞTURUCULARI

Cümleler önermesel tutumları içermesi nedeniyle öznel, olguları belirten önermeleri içermesi nedeniyle de nesnel yana sahiptir. Olguları belirten önermelerin atomik olanlarının oluşturucuları, özel adlar ve bağıntılardır. Cümleler, bunların yanı sıra mantıksal sözcükler (**logical words**), kendilik merkeze alan tikeller (**egocentric particulars**) ve önermesel tutum sözcükleri gibi sözcükleri içerebilmektedir. Diğer yandan, önermelerin yapısının çözülmesiyle önermesel fonksiyonlar (**propositional functions**), sabitler (**constants**) ve değişkenlerle (**variables**) birlikte çeşitli önerme tarzları ve bunların mantıksal, fizyolojik ve psikolojik açıklaması da incelenmektedir.

Russell her atomik önermenin en az bir özel ad içerdiğini düşünmektedir.²⁹⁵ Özel adlar sentaktik bakımdan, atomik önermelerde bağıntılar dışında yer alan sözcüklerdir.²⁹⁶ Bu sözcüklerin metafizik bakımdan gönderimi ise uzay-zamanda ayırt edilmiş ve bireyleştirilmiş var olanlar olarak ifade edilmektedir.²⁹⁷ Bu bağlamda, özel adların örnekleri “Çağdaş”, “Ayşe”, “Türkiye”, “Asya”, “Mars” şeklinde verilebilmektedir.

bir başına anlamlı olabilen sözcüklerdir. Böylece bir sözcük üzerinden hareketle dünya hakkında da bildirim yapılabilmektedir. Bkz.: A.e., s. 25.

²⁹³ A.e., s. 183.

²⁹⁴ A.e., s. 227. Önermelerin olguları belirtmek üzere nesnel olmalarıyla gönderimleri zihinde olduğu için öznel olması çelişkili görünse de birer olgu olarak ele alınan psikolojik durumlar nesneldirler.

²⁹⁵ A.e., s. 32.

²⁹⁶ A.e., 95.

²⁹⁷ A.e., 96. Pascal Engel, özel adların ele alınışının sentaktik, semantik ve metafizik bakımlardan 3 yanı olduğuna işaret etmektedir. Özel adlar; sentaktik olarak F(a) biçiminin “a”sidir, semantik olarak gündelik dilde kullanılan “Bertrand”, “İstanbul” gibi adlardır, metafizik olarak ise “uzay-zamanda süregelen bir kısmı kaplayan var olanlardır”. Pascal Engel, “Bertrand Russell: An Inquiry Into Meaning and Truth”, **Central Works of Philosophy Volume 4: The Twentieth Century: Moore to Popper**, ed.: John Shand, Chesham, Acumen, 2006, pp. 134-154, s. 144.

Özel adların gönderimleri olan var olanlar, uzay-zamanda ayırt edilen, kendilerine özdeş, ayırt edilebilir var olanlardır. Russell’a göre bu var olanlar; uzamda, birer özellik olarak ele alınan enlem (**latitude**)-boy (**longitude**)-yükseklik (**altitude**) koordinatlarına sahip olmak²⁹⁸ ve zamanda, anda belirme özelliğine sahip olmak²⁹⁹ niteliklerine sahiptir. Dolayısıyla Russell açısından, nesnelerin bireyleşimi özelliklere eş zamanlı olarak sahip olmak yani aynı koordinatta tekrar tekrar belirmekten kaynaklanmaktadır. Russell’ın tikellere yönelik verdiği bu açıklama, demet kuramı olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁰

Russell’ın öne sürdüğü demet kuramı diğer demet kuramlarının nesnenin bireyleşimi bağlamında karşılaştığı sorunu da açıklamaktadır. Yaygın demet kuramına göre de nesneler, özellikler demeti olarak ele alınmaktadır.³⁰¹ Dolayısıyla bu kurama göre, aynı özelliklere sahip iki ayrı var olandan söz etmek olanaksızdır. Gelgelelim bu durum, ayrılmazların özdeşliği ilkesini reddetmeyi gerektirmektedir çünkü iki ayrı nesnenin birbirleriyle aynı olduğunu bu kuram ölçüsünde söylemek olanaksızdır.³⁰² Örneğin, bu kurama göre, aynı tasarıma sahip fabrikasyon üretim olan iki kupa bardak birbiriyle aynı değildir. Russell’ın demet kuramı hem ayrılmazların özdeşliği ilkesini kabul edip hem de demet kuramını savunmak amacıyla uzam ve zamanı olaylara indirgeyip, ontolojisine olayları dahil etmektedir.³⁰³ Bir olayın belirmesiyle, olayda içerilen nesne aynı koordinatta ve anda belirerek bireyleşime konu olmaktadır. Böylece uzam ve zaman gibi nesneyi oluşturan temel özellikler, nesnelerin bireyleşimleri için yeterli olmaktadır. Dolayısıyla, iki ayrı kupa bardak, ayrı olaylarda belirerek, yani ayrı koordinatlarda ve anda belirerek birbirlerinden ayrılmaktadır ancak

²⁹⁸ Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, 99-100.

²⁹⁹ **A.e.**, 102. Russell’ın zamansal yani “anda belirme” temelli açıklaması Whitehead etkisiyledir. Whitehead, “an” için olaylar sınıfı biçiminde bir açıklama vermesi aracılığıyla zaman, olaylar tekrarı veya sıralı olaylar şeklinde ele alınabilmektedir. Russell, Whitehead’in bu yaklaşımını 1914’te yazdığı **DDÜB** metniyle birlikte kabul ettiğini belirtmektedir. Bkz. Russell, **My Philosophical Development**, s. 102-108.

³⁰⁰ Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, s. 122, 231, 337. Dolayısıyla Russell yalnızca tümellerden oluşan bir ontoloji öne sürmektedir.

³⁰¹ Bkz. Tezin 3.2. numaralı bölümü.

³⁰² Russell’ın ilgili tartışmayı yürüttüğü bölüm içi bkz.: Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, s. 96-97.

³⁰³ **A.e.**, s. 102-104.

diğer temel özellikleri olan biçim, şekil, renk vb. bakımından aynı olmaklığını sürdürmektedir.

Russell, olaylara yönelik açıklamasını belirmeler (**occurence**) temelinde sunmaktadır. İnsan zihninden bağımsız gerçekliği olan dünyada, çeşitli belirmeler söz konusudur. Bu belirmeler olaylar ya da olgular şeklinde ortaya çıkabilmektedir.³⁰⁴ Örneğin; “Sıcakladım” cümlesiyle “şimdi-buradaki-sıcaklık” olayı bildirilmektedir. Russell’a göre olaylar, söz konusu bildirimlerin doğrulayıcılarıdır (verifier).³⁰⁵ Bir olayın belirlenmesiyle insanın fizyolojik yapısının o olay nedeniyle edindiği fizyolojik etki ise algılananlar (**percept**) olarak adlandırılmaktadır. Russell’ın verdiği tanım şu şekildedir: “Algılananlar (**percepts**), ..., uygun organları olan canlı bir bedenle belirli bir türden uzam-zamansal ilişkiye sahip olan olaylar olarak tanımlanabilir.”³⁰⁶

O halde Russell’a göre özel adlar, nerede başladığı ve bittiği belirgin olan var olanlara gönderim yapmaktadır. Ayırt edilmiş şeyler olarak³⁰⁷ ifade edilebilecek bu var olanlar, böylesi niteliklerini uzay-zamanda belirli bir yerde tekrar tekrar belirme özelliğine sahip olmalarından almakta, insan zihni için bu niteliklerin farkındalığı ise deneyimleri eşliğinde sağlanmaktadır. Ancak Russell, kesinlik ya da tamlık taşımayabilen sözcükler de olduğuna “...uzunluk ve kellik örneklerinde apaçık olduğu gibi tüm ampirik kavramlar bir çeşit belirsizlik içermektedirler” ifadesiyle işaret etmektedir.³⁰⁸ Russell, bu türden belirsizliklerin zihin-dışı dünyaya değil, dile ait olduğunu iddia etmektedir.³⁰⁹ Ona göre, uzam ve zaman özellikleri deneyimden türemektedir, ancak bunların ifadeleri kesinlik ve tamlık taşımamaktadır.³¹⁰

³⁰⁴ Russell’a göre olaylar ile olgular arasındaki fark, ikincisinin kişiyle ilişkisinden bağımsız olmasına dayanmaktadır. Olaylar ilişkili olunan, kişide nedensel etki yaratan var olanlardır ancak olgular, “orada” olan, her neyse o olan var olanlardır. **A.e.**, s. 83.

³⁰⁵ **A.e.**, s. 231.

³⁰⁶ **A.e.**, s. 285.

³⁰⁷ Russell’ın **ADÜS**’te, Çözümleme (**Analysis**) bölümünde bütün-parça ilişkisini çözümlerken özel adları “birleşmiş, tanışık olunan (**noticed**) en küçük parçalar” olarak ifade etmesi bu yorumu yapmayı mümkün kılmaktadır. Bkz. **A.e.**, s. 330, 334.

³⁰⁸ **A.e.**, s. 105.

³⁰⁹ Burada apaçık görülen belirsizlik, deneyimden türeyen şeylerin sınırlarının mutlak biçimde çizilmesi güçlüğüdür. Dolayısıyla, Russell için ayırt edilebilme bağlamındaki belirsizlik ontolojik bir belirsizlik değildir. Söz konusu belirsizlik, ayırt etmek üzere sınırı çizmeye çalışmaya, yani dilsel yana ait bir belirsizliktir. **A.e.**, s. 105.

³¹⁰ **A.e.**, s. 105, 295. Russell deneyimden türemeyi s. 295’te gösterimsel (**ostensive**) tanımı olmak, yani deneyimlenene doğrudan işaret edebilmek şeklinde vermektedir ve özel adları da bu tanıma uygun

Dolayısıyla, gerçeğin bir belirsizlik taşıdığı iddiası Russell tarafından kabul edilmemektedir.

Bağıntılar, önermelerin diğer temel oluşturunusudur. Russell, bir çeşit bağıntı olan yüklemeleri tekli bağıntılar olarak ele almaktadır ve bir yüklem ile bir özel adın bir araya geldiği önermelerin özne-yüklem türünden önermeleri oluşturduğunu ortaya koymaktadır.³¹¹ Russell’a göre, tekli bağıntılara ek olarak ikili, üçlü veya n dereceli bağıntılar vardır.³¹² Örneğin; “Bu kalemdir” önermesinde, tekli bağıntı olan “kalem” yüklemine “bu” şeklinde işaret edilen var olanın pek çok özelliğinden biri olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan, “2020 senesi 2019’dan sonra gelmektedir” önermesinde; “sonra gelmek”, 2019 ve 2020 arasında sonra olmak bağıntısına gönderim yapmakta ve ikili bir bağıntı olmaktadır. Russell bağıntıların varlığına dair ise tüm düşünce hayatında olduğu gibi gerçekçi düşünceyi savunmaktadır. Ona göre; “sonra gelmek” bağıntısı gibi asimetrik bağıntılar çözümlendiğinde, bağıntıların dil dışı bir gerçekliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.³¹³ Russell, asimetrik bağıntı içeren önermelerin aynı zamanda önermelerin bütünlüklü yapısına işaret ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“... “x, y’den önce gelir” ve “y, x’ten önce gelir” aynı sözcükleri içerir, aynı zamansal ardışıklıkla düzenlenmiştir; içeriklerinde birini diğerinden ayırt etmek için hiçbir şey yoktur. Bu cümleler parçaları üzerinden değil, bütün olarak ayırt edilir; bir cümleden birlik olarak söz ettiğimde demek istediğim budur.”³¹⁴

Russell, bağıntıların yanı sıra renk veya ses gibi özellikleri de birer tümel olarak ele almaktadır.³¹⁵ Böylelikle, temel önermelerde yer alan özel adlar ve bağıntıların dil dışı gerçekliklere işaret eden sözcükler olarak ele alındığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Russell, bağıntıların da özel adlar gibi bir şeylere

sözcükler grubuna almaktadır. Bu gruba ayrıca “Hamlet” gibi kurgu sözcükler, mantıksal sözcükler, çeşitli bağıntı ve yüklemeler dahildir. Bkz. a.e., s. 295-296.

³¹¹ A.e., s. 94-95.

³¹² A.e., s. 95, 333.

³¹³ Russell bu noktada **MI**’de ortaya koyduğu argümanını sürdürmektedir. Bkz. s. 345-347. Ayrıca bkz.: Bkz. Tezin 2.1. numaralı bölümü.

³¹⁴ Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, s. 36.

³¹⁵ A.e., s. 344.

doğrudan işaret etmeleri bakımından anlamlı olduğunu, bu nedenle de deneyim-sözcüklerinin(**experience-words**) altına düştüğünü³¹⁶ ifade etmektedir.

Birincil dilde yer alan temel önermeler sadece özel ad ve bağıntılardan oluşsa da üst dillerde³¹⁷ yer alan önermeler de vardır. Russell’a göre, doğrudan dış dünya hakkında konuşmak birincil dilde mümkündür.³¹⁸ Üst dillerde ise bir alt dil hakkındaki cümleler veya birincil dile indirgenebilir cümleler bulunmaktadır.³¹⁹ Russell, bu türden önermelerin, özel ad ve bağıntıların yanı sıra mantıksal sözcükler, kendini merkez alan tikeller (**egocentric particulars**) ve önermesel tutumların ifadesi olan sözcükleri içerdiğini belirtmektedir.³²⁰

Russell, mantıksal sözcükler ile “veya”, “değil” gibi mantıksal bağlaçları ve “her” ve “bazı” gibi mantıksal niceleyicileri ifade etmektedir.³²¹ Mantıksal bağlaçlar, doğrudan deneyime işaret etmemekte fakat deneyimden türemekte ve çeşitli zihin durumlarına gönderim yapmaktadırlar.³²² Örneğin; “veya (v)” bağlacı kararsızlık (**hesitation**)³²³, “değilleme (~)” bağlacı ise reddetme (**rejection**)³²⁴ durumundan türemektedir. Böylece, mantıksal bağlaçlar zihin durumlarına işaret etmeleri nedeniyle anlamlı sözcükler olarak ele alınmaktadır. Gelgelelim, Russell’a göre dil dışı olan olgular, “muğlaklık içermeyen, her neyse o olan”³²⁵ var olanlar olduğu için zihin dışı dünyada kararsızlık veya reddetme durumuna karşılık gelecek bir olgu olması mümkün değildir, bu durumlar deneyimde insan zihninde oluşmaktadır.³²⁶ Öyleyse, bu durumlar deneyimden türemekte, deneyimler de olgunun bir parçası olduğu için bir çeşit olgu olarak ele alınmakta³²⁷ ancak zihinden bağımsız olan olgulardan farklı

³¹⁶ Burada doğrudan işaret etmek ile ifade edilmek istenen, gösterimsel tanıma (**ostensive definition**) sahip olmaktır. Bkz.: **A.e.**, s. 295- 296.

³¹⁷ Russell **ADÜS**’te dili hiyerarşik bir yapıda ele almaktadır. En altta nesne dili yer almakta, üst diller sonsuza kadar gidebilmektedir. Bkz. **A.e.**, s.61.

³¹⁸ **A.e.**, s. 77.

³¹⁹ **A.e.**, s. 61-62.

³²⁰ **A.e.**, s. 94

³²¹ **A.e.**, s. 20.

³²² **A.e.**, s. 294.

³²³ **A.e.**, s. 84.

³²⁴ **A.e.**, s. 294.

³²⁵ **A.e.**, s. 83.

³²⁶ **A.e.**, s. 83-84. Mantıksal bağlaçların psikolojik durumlarla ilgi içinde düşünülmesi Russell’ın atomculuk sonrasında geliştirdiği düşüncelerindendir.

³²⁷ **A.e.**, s. 291, 305.

görülmektedir. Mantıksal bağlaçların bir diğer özelliği ise bu bağlaçların birbirine bağlamak üzere önermelere koşullu olmasından dolayı üst dillerde yer alabileceği, yani birincil dilde yer alamayacağıdır.

“Her ($\forall$)” ve “bazı ($\exists$)” niceleyicileri Russell için daha önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre, bu iki sözcük tümevarım ile elde edilen genelleme durumlarını ifade etmektedir.³²⁸ Söz konusu niceleyicileri içeren genelleme cümlelerinin belirttikleri ise yığınlardır.³²⁹ Örneğin; “Tüm A’lar B’dir” gibi bir cümlede belirtilen, tek tek bütün A’lardan oluşan yığının B olması durumudur. “Bazı” niceleyicisi ise “her” veya “hiç” niceleyicilerinin aksine bir yığının tamamına değil bu yığının belirgin olmayan bir elemanına gönderim yapmaktadır.³³⁰ “Bazı kitaplar yan odadadır” cümlesi çözümlendiğinde bu cümle, “Yan odada en az bir kitap vardır” biçiminde ele alınabilmektedir. Bu niceleyicinin önemi tam da “en az bir kitap” şeklinde bir var olana işaret edebilme olanağı vermesinden gelmektedir. Yine de “bazı” niceleyicisi, tekil olana işaret edebilmesine rağmen önermesel fonksiyona koşullu olması, yani doğrudan nesneye işaret etme bakımından belirgin olmaması nedeniyle birincil dilde yer almamaktadır.³³¹ Önermesel fonksiyona koşullu olmak cümlelerin nihai çözümlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi, “yan odadaki bazı kitaplar” ifadesi “yan odada en az bir kitap” ifadesine, bu ifade de “en az bir x vardır ki; bu x, kitaptır ve yan odadadır” ifadesine çözümlendiğinde elde edilen son cümle altta yatan önermesel fonksiyonu belirgin kılmaktadır.

Cümlelerde yer alan bir diğer sözcük türü, kendini merkez alan tikellerdir. Bu sözcüklerin ayırt edici özelliği, gönderimleri kullanıma bağlı olması nedeniyle bağlam duyarlı terimler olmalarıdır. Russell bu türden sözcüklere “bu”, “burada”, “şimdi” ve “ben” gibi sözcükleri örnek olarak vermektedir.³³² Russell’a göre, bu sözcüklerin tamamı “bu” sözcüğüne indirgenebilir durumdadır.³³³ Örneğin; “Masada şu anda

³²⁸ A.e., s. 251. Russell’a göre tümevarım, bir yanıla mantıksal bir işlemken diğer yanıla da hayvani bir yeti alışkanlıktır. İlkini ikincisinden farkı, evrimsel süreçte nedenlerin ve temellerin farkına varmasıdır. Bkz. a.e., s. 244. Mantığın psikolojiyi dışlamadan ele alınması, Russell’ın bu dönemindeki düşüncesindeki yeniliklerden biridir.

³²⁹ A.e., s. 257.

³³⁰ A.e., s. 90.

³³¹ A.e., s. 64.

³³² A.e., s. 108.

³³³ A.e., s. 108.

kalem vardır” cümlesindeki “şimdilik”, masada “bu” sözcüğü ile işaret edilebilir bir kalem olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, Russell, “Ben”’in, “şimdi ve burada olan” hakkındaki bildirimlerinin “bu” sözcüğüyle işaret edilebilir olduğu düşüncesindedir. Ona göre, “bu” sözcüğü ne bir özel ad ne bir betimleme ne de bir genel kavramdır.³³⁴ “Bu” sözcüğü bir özel ad değildir zira bu yaklaşım, aynı sözcüğün farklı durumlar için kullanılışına dair bir açıklama gerektirmektedir.³³⁵ Bu sorun sözcüğün bir betimleme olduğu tezi için de geçerli olmaktadır.³³⁶ Buna ek olarak, “bu” sözcüğü bir betimleme olarak “şimdi fark ettiğim” şeklinde ele alındığında bu ifadedeki “ben” yine bir betimlemeye ihtiyaç duyacaktır.³³⁷ Son olarak, bu sözcüğün bir genel kavram da olmadığı, örneklemelerinin sadece belirli durumlarda değil sürekli var olması gerekliliğini taşımadığı iddiasıyla ortaya konmaktadır.³³⁸ O halde “bu” sözcüğü nedir? Russell’a göre “bu” sözcüğü, deneyimlenen yığın halde olaylardan sadece birini imleyen ve bir başkasını imlediğinde önceki imlemi sona eren bir sözcüktür.³³⁹ Bu türden sözcükler özel ad, betimlemeler ve tümellerden kökensel olarak ayrılmaktadır zira “bu” ifadesi özellikler demetinin içinden sadece tekil bir var olana işaret etmekte, her yeni olayda imlenen var olan yerini diğer bir var olana bırakmaktadır.³⁴⁰ Dolayısıyla Russell bu sözcükleri kullanana bağlı kılması nedeniyle dilsel bir var olan biçiminde ele almaktadır.³⁴¹ Kendini merkez alan tikeller de içerildiği yargılarda “eş-buluşlu olmaya (**compresence**)” indirgenebilir olduğundan³⁴² bağlaçlar gibi yine üst dillerde yer almaktadır.

Cümlelerde yer alan bir diğer sözcük türü, önermesel tutumların ifadesinde işlev gören sözcükler olarak “şüphe”, “arzu” gibi zihin durumları ifadesi olan sözcüklerdir. Russell’a göre; bu türden sözcükler, devamında bir olguyu bildiren

³³⁴ A.e., s. 110-112.

³³⁵ A.e., s. 109.

³³⁶ A.e., s. 110.

³³⁷ A.e., s. 111.

³³⁸ A.y.

³³⁹ A.e., s. 111-112

³⁴⁰ Russell’ın bağlam duyarlı sözcüklere ilişkin temelden ayırım yapması ilerleyen yıllarda David Kaplan gibi düşünürleri etkileyecektir. Bkz.: Tezin 3.1. numaralı bölümü.

³⁴¹ Kendini merkez alan tikellerin, birer dilsel araç olarak, karşılık geldikleri var olanı dilde doğrudan konu etmeyi sağladıkları düşüncesi, ilerleyen yıllarda yaygın bir tartışma konusu olacak ve semantik araçsalçılık (**instrumentalism**) olarak adlandırılacaktır. Söz konusu yaklaşım tezimizin 3.bölümünde incelenecektir.

³⁴² A.e., s. 114.

önergelerle birlikte kullanılmasına rağmen cümlelerin sahibinin zihin durumuna gönderim yapan sözcüklerdir.³⁴³ Örneğin; “2+2’nin 4 ettiğine inanıyorum” cümlesinde psikolojik bir durum olan inanç hali “inanmak” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Russell, önermesel tutum gerektirmeleri nedeniyle bu türden sözcüklerin de birincil dilde yer alamayacağını belirtmektedir.

Russell’a göre, önermelerin hangi olguyu ne tarzda belirttiklerinden bağımsız olarak formları vardır.³⁴⁴ Burada işaret edilen form, önermesel fonksiyonlardır. Bu fonksiyonların temel özelliği değişkenler içeren eksik cümleler olmalarıdır.³⁴⁵ “Çağdaş, insandır” cümlesi değişken içermeyen tam bir cümleyken “x insandır” cümlesi değişken içermesi nedeniyle eksik bir cümledir, bir önermesel fonksiyondur. Russell’ın önermesel fonksiyonlara yüklediği bir diğer önem, bu fonksiyonlar aracılığıyla cümleleri doğru yapan elemanlar kümesinin belirlenebilmesidir.³⁴⁶ Aynı örnek takip edilirse, “x insandır” fonksiyonunda x yerine “insan” kümesinin herhangi bir elemanı geldiğinde cümle doğru olmakta, aksi durumda cümle yanlış olmaktadır.³⁴⁷

Russell’a göre, cümlelerde içerilen sözcük türleri arasında değişkenler ve sabitler de vardır. Söz gelimi, deneyim dışı hakkında kurulacak her cümle değişken içermek durumundadır.³⁴⁸ “Üşüdüm” cümlesi kişinin kendi zihin durumunu ifade eden ve kendisi hakkındaki bir olguyu belirten bir cümle olduğu için bu cümlede değişken yer almamaktadır. Ancak, “Üşüdü” cümlesinde, bir başkasının zihin durumuna, yani deneyim dışına gönderim yapıldığı için bu cümle değişken içermektedir. Russell böylesi durumlarda ortaya çıkan cümleleri varlık önermesi (**existence-proposition**) olarak adlandırmakta, bu cümlelerin edimsel belirmeler aracılığıyla doğrulanabilir olduklarını belirtmektedir.³⁴⁹ O halde; deneyimde “k” gibi bir belirme karşısında “Fk”

³⁴³ A.e., s. 65.

³⁴⁴ Russell, “Bütün insanlar ölümlüdür” gibi bir cümlelerin anlaşılması sürecinde gerçekleşen olaylardan birini “özne-yüklem” ve “eğer öyleyse o halde şöyle” biçimlerini anlamak olarak ifade etmektedir. Bkz. A.e., s. 253, s. 38.

³⁴⁵ A.e., s.260

³⁴⁶ A.e., s. 260-262.

³⁴⁷ Russell, doğruluk değeri bakımından birbirine denk iki önermesel fonksiyonun birbirleri yerine geçebileceğine işaret etmektedir ve Carnap’ın, farklı ontolojiler arasında çeviri olanağı iddiasının bu bakımdan öne sürüldüğünü belirtmektedir. A.e., s. 261.

³⁴⁸ A.e., s. 223.

³⁴⁹ A.e., s. 237. Russell doğruluk (**truth**) ile doğrulamayı (**verification**) ayırmaktadır. İlk terim ikincisini kapsıyor olsa da doğrulama, sonradan beliren doğrulayıcı aracılığıyla gerçekleşmektedir. Burada kullanılan doğrulanma bu anlamda kullanılmaktadır. Bkz.: A.y.

gibi temel cümleler türemektedir, varlık cümleleri ise bu cümlelerden hareketle deneyim dışında olan hakkında ve bu nedenle değişken içeren cümleler olmaktadır. Russell, sabitleri deneyimden doğrudan türeyen sözcükler olarak ele almaktadır.³⁵⁰ “a” gibi bir sözcüğün “a” gibi bir olayın yerine duran sözcük olduğu durumlarda, ortaya çıkan belirmenin niteliğine göre “Fa”, “Ga”, “Ha” gibi temel cümleler kurulmaktadır. Bu bağlamda, Russell’a göre, eğer bir cümle sadece sabitlerden oluşuyorsa, değişken içeren cümlelerde gerçekleşenin aksine ifade edilen ile belirtilen durum aynı olmaktadır zira bir belirme karşısında olan zihin durumu ile belirtilen olgu aynı olmaktadır.³⁵¹ Diğer bir deyişle, Fa gibi bir cümlede, “a” ve “F” belirmelerinden deneyimde doğrudan “a” ve “F” sabitleri türemekte, “Fa” cümlesi ise hem bu deneyimi ifade etmekte hem de böylesi bir belirme olgusunu belirtmektedir. Russell bu düşüncesini mantık ile metafizik arasında kurulabilecek bir ilişkiye de işaret ederek şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir anlığına, mantığa sağduyunun metafiziğine izin vereceği kadar bağlı kalırsak, bir algılama deneyimim olduğu zaman algıladığım bazı şeyler ile bu algılamam arasında birebir bağıntı olduğunu söylemek gerekir.”³⁵²

O halde, Russell’ın düşüncesinde çeşitli belirme ve olayların yer alması nedeniyle dış dünyanın varlığı bağlamında yine gerçekçi bir metafizik görüş yer almaktadır. Bu durumun yanı sıra, Russell, nesnelerin veya olguların belirmelerinde bir birlik olduğu düşüncesindedir. Kendi ifadesinde geçen “bazı şeyler” ile “algılama” arasında “birebir bağıntı” olması durumunun gerçekleşebilmesi için bu iki şeyin “bir” olması gerekmektedir. Dolayısıyla, algılama durumunda aslında gerçekleşen, birlikli olan var olanların fizyolojik ve psikolojik yetilerce eşlenmesidir. Russell’ın metafiziği, söz konusu eşlemeyi açığa çıkarmaktadır.

³⁵⁰ A.e., s. 305.

³⁵¹ A.e., s. 222.

³⁵² A.e., s. 223.

2.5.3. DOĞRULUK VE ANLAM

Russell'ın doğruluk ve anlam sorunlarına yönelik yaklaşımı da yine metafizik bağılıkları ile ilişkilidir. Bu sorunlara yönelik sunulan öneriler onun çeşitli filozoflar ve felsefe akımlarıyla kurduğu ilişkiyi, dil-dünya ilişkisine yönelik anlayışını, gönderim ve tekillik, somut nesne ve tümeller gibi sorunlara yönelik tavrını açığa çıkartmaktadır. İlk elden söylenecek olursa, Russell'a göre, cümlelerin bir yüklemi olan doğruluk, dil ile dil-dışı olanın karşılıklılığı üzerinden gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle, cümlelerin imlediği önermenin işaret ettiği, bir dil-dışı olgu veya olaya karşılık geldiğinde cümle doğru olmaktadır.³⁵³ Dolayısıyla Russell karşılık gelme (**correspondence**), bağdaşım (**coherence**) ve pragmatizm (**pragmatism**) gibi çeşitli doğruluk kuramları içinden ilkinin tercih etmekte; bağdaşım, pragmatizm ve belirli bir anlamdaki karşılık gelme kuramlarına eleştiriler getirmektedir.

Russell, bağdaşım kuramının yalnızca hafızaya dayanan çeşitli yargılar bakımından³⁵⁴ ve temel cümlelerden türetilen cümlelerin oluşturduğu dillerin kendi içindeki cümleleri bağlamında³⁵⁵ işlevsel olabileceğini belirtmektedir. Gelgelelim, Russell'a göre bu kuram, doğrudan deneyimi betimleyen veya olguları ya da belirmeleri belirten cümleler söz konusu olduğunda yetersiz kalacaktır. Russell'ın bağdaşım kuramı bağlamında görüşlerini ele aldığı düşünürler; Hegelci filozofların yanı sıra Harold Henry Joachim, Otto Neurath ve Carl Hempel gibi bazı mantıksal pozitivistlerdir. Bu düşünürlerle³⁵⁶ göre doğruluk, dil-dışı olanlar ile karşılıklılık temelinde açıklanamamaktadır; onlara göre, doğruluğun saptanması tamamlanmış olan dizge içindeki tutarlılık yoluyla gerçekleşmektedir.³⁵⁷ Russell'a göre, matematik ve mantık için böylesi bir doğruluk kuramı geçerli olsa da³⁵⁸ dil dışı belirmelere karşılık gelen temel önermeler vardır ve bu nedenle karşılıklılık doğru kuramı tercih

³⁵³ A.e., s. 305.

³⁵⁴ A.e., s. 157.

³⁵⁵ A.e., s. 161.

³⁵⁶ Bu düşünürler kendi içlerinde farklılıklar taşısa da temelde benzer bir bağdaşım kuramı önermektedirler. Russell'ın aktardığı biçimde olan farklar için bkz. A.e., s.140-149

³⁵⁷ A.e., s. 140-142, 144.

³⁵⁸ A.e., s. 140.

sebebidir.³⁵⁹ Russell, bağdaşım kuramının dil-dışı olayları ve belirmeleri reddetmesine eleştirisini şu şekilde de ifade etmektedir: “Bir restorana gidip yemek sipariş edersem sözcüklerimin bir dizge içinde başka sözcüklere uymasını değil, yemeğimi getirtmek isterim.”³⁶⁰

Russell doğruluk kuramı tartışması bağlamında Rudolf Carnap’tan da farklı düşündüğünü belirtmektedir. Belirmeleri doğrudan belirten temel önermeler ile Carnap’ın protokol cümlelerinin aynı cümleler olduğuna işaret eden Russell, farklı düşündüğü konunun temel cümlelerin belirme tarzı olduğunu ifade etmektedir. Carnap “Mantıksal Çözümleme Yoluyla Metafiziğin Aşılması (*Überwindung der Metaphysik durch Logische Analyse der Sprache*)” adlı makalesinde, “Bu, masadır (Ma)”, “Şu, kırmızıdır (Kb)” gibi duyu verisiyle doğrudan ifade edilebilen cümlelere protokol cümle adını vermektedir.³⁶¹ Carnap’a göre örneğin “Ma” gibi cümleler; “Mb”, “Mc”, “Md” ve “Ka”, “La”, “Na” gibi cümlelerin gözlenmesinden hareketle kurulabilmektedir. Diğer bir deyişle, protokol cümleleri çoklu olayların gözlemi olmaksızın ortaya çıkamamaktadır. Russell’ın Carnap ile farklı düşündüğü konu tam olarak budur: Russell’a göre; temel önermeler, tekil belirmeler üzerinden ortaya çıkabilmektedir çünkü tekil olaylar da bilgi vermektedir.³⁶² Russell, tekil belirmelerin bilgi vermediği iddiasının çoklu gözlemde yer alan tekil belirmeler için de geçerli olacağı düşüncesiyle Carnap’ın görüşünü eleştirmektedir. Russell’ın tekilliğe ve dil-dışı gerçekliğe yaptığı vurgu şu ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır:

“Ben, “bu kırmızıdır”, “o parlaktır”, “Şimdi-ben sıcakım” gibi tikel belirme hakkındaki cümlelerden başlıyorum. Böylesi cümleler adına olan kanıt başka cümleler değil, dil dışı belirmelerdir; kanıtın tamamı böylesi tekil bir belirmede içerilir ve başka bir zaman veya başka bir yerde olan herhangi bir şey bu kanıtı ne çürütebilir ne de onaylayabilir.”³⁶³

³⁵⁹ A.e., s. 139.

³⁶⁰ A.e., s. 148.

³⁶¹ Rudolf Carnap, “The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language”, **Logical Positivism**, ed.: A. J. Ayer, çev.: Arthur Pap, New York, The Free Press, 1959, pp. 60-81, s. 63.

³⁶² Russell, **An Inquiry Into Meaning and Truth**, s. 314-315. Russell’in Whitehead etkisiyle ontolojisine olayları alması, nesnenin bireyleşimini açıklamanın yanı sıra gözlem cümlelerini tekil biçimde ele alabilmeyi de sağlamaktadır.

³⁶³ A.e., s. 311.

Doğruluk kuramı üzerine olan tartışmada öne çıkan diğer görüşler; John Dewey tarafından önerilen pragmatik yaklaşım, Reichenbach'ın olasılık temelli kuramı ve Brouwer'in üçüncü olanaksızlığını reddeden kuramıdır. Russell'ın aktardığına göre; bunlardan ilki olan pragmatizm temel olarak, doğruluğu dinamik bir kavram olmak üzere bir araştırma aracı şeklinde görerek soruna yönelik tatmin edici çözüm getiren önermeler anlayışını sunmaktadır.³⁶⁴ Diğer bir deyişle, bu yaklaşıma göre; bilimsel olarak genişleyen bilgi ağında bildirimin güvence altına alınması, bildirimlerin diğer önermelerle tutarlılığı ve birbirlerini sağlayabilmesi doğruluk kavramının yerine ölçüt olmalıdır. Russell, Dewey ile görüş ayrılığını şu şekilde ifade eder:

“İkimiz arasındaki önemli bir farkın ileri geldiği konu, Dewey temel olarak teoriler ve hipotezlerle ilgilenirken ben tikel olgu durumları (**particular matters of facts**) hakkındaki bildirimlerle ilgilenmekteyim. (...) temel bildirimlerin tikel olgu durumları, yani sadece bir kez gerçekleşen olaylar ile ilgili olması gerektiğini savunuyorum. Eğer tekil bir olaydan öğrenilebilecek bir şey yoksa herhangi bir hipotez ne onaylanabilir ne de çürütülebilir; ancak, tekil bir olaydan öğrenilebilenin kendisi, takip eden deneyimlerce onaylanamaz veya çürütülemezdir.”³⁶⁵

Bu ayrım iki konudan hareketle öne sürülmektedir. İlk olarak, Russell'a göre temel önermeler söz konusu olduğunda, cümle ile dil-dışı olgu veya olayların karşılıklılığını sağlayan tekil belirmeleri kuram dışında bırakmak olanaksızdır. İkinci ayrım, iki kuramın önerme anlayışındaki farklılıktan ileri gelmektedir. Russell, “şeyleri metafizik bir yanılsama olarak gördüğüm için soruşturmanın nesnesi olarak almadığım doğrudur; ancak, *olaylar* ile ilgili olarak Dewey'e katılmıyorum”³⁶⁶ ifadesiyle birlikte “... benim sorunum *olaylar* ile olayların insanları bildirmeye neden oldukları önermeler arası ilişkidir”³⁶⁷ cümleleriyle bu farka işaret etmektedir. Deweyci

³⁶⁴ A.e., s. 319-323

³⁶⁵ A.e., s. 324.

³⁶⁶ A.e., s. 320.

³⁶⁷ A.e., s. 320.

yaklaşım ile aradaki fark; temele tekil olayları almak, bu olayların önerme bildirimine neden olması ve önermelerin olguları belirten cümle imlemleri olarak görülmesidir.

Reichenbach'ın kuramı ise doğruluk kavramı yerine olasılığı önermektedir. Russell'ın aktardığı üzere; bu kurama göre önermelerden kesin olarak emin olmak olanaklı olmadığı için önermelerin olasılığından bahsetmek mümkündür.³⁶⁸ Russell, “p olasıdır” ile “p'nin doğru olduğu olasıdır” arasında anlam farkı olmadığını öne sürerek bu görüşe karşı çıkmaktadır.³⁶⁹ Russell, doğruluk tartışması bağlamında olasılık temelli kuramlar içinden doğruluk kavramını elemeyi önerenleri, bu nedenle eleştirmektedir.³⁷⁰ Diğer yandan, önermelerden mutlak anlamda emin olunamayacağı noktasında ise onlarla uzlaşa içindedir.³⁷¹ Ancak Russell'a göre, “p doğrudur” gibi bir cümle zaten “p'nin doğru olması olasıdır” cümlesi ile simetrik biçimde birbirine çevrilebilir olduğu için doğruluk kavramını elemeye gerek yoktur.

İncelenen son kuram, Brouwer'in, iki değerli doğruluk kuramını reddederek yanlış ve doğru dışında bir doğruluk değeri olmamasını eleştirdiği kuramdır. Russell'ın aktardığına göre; Brouwer, doğru kavramı yerine doğrulanabilir (**verifiable**) kavramını önermekte, çeliştiği doğrulanamadığı sürece bir önermeye yanlış dememektedir.³⁷² Bu görüşün iki önemli sonucu vardır: Birincisi, 3.halin olanaksızlığı reddedildiği takdirde çift değilleme geçersiz olmaktadır. İkincisi, doğrulayıcısı olmayan doğru önermelerden söz etmek olanaksız olmaktadır.³⁷³ Örneğin; “Ağrı dağı 5 milyon yıl önce 5137 metre uzunluğundadır” önermesini doğrulamak olanaklı değilse bu cümle için doğruluk değeri atamak bir sorun olacaktır. Russell'a göre, bu türden cümleleri doğrulamak olanaklı olmasa da tümevarımsal genellemeler aracılığıyla doğruluk değeri atanabilmektedir.³⁷⁴ Örneğin; “Tüm kediler ölümlüdür” cümlesi tek tek var olan kediler ile tanışık olunmadan kurulabilen bir cümledir. Dolayısıyla gözleme ve deneyime konu olmayan dil-dışı olguların varlığı ve

³⁶⁸ A.e., s. 318.

³⁶⁹ A.y.

³⁷⁰ A.y.

³⁷¹ A.y.

³⁷² A.e., s. 274-275.

³⁷³ A.e., s. 276-277.

³⁷⁴ A.e., s. 277-278.

bu olgular hakkındaki cümlelere doğruluk değeri atanabilmesi nedeniyle üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi savunulabilir.

Sonuç olarak, Russell'ın doğruluk kuramının temel nitelikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- 1- Temel önermeler, dil dışı belirmelerle karşılık gelmektedir.
- 2- Yalnızca çoklu değil, tekil belirmeler de anlamlıdır.
- 3- Önermeler, nesnel yapıya sahiptirler.

Doğruluk kuramı bağlamındaki tartışmalar anlam sorunuyla doğrudan ilişkilidir. Ne türden bir kuramın savunulduğu ve söz konusu tartışmaya yönelik önerilerde bulunurken arka planda ne türden ontolojik bağılıkların yer aldığı, doğruluk ile anlam arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır. Russell, anlam sorunu bağlamında, çeşitli kuramları eleştirerek kendi kuramını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda öncelikle Russell'ın kuramı ifade edilecek, sonrasında başka düşünürlere yapılan eleştiriler gösterilecektir.

Russell'a göre, cümlelerin anlamlı olmalarının koşullarını şöyledir: sentaktik olarak uygun olmaları, anlamlı sözcüklerden oluşmakla birlikte mantık hatası içermemeleri, bir zihin durumunu ifade etmeleri ve bir olguya işaret etmeleri.³⁷⁵ Bir cümlemin anlamlı olduğunun anlaşılması ise içerdiği sözcükler, sahip olduğu cümle biçimi ve “eğer şöyleyse o halde böyle” gibi kalıpların anlaşılmasıyla olanaklıdır.³⁷⁶ Söz gelimi; “Masa telefon bardak” ifadesi sentaktik olarak hatalı olduğu, “2 sayısının rengi yeşildir” cümlesi kategori hatası içerdiği, “Atatürk inanır ki kalemler” ifadesi önerme bildirmediği için anlamsız olmaktadır. “2+2'nin 4 ettiğinden şüphe ediyorum” gibi bir cümle ise hem sentaks kurallarına uygun olduğu hem mantık hatası içermediği hem de inanç gibi bir zihin durumunu ifade etmekle birlikte bir olgu belirttiği için anlamlı bir cümle olmaktadır.

Russell'ın anlam sorununa ilişkin ayırt edici yaklaşımlarından biri de çeşitli sözcüklerin anlamlarının doğrudan öğrenilebilmesidir. Ona göre; “Sözcüklerin doğrudan ilişkilendirmeyeyle anlamlarını öğrenirken sadece tanıdığımız insanların özel

³⁷⁵ A.e., s. 167.

³⁷⁶ A.e., s. 253.

adlarını, ‘insan’, ‘köpek’ gibi sınıf-adları, ‘sarı’, ‘sert’, ‘tatlı’ gibi duyulur nitelikleri ve ‘yürü’, ‘koş’, ‘ye’, ‘iç’ gibi eylem adlarını öğrenmeyiz, ayrıca ‘yukarı ve aşağı’, ‘içeri ve dışarı’, ‘önce ve sonra’ ve hatta ‘çabuk ve yavaş’ gibi sözcükleri de öğreniriz.”³⁷⁷ Diğer yandan, eğer sözcükler doğrudan işaret edilebilir biçimde deneyimde mevcut değilse, bu noktada insanın evrimsel süreçte edindiği bir yeti olarak deneyimleri ve alışkanlıklarından yola çıkarak ilişkilendirme yapması gerçekleşmektedir.³⁷⁸ Russell, anlam kuramı bağlamında da yine tekillğe vurgu yapmaktadır. Ona göre; gösterimsel nesne-sözcükleri tekil belirmeleri işaret etmekte, buradan hareketle tekil belirmelerin veya olayların belirtilmesinin gerçekleştiği temel önermeler bildirilmektedir.³⁷⁹ Bu türden önermelerin doğruluğu olduğu kadar anlamlılığı da olayların veya bireyleşmiş nesnelerin fark edilmesiyle gerçekleşmektedir.³⁸⁰ Daha önceki dönemlerdeki tanışıklık yerine kullanılan fark etme terimiyle yine dilin temel öğeleri ile dünyanın temel bileşenlerinden olan tekilleşmiş nesne ve tekil olaylar arasındaki ilişki açıklanmaktadır. O halde sözcüklerin anlamlılığı, doğrudan ilişki biçimi olan tanışıklık, alışkanlık ve ilişkilendirme yetileri üzerinden açıklanmaktadır. Ne var ki, anlama ilişkin olarak yetiler üzerinden bir açıklama sunulmasına rağmen anlam, nesne-sözcüklerde olduğu gibi doğrudan işaret edilen dil-dışı olay veya nesneler ile ilişki temelinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda yeti üzerine yapılan vurgu İdealist bir vurgu içermemektedir. Buna ek olarak, anlamın psikolojik yanından söz etmek mümkündür. Russell’a göre; “Duyulan bir ‘S’ cümlesi; ‘S’, ‘değil-S’ ya da ‘belki S’ gibi cümleler aracılığıyla ‘ifade edilen’ [inanma, reddetme ya da şüphe etme gibi] üç [zihin] durumundan birine neden olabiliyorsa, anlamlıdır.”³⁸¹ Böylece, anlamlı olabilme için gerek şartlar, bir mesajı iletmeyi ve mesajı alan kişide bir etki bırakmayı da içermektedir.

Russell’ın anlam kuramını eleştirdiği düşünürler Moritz Schlick ve Rudolf Carnap’tır. Russell’ın aktardığına göre; Schlick ve Carnap, anlamı önermenin doğrulama yöntemi olarak ele almaktadır.³⁸² Russell tümüyle deneyimde

³⁷⁷ A.e., s. 68.

³⁷⁸ A.e., s. 66-68.

³⁷⁹ A.e., s. 137-138.

³⁸⁰ A.e., s. 138.

³⁸¹ A.e., s. 193.

³⁸² A.e., s. 306-307.

karşılaşmadan anlamlarını bildiğimiz sözcüklerden oluşan cümlelerin anlamlı olabilmesi nedeniyle bu görüşe karşı çıkmakta; buna örnek olarak tarih ve kurgu metinlerinin anlaşılabilir olmasını vermektedir. Gösterimsel yapısı olan sözcükler tek başına anlamlı olabildiği için anlamı önermenin doğrulama koşuluna sınırlamak yine yetersiz kalmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Russell anlam (**meaning**) ve imlem (**significance**) arasında ayrım yapmaktadır. Ona göre; ikincisi cümleler için, ilki sözcükler için geçerlidir; bu bağlamda, ilki sadece deneyimde gerçekleşebilirken ikincisi deneyimlenmemiş olgular hakkında da olabildiği için deneyimi aşmaktadır.³⁸³ Bu vurgu, doğruluk ile doğrulama arasındaki ilişkiye de ışık tutmaktadır. Doğrulama, sonradan beliren olaylar ile gerçekleşmekte, böylelikle deneyime sınırlı olmaktadır.³⁸⁴ Doğruluk ise deneyimi de içermekle birlikte olgulara karşılık gelme veya bu türden cümlelerle sentaktik ilişki üzerinden gerçekleştiği için salt deneyime sınırlı değildir.³⁸⁵ Ayrıca, Russell üçüncü halin olanaksızlığı ilkesinin kabul edilebilir biçimine işaret ederken doğruluğu bilinmeyen ancak anlamlı olabilen cümlelerden söz etmektedir.³⁸⁶ Tümevarım yoluyla ulaşılan genelleme cümleleri aracılığıyla böylesi cümlelerin var olması yine bu kuramın açıklayamadığı bir örnek olarak sunulmaktadır.³⁸⁷ Diğer yandan, cümlelerin anlamının doğrulama koşuluyla sınırlanması, tüm cümlelerin anlamlılığını sağlayan başka cümleler arayışıyla sonsuz geri gidiş sorunu yaratmaktadır.³⁸⁸ Dolayısıyla Russell'a göre anlamı doğrulama koşuluna kısıtlamak yetersizdir. Ona göre, gösterimsel tanıma bağlı, yalın halde olan anlamlı sözcükler vardır. Ayrıca, sözcükleri tek tek anlamlı olan ancak doğrulayıcı olay ya da belirme henüz gerçekleşmediği için doğruluğu belirlenememiş cümleler söz konusu olabilmektedir. Bunlara ek olarak, deneyimin dışında kalan, doğrulanması olanaklı olmayan olgular hakkında bildirimde bulunan fakat tümevarımsal genellemeler aracılığıyla doğruluk değeri atanabilen cümleler söz konusudur. O halde Russell'a göre anlam; gösterilebilir olma, doğrulama ve olguya işaret etme ile ilgili olsa da

³⁸³ A.e., s. 293.

³⁸⁴ A.e., s. 292-293, 305.

³⁸⁵ A.y.

³⁸⁶ A.e., s. 304-305

³⁸⁷ A.e., s. 276-278

³⁸⁸ A.e., s. 313

Carnap ve Schlick gibi mantıksal pozitivist düşünürlerden daha geniş tarzda ele alınmaktadır.

2.5.4. SONUÇ

Russell'ın ADÜS'te sergilediği metafizik, dil ile dil-dışı dünya arasındaki ilişkiyi açıklamayı denemektedir. Russell'a göre gerçeklik; olgular, olaylar, nesneler ve belirmelerden oluşmaktayken dilde, bu durumlara karşılık gelen sözcükler ve önermeler ile bu cümlelerden türetilen üst dil cümleleri vardır. Katmanlı bir yapıda görülen dilin temelinde, doğrudan dünyayı betimleyen veya belirten sözcükler ile cümleler yer almaktadır. Bu cümlelerin öznel yanında insanın zihin durumları ifade edilmekteyken nesnel yanında dil dışı olgular belirtilmektedir.

Önermelerin cümlenin bir parçası olarak görülmesiyle önermelere dil dışı bir gerçeklik tanınmadığı görülmektedir. Buna ek olarak, önermelerin parçalarının bir araya gelişinden ayrı olarak bütünlük ve birlik sahibi olarak görülmesi, Russell'ın bütün-parça tartışmalarında bütünün de ayrı bir var olan olarak kabul edildiği görüşleri paylaştığını göstermektedir. Parçaların tekilliği ve bütünün de parçalara koştur olarak fark edişe bağlı olması, algı yargıları bağlamında yani “bu” diyebilme durumunda Russell'ın hem bütün hem de parça anlamında tekilliği savunduğunu göstermektedir.

Olguları belirten önermelerin çözümlenmesiyle ise temel cümleler saptanmaktadır. Temel cümleler doğrudan deneyim veya olgular hakkındadırlar. Bu cümlelerin yalın halleri özel ad ve yüklemlerden oluşmaktadırlar. Russell'a göre özel adlar, uzay ve zamanda bireyleşmiş ve kendini ayırt etmiş, özellikler demeti halinde olan tekil nesnelere gönderim yapmaktadır. Söz konusu özelliklerin belirmesinde uzamsal yan; koordinatlar yani enlem-boy-yükseklik olarak, zamansal yan ise olaylar sınıfı olarak açıklanmaktadır. Bu noktadan hareketle Russell, somut nesneler konusunda demet kuramını savunmakta, ontolojisinde olaylara da yer vermektedir. Russell, tikellerin özellikler demeti biçiminde ele alarak yalnızca tümelleri içeren tek kategorili bir gerçeklik öne sürmektedir. Yüklemler ise, dil dışı gereklikleri bulunan bağıntılara gönderim yapmaktadırlar. Russell'a göre; renk, ses gibi nitelikler ile “arada olmak” gibi simetrik veya “önce olmak” gibi asimetrik bağıntıların dil dışı gerçekliği

vardır. Dolayısıyla, Russell tümel nesneler konusunda da gerçekçi bir düşünce ortaya koymaktadır.

Birincil dilde bulunmamakla birlikte cümlelerde yer alabilen sözcüklerden biri mantıksal sözcüklerdir. Russell bu türden sözcüklerden bağlaçları, psikolojik olarak zihin durumlarından türeyen, mantıksal olarak ise önermeleri bağlayan ya da ayıran sözcükler olarak görmektedir. Niceleyiciler ise ya çeşitli yığınların tamamına ya da belirsiz tekil elemanlara gönderim yapmaktadır. Birincil dilde yer almamasına karşın cümlelerde yer alabilen diğer sözcüklerden kendini merkez alan tikeller, gönderimi kullanıcının ifadesinde olan fakat özel ad, betimleme veya genel bir kavram olmayan sözcüklerdir. Cümlelerde yer alabilen bir diğer sözcük türü önermesel tutumların ifadesi olan çeşitli fiillerdir. Russell'a göre bu fiillerin gönderimi ise çeşitli zihin durumlarıdır. Zihin durumlarının cümlelerce ifade edilmesi düşüncesi Russell'ın görüşünü değiştirdiği konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Atomcu döneminin sonuna kadar psikolojizmden kaçınan Russell, bu döneminde dil ile dil-dışı arasındaki ilişkiyi açıklarken mantıksal açıklamanın yanı sıra böylece psikolojik açıklamalar da yer vermektedir. Önermesel fonksiyonlar konusunda bir görüş değişikliği olmamakla birlikte sabitlerle özel adlar birbirleriyle eşlenmekte, değişkenler ise deneyim dışı hakkında olan olayların dilde karşılık bulmasını sağlayan dilsel var olanlar olarak görülmektedir. Bu türden dilsel var olanlar ile bir yanı psikolojik diğer yanı mantıksal olan genelleme ve varlık önermeleri ortaya çıkabilmektedir.

Russell, doğruluk ve anlam sorununa yönelik düşünceleri gerçekçi metafiziğini daha da anlaşılır kılmaktadır. Ona göre, uzam-zamansal bir alanda nesnelerin belirmesi ve olaylar ile birlikte olguların varlığı söz konusudur. Doğruluk, dilsel ifadeler ile olguların karşılık gelmesi anlamına gelmektedir ve cümlelerin üst-dilde edindiği birer özellik olarak ele alınmaktadır. Doğrulama salt deneyimde gerçekleşirken doğruluk olgular hakkında olduğu için olgular deneyimi, doğruluk doğrulamayı kapsamaktadır. Bu bağlamda anlam kuramı da doğrulama koşullarına kısıtlanmayan bir tarzda ele alınmaktadır. Bir mesajın iletilmesi ve etki oluşturması gibi durumlar anlamın belirleyicileri arasına eklenmiştir. Dil dışı dünya ile doğrudan ilişki kurulabilmesi, tümevarım gibi evrimsel süreçte edinilmiş bir yetiye sahip olmak ve çeşitli mantıksal biçimlerle tanışık olmak, doğrulaması yapılmamış olan anlamlı cümlelerin ya da

olgular hakkında olan fakat deneyimlenmemiş anlamlı cümlelerin olabilmemesinin nedenleri olarak ortaya konmaktadır.

Russell'ın somut nesne, tümeller, gönderim, doğruluk ve anlam sorunlarına yönelik açıklamalarından hareketle, tanışıklık kuramının tamamen dil ile sözü edilen dil-dışı gerçeklik ilişkisini açıklama denemesi olduğu söylenebilir. Böylelikle Russell nesnelerin birlikli olması, olayların nerede başlayıp nerede bittiği ve olguların varlığı bağlamında insan zihninin yetilerinden bağımsız bir gerçeklikten söz etmektedir. Bu noktada insanın gerçekleştirdiği ise fizyolojik ve psikolojik yetileriyle uzay ve zamanda var olanların belirmesini saptamak ve bu durumu dilde ifade etmektir. Diğer bir deyişle, Russell, insanı fizyolojik ve psikolojik yetileriyle birlikte dil aracılığıyla dünyayla (en azından temel düzeyde) doğrudan temas halinde görmektedir. Daha önce ifade edilen dilsel yandaki özel adlar, yüklemeler, nesne-sözcükleri ve temel cümleler ile tekil belirmeler, olaylar ve olgulara yapılan vurgular bu temasın doğrudan olduğu veya doğrudan temastan türeyen çıkarımlara izin veren durumlara işaret etmektedir.

2.6. DEĞERLENDİRME

Russell'ın ortaya koyduğumuz dönemleri onun metafiziğinde süreklilik arz eden, çeşitli ayırt edici niteliklerini göstermektedir. Öncelikle, Russell her zaman zihin-dışı gerçekliği kabul eden bir metafizik önermektedir. Bu bakımdan, dilin dil-dışı dünyayla ilişkisi her zaman olanaklı görülmektedir. Hatta dilin mantıksal yapısının açığa çıkarılması yoluyla dil-dışı dünyanın yapısının saptanabileceği iddiası söz konusudur. Russell bu bağlamda önermeleri incelemektedir. Önermelerin neliğine ilişkin görüşleri onların bağımsız var olanlar olduklarından, parçaları yoluyla oluşan var olanlar olduklarına doğru dönüşmüştür. Önermelerin oluşturucuları duyu verileri yoluyla yapılandırılan somut nesneler ile yüklemelerin gönderimi olan bağıntı ve özelliklerdir. Somut nesneler **Mİ**'de dayanak kuramı doğrultusunda açıklanmaktadır. Daha sonra **FS**'de birer çıkarım nesneleri olarak ele alınmakta, daha sonra yapılandırılan var olanlar şeklinde düşünülmektedir. **ADÜS**'te ise yalnızca özellikler demeti şeklinde yorumlanmaktadır. Bu incelemenin dilsel bir karşılığı olarak özel adlar betimlemelere çözümlenmektedir. Gerçekten özel ad olanlar ise yalnızca bağlam

duyarlı terimler olan “bu”, “şimdi”, “burada” gibi mantıksal özel adlardır. Çünkü yalnızca bu ifadeler doğrudan gönderim yapmaktadırlar. Doğrudan gönderimi sağlayan bilişsel yeti, kesinlik sağlayan ve dünyayla temas noktası olan tanışıklıktır.

Bu çerçevede, Russell metafiziğinin öne çıkan ayırt edici nitelikleri şu şekilde sıralanabilir:

- i) Dili temel alarak yapılan mantıksal bir çözümlemeyle dünyaya dair çıkarımlar olanaklıdır.
- ii) Önergeler parçalarını **doğrudan** içermektedirler. Diğer bir deyişle, önergeler parçalarından **oluşmaktadırlar**.
- iii) **Tanışıklık**, dil-dışı dünyayla temas noktasıdır ve doğrudan ilişkiyi sağlamaktadır. (Russell **ADÜS**’te bu ilişkiyi fark etme (**noticing**) kapsamında ele almıştır.)
- iv) Tanışıklık yoluyla edinilen duyu verileri, dünyanın nihai oluşturucularıdır.
- v) Somut nesneler, duyu verilerinin **yapılandırılması** olmaları bakımından türetilmiş var olanlardır.
- vi) Tümeller zihin-dışı gerçeklikleri olan var olanlardır. Duyu verilerinin soyutlanması yoluyla edinilmektedirler.
- vii) Anlam ve gönderim arasında bir fark yoktur; anlam ve gönderim bir ve aynıdır.
- viii) Gönderim ilişkisi kökensel var olanlar bakımından dil ile dil-dışı dünya arasındaki bir ilişkidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE RUSSELLCİLİK

Bu bölümde Russell'in öne çıkardığımız öne sürümlerinin çağdaş felsefedeki konumunu sergileyeceğiz. Öncelikle çağdaş dil felsefesindeki önermelerin parçalarıyla ilişkisini dolaylı ve dolaysız biçimde ele alan tekil önerme tartışmalarını sergileyeceğiz. Daha sonra, söz konusu parçaların doğalarının ne olduğunu inceleyen çağdaş metafizik kuramları ele alacağız. Son olarak, çağdaş dönem metafizik tartışmaların temelinde duran metametafizik yaklaşımları inceleyeceğiz. Bu doğrultuda, semantik ve metafizik bakımdan hem önermenin kendisine hem de parçalarına yönelik tartışmalar bağlamında Russell'in görüşlerini ve çağdaş dönemdeki Russellciliği göstereceğiz. Böylece Russell'in çağdaş dönem felsefesindeki konumunu ve onun felsefesinin ne türden bir metametafizik anlayış varsaydığını ortaya koyacağız.

3.1. SEMANTİK VE PRAGMATİK BAKIMDAN TEKİL ÖNERMELER

Geçtiğimiz yüzyıl filozofların dile yönelik ya da dilsel incelemeleri oldukça yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği bir dönemdir. Dilin mantıksal yapısının açığa çıkarılmasının, felsefe sorunlarının çözümü için güçlü bir olanak şeklinde düşünülmesi dili, felsefenin merkezine yerleştirmiştir. Bu süreçte öne çıkan tutumlardan biri, araştırmasını dilin gündelik kullanımı üzerinden ilerleten semantik ve pragmatik yaklaşımlardır. Bu türden bir soruşturma; cümlelerin ya da onların içeriği olan önermelerin parçalarıyla ilişkisi, gündelik dildeki mantığın yeri, önermesel tutumların doğruluk tartışmaları içinde nasıl ele alınabileceği, özel addan sıfatlara ya da edatlara kadar çeşitli dilsel birimlerin incelenmesi gibi geniş bir alanı içermektedir. Bu bölümdeki amacımız, Russellci önermeler olarak da adlandırılan tekil önermeleri incelemek ve çağdaş dönemde Russellcilik tartışmalarını sergilemektir.

Russell, öne sürdüğü tekil önerme¹ anlayışıyla çağdaş dönemde oldukça tartışılan bir düşündürdür. Tekil önerme, parçalar içeren ve o parçalardan oluşan, parçalarını da önermede doğrudan içeren önerme türüdür.² Diğer önerme türleri, tikel önermeler ve genel önermelerdir. “Bazı insanlar felsefecidir” önermesi ilkinde, “Bütün insanlar ölümlüdür” önermesi ikincisine bir örnek olarak verilebilir. “Sokrates ölümlüdür” önermesi ise tekil önermeye denk düşmektedir.

Tekil önermeler Russell öncesinde genellikle olanaklılıkları üzerinden tartışılmıştır. Kant’a göre, nesneler görü tarafından dolaysızca sunulsa da kavram altına düşürülmeksizin onlar hakkında bir bilgi içeriği oluşmadığı için parçasını doğrudan içermek anlamında bir tekil önermeden söz edilemez.³ Bradley açısından bireyleşimin ilkesi Mutlak olduğu için herhangi bir nesne, bir önermede doğrudan, tekil biçimde içerilememektedir; dolayısıyla tekil önermeler yoktur. Frege, aynı soru bağlamında, nesnenin ancak anlam dolayımında konu edilebildiğini öne sürerek tekil önermeleri reddetmektedir. Bu çerçevede Russell’ın tekil önerme anlayışı, kendisini önceleyen felsefi arka plandan keskin biçimde ayrılmaktadır. Tekil önermelerin olanağına dair semantik inceleme, nesnelerin dilde betimleme üzerinden mi yoksa doğrudan kendileri bakımından mı konu edildiğini incelemektedir. Tartışmanın pragmatik boyutu ise konuşmacıların amacını, zihin durumlarını ve bilişsel ilgilerini konuya dahil etmektedir.⁴ Bu çerçevede, tartışmalarda temel alınan, öne çıkarılan kuramlar Russell ve Frege’nin kuramlarıdır.

Russell’ın ve Frege’nin kuramları kişinin önermesi yoluyla bulunduğu bildirime dair bilgisinin eksik, yanlış ya da hatalı olduğu durumlarda uyuşmamaktadır. Örneğin;

¹ Russellcı önerme ya da diğer adıyla tekil önerme anlayışı, önermeleri parçalarından oluşan bir yapı biçiminde ele almaktadır. Ancak önermeye ilişkin diğer bir açıklama, önermelerin, olanaklı dünyalar kümesi olduğu yönündedir. Bkz.: Heimir Geirsson, **Philosophy of Language and Webs of Information**, New York, Routledge, 2013, s. 26. Bu çalışma ise önermeyi yapı biçiminde ele alan görüşler üzerinden ilerleyecektir.

² Nesnenin önermede doğrudan yer alması onun nesne-bağımlı (**object-dependent**) olduğu anlamına gelmektedir.

³ Kuşkusuz, Kant’ın yargı kategorilerinde tekil yargılar bulunmaktadır. Bu bağlamda vurgulanan, önermelerin oluşturucularını herhangi bir dolayım girmeden içerebildiği anlamdaki bir tekil önermenin, Kant’ın düşüncesine uygun düşmediğidir.

⁴ Colin McGinn, **Philosophy of Language: The Classics Explained**, s. 78.

(1) Ahmet, Çağdaş'ın Nuri Bilge Ceylan hayranı olduğunu düşünüyor.

(2) Ahmet, Çağdaş'ın NBC hayranı olduğunu düşünmüyor.

NBC, Nuri Bilge Ceylan için kullanılan bir kısaltma olduğu için iki yan cümle p şeklinde ele alınabilir. Böylece (1) ve (2), “Ahmet, p’yi düşünüyor” biçimine çevrilebilir. Dolayısıyla iki önermenin doğruluk değeri, Ahmet’in düşüncesine bağlı olarak ya yanlış ya da doğru olmak zorundadır. Diğer bir deyişle, Çağdaş gerçekten Nuri Bilge Ceylan hayranıysa Ahmet’in inancı doğru, değilse yanlış olmaktadır. Bu durumda, (1) ve (2)’den biri doğruyken diğerinin yanlış olması olanaksızdır. Gelgelelim, eğer Ahmet, Nuri Bilge Ceylan ve NBC’nin aynı kişiye gönderim yaptığını bilmiyorsa bu iki cümlelerin doğruluk değeri değişmektedir. Frege bu iki cümlelerin doğruluk değerinin değişebilmesini sunum tarzı (**mode of presentation**) kavramı doğrultusunda açıklamaktadır. İlgili örnekte, kişi, önermeye doğrudan konu edinilmez, kişiye dair sunum tarzları değişebilir ve gönderim, sunum tarzları dolayımında olanaklı olur. Bu nedenlerden dolayı da doğruluk değeri değişebilir. Eş deyişle, Ahmet, ilk örnekte Nuri Bilge Ceylan kişisini kendisine adıyla sunarken ikinci örnekte, onu kendisine adının kısaltması üzerinden sunmamaktadır çünkü bu bilgiye sahip değildir.

Russell açısından anlam ve gönderim bir ve aynı olduğu için Russell’ın bu soruna çözümü farklı olmak zorundadır.⁵ Öne sürülen çözüm, önermeyi parçalardan oluşan ve temelde duran parçaların tanışıklık yoluyla doğrudan edinildiği anlayışı üzerine kuruludur. Russell’a göre, özel adlar, betimlemelerin kısaltmaları olduğu için ne Nuri Bilge Ceylan adı ne de NBC kısaltması zaten yalın semantik birimlerdir. Ona göre, her ikisinin de çözümlendiği gerçek parçaları aynıdır, yani her ikisi de “Bir Zamanlar Anadolu’da, Ahlat Ağacı, Kış Uykusu filmlerinin yönetmeni olmak” betimlemesinin karşılığıdır. Russell böylece kuramının karşılaşılabileceği bir sorun olan aynı kişinin çelişkili inançlara sahip olabilmesi sorununu çözmektedir. Dolayısıyla, ona göre, parçalarını doğrudan içeren tekil önermelerden söz etmek anlamlıdır.

⁵ Bakınız tezin 2.2. numaralı bölümü.

Russell'ın tekil önermeleri savunan yaklaşımı, 1970'lerde sıklıkla reddedilmiştir.⁶ Ne var ki, tartışmanın canlanmasıyla -Russell'ın önerisinde çeşitli düzenlemelere gitmekle beraber- Russellcı kuramlar ortaya konmuştur. Bu sürecin başlangıcında Kripke'nin özel adlara ilişkin yaptığı inceleme vardır. Sürecin devamında David Kaplan, Keith Donnellan, Robin Jeshion, François Recanati, Tim Crane gibi düşünürler tekil önerme anlayışına ilişkin kuramlarını sergilemektedirler.⁷

3.1.1. ÖZEL ADLAR VE BETİMLEME

Russell'ın kuramında önermelerin doğrudan içerdiği parçalar, duyu verisiyle edinilen var olanlardır. Russell bu var olanların dilsel karşılığını mantıksal özel adlar olarak adlandırmaktadır. Ona göre, mantıksal özel adların yaygın özel adlardan farkı, ikincisinin duyu verilerinden hareketle yapılandırılan var olanlara gönderim yapmasıdır. Diğer bir deyişle, özel adlar aslında birer betimlemedirler.

Russell'ın bu yaklaşımı Kripke tarafından eleştirilmiştir. İlginç bir şekilde, bu eleştiri Russell'ın çözümlemesini bir yandan yanlışlamaktadır, diğer bir yandan da onun kuramının çağdaş dönemde canlanmasına neden olmaktadır. Kripke'ye göre, özel adlar Russell'ın iddia ettiği gibi betimlemelere indirgenemezler çünkü bir özel ad, olanaklı dünyaların tamamında aynı var olana gönderim yapmaktadır.⁸ Örneğin, Thomas Mann'ın, Büyülü Dağ romanının yazarı olması veya bıyıklı olması zorunlu değildir, ancak "Thomas Mann" özel adı olanaklı dünyaların tamamında aynı kişiye

⁶ Kent Bach, "Getting a Thing Into a Thought", **New Essays on Singular Thought**, ed.: Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 39-63, s. 46. Russell sonrasında tekil önermeyi reddeden önemli düşünürlerden bir diğeri Quine'dır. Recanati'nin aktardığına göre, Quine, önermelerin parçalarının semantik bakımdan konumunu, yüklem dolayımında biçiminde ele almaktadır. Diğer bir deyişle, "a" gibi bir sabit, F(a) şeklinde sunulabilmek üzere olanaklıdır. Bkz.: François Recanati, "Singular Thought: In Defence of Acquaintance", **New Essays on Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 141-189, s. 142.

⁷ Bu kuramlar kendilerine semantik, metafizik veya fenomenolojik temelleri esas alabilmektedir. Biz tezimiz ölçüsünde, bu bölümde, semantik ve pragmatik yaklaşımları sergileyeceğiz.

⁸ Saul A. Kripke, **Naming and Necessity**, Cambridge, Harvard University Press Cambridge, 2001, s. 48-49. Kripke olanaklı dünyaların tamamında aynı anlama gelen adları katı gösterici (**rigid designator**) olarak adlandırmaktadır. Bkz. **a.y.**

gönderim yapmaktadır. Kripke'nin bu yaklaşımı Russellcı betimleme kuramını yanlışlamaktadır.⁹

Gelgelelim, bir özel adın, karşılık geldiği var olanla doğrudan ilişki kurması Russell'ın tekil önerme anlayışının güçlenerek gündeme gelmesine neden olmuştur. Böylece düşünürler, önermelerde yer alan çeşitli tarzlardaki dilsel araçların -ki bunlar bağlam duyarlı terimler, zarflar, edatlar vb. olabilir- gönderim tarzları üzerine inceleme yapmaya koyulmuşlardır.

Russell'ın betimlemeler kuramına getirilen bir eleştiri, Strawson tarafından ortaya konmuştur. Strawson'a göre, özel ad, betimleme ya da cümle fark etmeksizin, herhangi bir ifade, hakkında olduğu var olanla kullanım (**use**) ve dile getirişin bağlamı (**context**) dolayımında ilişkilidir.¹⁰ Örneğin, Russell'ın incelediği, "Şimdiki Fransa kralı, keldir" önermesi, eğer bu önermeyi dile getiren kişi önermeyi, Fransa'nın monarşiyle yönetildiği ve kralın kel olduğu bir dönemde dile getiriyorsa bu önerme doğru olmaktadır.¹¹ Ya da aynı durumda kral kel değilse önerme yanlış olmaktadır. Diğer yandan, söz konusu önerme farklı zamanlarda farklı ilgilerle kullanılırsa, söz gelimi kralın kim olduğuna dair yanlış bir bilgiden yola çıkılarak kullanılırsa, önerme yine başka doğruluk değeri alabilmektedir.¹² Hatta Strawson'a göre, bir doğruluk değeri almak zorunda da değildir.¹³ Diğer bir deyişle, anlamlı olan ancak bir doğruluk değeri olmayan önermeler olanaklıdır. Strawson böylece, ifadeleri hakkında oldukları var olanlarla kullanım dolayımı bağlamında ele alarak ve bu doğrultuda kullanıma bağlı olarak doğruluk değeri almadan anlamlı olabilen önermelere işaret ederek Russell eleştirisini sunmaktadır. O halde, işaret edilen dolayım ilişkisi tekil önermeler anlayışına da bir eleştiri olmaktadır çünkü önermenin parçaları, Strawson'un kuramı doğrultusunda, doğrudan içerilmemektedir.

⁹ Çalışmamızın 1.3. numaralı bölümünde işaret edildiği üzere, Frege, belirli betimlemeleri de özel ad gibi ele almaktadır. Kripke bu nedenle Russell ve Frege'nin kuramlarını beraber ele alarak eleştirmektedir. Bkz.: Kripke, **a.g.e.**, s. 27-30, 58.

¹⁰ P.F. Strawson, "On Referring", **Mind**, Vol. 59 (235), 1950, pp. 320-344, s. 325-326. Strawson, sunduğu bağlam ölçütüyle "...zaman, mekân, durum, konuşmacının aynılığı, ilginin dolaysız odağını biçimlendiren konular, konuşmacı ve konuşmacının sözlerini yönettiği kişilerin kişisel öyküleri"ni kastettiğini belirtmektedir. **A.e.**, s. 336.

¹¹ **A.e.**, s. 325-326.

¹² **A.y.**

¹³ **A.e.**, s. 329-330.

Keith Donnellan, özel ad ve betimleme ilişkisini yeniden ele alarak Russell ile Strawson'un yaklaşımlarının ikisini de eleştirmektedir. Söz konusu eleştiri, belirli betimlemelerin duruma bağlı olarak hem Russell'in hem de Strawson'un önerdiği gibi kullanılabilir olmasından ileri gelmektedir. Donnellan'ın bu bağlamda verdiği bir örnek, "Smith'in katili, delidir" önermesidir.¹⁴ Donnellan'a göre, bu önermeyi dile getiren kişi, eğer Smith'in katiline dair aklında bir kişi olmadan "Smith'in katili" betimlemesini kullanıyorsa, bu, betimlemeyi yüklemesel¹⁵ (**attributive**) biçimde kullanmaktır.¹⁶ Eğer, aklında belirli bir kişiyi gözeterek yanlış olsa dahi bu betimlemeyi kullanıyorsa, bu durumda betimleme gönderimsel (**referential**) kullanılmaktadır.¹⁷ Donnellan, yüklemesel türden kullanımları Russell'in betimleme kuramına uygun bulmaktadır.¹⁸ Ne var ki, kendisinin işaret ettiği gönderimsel türden betimlemeler Russell'in gözden kaçırdığı, Strawson'ın kuramıyla uyumlu betimlemelerdir.¹⁹ Donnellan'a göre, Russell'in kuramında eksik olan, "Smith'in katili" betimlemesini içeren önermenin, betimlemenin hakkında olduğu kişiyi betimlemeyi sağlaması yoluyla değil de doğrudan kullanılarak içerebilmesidir. Donnellan böylece dilin pragmatik yanına işaret ederek betimlemelerin kullanımı arasında yaptığı ayırımla, Russell'in özel adları betimlemelere indirgeme yönündeki kuramını eleştirmektedir. Betimlemenin kişinin kullanma tarzına koşut olması, betimlemenin gönderiminin dolayına uğradığını göstermektedir. Dolayısıyla, tekil önermeler için gerek şart olan doğrudan gönderimin sağlanmadığı karşıt örneklerin olabilirliği vurgulanmaktadır.

Semantik ve pragmatik bakımdan dilsel bir inceleme yapan bir diğer düşünür, David Kaplan'dır. Kripke'nin argümanına benzer bir yerden hareket eden Kaplan, "ben" ve "burada" gibi bağlam duyarlı terimlerin (**indexicals**) bir önermede yer aldıkları zaman, karşılık geldikleri var olanlarla doğrudan gönderim (**directly**

¹⁴ Keith Donnellan, "Reference and Definite Descriptions", **The Philosophical Review**, Vol, 75 (3), 1966, pp. 281-304, s. 285.

¹⁵ Sözcüğün çevirisi için Arda Denkel'in önerisi tercih edilmiştir. Bkz. Arda Denkel, **Düşünceler ve Gerekçeler: Felsefe Yazıları-2**, ed.: Ahmet Haluk Atalay, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997, s. 315.

¹⁶ Donnellan, **a.g.e.**, s. 285.

¹⁷ **A.e.** s. 281.

¹⁸ **A.e.**, s. 293.

¹⁹ **A.e.**, s. 282.

referential) ilişki içinde olduklarını savunmaktadır.²⁰ Kaplan'ın argümanı öncelikle karakter (**character**)-içerik (**content**) ayırımına dayanmaktadır. “Bu kalem, yeşildir” önermesini ele alalım. Aynı önermeyi hem önünde yeşil bir kalem olan bir kişi hem de siyah bir kalem olan bir kişi kullansın. Kaplan’a göre, bu iki önermenin içerikleri bağlamına göre değişse de yalnızca bir karakteri vardır.²¹ Böylece, ikinci kişinin önermesi, içeriğinin farkı nedeniyle yanlış olmaktadır ilk kişinin önermesi doğru olmaktadır.²² Ancak, önermelerin karakterleri, diğer bir deyişle “bu” sözcüğünün önermede gördüğü işlev aynı olmaktadır. O halde, söz konusu önermede “bu” sözcüğü aracılığıyla gönderim nesnesi olan kaleme doğrudan gönderim yapılmaktadır. Böylesi bir önerme, parçasını dolayımına uğramadan içerdiği için tekil bir önerme olmaktadır.²³

3.1.2. TEKİL ÖNERMELER VE TANIŞIKLIK

Tekil önermelerin varlığı yönünde bir uzlaşa içinde olan düşünürler, bu önermelerin nasıl var olabildikleri üzerine de tartışmaktadırlar. Russell’a göre, tekil önermeler duyu verileriyle doğrudan kurulan ilişki olan tanışıklık yoluyla olanaklıdır. Çağdaş dönemde tanışıklığın doğrudan gönderim için gerekli olup olmadığı yönünde çeşitli görüşler ortaya konmaktadır.

Kripke, özel adların doğrudan gönderim yaptığına işaret ederken gönderimin nesnesi ve gönderim ilişkisinin tarzı bağlamında çok açık öne sürümlerde bulunmamaktadır. Ona göre, özel adın gönderiminin sabitlenmesi bir “adlandırma

²⁰ Greg Fitch ve Michael Nelson, “Singular Propositions”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, 2018 Bahar, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/propositions-singular/>, 20.09.2020. McGinn’in iddiasına göre bu terimler, katı gösterici olarak düşünülmektedir. Bkz.: McGinn, **a.g.e.**, s. 102-103. Kaplan’ın söz konusu terimleri katı gösterici olarak düşündüğünü iddia eden bir başka düşünür, David Bostock’tur. Ancak Bostock’a göre, Kaplan’ın Kripke’nin kullandığı katı gösterici ifadesi yerine doğrudan gönderim ifadesini kullanmaması, iki düşünürün var olmayan nesneler hakkındaki ifadeleri farklı tarzlarda çözümlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bkz. Bostock, **Russell’s Logical Atomism**, s. 132.

²¹ David Braun, “Indexicals”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, 2017 Yaz, (Çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/indexicals/>, 20.09.2020.

²² **A.y.**

²³ Kaplan bu işlevi sağlayan belirtici işaretleri (**demonstratives**) “işte şu (**dhat**)” ifadeleri olarak adlandırmaktadır. Bkz. **A.y.** Terimlerin Türkçe karşılıklarından yararlanılan çalışma için bkz.: Zeynep Düzen, Yüksek Lisans Tezi, “David Kaplan’da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi”, İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi, Eylül 2016, s. 59.

töreninde (**baptism**)” gösterim (**ostension**) veya betimleme yoluyla gerçekleşmektedir.²⁴ Adın gönderiminin belirlenmesi ise nedensel/tarihsel zincir (**causal/historical chain**) yoluyla gerçekleşmektedir. Örneğin, Aristoteles özel adı sabitlendikten sonra, adın zaman içinde kişiden kişiye çeşitli bağlantılarla aktarımı yoluyla ‘Aristoteles’ özel adı, Aristoteles kişisine gönderim yapmaktadır. Dolayısıyla, doğrudan gönderim için tanışıklık gerekli bir koşul olmamaktadır.²⁵ Kaplan da tekil önermelerin varlığını savunurken tanışıklık şartına başvurmamaktadır. Hatta ona göre, doğrudan gönderim için bağlam duyarlı terimler gibi dilsel araçlar tek başlarına yeterlidir. Bu görüş doğrultusunda, “Ben kahve içiyorum” önermesindeki “ben” sözcüğü, bu önermeyi dile getiren kişiye doğrudan gönderim yapmaktadır. Böylece, kişi söz konusu dilsel araçların karşılık geldiği var olanlara dair bilgi sahibi olsa da olmasa da o var olanlara doğrudan gönderimde bulunmaktadır.

Dilin tekil önermeler için yeter şart olup olmadığı tartışmasını yürüten bir diğer düşünür, Arthur Sullivan’dır. Sullivan, bir önermeyi kavramak (**grasp**) ile onu ifade etmek arasında bir ayrım yapmaktadır.²⁶ Bu doğrultuda, bunların ilkinin inanç içeriği (**belief of content**), ikincisine ifade edilen içerik (**content expressed**) denk düşmektedir.²⁷ Örneğin; “Parmenides diyalogunun yazarı, geniş omuzludur” ile “Aristoteles’in hocası, geniş omuzludur” önermelerinde özne yerinde duran iki betimlemenin Platon’a karşılık gelip gelmediğinin bilinmesi ayırt edici nitelik taşıyabilmektedir. Sullivan’a göre, Fregeci kurama bu bağlamda ihtiyaç vardır.²⁸ Bir önermenin kavranması- yani önermenin içeriğine dair inanç- bakımından kişinin zihinsel içeriğin parçalarını kendisine nasıl sunduğu göz ardı edilememektedir.²⁹ Sullivan’a göre, bir önermenin ifade edilmesi bakımından ise onun ne hakkında olduğu yeterlidir. Sullivan, Frege’nin önerisiyle Russell’in önerisine ilişkin sentezini “Anlama [**apprehension**] için uyumlu [**en rapport**] bir bağlantı zorunludur ancak [bu bağlantı],

²⁴ Kripke, **a.g.e.**, s. 135.

²⁵ Bu koşul, gönderimin belirlenmesi bakımından devre dışı bırakılmaktadır. Eğer, gönderimin sabitlenmesi gösterimsel yolla gerçekleşiyorsa bu durumda elbette tanışıklık gerçekleşebilmektedir.

²⁶ Arthur Sullivan, “Singular Propositions and Singular Thoughts”, **Notre Dame Journal of Formal Logic**, Duke University Press 39(1), 1998, pp. 114-127, s. 120.

²⁷ Sullivan, **a.g.e.**, s. 118.

²⁸ Daha önce belirtildiği üzere, Frege’nin kuramı Russell’in kuramının aksine, gönderimi anlam dolayımına sokarak bu sorunu aşmaktadır.

²⁹ Sullivan, **a.g.e.**, s. 119-120.

ifade edilebilirlik için zorunlu değildir; ve inanç atamalarındaki [**ascription**] sunum tarzı rolünü oynayan şey, bu zihinsel içerik için oluşturucu olan uyumlu bağlantıyı genellikle sağlar” cümlesiyle ortaya koymaktadır.³⁰ Sonuç olarak, Sullivan’a göre, tekil bir önerme söz konusu olduğunda, önermenin ifade edilmesi yani dilsel bakımından önermenin parçası olan nesneyle tanışıklık zorunlu değildir ancak o önermenin anlaşılması gibi zihinsel yanı için tanışıklık gibi bir gereklilik söz konusudur.

Tanışıklıkla gerek şart olarak görmeyen bir başka yaklaşım, bilişselcilik (**cognitivism**) adıyla ortaya konmaktadır.³¹ Robin Jeshion’un öne sürdüğü bu kuram, insan zihninin bilişsel yapısının nesneleri düşüncesine doğrudan konu edebildiğini savunmaktadır. Jeshion, öncelikle Kaplan’ın kuramı olan, tekil önermelerin yeter şartının dilsel araçlar olduğu düşüncesini eleştirmektedir.³² Kaplan’ın yaklaşımı doğrultusunda, bir tekil önermede bulunmak tamamen kişiye bağlı, iradi bir durumdur.³³ Özel adlar ya da çeşitli bağlam duyarlı terimleri kullanarak bir önerme öne sürmek, o önermeyi tekil bir önerme kılmaya yetmektedir. Jeshion’a göre ise dilsel araçların sentaktik yapıları gereği iddia edildiği gibi bir yeterliliği yoktur.

Jeshion iddiasını gerekçelendirmek üzere üç tür örnek kurgular; ilk grupta hafıza, algı veya iletişim aracılığıyla sağlanan tanışıklık aracılığıyla ortaya konan tekil önermeler vardır.³⁴ Buna bir örnek “Kedim Badem, karınca avlamayı severdi” olabilir. İkinci grup, tanışıklığın olmadığı ve betimleyici adlar, işte şu (**dthat**) ifadeleri gibi dilsel araçlarla sunulan tekil önermeleri içerir.³⁵ Jeshion, bu türden önermelerden birisi için “İşte şu (dünyadaki en kısa casus) oldukça kısadır” önermesini örnek olarak sunmaktadır.³⁶ Jeshion’un ayırt edici olduğunu düşündüğü üçüncü grup ise ilk grup gibi tekil önerme olan ancak ikinci gruptan farklı olarak standart tanışıklık tezini

³⁰ Sullivan, **a.g.e.**, s. 124.

³¹ Robin Jeshion, “Singular Thought: Acquaintance, Semantic Instrumentalism, and Cognitivism”, **New Essays on Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 105-140, s. 105-140.

³² Kaplan bu görüşünü “araçsalcı tez (**instrumentalist thesis**)” olarak adlandırılmaktadır. Aktaran Recanati, **a.g.e.**, s. 165. Jeshion aynı görüşü semantik araçsalcılık (**semantic instrumentalism**) olarak adlandırmaktadır. Bkz.: Jeshion, **a.g.e.**, s. 106.

³³ Jeshion, **a.g.e.**, s. 106.

³⁴ **A.e.**, s. 113.

³⁵ **A.e.**, s. 114.

³⁶ **A.e.**, s. 115.

sağlamayan örnekleri içermektedir.³⁷ Söz gelimi “Vulcan gezegeni, dünyaya Mars’tan daha uzaktır” önermesi bu çerçeveye uygundur. Jeshion’a göre, Kaplan’ın kuramı ikinci gruptaki örneklerle işaret ederek tekil önermeler için tanışıklığın gerekli olmadığını vurgulamakta haklıdır. Ne var ki, üçüncü gruptaki örnekler söz konusu olduğunda ne ilk gruptaki örneklerin iddiası gibi hafıza veya algı gibi bir tanışıklık şartı sağlanmaktadır ne de ikinci gruptaki örneklerin durumunda olan, dilsel araçların yeterliliği söz konusu olmaktadır.³⁸ Jeshion’a göre, üçüncü gruptaki örneklerin ikinci gruptaki örneklerden ayırt edici yanı, üçüncü gruptakilerin kişilerin ilgisinin dahil olduğu örnekler olmasıdır.³⁹ Örneğin, “Vulcan” özel adı, bilim insanlarının bir gerçeği ortaya çıkarma isteği gibi bir ilgisi doğrultusunda öne sürülmüştür. Ancak, tekil bir gönderim yapan ‘dünyadaki en kısa casus’ betimlemesi böyle bir ilgi olmaksızın içinde bulunduğu önermeyi tekil kılmaya yetmemektedir. Dolayısıyla, çeşitli dilsel araçların ortaya konması, tekil önerme için yeterli değildir.

Bununla birlikte, Jeshion semantik araçsalıcı kuramın elediği tanışıklık şartına da başvurmamaktadır. Ona göre, tekil bir düşüncenin ortaya çıkması, önermenin içerdiği tekil var olanın bir zihin dosyası yoluyla düşünülmesini gerektirmektedir.⁴⁰ Zihin dosyaları ise yalnızca insanın bilişsel yapısının nesnelerle bir ilgi (**significance**) içinde olmasıyla olanaklıdır.⁴¹ Bu ilgi; planlar, projeler, aktif duygulanımlar veya motivasyonlar olabilmektedir.⁴² Jeshion bu çerçevede, pozitif bir duyum/algı çalışması olan **FINST** adlı teze başvurmaktadır.⁴³ Söz konusu teze göre, insanın bilişsel yapısı, nesneleri ‘sanki parmağıyla izliyormuşçasına’ bireyleştirerek onlara ait özellikleri söz konusu sabitleme üzerinden belirlemektedir.⁴⁴ Böylece, bilişsel yapı, iradeye koşullu olmadan yalnızca dikkat kesilme, seçme ve takip etme gibi yetileri yoluyla, araya dilsel ya da başka türden bir dolayım girmeden, nesnesini düşüncesine doğrudan konu

³⁷ A.e., s. 116-117.

³⁸ A.e., s. 125-126.

³⁹ A.e., s. 126-127.

⁴⁰ A.e., s. 132.

⁴¹ A.e., s. 135.

⁴² A.e., s. 136.

⁴³ **FINST** şeklinde kısaltılan kuram, Zenon Pylyshyn tarafından sunulmakta ve “görsel bir işaretleme veya parmakla örnekleme (**a visual index or finger of instantiation**)” olarak betimlenmektedir. Bkz. a.e., s. 133.

⁴⁴ A.e., s. 133-134.

etmektedir.⁴⁵ Dolayısıyla, Jeshion’a göre, tekil bir önerme için ne salt irade ne de dilsel araçların yönlendirilmesi belirleyicidir; tekil önermeler, kontrol dışı çalışabilen bir bilişsel yapı aracılığıyla söz konusu olmaktadır.⁴⁶

Recanati, Jeshion’la benzer düşünmekle birlikte tartışmayı daha da derinleştirmektedir. Ona göre de bir nesneyi düşünceye doğrudan konu etmek, o nesne hakkında bir zihin dosyası çalıştırılmasıyla olanaklıdır.⁴⁷ Söz konusu dosyanın olabilmesi ise ancak o nesneyle tanışıklık yoluyla olanaklıdır.⁴⁸ Bununla beraber, Recanati’nin kuramına göre, bir zihin dosyası açabilmek için nesneyle edimsel bir karşılaşma şart değildir; gerekli olan, tanışıklık beklentisidir (**expected acquaintance**).⁴⁹ Diğer yandan, zihin dosyasının açılmış olması da tekil düşünce için yeterli değildir çünkü bu yolla ortaya çıkan tekil düşünce, düşünce taşıyıcı (**thought-vehicle**) türünden tekil bir düşüncedir.⁵⁰ Recanati bu bağlamda düşünce taşıyıcı ile düşünce içeriği (**thought-content**) türünden tekil düşünceleri birbirinden ayırmaktadır. Düşünce-içeriği türünden bir tekil düşünce için beklentinin yerini bulması, gönderim nesnesiyle bilgi veren, başarılı bir ilişki kurulması gereklidir.⁵¹ Bu bağlamda, Recanati’ye göre, “Vulcan” örneğinde gönderim başarılı olmadığı için bir tekil düşünce-içeriği söz konusu değildir.⁵² “Neptün” örneğinde⁵³ ise hem tekil düşünce-taşıyıcının örneklemleri (**tokened**) olması hem de gönderimin başarılı olması nedeniyle bir tekil düşünce-içeriğinden söz etmek olanaklıdır.⁵⁴

Kent Bach’ın kuramı da yine tanışıklığa ilişkin bir inceleme yapan kuramlardandır. Bach, çözümlemesini önermesel tutum bildirimlerini incelemek yoluyla yapmaktadır. Daha önce işaret ettiğimiz bir sorun olan, aynı nesne hakkında

⁴⁵ A.y.

⁴⁶ A.e., s. 135.

⁴⁷ Recanati, a.g.e., s. 159.

⁴⁸ A.y.

⁴⁹ A.e., s. 176. Recanati bu bağlamda Jeshion’la benzer bir görüştedir. Ona göre de bir zihin dosyasının ortaya çıkması için ortada bir neden olmalıdır.

⁵⁰ A.y.

⁵¹ A.y.

⁵² A.e., s. 177.

⁵³ Recanati’nin aktardığına göre, Neptün özel adı, “Uranüs’ün yörüngesinde düzensizliklere neden olan gezegen” betimlemesi için devreye sokulmuş bir addır. Bkz. a.e., s. 164. ‘Vulcan’ özel adı ise Neptün’ü keşfeden Urban Le Verrier’in aynı yöntemle var olduğunu koyutladığı gezegen için verilen özel addır. Aktaran Tim Crane, “The Singularity of Singular Thought”, **Proceedings of the Aristotelian Society**, Supplementary Volumes, 85(1), 2011, pp. 21-43, s. 24.

⁵⁴ A.e., s. 177.

birbirleriyle çelişen inançlara sahip olunup olunamayacağı sorunu Bach için de hareket noktasıdır. Bach’a göre, söz konusu çelişkiden hareketle *de re* inanç durumlarını elemeye çalışmak hatalıdır.⁵⁵ Ona göre, “ki”den sonra gelen önermeyi tekil bir “p” önermesi olarak düşünmek söz konusu hataya neden olmaktadır. Kendisinin önerisi ise bu önermenin inanç içeriğini, oluşturucuları ve sentaksıyla belirlenen bir içerik olarak düşünmektir.⁵⁶ O halde bu açıklama doğrultusunda, (1)’deki önermenin inanç içeriği olan p’yi, sentaktik yanı da gözeterek p’nin oluşturucuları olan <Çağdaş, hayranı olmak, Nuri Bilge Ceylan>” şeklinde, ele almak gerekmektedir. Bu durumda ortaya çıkan soru, “Çağdaş”, “hayranı olmak” gibi nesnelerle nasıl bir ilişki içinde olduğudur. Bach’a göre, insan zihni düşündüğü nesneleri kendisine doyurucu (**satisfactional**) bir ilişki içinde değil, tasarımsal (**representational**) bir ilişki yoluyla konu edebilmektedir.⁵⁷ Bellekteki bir imge (**memory image**), söz konusu tasarımsal ilişkinin algılamadan kaynaklanan örneğiyle başka bir kişinin algısından ileri gelen tasarımsal bir ilişki, “çoklu bağlantı içeren iletişim zinciridir (**many-linked chain of communication**)”.⁵⁸ Bach, tanışıklık türünden olmasa da bir ilişkiyi gerek şart olarak ortaya koyduğu için ona göre, yalnızca betimleme yoluyla düşünülebilecek bir nesne hakkında tekil düşünmek olanaksızdır.⁵⁹ Bach’ın bu bağlamda ele aldığı örnek, “22. yy’da doğan ilk çocuk” betimlemesidir; bu çocukla herhangi ilişki henüz olanaksız olduğu için bu çocuk hakkında tekil düşünce sahibi olmak olanaksızdır.⁶⁰ Ancak ona göre, bir kişi Kant’ı düşüncesine doğrudan konu edebilir çünkü Kant ile Kant hakkında sahip olunan tasarım arasında iletişim yoluyla sağlanmış bir bağlantı vardır.⁶¹ Bach böylece, tekil önermeler için gerek şart olarak düşünülen tanışıklığın sınırlarını daha da genişleterek tasarımsal ilişkilere dönüştürmektedir.⁶²

⁵⁵ Kent Bach, **a.g.e.**, s. 44-45. Bach bu yaklaşımı öne süren düşünürleri Frege, Stephen Schiffer ve John Searle olarak örnekleemektedir. Bkz.: **a.e.**, s. 46-50.

⁵⁶ **A.e.**, s. 53-54.

⁵⁷ **A.e.**, s. 55.

⁵⁸ **A.e.**, s. 55-56. Bach, bu bağlamda, betimleyici düşüncelerin de tıpkı tekil düşünceler gibi nesnesi olmaksızın olanaklı olabileceğini belirtmektedir çünkü bu bakış açısına göre bağlantının nesnesinin ortada olması gerek şart değildir.

⁵⁹ **A.e.**, s. 56.

⁶⁰ **A.y.**

⁶¹ **A.e.**, s. 56-57.

⁶² **A.e.**, s. 57.

Kenneth Taylor'ın tekil önerme yaklaşımına bakıldığında yine bir semantik araçsalcılık kritiğiyle karşılaşmaktadır. Taylor öncelikle nesne tasarımıyla (**objective representation**) nesnel tasarım (**objectual representation**) arasında bir ayrım yapmaktadır.⁶³ İlkinde, gönderim başarılı bir şekilde gerçekleşmektedir yani dilsel ifademiz ile hakkında olduğu var olan birbirlerine karşılık gelmektedir. Bach bu durumu, gönderimsel olarak başarılı (**referentially successful**) olarak adlandırmaktadır.⁶⁴ İkincisinde, hakkında olunan var olana karşılık gelmeye hazır bir durum vardır ancak başarılı bir gönderim gerçekleşmemiştir.⁶⁵ Bu durum ise gönderime hazır olmak (**referentially fit**) olarak adlandırılmaktadır. Bach'a göre ilk durumun ikinci durumdan temel farkı, tekil düşünce için öznenin bilişsel yetilerinin ve dilsel araçlarının tek başına yeterli olmaması, "tasarım dışı (**extra-representational**) bir bağlantı veya nedensel/tarihsel bir bağlantı" olarak bir dış nesnenin gerekli olmasıdır.⁶⁶ Söz konusu nesnenin olmadığı durumlardaki tekil önermelerde içerikten, diğer bir deyişle, anlamdan söz etmek olanaksızdır.⁶⁷ Bach bu nedenle semantik araçsalcı yaklaşımı yeterli bulmamaktadır. Ona göre, semantik araçsalcılık gönderime hazır olma durumlarından doğru bir kuram olmaksızın başarılı bir gönderimin gerçekleştiği durumlarda, bu kuram açıkça yanlıştır.⁶⁸

Tekil önermelerin parçalarını doğrudan içerdiği iddiasını sürdürmekle beraber, bu parçaların- yani önermenin hakkında olduğu nesnelerin- varlığının zorunluluğu, tartışmanın bir başka boyutudur. Russell'a göre böylesi bir tekil önerme olanaksızdır çünkü var olmayan bir nesneyle tanışıklık söz konusu olamayacaktır.

⁶³ Kenneth A. Taylor, "On Singularity", **New Essays on Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 77-102, s. 79.

⁶⁴ A.e., s. 79-80.

⁶⁵ A.e., s. 79. Bach, gönderimi olmayan tekil terimlerin bu türden ifadeler olduğunu ifade etmektedir. Bkz.: a.y.

⁶⁶ A.e., s. 80.

⁶⁷ A.e., s. 80-81. Bach, nesnel tasarımla nesne tasarımının ayırt edilemediği iki duruma işaret etmektedir. Ona göre, başarılı gönderimin sentaktik bir ayırmacı olmadığı için başarılı gönderimle gönderime hazır olmanın sentaktik karşılıklarını düşüncede ve dilde ayırt edilememektedir. Ek olarak, bu gibi durumlardan kaynaklanan bağlanma-sürdürme gibi dil oyunları oynanması söz konusudur. Bach bunu matematik ve kurgu (**fiction**) üzerinden örneklemektedir. Ona göre, her iki yapıda da bir nesne yokken varmış gibi varsayarak konuşulmaktadır. Bach tam da bu noktadan hareketle, matematikteki Platonculuk yaklaşımının başarılı gönderim ile gönderime hazır olmayı ayıramama yanılmasıyla kaynaklandığını iddia etmektedir. Bkz.: a.e., s. 93-94.

⁶⁸ A.e., s. 95-96.

Tim Crane, karşılık gelen bir nesneyle bilişsel bir ilişki kurulmaksızın, hatta öylesi bir nesne olmadan da bir tekil düşünce olabileceğini savunmaktadır. Crane öncelikle hakkında olmak (**aboutness**) ile gönderim yapmak (**reference**) arasında bir ayrım yapmaktadır.⁶⁹ Bunlardan ikincisi var olan bir şeyle bir ilişki durumunu ifade ederken ilki, o şeyi var olup olmamasından bağımsız olarak düşünceye konu etmeyi ifade etmektedir.⁷⁰ Bu çerçevede, bir kişinin önermenin parçalarından birini düşüncesine doğrudan konu etmesi, o düşünceyi tekil düşünce kılmaktadır. Ancak, bu durum, düşünceye konu edilen o var olanın gerçekten var olduğu anlamına gelmemektedir. Crane’ın bu bağlamda verdiği bir örnek “Vulcan” örneğidir.⁷¹ Var olduğu varsayılan ve Vulcan adı verilen gezegenin bir süre sonra deneysel yollarla aslında var olmadığı saptanmıştır. Crane’e göre, bu saptama gerçekleşmeden önce içinde “Vulcan” geçen önermeler, onun hakkındaki tekil düşünce örnekleridir.⁷² Crane, bu bağlamda, Recanati’nin düşünce-taşıyıcı kavramı ve Taylor’un nesne tasarımı kavramlarının kendi terminolojisindeki düşünce-olayı (**thought-episode**) kavramına denk düştüğünü belirtmektedir.⁷³ Gelgelelim, kendisinin tekil düşünce yaklaşımı nesnelerle herhangi türden bir ilişkiyi gerektirmediği, hatta bir nesneyi bile gerektirmediği için bu kuramlarla kendi kuramı arasında söyleme biçimi bakımından değil, temelden fark vardır.⁷⁴

Russell’ın konunun pragmatik yanının da dahil edildiği ve tanışıklık gibi dünyayla temasın temeli olan bir ilişkinin tartışmaya açıldığı bu yaklaşımlara cevabı, doğrudan onun metinlerine başvurarak sergilenebilir. Daha önce belirtildiği üzere, betimlemelere çözümlenen özel adların veya önermelerin temelinde duran parçalar tanışıklık yoluyla edinilen var olanlardır.⁷⁵ Bu anlamda, gerçek özel adlar “bu” denilerek işaret edilebilenlerdir. Russell, “bu” gibi bağlam duyarlı terimleri yalnızca dilsel bir araç olarak değerlendirmemektedir. Söz konusu durumlarda gerçekleşen aynı

⁶⁹ Tim Crane, **a.g.e.**, s. 24.

⁷⁰ **A.y.**

⁷¹ **A.y.**

⁷² **A.e.**, s. 25.

⁷³ **A.e.**, s. 38-39.

⁷⁴ **A.e.**, s. 39-40.

⁷⁵ Russell tanışıklığın aynı zamanda bir kesinlik sağladığını “Bizim kendi duyusal tanışıklığımızın ötesine gitmeyen, bizim için en kesin olandır: ‘duyuların kanıtı’ herkesçe bilinen, sorgulamaya en az açık olan [şeydir]” cümlesiyle de vurgulamaktadır. Bkz. Bertrand Russell, **Our Knowledge of the External World: As a field for scientific method in philosophy**, New York, Routledge, 2009, s. 53.

zamanda bir nesneye karşılık gelmek; hatta onu göstermektir. Russell'ın bu duruma işaret ettiği bir cümlesi Mantıksal Atomculuk metninde şu şekildedir:

“Kırmızı şeyler görmeksizin ‘kırmızı’ sözcüğünü anlayamazsınız. Bunun başka türlü yapılma olanağı yoktur. Diller öğrenmenin ya da sözlüklerde arama yapmanın bir faydası olmaz. Bunların hiçbiri ‘kırmızı’ sözcüğünü anlamak için yardımcı olmayacaktır.”⁷⁶

Russell'ın sunduğu bu çerçeve, bir önermede bir parçanın doğrudan içerilmesi için dilsel araçların ya da kullanım, kasıt gibi dolayımın yeterli olmadığına işaret etmektedir. Russell benzer bir vurguyu 1959'da Strawson'un kendisine yaptığı eleştiriye cevap verirken yapmaktadır:

“...tüm ampirik sözcüklerin anlamı nihayetinde kendini merkez alan [**egocentric**] bir deneyim olan gösterimsel tanımlara dayanır. Ancak, egocentrik sözcükler aracılığıyla egocentric olmayan şeyleri de betimleyebiliriz; ortak bir dili kullanmızı sağlayan /izin veren de budur.”⁷⁷

Görüldüğü üzere, “bu” denilebilecek şekilde gerçekleştirilen gösterimsel bir tanım aslında uzlaşmanın ya da konuşmacının kastettiğinin tekilleşmesinin de olanağı olarak düşünülmektedir. Betimlemeyle gerçekleşebilecek herhangi bir anlaşma bir noktada, hatta en temel düzeyde, hakkında söz edilen ile karşılaşmayı gerektirmektedir. Bu kökensel karşılaşma, tanışıklığın semantik yanla olan ilişkisidir. Russell tam da bu bağlam nedeniyle dil-dışı gerçekliğin varlığını savunmanın ve dil ile dil-dışı dünya arasındaki ilişkinin olanağını bulmaktadır. Russell zaten aynı metinde gösterimsel tanıma karşılık gelen sözcüklerin bu olanağı sunmasına ilişkin şöyle demektedir:

“Bana kalırsa, eğer dilin bir olguyla herhangi bir ilişkisi olacaksa/varsa, bu gibi sözcükler var olmalıdır. Bu gibi sözcüklerin zorunluluğu gösterimsel tanım işlemi yoluyla açıklık kazanmaktadır. ‘Kırmızı’ ve ‘mavi’ sözcükleriyle ne kastedildiğini

⁷⁶ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 20-21.

⁷⁷ Russell, **My Philosophical Development**, s. 240.

nasıl biliriz? Hiç kırmızı görmediysek ya da hiç mavi görmediysek, bu sözcüklerin ne anlama geldiklerini bilemeyiz.”⁷⁸

O halde, Russell’ın dilin kendi olanakları içindeki kullanımıyla tekil önermeler olabileceği iddiasını reddedeceği açıktır. Kaplan’ın araçsalcı yaklaşımı ve Strawson’un bağlam temelli yaklaşımı, Russell’ın semantiğe dair bir temel olarak sunduğu gösterimsel tanıma şartını sağlamadığı için Russellcı bir çerçeveye uyumlu değildir. Bunun yanı sıra, Crane’in öne sürdüğü, herhangi bir nesne olmaksızın dahi bir tekil önerme olabileceği iddiası, gösterimsel tanım şartını sağlamadığı için yine tartışmalıdır. Dil dışı gerçekliği savunan, bir biçimde dil dışı bir nesneyle bilişsel bir ilgiyi gözetten ve dil-bilişsel yetiler-dış dünya karşılıklılığını sürdüren kuramlar olarak Jeshion, Recanati ve Taylor’un kuramları, Russell’ın açıklamalarına en yakın kuramlardır. Russell’ın hem özel adları betimlemelere çözümlemesinde hem de önermelerin parçalarını doğrudan içerebilmesi vurgusunda tanışıklığın bir rolü zihin dışı gerçekliği olan dünyayla temas noktasını sağlamasıdır. Russell’ın semantik anlayışı, bu temasın olanağını da sağlayabilmek amacını gütmektedir. Dolayısıyla, dış nesneyi gözetmeyen ya da salt dili temel alan kuramlar Russellcı çerçevede eksik kalmak durumundadır.

Gösterdiğimiz üzere, semantik ve pragmatik temelde yürütülen tartışmalar, işaret edilen nesne boyutunu göz önüne alsa dahi semantik çerçevenin dışına çıkmamaktadır. Russell, konuyu daha bütüncül bir yerden ele alarak dil-dış dünyayla ilişki ve nesne tartışmalarını da yürütmüştür. Bu bakımlardan yürütülen bir tartışma, işin metafizik yanını gözetmeyi gerektirmektedir. Zaten Russell felsefesinin ayırt edici yanlarından birisi de Russell’ın bir metafizikçi olmasıdır. Russell, yalnızca önermelerin oluşturucularını nasıl içerdiğini değil, söz konusu oluşturucuların neler olduğunu ve bu oluşturucuların doğalarının ne olduğunu da sorgulamıştır. Buna ek olarak, Russell, bir önermenin anlaşılmasında önermenin formunun yine tanışıklıkla ilgisine yönelik bir araştırma yapmıştır. Dolayısıyla, Russell’ın tekil önerme anlayışının temellerinin daha iyi anlaşılması, önerme ve oluşturucularına dair yürütülen incelemeleri takip etmeyi de gerektirmektedir. Bu nedenle çalışmamızın bir

⁷⁸ Russell, **My Philosophical Development**, s. 241.

sonraki bölümü, bu türden bir metafiziğin çağdaş dönemde nasıl işlendiğini ve Russell'ın metafiziğinin bu dönemde nasıl bir konuma sahip olduğunun izini sürecektir.

3.2. ÖNERMELERİN OLUŞTURUCULARI: TİKELLER VE TÜMELLER

Çağdaş metafizikte somut tikellere ve tümellere ilişkin tartışmalar oldukça canlı bir şekilde sürmektedir. Bu tartışmaların canlanmasının başlangıcında Quine'in etkisinden söz edilebilir. Quine varlık üzerine yapılan bildirimlerin ne türden ontolojik bağlılıklara dayandığını göstererek ve varlık bildirimi için çeşitli koşullar saptayarak metafiziğin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Yeniden canlanan metafiziğin bir boyutunda bir şeyler üzerine konuşmanın temelleri incelenmekteyken bir diğer boyutunda, hakkında konuşulanların doğaları üzerine incelemeler bulunmaktadır.⁷⁹ Biz çalışmamızın bu bölümünde, hakkında konuşulan var olanlardan somut tikeller ile tümellere dair çağdaş dönemde ortaya konan yaklaşımları sergileyeceğiz. Bu bağlamda, Russell'ın söz konusu tartışmalardaki konumunu göstereceğiz.

Russell, önermeleri özne-yüklem biçiminde ele alan geleneksel metafizikleri eleştirse de kendisi bir metafizik karşıtı değildir.⁸⁰ Onun metafiziği, nelerin var olduğunun nasıl iddia edileceği, var olanların neler olduğu, bu var olanların doğalarının ne olduğu gibi tartışmaları her zaman içermiştir. Russell'ın metafiziğinde, bir önerme, tikellerden ve tümellerden oluşmaktadır. Tezimizin 2. Bölümünde belirttiğimiz üzere, onun tikellere ilişkin anlayışı zaman içinde dayanak kuramından demet kuramına doğru değişmektedir. Tümellere ilişkin görüşü ise çeşitli küçük değişimler dışında her zaman onların zihin dışı gerçekliği olduğu yönündedir.

⁷⁹ Kuşkusuz, bu iki tartışma birbirinden tamamen ayrılarak yapılmak zorunda değildir. Var olanlar hakkında konuşmanın ne türden bir etkinlik olduğuna ilişkin yürütülen 'metametafizik' bir inceleme, tezimizin bir sonraki bölümünü oluşturacaktır.

⁸⁰ Russell'ın geleneksel metafiziklere yönelik eleştirileri tezin 2. bölümünde görülebilir.

3.2.1. SOMUT TİKELLER

Somut tikellere ilişkin iki temel yaklaşım dayanak ve demet kuramlarıdır. Bir üçüncü güçlü yaklaşım, bu iki kuramın arasına girerek önerilen Aristotelesçi tözcülüktür. Bu kuramları etraflıca incelemek için şu örneği ele alalım:

(1) Masam, kahverengi ve serttir.

Dayanak kuramına göre, somut tikeller, özelliksiz yalın bir dayanak (**substrata**) tarafından çeşitli özelliklerin taşındığı yalın olmayan, türetilmiş (**derived**) var olanlardır.⁸¹ Somut nesnenin özelliklerini taşıyan, dayanağı olan var olanın temelde olduğu bu kuram, dayanak ve özelliklerin bir arada olduğu iki kategorili bir kuramdır.⁸² Ayrıca, özellikleri kabul etmesi itibariyle bu kuram tümeller konusunda gerçekçi bir pozisyon almaktadır.⁸³ Dayanak kuramının, özelliksiz olan ve özellikleri taşıyan bir var olanı kabul etmesinin nedeni ise nesnelerin bireyleşimini (**individuation**) açıklamaktır.⁸⁴ Diğer bir deyişle, nesnenin özelliklerinin herhangi bir değişime uğraması durumunda söz konusu nesneden yine aynı nesne olarak bahsetmenin olanağı “dayanak” düşüncesiyle sağlanmaktadır. O halde, bu kuram ölçüsünde, (1)’deki somut tikel olan masa; “kahverengi olmak” ve “sert olmak” gibi özelliklerden ve kendisi özelliksiz ancak tüm bu özellikleri taşıyan bir dayanaktan oluşmaktadır. Böylece, cümlede özne yerinde duran masanın gönderimi, masanın özelliklerine ve özelliklerini taşıyan dayanağına yapılmaktadır.

Bu kurama yöneltlen bir itiraz, kuramın içsel bir tutarsızlık taşıdığını öne sürmektedir.⁸⁵ Loux işaret edilen tutarsızlığı “dayanak kuramcısının bize söylediği, nitelikleri taşıyan şeylerin yalın olduğudur; ancak yalın olmak, bir nitelik taşımamaktır, böylece dayanak kuramının merkezi iddiası aslında çelişkili bir iddia

⁸¹ Michael J. Loux, “Beyond Substrata and Bundles: A Prolegomenon to a Substance Ontology”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed.: Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, pp. 233-247, s. 234-235.

⁸² A.y.

⁸³ Dayanak kuramı doğrultusunda özelliklerin varlığını savunan ancak bu özelliklerin tümel değil, tikel özellikler olduğunu savunan yaklaşımlar da vardır. İlgili ayrım bir sonraki alt başlıkta incelenecektir.

⁸⁴ A.e., s. 236.

⁸⁵ Kuşkusuz, kurama yöneltlen başka itirazlar da vardır. Örneğin, deneyci yaklaşımlar, özelliksiz olan ve deneyimde karşı karşıya kalınmayan bir “dayanak” anlayışını anlamsız bulmaktadırlar. Bkz.: Loux ve Crisp, **Metaphysics: A Contemporary Introduction**, s. 102.

olan nitelikleri taşıyan şeyler hiçbir nitelik taşımamaktır iddiası haline gelmektedir” ifadesiyle ortaya koymaktadır.⁸⁶ Dayanak kuramını savunanlar, dayanakları, taşıdıkları özelliklerin kendilerine özsel olmadığı biçiminde ele aldıklarına vurgu yaparak bu itirazı bir cevap sunmaktadırlar.⁸⁷ Dayanak kuramın karşı karşıya olduğu daha büyük bir sorun vardır. Kuramın varsaydığı özelliksiz, tüm özellikleri taşıyan yalın dayanak iddiası, tüm var olanların zorunlu olarak en az bir özellik taşıması gerekliliği nedeniyle tartışmalı bir iddiadır.⁸⁸ Örneğin, kendine özdeş olma özelliği tüm var olanlar için zorunlu bir özelliktir.⁸⁹

Somut tikelin nasıl ele alınacağı problemine dair diğer bir yaklaşım olan demet kuramı da somut tikelerin türetilmiş var olanlar olduğunu öne sürmektedir. Kurama göre, karşımızda duran somut tikeler sadece özellikler demetidir.⁹⁰ Eş zaman ve mekânda bir araya gelen özellikler dışında başka bir var olandan söz etmek olanaksızdır.⁹¹ Bu özelliklerin eş zaman ve mekânda bir araya gelişi ise kuram tarafından sadece öyle bir olgu olması şeklinde açıklanmaktadır. Bir anlamda, özellikler toplamı ya da demeti olan somut tikelin bu şekilde bir araya geliyor olması çözümlenemez, kökensel (**primitive**) bir olgudur.⁹² Böylece, (1)’de işaret edilen “masa” nesnesi aynı zaman ve mekânda bir arada olan “kahverengi olmak” ve “sert olmak” özellikleri demetidir. Söz konusu özelliklerin tümel özellikler mi yoksa tikel özellikler mi olduğu sorusu kuram içinde iki farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁹³ Demet halinde olan özelliklerin tümel özellikler olduğunu iddia eden yaklaşım tümel gerçekçiliği pozisyonunu alırken bu özelliklerin tikel özellikler olduğunu iddia eden yaklaşım trop (**trope**) kuramı adıyla öne çıkarılmaktadır.⁹⁴ İlk yaklaşım, cümlede özne yerinde duran terimin gönderimi olan somut tikelin özelliklerini bir tümelin örnekleme olarak ele almaktadır. İkinci yaklaşım ise konusu geçen özelliğin o somut nesnede olan özgün tikel özellik olduğunu savunmaktadır. Her

⁸⁶ A.y.

⁸⁷ A.e., s. 103.

⁸⁸ A.y.

⁸⁹ Quine’a göre, bir nesnenin var olduğunun iddia edilebilmesi için özdeşlik koşulunun verilmesi gerekmektedir. Bkz.: W.V.O. Quine, “Speaking of Objects”, s. 23.

⁹⁰ Loux ve Crisp, **Metaphysics: A Contemporary Introduction**, s. 82.

⁹¹ A.e., s. 88.

⁹² A.y.

⁹³ Tümel ele alan metafizik yaklaşımlar bir sonraki alt başlıkta detaylıca sergilenecektir.

⁹⁴ A.e., s. 70.

iki kuram da somut tikelleri farklı tarzlarda olmakla birlikte özellikler temelinde açıklamaktadır.

Demet kuramına yöneltilen bir itiraz, “ayrılmazların özdeşliği” ilkesinin yarattığı bir sorun aracılığıyla edilir. Ayrılmazların özdeşliği ilkesine göre, herhangi iki nesnenin tüm özellikleri aynıysa bu iki nesnenin bir ve aynı olması gerekir.⁹⁵ Demet kuramı somut tikelleri özellikler demeti şeklinde ele aldığı için özellikleri aynı olan iki nesneyi bir ve aynı nesne olarak ele almalıdır.⁹⁶ Ancak soyut ikiz küreler⁹⁷ gibi bir örnek ele alındığı zaman, tüm özellikleri aynı olan fakat sayıca farklı olan nesnelere işaret edilebilmektedir.⁹⁸ Dolayısıyla ayrılmazların özdeşliği ilkesini yanlışlamanın olanağı, bu ilkeyi kabul eden demet kuramları için açıklanması gereken bir soruna neden olmaktadır. Ancak, söz konusu sorun yalnızca tümel gerçekçiliğini savunan demet kuramları için geçerlidir. Demet haldeki özellikleri tikel özellikler olarak gören trop kuramı için zaten özellikler o tikele ait, o tikele özgü özelliklerdir. Dolayısıyla, tikel özellikler temelli demet kuramının ayrılmazların özdeşliğinin yanlışlanabilmesiyle zorunlu bir ilişkisi yoktur.⁹⁹

Somut tikele yönelik başka bir açıklama Aristotelesçi tözcülük temelinde sunulmaktadır. Bu kuramın amacı, dayanak kuramıyla demet kuramının güçlü olduğu açıklamaları sürdürürken sorunlu olduğu yönlerine çözüm sunmaktır. Örneğin, nesnenin belirlenimi bağlamında, Aristotelesçi tözcülük yaklaşımı demet kuramıyla tümellere başvurmak bakımından uyumludur.¹⁰⁰ Aralarındaki fark, ikincisinin başvurduğu tümel olan türü (**kind**) tikele dışsal olarak ele almasıdır.¹⁰¹ Eş deyişle, somut tikel bu türden oluşan bir var olan değildir. Söz konusu tür ile somut tikeller

⁹⁵ A.e., s. 95-96.

⁹⁶ A.y. Ayrıca bkz.: James Van Cleve, “Three Versions of the Bundle Theory”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed. Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell, 1998, pp. 264-274, s. 265.

⁹⁷ İki küreler örneği, Max Black tarafından verilen bir örnektir. Black’e göre, tüm özellikleri aynı olan fakat sayıca iki ayrı nesneyi içeren bir evren düşünülebilmektedir. Aktaran: Egemen Seyfettin Kuşcu, Doktora, “Nesne ve Bireyleşim Sorunu”, İstanbul Üniversitesi, Nisan 2016, s. 170-171.

⁹⁸ Loux, “Beyond Substrata and Bundles: A Prolegomenon to a Substance Ontology”, s. 235.

⁹⁹ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 96-97. Van Cleve’e göre de tikele özgü özelliklere başvurarak sorundan kaçmak olanaklıdır. Bkz. Van Cleve, **a.g.e.**, s. 269.

¹⁰⁰ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 106.

¹⁰¹ A.y.

arasındaki ilişki, tikellerin türe “ait olması (**belonging**)” ilişkisidir.¹⁰² Ait olma ilişkisi içinde olunan türlerin ayırt edici özelliği, elemanlarının ‘neyse o’ olmalarını belirleyen ve örneklenme ilişkilerini zorunlu olarak sağlayan var olanlar olmalarıdır.¹⁰³ Loux, türlerin işlevi için “...bize nesneleri belirleme, ayırt etme ve saymak için eksik ilkeleri sağlarlar” demektedir.¹⁰⁴ Aristotelesçi tözcü yaklaşımın dayanak kuramıyla uyumlu olduğu öne sürümü ise somut tikellerin özelliklerinin bir taşıyıcısı olması gerekliliğidir. Aralarındaki fark, ilkinin somut tikeli türetilmiş bir var olan şeklinde düşünmektense bazı özsel özelliklerle ilişki içinde ve tür gibi bir tümele ait olarak, indirgenemez bir var olan şeklinde ele almasıdır.¹⁰⁵ Eş deyişle, somut tikeller “şu nesne” şeklinde işaret edebileceğimiz, temel, indirgenemez tözlerdir.¹⁰⁶

Russell’ın somut tikel anlayışı zaman içinde değişkenlik göstermiştir. Russell, 2.1. numaralı bölümde sergilediğimiz üzere, katı gerçekçi döneminde dayanak kuramını savunmaktadır. Russell söz konusu döneminde İngiliz Hegelciliğine karşı çıktığı için Hegelci yaklaşımların bireyleşim için başvurduğu ‘Mutlak’ gibi bir var olana başvuramayacağını farkındadır. Kendi yaklaşımı, zihin dışı gerçekliğin olduğu ve bu gerçekliğin çeşitli tarzlarda var olanlar içerdiği yönündedir. Bu çerçevede, söz konusu çoklukta olan ve bağımsız bir gerçekliği olan var olanların nasıl bireyleştiğinin açıklanması gerekmektedir. Russell, zihin dışı gerçekliği olan nesnelerin bireyleşimini dayanak kavramı yoluyla açıklamaktadır.

Russell, somut tikellere ilişkin dayanak temelli görüşünü, dış dünyayla bir temas noktası olarak keşfettiği tanışıklık anlayışı doğrultusunda değiştirmiştir. Tanışıklığın merkeze alındığı bu fenomenalist dönem, özelliklerin gerçekliğinin yine kabul edildiği bir dönemdir ancak somut tikellerin bireyleşiminde artık “yapılandırma (**construction**)” kavramı devreye sokulmaktadır. Bu kavrama, GÜ’yle ortaya konan

¹⁰² Türler bu bakımdan kümelerden farklıdır çünkü türler, kümeler gibi elemanları tarafından belirlenmemektedir, elemanları kendileri tarafından belirlenmektedir. Bkz.: A.e., s. 106-107.

¹⁰³ Loux, “Beyond Substrata and Bundles: A Prolegomenon to a Substance Ontology”, s. 242.

¹⁰⁴ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 110.

¹⁰⁵ Loux ve Crisp, **a.g.e.**, s. 108. Ayrıca bkz.: Loux, “Beyond Substrata and Bundles: A Prolegomenon to a Substance Ontology”, s. 244.

¹⁰⁶ Hangi nesnelerin töz olarak kabul edileceği tartışmalıdır. Örneğin, çağdaş Aristotelesçiliğe göre yalnızca fiziğin nesneleri ve biyolojik var olanlar töz olarak kabul edilebilir. Böylece, doğal türün altına düşmeyen yapıntı (**artificial**) nesnelerin töz olarak kabul edilmemesi gerektiği de savunularak fiziksel nesnelerin bir kısmı elenebilmektedir. Bkz. Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 111.

betimlemeler kuramının getirdiği cümle çevirisi işleminin içerdiği niceleme nedeniyle başvurulmaktadır. Söz konusu kuram doğrultusunda (1) cümlesi;

(2) “Öyle bir x vardır ki; bu x, kahverengidir ve serttir”

ya da mantıksal gösterimiyle;

(3) “ $\exists x(Kx \wedge Sx)$ ”

şeklinde çözümlenmektedir.

(2) ve (3), “masa” adının çözümleme sonucunda ortadan kalktığını göstermektedir. Ancak, “masa” adının ortadan kalkması “masa” adının gönderimi olan nesnenin de ortadan kalktığına işaret etmekte midir? Russell, “yapılandırma” işlemine sözü edilen semantik olarak elenen adın gönderimi olan nesnesini elemek için başvurmamaktadır. Masa nesnesi, duyu verileriyle tanışıklık yoluyla elde edilen “kahverengi olmak” ve “sert olmak” özelliklerinden hareketle yapılandırılan bir var olandır. Yapılandırmanın sonucunda ise yine birlikli bir var olan oluşmaktadır. Varlıksal niceleyicinin nicelediği x’in altına, yapılandırma sonucu oluşmuş bu birlikli var olan düşürülmektedir. Russell’ın yapılandırmacı somut tikel kuramı, tikelleri indirgenemez birer töz şeklinde düşünen Aristotelesçi tözcü kuramla sergilenen birliklilik anlayışı nedeniyle uyumlu değildir. Her iki kuram da tikelleri birlikli nesneler olarak düşünmektedir. Ancak Russell’a göre yalnızca duyu verileriyle tanışık olduğumuz için somut tikeller türetilmiş var olanlardır; yalın var olanlar olamazlar. Bu bakımdan, daha temel olanlardan türetilen var olan, yapılandırılmış somut nesnedir.

Russell yapılandırmacı yaklaşımını atomcu döneminde de sürdürmektedir. Gelgelelim, onun doğalcı dönemi somut tikel anlayışını yeniden gözden geçirdiği bir dönemdir. Yeni yaklaşımına göre, somut tikeller yalnızca özellikler demetidir.¹⁰⁷ Dolayısıyla, bu ontoloji doğrultusunda artık yalnızca özelliklerin içerildiği, tek kategorili bir gerçeklik öne sürülmektedir.¹⁰⁸ Bu bağlamda (1) cümlesi, “eş zamanlı olan (kahverengi olmak ve sert olmak)” şeklinde ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, (1) artık şu şekilde çözümlenmektedir:

¹⁰⁷ Ne var ki, Russell öne sürdüğü demet kuramının yaygın demet kuramıyla bir ve aynı olmadığına işaret etmektedir. Russell, ayrılmazların özdeşliği ilkesini içeren bir demet kuramının karşılaşılabileceği sorunların farkındadır. Bu nedenle “eş bulunuşlu olmak (**compresence**)” temelli bir demet kuramı öne sürmektedir. Bkz. Tezin 2.5. numaralı bölümü.

¹⁰⁸ Bkz. tezin 2.5. numaralı bölümü.

(1*) “Kahverengilik ve sertlik, buradadır.”¹⁰⁹

Russell’ın bu yaklaşımıyla da görüldüğü üzere somut tikellerin nasıl ele alınacağı, tümellerin nasıl ele alınacağıyla her zaman yakından ilgili olmuştur. Russell’ın önerme anlayışı gereği, önermelerin oluşturucuları arasında yüklemelerin gönderim yaptığı tümeller de olduğu için tümellerin metafizik konumu da incelenmelidir.

3.2.2. TÜMELLER

Tümeller tartışması düşünce tarihi boyunca süregelen bir tartışmadır. Tümellerin varlığının kabul edilmesi bir tartışma, varlıkları kabul edilse dahi onların ne türden var olanlar olduğu bir diğer tartışmadır. Tümellere yönelik verilen genel bir tanım, onların tek tek olanlarda aynı olan, tekrarlanan var olanlar olduğudur.¹¹⁰ Tümellere dair temel açıklamalardan biri, onların zihin dışı gerçekliği olduğunu öne sürmektedir. Bir diğer açıklama tümellerin varlığını kabul etmekle birlikte onların zihinsel var olanlar olduğunu iddia etmektedir. Son olarak, alternatif bir diğer açıklama ise tümellerin varlığını reddetmektedir; tümelleri dilsel bir var olan olarak yüklemeler biçiminde ele almaktadır.

(4) Kalem, yeşildir.

(5) İnsan, canlıdır.

(6) Telefon, defter ile kitap arasındadır.

(4)’teki yeşil olma özelliği (yeşillik), (5)’teki canlı olma türü (canlılık) ve (6)’daki arada olma bağıntısı (aradalık) tümellerin çeşitli örnekleridir. Söz gelimi, (4)’te yer alan cümle eğer doğruysa, cümlenin yüklemi, kendi gerçekliği olan “yeşillik” tümeline gönderim yapmaktadır.¹¹¹ Tümellerin bir işlevi, örnekledikleri somut tikellerin değişim içinde aynı kalabilmeleri olanağını sağlamalarıdır.¹¹² Buradan hareketle hem gönderim sorunu hem de değişim içinde aynı kalabilme sorununa

¹⁰⁹ Van Cleve, bu yeni yapıdaki “kahverengi, sert şeyin” “...yalnızca bağlamsal tanıma duyarlı, gönderim yapmayan bir deyim olabileceğini” ifade etmektedir. Bkz. Van Cleve, **a.g.e.**, s. 271.

¹¹⁰ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 19.

¹¹¹ **A.e.**, s. 21-22.

¹¹² Bu yaklaşım, değişim içinde aynı kalabilme düşüncesine ontolojik olarak bağlıdır. Söz konusu aynılığın olanağını açıklamak üzere “tümeller” düşüncesine başvurulmasının nedeni bu ontolojik bağlılıktır.

çözüm önermek bakımından özellik, tür ve cins gibi tümellerin var olduğu tezi ortaya konmaktadır.¹¹³ Bu görüşe tümel gerçekçiliği adı verilmektedir. Tümel gerçekçiliğinin bir tarzı tümelleri örneklendikleri tikellere öncelikli ele almaktayken ikinci bir tarz, tikelleri tümellere öncelikli ele almaktadır.¹¹⁴ Bu çerçevede, ilk yaklaşım (4) cümlesini yeşillik tümelinin ve kalemlik tümelinin altına düşen kalem nesnesi olarak çözümlemektedir. Bu yaklaşımda tümeller, tikellere öncelikli düşünüldüğü için örneklenmeyen tümellerin olabileceği vurgulanmaktadır. Diğer yandan, ikinci yaklaşım ise kalem nesnesinin yeşillik tümelini örneklemesi biçiminde çözümlemektedir. Bu türden bir çözümleme doğrultusunda, tikeller, tümellere öncelikli kılındığı için örneklenmeyen bir tümelden söz etmek olanaksız görülmektedir.

Tümel gerçekçiliğine getirilebilecek bir eleştiri, sonsuz geri gidiş (**infinite regress**) sorununa yol açabilmesidir.¹¹⁵ Örneğin, (4)'te yer alan cümlede kalem nesnesi, yeşillik tümelini örneklemektedir. Bu durumda (4), şu cümleye dönüşmektedir:

(4*) “Kalem, yeşillik tümelini örneklemektedir.”

(4*) cümlesinde ise kalem, “yeşillik tümelini örnekleme” tümelini örneklemektedir. Böylece, aynı cümle çevirisi (**paraphrase**) sürdürüldüğü durumda sonsuza kadar geri gidilebilmektedir. Tümel gerçekçiliğine getirilen ikinci bir eleştiri, varlık sayılarını arttırdığı üzerinden sunulacaktır. Yalnızca somut nesnelerden hareketle açıklama yapmayı olanaklı gören düşünürler, “tümel” adıyla yeni var olanlar önermeyi gereksiz bir bollaştırma olarak düşünmektedirler.¹¹⁶ Bu yaklaşım, adcılık kuramıyla öne sürülmektedir.¹¹⁷

¹¹³ A.e., s. 21.

¹¹⁴ İlk yaklaşım Platoncu, ikinci yaklaşım ise Aristotelesçi yaklaşımlara karşılık gelmektedir. Bkz.: a.e., s. 41-42.

¹¹⁵ A.e., s. 31-32.

¹¹⁶ A.e., s. 50.

¹¹⁷ Adcılık yaklaşımlar çeşitli tarzlarda ortaya konulabilmektedir. Kuşcu, David Armstrong’a atıfla bu çeşitliliği şu şekilde sıralamaktadır: “Yüklem adcılığı (**predicate nominalism**), Kavram adcılığı (**concept nominalism**), Küme adcılığı (**class nominalism**), Mereolojik adcılık (**mereological nominalism**), Benzerlik adcılığı (**resemblance nominalism**), Devekuşu adcılığı (**ostrich nominalism**)”. Bkz.: Kuşcu, “Nesne ve Bireyleşim Sorunu”, s. 84. Tüm bu çeşitliliğe rağmen, ileride

Adcılık kuramı, tümellerin gerçekliğini reddetmektedir. Bir çeşit adcı yaklaşım olan Katı (**austere**) Adcılığa göre, soyut, değişmeyen ve yüklemelerin gönderim yaptığı yeşillik, canlılık ve aradalık gibi tümeller yoktur; yalnızca tikeller vardır.¹¹⁸ Kalemın yeşil olması ya da insanın canlı olması çözümlenemez, kökensel bir olgudur.¹¹⁹ Bu bağlamda, (4), (5) ve (6) cümlelerinde yer alan yüklemeler dilsel var olanlardır; yalnızca birer adlardır. Böylece, katı adcılığa göre, (4)'te yer alan kalem nesnesi "Yeşillik" tümelinin örneklenmesine işaret etmemektedir. "Yeşil olmak" sözcüğünün bir cümlede yüklem yerinde durabilmesi, yeşillik tümeline başvurmadan, mantıksal notasyon aracılığıyla şu şekilde çözümlenmektedir:

“ $\exists x(Ax \wedge Bx \wedge Cx \wedge \dots Nx)$ = Öyle bir x vardır ki; A, x'tir ve B, x'tir ve C, x'tir ve ... N, x'tir. (x: yeşil olma durumu)”

Adcı kuramlar, böylece, tamamen biçimsel bir ifadeyle yüklemelerin çözümlenebilmesine işaret ederek yüklem yerinde duran ifadelerin tümeller gibi bir dış gerçekliğe gönderim yapmak zorunda olmadığını vurgulamaktadırlar. (4) gibi cümlelerde gerçekleşen yalnızca A(x), B(x), ..., N(x) gibi olgularla karşı karşıya kalmaktır.¹²⁰

Bir çeşit demet kuramı olan trop kuramı ise tümel gerçekçiliği ile adcılık kuramlarının sentezini amaçlayan bir kuramdır. Trop kuramına göre, adcı yaklaşımlarda olduğu gibi somut nesneler temeldedir.¹²¹ Ancak, trop kuramında, adcı kuramların iddia ettiği gibi özelliklerin varlığı reddedilmemektedir. Trop kuramının tümel gerçekçiliğinden farkı ise özellikleri, belirli somut nesneye özel olarak kabul

ifade edeceğimiz üzere adcılığın temel iddiası somut tikeller dışındaki var olanları elemek olduğu için bu çalışma, adcılığı genel biçimiyle ele alacaktır.

¹¹⁸ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 51.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 51-52.

¹²⁰ **A.e.**, s. 53. Adcılık gereği matematiksel nesneler de dış bir gerçekliğe gönderimi olmayan, biçimsel var olanlar olmalıdır. Ancak, Gödel'in birinci kanıtlaması, biçimsel dizgelerin tutarlıysa tam olamayacağını yani dizgenin kanıtlanamayan en az bir önermeyi içerdığını göstermektedir. İkinci kanıtlaması ise tutarlı bir dizgenin tutarlılığının kendi içinden kanıtlanamayacağını göstermiştir. Bkz.: Güven, "Sayı, Sonsuzluk ve Sürey Varsayımı: Bilginin Sınırları Üstüne Bir Araştırma", s. 402. Bunun yanı sıra, kümelerin adcı bir çerçevede açıklanmasının güçlüğü yine bu kuramın karşılaştığı güçlüklerden biridir. Örneğin Quine'a göre bilimsel kuramlar için matematige duyulan ihtiyaç ve matematik için kümelerin vazgeçilemez olması gibi bir durum vardır. Aktaran, Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 44-45.

¹²¹ Loux ve Crisp, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, s. 72.

etmesidir.¹²² Diğer bir deyişle, kalemin yeşil olma özelliği “Yeşillik” gibi bir tümelin örnekleme değil, “o” kaleme ait ve ona özgü tekil bir özelliktir. Dolayısıyla, (4)’te yer alan yüklemın gönderimi de bu tekil özelliğe yapılmaktadır. Ne var ki, yeşil olma özelliğinin o belirli kalemin ardışık anlarında ya da farklı nesnelerce de taşındığı iddia edilebilir. Trop kuramı açısından, taşınıldığı iddia edilen özellikler birbirlerine çok benzese de yine tikel özelliklerdir.¹²³ Birbirlerine benzeyen tikel özellikler olan tropolar ise çözümlenemez, kökensel olgular şeklinde ele alınmaktadır.¹²⁴ Bu çerçevede, yüklemelerin gönderimi yine tümellere yapılmamaktadır. Trop kuramına göre, yüklem yerinde duran ifadelerin gönderimi “benzeyen trop kümelerine” yapılmaktadır.¹²⁵ Diğer bir deyişle, her bir nesnedeki o tekil yeşil özelliği, “birbirine benzeyen yeşil trop kümesinin” elemanı olmak bakımından gönderimi karşılamaktadır.

Trop kuramının, örneği olmayan yüklemeleri çözümlemede sorun yaşayabileceği iddia edilebilmektedir. Özellikleri belirli bir nesnedeki tekil özellikler olarak kabul eden trop kuramının, herhangi bir nesneye karşılık gelmeyen “kanatlı at olmak” gibi bir yüklem durumunda gönderimi nasıl ele aldığını açıklaması gerekmektedir.¹²⁶ Kuram doğrultusunda, bir kanatlı at var olmadığı için kanatlı at tropundan söz etmek de olanaksızdır. Bir çözüm yolu, bu türden bir yüklemın gönderiminin boş küme olduğunu iddia etmektir.¹²⁷ Ancak bu durumda, altına bir nesne düşmeyen ‘yuvarlak kare olmak’ yüklemının gönderiminin de boş kümeye yapılması gerekeceği için kanatlı at ile yuvarlak kare aynı olmak durumunda kalmaktadır.¹²⁸ Trop kuramı, bu sorunu bir nesneye işaret etmeyen yüklemelerin içeriksiz olduğunu iddia ederek çözebilmektedir. Tıpkı Aristotelesçi tümel gerçekçiliğinin örneklenmeyen tümelleri reddetmesi gibi trop kuramı da örneği olmayan trop kümelerini reddetmektedir.¹²⁹

¹²² A.e., s. 70.

¹²³ A.y.

¹²⁴ A.e., s. 72.

¹²⁵ A.e., s. 73-74. Trop kuramının, adcılığın reddettiği kümeleri ontolojisine dahil etmesinin nedeni kümelerin matematik ve doğa bilimlerindeki merkezi işlevinden ileri gelmektedir. Bkz.: A.e., s. 74.

¹²⁶ A.e., s. 76.

¹²⁷ A.y.

¹²⁸ A.y.

¹²⁹ A.y. Loux, kuramın başvurduğu kümelerin, elemanlarını zorunlu olarak içeren var olanlar olmasına işaret ederek daha zorlayıcı itirazların da gelebileceğine işaret etmektedir. Küme kuramının bu özelliği, trop kuramını trop taşıyan bireysel nesne sayısıyla benzeyen trop kümesinin eleman sayısının her zaman

Bu kuramlar doğrultusunda Russell’a bakıldığında onun her zaman gerçekçi bir tutum sergilediği görülebilmektedir. Russell’ın metafiziğinde tümeller her zaman zihin dışı gerçeklikleri olan var olanlardır. Katı gerçekçi döneminde, asimetrik bağıntıların ne içsel bağıntılar bakımından ne de bağıntıları özelliklere indirgeyen yaklaşımlar bakımından açıklanamaması nedeniyle tümellerin gerçekliğini iddia etmiştir. Fenomenalist dönemi ve atomcu döneminde yine asimetrik bağıntıların indirgenemez olması ve ek olarak, benzerlik ilişkisinin kökensel olduğunu düşünmesi nedeniyle tümel gerçekçiliğini sürdürmüştür. Russell, bu yaklaşımıyla adcı kuramlara karşıtlığını net bir şekilde sergilemektedir.¹³⁰ Fenomenalist döneminin ayırt edici özelliği, tümellerin tek tek olanlardan benzerlik ilişkisi yoluyla soyutlandığının savunulmasıdır. Doğalcı döneminde ise tümellere oldukça merkezi bir rol biçmektedir. Somut tikelleri özellikler demeti olarak düşündüğü bu dönemde tamamen tümel merkezli bir ontoloji sunmaktadır. (1*) örneğinde ifade edildiği üzere, kahverengi ve sert bir masayla karşı karşıya kalınma olayını “Kahverengilik ve kırmızılık, buradadır” şeklinde çözümlemektedir. Böylece, tümellerin özne yerinde de durabildiği bir ontolojik şema öne sürmektedir. Dolayısıyla Russell, düşünce hayatı boyunca hiçbir zaman adcı bir kurama yönelmemektedir. Bunun nedeni, asimetrik bağıntıları ve benzerlik ilişkisini somut nesnelerin anlaşılmasında, önermelerin yüklemelerinin işlevlerinde ve doğruluk ilişkilerinde indirgenemez bulmasıdır.

Somut tikeller ve tümellere dair inceleme, bu var olanların bir aradılığının önermenin anlaşılmasıyla ilişkisini gündeme getirmektedir. Russell, (1)’deki önermeyi <masa, kahverengi olmak ve yeşil olmak> şeklinde çözümlemektedir.¹³¹ Ancak, bu önermenin oluşumunda çeşitli ayrımlar da gözetmektedir. Örneğin, tanışıklık yoluyla yapılandırılan bir nesne olan masanın, belirtilen özellikleri içermesi yargısının sentaktik karşılığı F(a) biçimine sahip olmaktır. Bu önermenin çözümlemesi ise (2) ile

aynı olmak zorunda olmasını gerektirmektedir. Loux’a göre, trop kuramı yanlış olan bu metafiziksel zorunluluğu açıklayacak bir cevabı henüz sunmamıştır. Bkz.: **A.e.**, s. 77.

¹³⁰ Russell’ın doğalcı dönemi de adcı karşıtlığının sergilendiği bir dönemdir. Bkz. Tezin 2.5. numaralı kısmı. Bu döneme ayrıca vurgu yapılacak olmasının nedeni, yine zihin dışı gerçekliği olduğu iddia edilecek tümellerin başka bir tarzda ele alınmasıdır.

¹³¹ Russell, daha önce açıklandığı üzere, önermeleri bu şekilde çözümlemektedir. Elbette önermeleri başka tarzlarda ele alan yaklaşımlar da vardır. Örneğin, olanaklı dünyaları temel alan metafizik yaklaşımlar önermeleri olanaklı dünyalar kümesi olarak ele almaktadır. Bkz. Geirsson, **a.g.e.**, s. 26. Ancak, biz tezimizin bağlamında önermelerin, sergilediğimiz şekilde parçalarından oluşan, “yapılı (structured)” biçimde ele alındığı çerçeveyi takip ediyoruz.

aynı şekildedir. Russell’a göre böylesi bir çözümleme olanağı, tanışıklığın olmadığı durumlardaki önermelerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Söz gelimi, bir arkadaşımın bana bildireceği “Evimin kapısı, beyazdır” önermesi, ben o arkadaşımın evine hiç gitmesem de “ev” ve “kapı” nesnelerinin yapılandırıldığı duyu verilerinin benzerleriyle tanışıklığım sayesinde benim için anlaşılır olabilmektedir. Benzerlik tümelinin kökensel görülmesinin bir nedeni de budur.¹³² Bu bağlamda, herhangi bir beyaz nesne görmüş olmam, ev ve kapı nesnelerinin yapılandırıldığı, “ve ($\wedge$)” bağlacıyla bağlanabilen duyu verileriyle tanışık olmam yeterli olmaktadır. O halde, varlık (**existential**) önermeleri aynı zamanda tanışıklıkla türetilen nesneleri içeren ancak tanışık olunmayan önermelerin anlaşılmasının temelidir. Bu çerçevede, yapılandırmayla türetilen nesne aslında niceleyicinin nicelediği var olandır. Russell’ın kuramında, yalnızca duyu verileriyle tanışık olmamıza rağmen, $\exists x$ dendiği zaman x ’in altına bir nesne düşürmek bu şekilde gerekçelendirilmektedir. Bu işlem, tanışıklık kuramının metafizik yanıdır.¹³³

Tanışıklık kuramının işaret edilen metafizik yanı Russell’ın dil-dışı dünyanın gerçekliğine dair görüşünden kaynaklanmaktadır. Tanışıklık yalnızca deneyimleyen özneye gerçekleşen bir olay değildir. Nesnelerin yapılandırılmasında ve tümellerin edinilmesinde işlev gören tanışıklık aynı zamanda deneyimdeki karşılıklılığın ilişkisidir. Russell deneyimleyen özne ve deneyimlenen nesne bağlamında tanışıklığı nasıl ele aldığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir ‘özneyi’, bir şeyle tanışıklık içinde olan herhangi bir var olan olarak tanımlayacağız. Eş deyişle, ‘özneler’, ‘tanışıklık’ ilişkisinin önalandır [domain]. Karşıt şekilde, bir şeyin tanışıklık içinde olduğu herhangi bir var olan, ‘nesne’ olarak adlandırılacaktır. Eş deyişle, ‘nesneler’, ‘tanışıklık’ ilişkisinin artalanıdır (**converse domain**). Hiçbir şeyin tanışıklık içinde olmadığı herhangi bir var olan, nesne olarak adlandırılmayacaktır.”¹³⁴

¹³² Tezimizin 2. bölümünde de işaret ettiğimiz üzere, Russell, benzerlik ilişkisini kökensel bir tümel olarak vazgeçilemez bulmaktadır. Tam da bu nedenle adçı kuramları her zaman eleştirmiştir.

¹³³ Russell’ın tanışıklık anlayışının semantik problemlerle ilgisini bir önceki bölümde göstermiştik. Sergilendiği üzere, tanışıklık kuramı metafizik bir amaç da gütmektedir. Dolayısıyla, tanışıklığın salt epistemolojik bir kuram olmadığı artık rahatlıkla söylenebilir.

¹³⁴ Russell, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, s. 35.

Görüldüğü üzere, duyu verilerinin edinilmesi süreci kendi gerçekliği olan bir dış dünyayı, o dünyadaki nesneleri gerektirmektedir. Russell, bu nedenle tanışıklığın gerçekleştiği duyumsama (**sensation**) etkinliğini “...özne ve nesne arasında eş zamanlılığı içeren, bir tikelle ilişki”¹³⁵ şeklinde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ortaya konan dış dünyayla ilişkinin olgu boyutundaki dilsel karşılığı önermedir. Russell’a göre, tikeller ve tümellerin bir araya gelmesiyle oluşan önermeler doğru oldukları durumlarda olgulara karşılık gelmektedirler. Russell, bu bağlamda yalnızca **ADÜS** metninde bir ekleme yapmaktadır. **ADÜS**’te sunulan yapıya göre, önermeler zihin durumlarını ifade ederken, yine olgulara işaret etmektedirler. Dolayısıyla, doğruluk ve yanlışlık önermelerin ya da inançların özelliği olsa da doğrulayıcılar, olgulardır.¹³⁶

Russell’ın öne sürdüğü dış dünya gerçekliği, tanışıklık ilişkisinin bu iddiadaki yeri ve bu bağlamda sergilenen somut tikel ve tümel yaklaşımının dayandığı çeşitli ilkeler vardır. Söz gelimi, dilbilgisine ya da gündelik dile değil de dilin mantıksal yapısına dayanan bir incelemenin dünyanın yapısını ortaya koyabileceğine dair bir öne sürüm bunlardan biridir. Russell’ın, cümle çevirileri (**paraphrase**) veya niceleyiciyi yorumlama biçimleri bu öne sürümle koşut ilerlemektedir. Diğer yandan, bilimle veya sağduyuyla nasıl bir ilişki gözetileceği yine söz konusu metafiziğin sergilenmesinde çeşitli dayanak noktaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Russell metafiziğinin kendisini ne türden ilkelere bağladığını ve bu ilkelerin, çağdaş dönemde hangi tarzda metametafizik yaklaşımlara denk düştüğünü tartışacağımız son bölümümüze geçmeyi olanaklı kılmaktadır.

3.3. RUSSELL METAFİZİĞİNE YÖNELİK METAMETAFİZİKSEL BİR DEĞERLENDİRME

Russell’ın metafiziğinin temel iddialarını, bu iddiaların ortaya konarken izlenen yöntemi sergiledik. Russell gerek tümellerin gerekse somut tikellerin zihin dışı

¹³⁵ A.e., s. 63.

¹³⁶ Russell’ın bu doğrultudaki doğruluk ve anlam kuramlarının Carnap’tan, çeşitli mantıksal pozitivistlerden ve pragmatist yaklaşımlardan nasıl ayrıldığına işaret ettiğimiz bölüm için bkz.: Tezimizin 2.5. numaralı bölümü.

ya da eş deyişle, dil dışı gerçekçiliğini savunurken dilsel bir incelemeyi yöntem belirlemektedir. Bu inceleme **Mİ**'de dilbilgisi temelinde ilerlese de **GÜ** ile başlayan süreçten Russell'ın düşünce hayatının sonuna kadar mantıksal bir incelemeyle gerçekleşmektedir.

Dilin mantıksal yapısı yoluyla yapılan incelemede çözümlenenler, önermelerdir. Söz konusu çözümleme başka bir deyişle cümle çevirisidir. Tezimizde daha önce de tekrarlar belirttiğimiz üzere, Russell'ın yaptığı çözümleme varlık belirten (**substantive**) bir işlemdir yani çözümlemeyle ortaya konan, dünyaya dair bildirimlerdir. Temel ya da atomik önermeler diğer türden önermelerin temeli olduğu için, bu türden önermeler çözümlenerek dünyanın nihai oluşturunucuları (**constituents**) saptanmaktadır. Russell'ın tanışıklık kuramının metafizik yanı da zaten bu saptamadan hareketle ortaya konabilmektedir. Tanışıklık, söz konusu nihai parçalarla insan zihninin buluştuğu ilişkiyi sağlamaktadır.

Bu çerçevede belirginleştirilmesi gereken çeşitli konular vardır. Bunlardan ilki, önermelerin çözümlenmesiyle elde edilen parçalar nihai parçalar mıdır? Dünya tek türden var olanlardan mı oluşmaktadır? Eğer çok türde var olanlar söz konusuysa bunlar arasındaki ilişki nedir? Bu bağlamda, yapılandırma etkinliği ne anlama gelmektedir? Bu soruları belirleyen bir soru olarak, Russell'ın çözümleme anlayışı ne türden kabuller içermektedir? Söz konusu yorumlama doğrultusunda mantıksal temel parçalarla ontolojik temel parçalar arasında bir koşut bir ilişki gözetmek olanaklı mıdır? Ayrıca, tüm bu sorular çerçevesinde Russell'ın gerçekçiliğini nasıl anlamak gerekmektedir? Hatta, Russell'ın metafiziğinin üst iddiası olan gerçekçilik savunusu, sergilenen izlek bakımından ne ölçüde savunulabilir?

Tüm bu çerçevenin açılanması bize Russell'ın metafizik anlayışının izlediği yöntemi ve dayandığı ilkeleri sunacaktır. Tercih edilen yöntem ve saptanacak ilkeler üzerine bir inceleme yoluyla Russell'ın metametafizik bağlamda nasıl bir konumda yer aldığını saptamak olanaklıdır. Diğer bir deyişle bu bölümdeki incelememiz aslında iki yönlüdür: Russell'ın metafiziğinin açılanmasıyla onun metametafizik konumunu ortaya koyarken söz konusu metametafizik konum bakımından da kendisinin metafizik anlayışının çerçevesinin belirginleştirilebileceğini düşünüyoruz. Bu bağlamda,

öncelikle metametafiziğin ne olduğunu sergilemek ve tüm bu soruların çağdaş dönemde yerleşebileceği çerçeveyi saptamak adına çağdaş dönemde öne çıkan metametafizik tavırları sergilemek gerekmektedir.

3.3.1. ÇAĞDAŞ METAMETAFİZİK YAKLAŞIMLAR

Metametafizik, metafizik disiplinin temellerini, yöntemlerini ve olanağını inceleyen bir disiplindir.¹³⁷ Metametafiziğin metafizikten temel farkı, nelerin var olduğu, bu var olanların doğasının ne olduğu gibi sorulara cevap arayan metafiziğin aksine bu sorulara cevap vermek için izlenen yöntemleri ve ilkeleri konu edinmesidir. Manley’e göre metametafiziğin soruları şu şekildedir:

“...metafiziğin sorularının gerçekten cevapları var mıdır? Eğer varsa, bu cevaplar varlık belirtmekte midir [**substantive**] yoksa yalnızca sözcükleri nasıl kullandığımızla mı ilgilidir? Ayrıca, bu cevaplara ulaşmak için en iyi yöntem nedir, sağduyu mudur? Kavramsal analiz midir? Ya da birbirleriyle karşıt gelen hipotezleri bilime benzer ölçütlerle değerlendirmek midir?”¹³⁸

Metametafizik disiplinin geliştirilmesinin nedeni, Quine-Carnap tartışmasıyla yeniden canlanan metafizik tartışmaların çerçevelerinin sorgulanmaya başlamasıdır. Bu tartışma nelerin var olduğunun nasıl incelenebileceği üzerinden ilerlemektedir. Quine’a göre, nelerin var olduğunun ortaya konması için söz konusu iddianın gerekçesinin verilmesi gerekmektedir. Örneğin, Quine bu bağlamda iki ilke öne sürmektedir. İlki, kendisinin oldukça bilinir hale gelen “var olmak, bağlı değişkenin değeri olmaktır”, ilkesidir. İkincisi, “özdeşlik yoksa, var olan da yoktur (**no entity, without identity**)”, ilkesidir.¹³⁹ Quine böylece, herhangi bir x’e yönelik varlık iddiasında bulunmak için bu x’in niceleme yoluyla doğruluk değeri alabildiğinin ve

¹³⁷ Sözcüğün ön eki olan “meta” ifadesinden anlaşılabilirliği üzere, bu disiplinin metafiziğe yönelik üst bir konumlanmadan gerçekleştirilen, metafizik ‘hakkında’ olan bir inceleme olduğu söylenebilir.

¹³⁸ David Manley, “Introduction: A Guided Tour of Metametaphysics”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 1-37, s. 1.

¹³⁹ Quine, “Speaking of Objects”, s. 23. Ayrıca bkz.: Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 43.

kendisiyle aynılığının verilebildiğinin ortaya konmasını koşul olarak belirlemektedir.¹⁴⁰ Carnap, “neler vardır” sorusunu yalnızca dilsel biçimde ele almaktadır. Ona göre, felsefe bilimsel bir yöntemle sağlam bir dil oluşturmakla yükümlüdür.¹⁴¹ Bu dil, gözlem cümlelerinden oluşan, mantıksal ilişkilerle yapılan bir dil olmalıdır.¹⁴² Carnap bu doğrultuda metafizik soruları içsel-dışsal sorular ayırımıyla devre dışı bırakmaktadır. Ona göre, eğer bir x’in varlığına yönelik bir soru varsa, soru dilsel çerçevenin içinde bir soruysa içsel bir sorudur; sorulmasının ayırt edici bir anlamı yoktur çünkü çerçeve içinde o x’in uygulama alanı zaten vardır.¹⁴³ Örneğin, cebir çerçevesi içinde sayıların varlığının sorulması böyle bir sorudur. Ancak soru, ‘genel olarak sayılar var mıdır’ şeklinde bir soruysa, bu durumda soru dışsal bir sorudur. Carnap, dışsal sorulara dair saptadığı sorunu şu şekilde ifade etmektedir:

“[bu sorular] çözülemez çünkü yanlış şekilde çerçevelenirler. Bilimsel anlamda gerçek olmak, sistemin bir ögesi olmak demektir; dolayısıyla bu kavram sistemin kendisine anlamlı bir şekilde uygulanamaz. Şeyler dünyasının kendisinin gerçekliği sorusunu gündeme getirenlerin aklında belki de kendi söyleme biçimlerinin önerdiği gibi kuramsal bir soru değil, daha çok dilimizin yapısına ilişkin pratik bir karar meselesi olan pratik bir soru vardır. Söz konusu çerçevedeki ifade biçimlerini kabul edip etmemek ve kullanıp kullanmamak konusunda bir tercih yapmak durumundayız.”¹⁴⁴

Dolayısıyla, Carnap’ın yaklaşımı doğrultusunda metafizik incelemeler aslında dünyaya dair bir inceleme yapmamaktadırlar. Bu türden tartışmalar yalnızca dilsel, sözle ilgili (**verbal**) tartışmalardır.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Schaffer, Quineci metafiziklerin izlediği yöntemi şu şekilde ifade etmektedir: “Quineci yöntem, en iyi kuramımız ve kabul edilmiş [**canonical**] mantığımızla başlamak, ilkinin ikincisine çevirmek ve sonucun doğru olması için bağlı değişkenlerin nelere uygulanması gerektiğini görmektir.” Bkz. Jonathan Schaffer, “On What Grounds What”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 347-383, s. 348.

¹⁴¹ Rudolf Carnap, “Elimination of Metaphysics”, s. 68.

¹⁴² **A.e.**, s. 62-65.

¹⁴³ Rudolf Carnap, “Empiricism, Semantics and Ontology”, **Metaphysics: An Anthology**, ed.: Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell Publishing, 1999, pp. 13-22, s. 14.

¹⁴⁴ **A.y.**

¹⁴⁵ Sider bu yaklaşımı “Ontolojik Söndürücülük (**deflationism**)” adıyla sunmaktadır. Temel olarak “kavramsal çözümleme soruları dışında anlamlı herhangi bir (felsefi) ontoloji soruları olmadığı” iddiasının öne sürüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Theodore Sider, “Ontological Realism”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 384-423, s. 385-386.

Tüm tartışmayı dile indirgeyen Carnapçı yaklaşımla varlık iddialarını çerçevesine dahil eden ancak bunun için ölçüt verilmesi koşul koyan Quineci yaklaşım arasındaki tartışma gerçekçilik karşıtlığı (**anti-realism**)- gerçekçilik (**realism**) tartışmasına yol açmıştır. İlk yaklaşım, varlık sorularını devre dışı bırakarak metafizik iddiaları dilsel çerçeveye sorularına indirgediği için zihin dışı gerçekliğe karşıt bir tavır almaktadır.¹⁴⁶ Bu tavır zihin dışı dünyanın gerçekliğini reddetmemektedir, yalnızca bu tartışmaya kayıtsız kalmaktadır.¹⁴⁷ İkinci yaklaşım ise varlık belirten bir iddiayla, dünyaya dair bildirimlerde bulunmanın olanaklı olduğunu öne sürmektedir. Söz gelimi, “masalar vardır” demek bu yaklaşım doğrultusunda şu şekilde çözümlenmektedir:

- (i) Masalar vardır.
- (ii) Öyle bir x vardır ki; bu x, masadır.
- (iii) Niceleyicinin altında duran x yerine en az bir masa düşebilmektedir.
Böylece bu x, bir doğruluk değeri alabilmektedir.
- (iv) Söz konusu x’in kendisiyle aynı olduğunun koşulları verilebilmektedir.¹⁴⁸

Varlık belirten tarzdaki bu metafizik doğrultusunda yalnızca söz konusu koşulları sağlayan nesneler var olarak kabul edilmektedir. Koşullara dair sunulan yöntem ve ilkeler ise yaklaşımın metametafizik çerçevesidir.

Varlık belirten biçimde yapılan metafiziklerden biri kuşkusuz Russell’in metafiziğidir. 3.2. bölümde işaret ettiğimiz üzere, Russell’in betimlemeler kuramı özel adları betimlemelere çözümlerken aynı zamanda temel var olanların neler olduğunu saptamayı sağlamaktadır. Çözümleme sonrası niceleyicinin kapsamında kalanlar, dünyanın temel oluşturucularıdır. Dolayısıyla Russell’in çözümleme anlayışının dünyanın nasıl olduğunu açığa çıkaran bir işlevi vardır.

¹⁴⁶ Metafiziği yine dilsel bir inceleme olarak görmekle birlikte tartışmaları aynı zamanda “anlamsız (**nonsense**)” bulan düşünürler de vardır. Örneğin, Williams Alston veya Gilbert Ryle bu akımın öncülerindendir. Bu düşünürlere göre, söz konusu tartışmalarda genellikle gerçekleşen kategori hatalarıdır. Söz gelimi, “ortalama vergi mükellefi” ifadesinin sanki böyle birinin gerçekten varmış gibi düşündürmesi bir kategori hatasıdır. Bkz. Robert C. Koons ve Timothy H. Pickavance, **Metaphysics: The Fundamentals**, s. 234-235.

¹⁴⁷ Carnap, “Empiricism, Semantics and Ontology”, s. 18.

¹⁴⁸ Örneğin Quine’a göre somut nesnelerin özdeşlik koşulları, uzam-zamansal koordinatları aracılığıyla verilebilmektedir. Bkz. Quine, “Speaking of Objects”, s. 19-20. Ayrıca bkz.: Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 43.

Quine'ın yaklaşımı da nicelenebilir olmayı ve özdeşlik koşulunun verilebilmesini var olma koşulu olarak almaktadır. Ancak Quine'ın dış dünyaya dair yaklaşımı Russell metafiziğinden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bunlardan ilki, çözümlemenin ele alınışıyla ilgilidir. Quine göre, çözümleme yoluyla gerçekleştirilen gündelik dil ile mantıksal dil arasında çeviri yapmaktır.¹⁴⁹ Diğer bir deyişle, Quine, gündelik dilin zaten mantıksal dil temelinde olduğunu düşünerek mantığa dayalı bir çözümlemenin, dünyanın kökensel yapısına dair bir bildirime yol açmadığını düşünmektedir. İkinci bir fark, Quine'ın dünyaya dair ortaya konulan iddiaların görelilik arz ettiğini düşünmesidir. Quine'a göre ne sözcük ne de cümle düzeyinde dünyayla birebir ilişki kurulamayacağı için, öne sürülecek herhangi bir ontolojik çerçeve bakımından nihai bir belirlenim söz konusu değildir.¹⁵⁰ Dolayısıyla, Quine'ın metafiziği her ne kadar varlık sorularını içerse ve bu sorulara cevaplar sunsa da serimlenen metafizik dünyanın kökensel yapısına işaret etmemektedir.¹⁵¹ Bu bağlamda yapılması gereken, bütüncül bir ağ kurgulayarak sorunlara çözüm önermektir.¹⁵² Önerinin geçerliliğinin koşulu ise fizik ve matematik gibi bilimlere temel alarak hareket etmek¹⁵³, yalınlık ilkesine uygun olmak¹⁵⁴ ve iş görmektir.¹⁵⁵ Quine'ın bu yaklaşımı pragmatik bir metametafizik olarak adlandırılmaktadır ve çağdaş dönemdeki diğer bir güçlü akımdır.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Söz konusu çeviri düzenleme (**regimentation**) sözcüğüyle terimleştirilmektedir. Bkz.: Quine, "Existence and Quantification", s. 94.

¹⁵⁰ W.V.O. Quine, "Ontological Relativity", **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, pp. 26-68, s. 30-35.

¹⁵¹ Schaffer'e göre Quineci bir yaklaşım aslında "metafizik karşıtı pragmatist" bir yaklaşımdır. Bkz. Schaffer, **a.g.e.**, s. 349.

¹⁵² Bkz.: W.V.O. Quine, **Word and Object**, Cambridge, The MIT Press, 1960, s. 11.

¹⁵³ Quine, "Existence and Quantification", s. 97-98. Sözü edilen bilimlere en iyi kuramlar olmak bakımından seçilmektedir. İlgili vurgu için bkz.: Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 41, 44.

¹⁵⁴ Quine, "On What There Is", s. 11.

¹⁵⁵ Örneğin, Quine kümelerin varlığını yalnızca aynı elemanlara sahip olmak yoluyla özdeşlik koşullarının verilebilmesi bakımından değil, aynı zamanda matematik ve dolayısıyla bilim için "vazgeçilmez (**indispensable**)" olduğundan öne sürmektedir. Bkz. Berto ve Plebani, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁵⁶ Pragmatizm kendi içinde çeşitlilikler göstermektedir. Bu çalışmada Quineci pragmatizme vurgu yapılmaktadır. Pragmatizmin sorularını, öne çıkan düşüncelerini inceleyen bir metin için bkz.: **A Companion to Pragmatism**, ed.: John R. Shook ve Joseph Margolis, Oxford, Blackwell Publishing, 2006.

O halde çağdaş dönem metametafizik tutumlar üç biçimde sunulmaktadır: Gerçekçilik, gerçekçilik karşıtlığı ve pragmatizm.¹⁵⁷ Bu yaklaşımları birbirinden ayıran temel sorular şu şekilde sıralanabilmektedir:

- I. Varlık soruları anlamlı mıdır?
- II. Doğruluk değeri nasıl belirlenmektedir?
- III. Çözümleme ya da cümle çevirisi nasıl anlaşılmalıdır?
- IV. Metafizik öneriler sağduyuyla veya bilimle nasıl bir ilişki içindedir?

Artık Russell metafiziğinin bu sorular bağlamında nasıl bir konumda yer aldığını sergilemek olanaklıdır.

3.3.2. RUSSELL METAFİZİĞİNİN KONUMU

Russell'ın betimlemeler kuramının hem semantik hem de ontolojik yanına daha önce işaret ettik. Bir özel adın aslında betimleme olduğu önermelerin çözümlenmesiyle ortaya konmaktadır. Söz konusu çözümleme cümle çevirisi yöntemiyle yapılmaktadır:

- (1) Kalem, masanın üzerindedir.
- (2) Öyle bir x ve öyle bir y vardır ki; x, y'nin üzerindedir.¹⁵⁸
- (3) x vardır.
- (4) y vardır.

Görüldüğü üzere, (1)'in çözümlenmesiyle önermede özne yerinde duran “kalem” ve “masa” adları (2)'de yer almamaktadır. (2)'den hareketle ise çeşitli var olanlar saptanmaktadır. Russell açısından (2)'de yer almama durumunun ne anlama geldiği, şu ifadesinin incelenmesiyle anlaşılabilir:

¹⁵⁷ Son yıllarda güçlü bir vurguyla ortaya konan yeni bir metametafizik tutum daha vardır. Aristoteles'in yeniden göz önüne alındığı bu yaklaşıma -özellikle de Russell'ın metafiziğiyle ilişkisi bakımından- ileride değinilecektir.

¹⁵⁸ Önermenin mantıksal gösterimi şu şekildedir: " $\exists x\exists y(xRy)$ ". Mantıksal gösterimden de anlaşılacağı üzere, mantıksal dile yapılan çeviriyle x ve y gibi iki var olan olduğu açığa çıkarılmaktadır.

“Şimdiye kadar dünyanın nihai oluşturucularının bir parçası olarak varsaymanın gerekli olmadığı şeylerden bahsediyordum. Ancak diğer tüm yapılandırmalar gibi mantıksal yapılandırmalar da malzemeler [olmasını] gerektirir ve bu malzemelerin ne olduğuyla ilgili olumlu soruya dönmenin zamanı geldi.”¹⁵⁹

Russellci bir çözümlemenin semantik ve ontolojik sonuçları vardır. Russell’ın özel adlar ile betimlemeler arasında kurduğu ilişki, çözümleme ilişkisidir. Bir özel ad betimlemeye çözümlemekle ona indirgenmemektedir, yani ortadan kalkmamaktadır. Russell’ın gerçek bir özel adın (yani mantıksal özel adların) doğrudan gönderim yaptığına ilişkin vurgusu, ideal bir dil kurulacak olsa yalnızca mantıksal özel adların bu dilde yer alabileceği anlamına gelmektedir. Gelgelelim, İstanbul, Bertrand gibi özel adlar yine de nesnelerle ilişki içinde görülen, mantıksal özel adların dizisi olarak ele alınan semantik var olanlardır.¹⁶⁰

Russell benzer bir tutumu ontolojik açıdan da sürdürmektedir. Ona göre, her ne kadar çözümlemeyle saptanan var olanlar dünyanın nihai oluşturucuları olsa da bu listede yer almayanlar da başka bir biçimde varlardır. Yapılandırma işlevi tam da bu nedenle devreye sokulmaktadır. Mantıksal özel adların gönderim yaptığı duyu verileri nihai, temel var olanlarken onlardan hareketle yapılandırılan var olanlar da türetilmiş **(derivative)** biçimde yine varlardır.¹⁶¹ Russell’ın bu türden nesneleri “nihai oluşturucular” arasında “varsaymamasının” nedeni söz konusu türetilmişlikleridir. Ancak yapılandırılmış olmaları, var olmadıkları anlamına gelmemektedir. Somut nesnelerin varlığı bu şekilde güvence altına alınmaktadır.¹⁶²

Yapılandırma işlemi için gereken maddi malzeme olarak duyu verilerine işaret edilmesi Russell’ın çözümleme anlayışının varlık belirten tarzda olduğunu açıkça

¹⁵⁹ Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 135.

¹⁶⁰ Bkz. Tezin 2.5.2. numaralı bölümü.

¹⁶¹ Lycan, Russell’ın “mantıksal atomlar” ile “ontolojik atomlar” arasında koştur bir ilişki gözettiğini düşünmektedir. Bkz. William Lycan, “Logical Atomism and Ontological Atoms”, s. 207-209. Ancak bu durum yalnızca dünyanın nihai oluşturucularının sıralanması gerektiğinde geçerlidir. Russell, yapılandırılmış nesneleri oluşturucu nesneler olarak görmese de onları ontolojisinden elememektedir.

¹⁶² Russell somut nesnelerin yanı sıra sınıfları, sayıları ve önermesel fonksiyonları da yapılandırılan nesneler arasında düşünmektedir. Bkz. Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 132. Ayrıca bkz.: Kevin C. Klement, “Russell on Ontological Fundamentality and Existence”, **The Philosophy of Logical Atomism: A Centenary Reappraisal**, ed.: Landon D.C. Elkind ve Gregory Landini, İsviçre, Palgrave Macmillan, 2018, pp. 155-179, s. 163.

göstermektedir. Bu bakımdan, Russellci bir metafizik yalnızca dilin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bir disiplin değil, zihin dışı dünyanın gerçekliğini saptayan, bu dünyada nelerin var olduğunu belirleyen, bu var olanların arasındaki ilişkiyi açıklayan bir metafiziktir. Dolayısıyla, Russellci bir metafizik Carnapçı temelden hareket eden gerçekçilik karşıtı metafiziklerden kökensel biçimde ayrılmaktadır.

Russellci bir metafiziğin şimdiye kadar sergilediğimiz yapısı, çağdaş dönemde ana akım olarak ifade edilen Quineci metametafiziklerle benzeşmektedir.¹⁶³ Ancak, bu Russell ile Quine'in metafizikleri arasındaki farkı gözden kaçırmaya neden olmamalıdır. Daha önce de değindiğimiz üzere, Russell'in çözümlemesinin düzenleme (**regimentation**) tarzındansa varlık belirten bir işlem olması iki yaklaşım arasındaki kökensel farklardan biridir. Bunun yanı sıra, Quine'in bütüncül metafiziği gereği bir olgu ya da bir nesneyi tekil biçimde konu etmek olanaksızken¹⁶⁴ Russell'da atomik önermelerden ve nesne-sözcüklerinden söz edilebilmektedir.¹⁶⁵ Hatta nesnenin bireyleşimi için bir söylem ağına gereklilik duymadan nesnenin bireyleşimine yönelik açıklama verilebilmektedir.¹⁶⁶ Bir diğer önemli fark, Quine'in metafizik anlayışında iş görmek gibi bir ölçütün bağlayıcı olabilmesidir. Russell'ı Quine'dan ayıran bu temel fark onu aynı zamanda Pragmatist anlayışlardan da ayıran bir konudur. Russell, olgulara yer veren, var olmayı bir dilsel çerçeveye değil de gerçekliğe göreli biçimde ele alarak çok daha katı bir gerçekçilik öne sürmektedir. Dolayısıyla, doğruluk her zaman zihin dışı dünyayla karşılıklılık anlamında kullanılmaktadır. Russell'in işe yararlılık ölçütü yalnızca zihin dışı dünyayla ilişki bakımından bir kesinliğin ortaya konamadığı, metafiziğin doğruluklarının kesin olmadığı durumlarda devreye

¹⁶³ Carnap-Quine tartışmasında galip gelen taraf genellikle Quine olarak görülür. Bu bakımdan Quineci metafiziklerin ana akıma yerleştiği iddia edilmektedir. Bkz.: Schaffer, **a.g.e.**, s. 347.

¹⁶⁴ Quine, "Ontological Relativity" başlıklı metninde, nesnelerin bireyleşiminde ontolojik dayatmalarımız (**impose**) olduğuna işaret ederek gönderim ilişkisinin belirsiz olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir deyişle ister sözcük düzeyinde ister de cümle düzeyinde olsun, dünyayla birebir örten biçimde örtülecek bir dil anlayışı temelden yanlıştır çünkü dünyaya hangi kuramla yaklaşıldığı var olanların bireyleşimini değiştirmektedir. Ontolojik görelilik düşüncesinin temelinde bu türden farklılıkların olanaklı olması yatmaktadır. Bkz. Quine, "Ontological Relativity", s. 30-35.

¹⁶⁵ Bkz.: Tezin 2.5. numaralı bölümü.

¹⁶⁶ 3.2. numaralı bölümde vurguladığımız üzere, sözü edilen bireyleşim ilkeleri dayanak kuramından demet kuramına doğru geçişi içerse de bireyleşim hiçbir zaman nesnelerin konu edinildiği 'bütün' gibi bir yapıya bağlı kılınmamıştır.

girmektedir. Bunun bir örneği onun felsefenin faydalarını sıraladığı şu cümlelerinden anlaşılabilir:

“Felsefe, hiçbir belirli yanıtın doğru olduğu bir kural olarak bilinemeyeceği için, sorularına verilen belirli yanıtlar uğruna değil daha çok soruların kendileri için çalışılmalıdır; çünkü bu sorular neyin olanaklı olduğu konusundaki anlayışımızı genişletir, zihinsel imgelemimizi zenginleştirir ve zihni spekülasyona kapatan dogmatik güveni azaltır...”¹⁶⁷

Russell’ın metafiziğinin pragmatizmle de uyuşmadığını gösterdik. Çağdaş dönemde Russell metafiziğiyle bir tutulabilecek yeni bir yaklaşım daha vardır. Bu yaklaşım Aristotelesçi metametafizik yaklaşımdır. Aristotelesçi metametafiziklerde birincil ve ikincil tözler olmak üzere ikili bir yapı vardır.¹⁶⁸ Örneğin, Schaffer’e göre bu yapıya dayanan yeni Aristotelesçi bir metametafizik geliştirilmelidir. Bu kuram açısından önemli olan nelerin var olduğunun sıralanması değildir çünkü varlık sorularının cevabı çoğunlukla olumlu yöndedir.¹⁶⁹ Asıl önemli olan, nelerin daha kökensel olduğu ve var olanlar arasındaki ilişkinin nasıl bir ilişki olduğunun açıklanmasıdır.¹⁷⁰ Schaffer bu bakımdan temel var olanlar (**ground**), temel var olanlardan türeyerek var olanlar (**grounded**) ve bunların arasındaki ilişki olarak temelleme (**grounding**) şeklinde üçlü bir yapı önermektedir.¹⁷¹ Russell’ın metafiziğinde temelde duran duyu verileri ile onlardan hareketle yapılandırılan türetilmiş nesnelerin ikili yapısı bir açıdan Aristotelesçi metafiziklere benzetilebilir.¹⁷² Ancak Russell’ın öne sürdüğü nihai oluşturucular olan duyu verileri Aristotelesçi bağlamdaki bir töz değildir çünkü Aristoteles’in birincil tözleri doğrudan somut nesnelerdir. Russell da ise somut nesneler yapılandırılan nesnelerdir. Dolayısıyla temel var olanlar değildirler. Bu bakımdan, Aristotelesçi ikincil tözler olan tür ve cinsler

¹⁶⁷ Russell, *The Problems of Philosophy*, s. 93-94.

¹⁶⁸ Schaffer, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁶⁹ *A.e.*, s. 357. Schaffer bu yaklaşımının bir sınırı olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Platon’un “Bir”i gibi aşkın nesneler veya kendine özdeş olmayan, çelişik nesneler söz konusu olduğu zaman, sınırı oldukça geniş şekilde kurgulanan var olanlar alanına bu nesneler kabul edilmemektedir. *A.e.*, s. 359-360.

¹⁷⁰ *A.e.*, s. 352.

¹⁷¹ *A.e.*, s. 373-374.

¹⁷² Böyle bir benzetme için bkz.: Klement, *a.g.e.*, s. 156.

Russell'ın yapılandırılmış nesneleri olan somut nesnelerden tamamen farklıdır. Bir diğer fark ise Russellci çözümleme ile temelleme ilişkisi arasındaki farktır. Klement bu farkı şu cümlesiyle vurgulamaktadır:

“...temellenenin bir ilişki olduğu olgusu, bu ilişkinin ilişki içinde olduklarının gerçekten var olduğunu varsayar. Bazıları temellemeyi nesneler arasındaki bir ilişki, bazıları olgular arasındaki bir ilişki olarak anlar, ancak genel olarak hem temellendirenlerin hem de temellenenlerin bu ilişkiye girmek için tümünden ‘orada’ olduğunu kabul ederler. Russell elbette ‘temelleme’ yerine ‘çözümleme’den söz etmeyi tercih edecektir ...”¹⁷³

Dolayısıyla, iki yaklaşım da yalnızca dünyanın oluşturucularını saptayan, varlık beliren iddialar öne süren ve zihin dışı gerçekliği açıklamaya çalışan kuramlar olarak benzetilmektedirler.

O halde metametafizik konumlanmayı belirlemek için sergilediğimiz sorular bağlamında Russell'ın kuramını değerlendirebiliriz. Russell varlık beliren tarzda bir metafizik yaptığı için varlık soruları ona göre anlamlı sorulardır. Russell, nelerin var olduğu ve bunların nasıl doğaları olduğu sorularını cevaplamaktadır.

Russell doğruluk bağlamında ise her zaman karşılık gelme kuramını savunmaktadır. Doğruluk değeri cümlelerin değil, önermelerin bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Bir olguya karşılık gelen önermeler doğru, karşılık gelmeyen önermeler yanlış olmaktadır. Russell bu bakımdan hem pragmatik kuramlardan hem de gerçekçilik karşıtı kuramlardan ayrılmaktadır. Hatta, önermelerin ya doğru ya da yanlış olabileceğini vurgulayarak üçüncü halin olanaksızlığı ilkesini reddeden Brouweri sezgici kuramlardan da farklı bir konum almaktadır.

Russell'ın çözümleme anlayışı varlığa dair bildirime yol açan, zihin dışı gerçekliği açığa çıkaran bir anlayıştır. Dolayısıyla bu çözümleme ya da cümle çevirisi ne bir düzenlemedir ne de sözcük kullanımlarına bağlı dil içi bir çeviridir. Örneğin,

¹⁷³ Klement, **a.g.e.**, s. 177-178. Klement'e göre “‘çözümlenen’ şeyler bir anlamda ortadan ‘kaldırılır’ [**analyze away**].” Bkz.: **A.y.** Biz Russell'ın çözümleme anlayışının bir eleme ya da ortadan kaldırma olduğu görüşünde değiliz. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, çözümleme yoluyla temel var olanların, nihai oluşturucuların açığa çıkarılması sağlanmaktadır.

Alston'a göre bir cümle başka bir cümleye çevrilebildiği zaman bu çeviri karşılıklıdır.¹⁷⁴ Bu nedenle cümle çevirisi yoluyla bir gerçeklik saptandığı iddiası yanlıştır.¹⁷⁵ Ancak Russell açısından böyle bir simetri yoktur. Çözümlenen cümle, mantıksal yapının ortaya konması sayesinde gerçekliği açığa çıkarmaktadır. Russell'ın gerçekçiliğinin en güçlü vurgularından biri sergilediği bu çözümleme anlayışından kaynaklanmaktadır.

Son olarak, Russell'ın metafiziğinde bilimle ilişkinin yeri oldukça belirgindir. Russell felsefenin yalnızca bilimden geriye kalanlarla ilgili alanlarda soruşturma yapabileceğini vurgulamaktadır.¹⁷⁶ Ancak Russell'a göre, felsefe saf bir spekülasyon alanı da değildir. Felsefe her zaman bilimin sergiledikleriyle uyumlu bir inceleme yapmalıdır. Nitekim Russell, fizikten kimyaya, psikolojiden biyolojiye kadar, her zaman bilimdeki yeni gelişmelerle uyumlu açıklamalar vermeye çabalamıştır. Russell, felsefenin bilimden farkını ise şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Felsefeyi bilimden ayıran bir çalışma kılan temel özelliği, *eleştirciliğidir*. Bilimde ve günlük hayatta işleyen ilkeleri eleştirel bir şekilde inceler; bu ilkelerde olabilecek tutarsızlıkları ortaya çıkarır ve eleştirel bir soruşturmanın sonucu olarak, bunları reddetmek için hiçbir neden görünmediğinde kabul eder.”¹⁷⁷

Bu bakımdan Russell'ın metafiziği bilimin ne altında ne üstünde bir disiplindir. Bilimin altında değildir çünkü dayandığı ilkelere dair de soruşturma yapmak ve bilimin aksine bilinmeyenler hakkında inceleme yapmak bakımdan özerktir. Bilimin üstünde de değildir çünkü bilimin gerçekliğe dair sergilediklerine kayıtsız, saf bir spekülasyon disiplini değildir.

Russell'ın sağduyuyla kurduğu ilişki ise bilimle kurduğu ilişki gibi belirgin değildir. Russell'ın metinlerinde zaman zaman sağduyu örnekleriyle karşılaşmak

¹⁷⁴ William P. Alston, “Ontological Commitments”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed: Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, pp. 46-54, s. 47-48.

¹⁷⁵ A.y.

¹⁷⁶ Russell bu durumu **MA**'da şu şekilde vurgulamaktadır: “... bilim ile felsefe arasındaki tek fark, bilimin bir biçimde bildiğimiz bir şey, felsefenin ise bilmediğimiz bir şey olmasıdır.” Russell, **The Philosophy of Logical Atomism**, s. 124.

¹⁷⁷ Russell, **The Problems of Philosophy**, s. 87.

olanaklıdır. Örneğin Russell, bir restoranda sipariş verileceği zaman dil içi bir ilişki değil, doğrudan nesne hakkında bildirim gerçekleştiği vurgusu yapmaktadır. Ya da algıya konu olmayan nesnelerin kendilerini sürdürdükleri iddia edilirken, evdeki kedinin yemek yedikten sonra gözden kaybolup sonra yeniden acıkarak algıya konu olabildiği örnek olarak verilebilmektedir.¹⁷⁸ Ne var ki, Russell sağduyuyla kurduğu bu ilişkiyi, sağduyuya tamamen ters düşebilecek ancak mantıksal açıdan tamamen savunulabilecek argümanları yakaladığı durumlarda sürdürmemektedir. Betimlemeler kuramı bunun iyi bir örneğidir. Özne yerinde duran ifadelerin bir nesneye gönderim yapma zorunluluğu olmadığı mantık ilkelerine dayanarak öne sürülmektedir.¹⁷⁹ Örneğin, Meinong'un sağduyusal bir konumlanmadan hareketle, bir yuvarlak karenin yuvarlak olduğunun bildirildiği bir önermeyi doğru bir önerme olarak ele alması kendisine göre yanlış bir iddiadır.¹⁸⁰ Russell, mantığın doğruluklarının sabit, genel geçer olduğuna inandığı için bu doğrultuda sunulabilecek argümanların sağduyuya ters gelmesini önemsememektedir.¹⁸¹ Onun mantıksal dilin çözümlenmesiyle zihin dışı gerçekliğe dair saptamalar yapılabileceğine inancı da bu nedenledir. Dolayısıyla Russell'ın ne ölçüde sağduyudan yana ne ölçüde sağduyuya karşıt bir tutumda olduğu belirgin değildir.

¹⁷⁸ A.e, s. 10-11.

¹⁷⁹ Bkz. Tezin 2.2. numaralı bölümü.

¹⁸⁰ Bkz. Karataş, a.g.e., s. 49-50.

¹⁸¹ Örneğin Russell'a göre Meinong'un yaklaşımı doğrultusunda çelişmezlik ilkesi çiğnendiği için söz konusu önerme doğru değil, yanlış değerini almaktadır. Bkz.: Karataş, a.g.e., s. 41.

SONUÇ

Çalışmamızda Bertrand Russell'ın felsefesi bağlamında yargı-dil-gerçeklik ilişkisini inceledik. Bu bakımdan Russell'ın incelediğimiz her dönemindeki yargı anlayışını, önermeleri ve oluşturucularını ne şekilde tartıştığını ve bu bağlamda ortaya çıkan (ya da bu incelemeye dayanak olan) metafiziğini de ortaya koyarak onun hem çağdaş dönemdeki güncelliğini hem de çağdaş dönem kuramları içindeki konumunu göstermeyi amaçladık. Bu doğrultuda, Russell'ın felsefi incelemelerine başlarken içinde bulunduğu dönemi biçimlendiren felsefe sorularını saptamak gerektiği için öncelikle onun arka planını sergiledik.

Kant'ın ortaya koyduğu metafizik kendisinden sonraki tüm felsefeleri bir biçimde etkilediği için bu arka planı Kant'ın yargı anlayışını sergileyerek başlattık. Bu bağlamda, Kant'ın matematik ve fizik bilimlerinin içerdiğini düşündüğü sentetik a priori yargıları nasıl temellendirdiğini gösterdik. Böylece nesnenin zihindeki kuruluşunu ve yargı vermenin bu süreçteki kurucu işlevlerini ele aldık. Daha sonra, Kantçı yaklaşıma matematikçi düşünürler tarafından metafizik temeller de içeren itirazları sergiledik. Matematiğin aksiyomatikleştirilmesi iddiasına varan bu yaklaşım doğrultusunda matematiksel yargılardan deneyim malzemelerinin nasıl uzaklaştırıldığına işaret ettik. Ayrıca, süreçte ortaya çıkan, metafiziğe uygulanabilir matematiksel yöntemlerin nasıl geliştirildiğini gösterdik. Sonrasında bu bağlamı sürdürerek Frege'nin zihin-dışı gerçekliği savunan metafiziğini onun yargı anlayışı bağlamında ortaya koyduk. Bunun yanı sıra hem matematiksel gelişmelerle hem de Frege'nin metafiziğiyle ortaya çıkan yeni mantığın özne-yüklem temelli metafiziklere nasıl karşı çıkma olanağını sağladığına işaret ettik. İlk bölümümüzün sonunda ise Bradley'in metafiziğini ortaya koyarak Russell'ın içinde bulunduğu dönemdeki baskın görüş olan İdealist yaklaşımı da sergilemiş olduk.

Bu çerçeve bize Russell'ın ne türden soruları üstlendiğini gösterme olanağı sundu. Bu soruların, zihin-dışı gerçekliğin durumu, dil ile dil-dışı dünya arasındaki ilişki, yargı (önerme) ve parçalarının bu ilişkideki rollerinin ne olacağı ve ne şekilde ele alınacağı, doğruluk ve gönderimin nasıl ele alınacağı, nelerin var olduğu ve de ortaya sürülecek bir metafiziğin ne türden ilkelere dayanabileceği gibi sorular

olduğunu saptadık. Böylece tezimizin 2. Bölümünde Russell'ın düşünce hayatı boyunca bu sorulara yönelik incelemelerini sergiledik.

İkinci bölümde öncelikle Russell'ın İdealizmden ayrıldıktan sonra ilk savunduğu görüşü olan katı gerçekçiliği **Mİ** metni bağlamında inceledik. Russell'ın bu döneminde, her cümlenin bir önerme hakkında olduğunu, dilsel var olanların bir biçimde varlık bildirdiğini iddia ettiğini gösterdik. Aynı zamanda Russell'ın asimetrik bağıntıların ne özellikler ne de içsel bağıntılar biçiminde ele alınamayacağına işaret ederek gerçekliği, zihinden bağımsız ve çok sayıda var olandan oluşan biçimde ele aldığını sergiledik. Daha sonra, Russell'ın söz konusu yaklaşımın oldukça kalabalık bir ontolojiye neden olması, yanlış önermeleri açıklamadaki yetersizliği ve gönderimi olmayan ifadeleri olanaksız bulması nedeniyle ılımlı gerçekçiliğe geçişinin sürecini ortaya koyduk. Russell'ın, Frege ve Meinong'u eleştirdiği **GÜ** makalesiyle öncelikle mantık ilkelerinin çiğnenmesine neden olan dilsel ifadelerin aslında gönderim yapmadığını ortaya koyduğuna işaret ettik. Ayrıca, bu doğrultuda öne sürülen betimlemeler kuramıyla özel adların betimlemelere çözümleğini sergiledik. Böylece, betimlemeler kuramının öne çıkan bir diğer niteliği olan, anlamlı bir önermede yer alan nihai parçaların tanışıklık nesneleri olmasını da vurguladık. Sonrasında, Russell'ın tanışıklık kuramını devreye sokarak artık önermeleri bağımsız var olanlar şeklinde ele almaktansa onları parçalarından oluşan karmaşık var olanlar biçiminde açıkladığı fenomenalist dönemini inceledik. Bu bağlamda öncelikle Russell'ın önermeleri dile getirdiğimiz şekilde çözümlemesindeki amacının yanlış önermelerin olanağını açıklamak olduğunu vurguladık. Her ne kadar **FS-BK-DDÜB** metinleri sürecinde çeşitli farklılıklar söz konusu olsa da tanışıklık yoluyla edinilen duyu verilerinin temele alındığı fenomenalist dönemin öne çıkan vurgularını şu şekilde saptadık:

- i) Önermeler zihin-dışı gerçekliği olan var olanlar değildir, parçalarından **oluşan** karmaşık var olanlardır.
- ii) Önermelerin parçalarının temelinde tanışıklık nesneleri olan **duyu verileri** yer almaktadır. Bir önermenin anlamlı olabilmesinin koşulu bu var olanlardır.

- iii) Bir önerme geleneksel biçimde özne-yüklem biçimde değildir, çeşitli tarzlarda önerme biçimleri vardır. Dolayısıyla, özne yerinde duran ifadeler yüklemleme ilişkisinde oldukları gerekçesiyle bir var olana gönderim yapmak zorunda değildir.
- iv) Önergelerin dilsel ifadelerinde özne yerinde duran özel ya da genel adlar somut tikellere, yüklemeler ise tümellere gönderim yapmaktadır.
- v) Somut tikeller duyu verileri yoluyla **yapılandırılan** var olanlardır. (Russell, somut tikelleri FS’de dayanak kuramı doğrultusunda bir çıkarım nesnesi olarak ele alsa da çıkarım nesnelerini **DDÜB**’le birlikte yapılandırma ilişkisi içinde açıklamaktadır.)
- vi) Tümeller zihin-dışı gerçekliği olan var olanlardır. Benzerlik gibi tümeller kökenseldir. “Beyazlık”, “Sertlik” gibi tümeller duyu verileri aracılığıyla soyutlanarak edinilmektedir.
- vii) Doğruluk, bir karşılık gelme ilişkisidir. Parçalarından oluşan karmaşık önerme bir olguya karşılık geldiği zaman doğru, gelmediği zaman yanlış olmaktadır.

Daha sonra Russell’ın mantıksal atomcu anlayışını sergilediği **MA** metnini inceledik. Bu döneme geçişin nedenlerini Wittgenstein’in eleştirisinin bir sonucu olan önergelerin oluşturucuları arasında bir hiyerarşi olması gerekliliği ve olguların merkeze alınması olarak belirledik. Olguların dilsel karşılığı olan önergelerin oluşturucuları bakımından ise fenomenalist dönemle benzer bir tutumun sergilendiğini saptadık. Ancak Russell’ın bu döneminde, yine Wittgenstein’in etkisiyle metafiziğini atomculuk adıyla sunduğunu saptadık. Bu bağlamda gerçekliği çeşitli temel var olanlardan (atomlardan) oluşan, çoklu bir yapıda ele aldığını ortaya koyduk. Russell’ın önceki dönemlerinden farklı olarak sunduğu bir diğer yaklaşımının, önergelerin oluşturucularını tipler kuramı doğrultusunda düzeylere ayırarak ele almak olduğunu gösterdik. Nelerin var olduğunun belirlenmesinin ölçütünün önermesel fonksiyonları doğru kılmak şeklinde ortaya konulmasını da Russell’ın atomcu döneminin bir diğer güçlü öne sürümü olduğuna işaret ettik.

Russell’ın **ADÜS** metniyle ortaya koyduğu doğalcı döneminde ise düşünce hayatı boyunca yürüttüğü tartışmalara ilişkin derleyici bir tutum gözlemledik. Doğalcılık

anlayışıyla insan zihninin dünyayla ya da nesnelerle bir karşıtlık içinde değil onun bir parçası şeklinde ele alındığını saptadık. Bu görüş doğrultusunda, önermelerin zihinsel içerikleri ifade ederken olgulara ise işaret ettiklerine vurgu yapıldığını ortaya koyduk. Bu bağlamda Russell'ın yine önermelerden yola çıkarak onların parçalarına ilişkin inceleme yaptığını belirledik. Önermelerin oluşturucularıyla ilişkili ele alınarak oluşturucularından olan somut tikellerin artık yalnızca tümeller bakımından açıklandığını, bu nedenle Russell'ın bu dönemde tek kategorili bir ontoloji savunduğunu sergiledik. Russell'ın bu döneminde önermelerin nihai oluşturucularıyla ilişki olan tanışıklığı, fark etme (**noticing**) terimiyle açıkladığını ortaya koyduk. Bu bakımdan zihin-dışı gerçekliği olan olaylar belirlediği zaman yalnızca insan zihninde gerçekleşen bir fark etme etkinliği olmadığını, aynı zamanda fark edilecek tekillik içeren bir belirmenin gerçekleştiğini vurguladık. Russell'ın insanın söz konusu olaylar ya da belirmelerle ilişkisinde artık fizyolojik ve psikolojik etkileri de gözettiğine işaret ettik. Bunun yanı sıra yine doğalcı bir bakış açısının sonucu olarak çeşitli mantıksal bağlaçların tereddüt etme, reddetme gibi zihin durumlarıyla ilişkili açıklandığını gösterdik. Ayrıca, Russell'ın doğruluk kuramı bağlamında ve tekillik bağlamında Viyana Çevresiyle olan farklılıklarına işaret ettik. Örneğin, Russell'ın tek bir gözlemden tek bir cümlemin bilgi içeriği taşıyabilecek şekilde çıkabileceğine dair vurgusunun Carnap'ın gözlem cümlelerinden farkına bu bağlamda vurgu yaptık. Ayrıca, Russell açısından doğruluğun ne Carnapçı tarzda bir tutarlılıkla ne pragmatist tarzda salt bir işe yararlılık ölçütüyle açıklanamayacağına işaret ettik. Russell'ın bu döneminin ayırt edici yanlarından biri olarak önermelerin doğru ya da yanlış olmak üzere iki değerli olması gerekliliği vurgusunu sergiledik. Onun gerçekçi metafiziğinin biçimlendirici iddialarından biri olan bu iddiasının Brouweri, üçüncü halin olanaksızlığını kabul etmeyen metafiziklerden farklı olduğunu sergiledik. Bu çerçevede içinde Russell metafiziğinden öne çıkardığımız ayırt edici öne sürümleri şu şekilde belirledik: Bir bütün olan önermeler parçalarından **oluşmaktadır**, dünyanın nihai oluşturucuları duyu verileridir, somut tikeller **yapılandırılmış** var olanlardır ve tümeller zihin-dışı gerçekliği olan var olanlardır. Bu çerçevedeki bir metafizik ise dile yönelik incelemelerle dil-dışı dünya hakkında bildirimleri olanaklı bulan bir metafiziktir.

Çalışmamızın 3. Bölümünde bu öne sürülenlerin çağdaş felsefe içindeki konumunu inceledik. 3.1. numaralı bölümde öncelikle çağdaş dönem semantiğindeki tekil önerme ya da Russellci önerme anlayışını sergiledik. Yaptığımız inceleme sonucunda tekil bir önermenin salt dilsel araçların kullanımı sayesinde olanaklı olduğunu iddia eden kuramların gösterimsel tanımı tekil önerme için koşul olarak belirleyen Russellci çerçeveye uymadığını gösterdik. Bunun yanı sıra, bir nesne olmaksızın dahi tekil önermelerden söz edilebileceğini öne süren kuramların da yine aynı nedenden dolayı Russellci çerçeveye uyumlu olmadığını iddia ettik. Diğer yandan, doğrudan tanışıklık olmasa da çeşitli bilişsel yetileri göz önüne alarak tekil önerme savunusu yapan kuramlarla Russellci yaklaşımın benzerliği olduğuna işaret ettik. Ancak salt semantik incelemeler içinde kalındığı zaman Russell'in tanışıklık kuramının metafizik yanlarının gözden kaçtığını saptayarak bir sonraki alt bölümde çağdaş metafizik tartışmaları sergiledik. 3.2.'de önermelerin oluşturucuları olarak somut tikeller ve tümellere dair öne sürülen temel kuramları ortaya koyduktan sonra Russell'in aynı sorulara dair açıklamalarına işaret ettik. Böylece, Russell'in somut tikeller bağlamında dayanak kuramından başlayarak demet kuramına doğru geçtiğini vurguladık. Russell'in yapılandırma işlemi aracılığıyla niceleyicide yer alan x 'in altına yapılandırılmış, birlikli nesneleri düşürdüğünü iddia ettik. Tümeller bağlamında ise her zaman onların zihin-dışı gerçekliğini savunarak hiçbir zaman adıcı kuramları kabul etmediğini öne sürdük. Russell'in çağdaş felsefedeki konumunu belirledikten sonra ortaya koyduğumuz bu çerçeve bize onun nasıl bir metametafizik varsaydığını gösterme olanağı verdi. Bu bağlamda, Russell'in açıklamalarını çağdaş dönemde ana akım metametafizikler olan Quinecilik, Carnapçılık, pragmatizm ve yeni Aristotelesçilikle karşılaştırdık. Russell'in dilden hareketle dil-dışı dünyanın yapısını açığa çıkarabilme iddiasıyla Carnapçı gerçekçilik-karşıtı iddialardan farklı bir konumda olduğunu gösterdik. Quineci metametafiziklerle nicelenebilirliğin varlık iddiası için koşul kılınması ve varlık belirten tarzda bir metafizik önermesi bakımından benzeşse de nesne sözcükleri ve tek bir olguya karşılık gelen tekil bir önerme anlayışıyla farklı olduğunu öne sürdük. Russellci bir metametafiziğin bu açıdan pragmatik kuramların gerçekliğe dair nihai bir belirlenimi reddeden yaklaşımıyla da karşıt bir konum içinde olduğunu ortaya koyduk çünkü Russell'a göre ontolojik bir belirsizlik söz konusu değildir. Son olarak, Russellci bir metametafiziğin yeni

Aristotelesçi metametafiziklerle dil-dil dışı dünya ilişkisini gözetmek bakımından benzediğine işaret ettik. Ancak Russell'ın somut nesneleri dünyanın nihai oluşturucuları arasında görmemesi, onları temel var olanlar olan duyu verilerinden yapılandırılan nesneler olarak ele alması bakımından Aristotelesçi bir çerçeveden farklılaştığını ortaya koyduk. Russell'ın metametafiziğini biçimlendiren iddialarını ise şu şekilde saptadık: Russell mantıktan hareket eden, niceleyiciyle dil-dışı dünya arasında ilişki kuran, bilimle uyumlu bir metafizik öneren ancak metafiziği ne bilimin altında ne de üstünde gören ve sağduyuyu da gerekli görüldüğü zaman devre dışı bırakılabilen bir metametafizik yaklaşım göstermektedir.

Sonuç olarak, Russell'ın arka planını sergileyerek başladığımız, düşünce hayatı boyunca yürüttüğü metafizik tartışmaları incelediğimiz ve bu incelemelerden öne çıkarttığımız öne sürümlerinin çağdaş felsefedeki konumunu gösterdiğimiz çalışmamızı vardığımız sonuçları vurgulayarak bitirmek isteriz. Russell'ın tanışıklık anlayışı, dil ile dil-dışı dünya arasındaki ilişkinin olanağıdır. Bunun özel adlar bakımından semantik ve mantıksal, bilginin olanağı bakımından epistemolojik, somut nesnelerin varlığı bakımından metafizik karşılığı vardır. Aynı bağlam, neler söylendiğinde nelerin varlığına gönderim yapıldığının, herhangi bir şeye nasıl 'doğru' denebildiğinin temellerini de sağlamaktadır. Dolayısıyla Russell yalnızca epistemolog veya dil felsefecisi değildir, sözcüğün tam anlamıyla bir metafizikçidir. Dahası, Russell'ın metafiziği devri geçmiş, geride kalmış bir metafizik de değildir. Hem çağdaş döneme oldukça etki etmiş hem de bugünün tartışmaları içinde rahatlıkla konumlanabilecek bir metafiziktir.

Russell'ın yargılara yönelik yaptığı inceleme yoluyla ortaya koyduğu metafiziğini tartıştığımız bu çalışmanın elbette derinleştirilebileceği veya geliştirilebileceği yanları vardır. Örneğin, matematiksel mantığın temele alındığı bir yaklaşımla Russell'ın metafizik gerçekçiliğinin nasıl ele alınabileceği bu çalışmayı ilerleyen zamanda geliştirebilir. Biz çalışmamızı yargı bağlamındaki bir metafizikle sınırlasak da önermesel fonksiyonların ele alınma biçimi, bunun küme kuramıyla ilişkisi, niceleyicilerin yorumlanma şekli ve tipler kuramının bu çerçevedeki rolü söz konusu derinleştirmeyi sağlayabilir. Bunun yanı sıra, Russell'ın tanışıklık kuramının çağdaş dönem bilişsel bilimler çalışmalarındaki konumuna yönelik yapılacak bir

araştırma yine çalışmamızı geliştirme olanağı sunabilecektir. Söz gelimi, algı durumlarının deneysel biçimde incelenmesiyle insan zihninin nesneyle ve özellikleriyle iddia edildiği gibi bir doğrudanlığı yakalayıp yakalayamadığı bir araştırma konusu olabilir. Bu bağlamda serimlenen deneysel veriler yoluyla Russellci bir bakış açısı güncel olarak ortaya konabilir. Dolayısıyla bu araştırmalar açısından da düşünüldüğünde sadece metafizik açıdan değil, başka bağlamlarda da Russellci bir düşüncenin geliştirilebilir olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alston, William P.: “Ontological Commitments”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed: Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, pp. 46-54.
- Aydın, Hasan: “Ortaçağ Felsefesinde Dil, Düşünce ve Gerçeklik İlişkileri ve Metafizik Alandaki İzdüşümleri”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, 2015, pp. 1-28.
- Bach, Kent: “Getting a Thing Into a Thought”, **New Essays on Singular Thought**, ed.: Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 39-63.
- Baldwin, Tom: “George Edward Moore”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, (Çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/moore/>, 6 Mayıs 2010.
- Basile, Pierfrancesco: “Bradley’s Metaphysics”, **The Oxford Handbook of British Philosophy In The Nineteenth Century**, ed.: W. J. Mander, Oxford, Oxford University Press, 2014, pp. 189-208.
- Beaney, Michael: “Russell and Frege”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.: Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 128-170.

- Berto, Francesco ve Plebani, Matteo: **Ontology and Metaontology: A Contemporary Guide**, New York, Bloomsbury Academic, 2015.
- Bonjour, Laurence: **Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses**, Plymouth, Rowman&Littlefield Publishers, 2010.
- Bostock, David: **Philosophy of Mathematics: An Introduction**, Oxford, Wiley-Blackwell, 2009.
- Bostock, David: **Russell's Logical Atomism**, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- Bradley, F. H.: **The Principles of Logic**, Londra, Elibron Classics, 1883.
- Bradley, F. H.: **Writings on Logic and Metaphysics**, ed.: James W. Allard, Guy Stock, Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Braun, David: "Indexicals", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, 2017 Yaz, (çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/indexicals/>, 20.09.2020.
- Brown, James Robert: **Philosophy of Mathematics: A Contemporary Introduction to the World of Proofs and Pictures**, New York, Routledge, 2008.
- Candlish, Stewart ve Basile, Pierfrancesco: "Francis Herbert Bradley", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, Spring 2021, (çevrimiçi),

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/bradley/>. 21 Haziran 2021.

Candlish, Stewart:

The Russell/Bradley Dispute and its Significance for Twentieth-Century Philosophy, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

Carnap, Rudolf:

“The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language”, **Logical Positivism**, ed.: A. J. Ayer, çev.: Arthur Pap, New York, The Free Press, 1959, pp. 60-81.

Carnap, Rudolf:

“Empiricism, Semantics and Ontology”, **Metaphysics: An Anthology**, ed.: Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell Publishing, 1999, pp. 13-22.

Cartwright, Richard L.:

“Russell and Moore, 1898-1905”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed. Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 108-127.

Coffa, J. Alberto:

The Semantic Tradition From Kant to Carnap, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Crane, Tim ve French, Craig:

“The Problem of Perception”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, çevrimiçi, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/perception-problem/>, 27.10.2021.

- Crane, Tim: “The Singularity of Singular Thought”, **Proceedings of the Aristotelian Society**, Supplementary Volumes, 85(1), 2011, pp. 21-43.
- Çakmak, Cengiz: “Platon’da Gerçekliği Tasvir Eden Önermelerin Yapısı Hakkında Bir Çalışma”, **Felsefe Arkivi**, Vol 0(30), 1997, pp. 123-139.
- Çevik, Ahmet: **Matematik Felsefesi ve Matematiksel Mantık**, Nesin Yayıncılık, 2019.
- Çitil, Ahmet Ayhan: **Kant Okumaları: Birinci Kritik**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2021.
- Çitil, Ahmet Ayhan: **Matematik ve Metafizik, Kitap I: Sayı ve Nesne**, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2012.
- Demos, Raphael: “Plato’s Philosophy of Language”, **The Journal of Philosophy**, Vol. 61(20), 1964, pp. 595-610.
- Denkel, Arda: **Düşünceler ve Gerekçeler: Felsefe Yazıları-1**, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997.
- Denkel, Arda: **Düşünceler ve Gerekçeler: Felsefe Yazıları-2**, ed.: Ahmet Haluk Atalay, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997.
- Denkel, Arda: **Yönetim-Dil Felsefesinde Bir Konu**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.
- Donnellan, Keith: “Reference and Definite Descriptions”, **The Philosophical Review**, Vol, 75 (3), 1966, pp. 281-304.

- Dummett, Michael: **Origins of Analytical Philosophy**, New York, Bloomsbury Academic, 2014.
- Dummett, Michael: “Realism”, **Metaphysics: an Anthology**, ed.: by Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell, 1999, pp. 561-590.
- Düzen, Zeynep: Yüksek Lisans Tezi, “David Kaplan’da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi”, İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi, Eylül 2016.
- Eames, Elizabeth Ramsden: “Introduction: Bertrand Russell”, **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, ed.: Elizabeth Ramsden Eames, Kenneth Blackwell, New York, Routledge, 1992, pp. vii-xxxvii.
- Eames, Elizabeth Ramsden: **Bertrand Russell's Dialogue With His Contemporaries**, Southern Illinois University Press, 1989.
- Ekren, Uğur: “Alexius Von Meinong ve Nesneler Teorisi”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Sayı 17, Mart 2010, s. 9-26.
- Engel, Pascal: “Bertrand Russell: An Inquiry Into Meaning and Truth”, **Central Works of Philosophy Volume 4: The Twentieth Century: Moore to Popper**, ed.: John Shand, Chesham, Acumen, 2006, pp. 134-154.
- Fitch, Greg ve Nelson, Michael: “Singular Propositions”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, 2018 Bahar, (çevrimiçi),

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/propositions-singular/>, 20.09.2020.

- Frege, Gottlob: **Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme**, çev.: H. Bülent Gözkan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Frege, Gottlob: “Begriffsschrift”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 47-78.
- Frege, Gottlob: “Function and Concept”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp.130-148.
- Frege, Gottlob: “On Concept and Object”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 181-193.
- Frege, Gottlob: **Philosophical and Mathematical Correspondence**, ed. Gottfried Gabriel, Han Hermes, Friedrich Kambartel, Christian Thiel, Albert Veraart, çev. Hans Kaal, Oxford, Basil Blackwell, 1980.
- Frege, Gottlob: “Sense and Reference”, **The Philosophical Review**, Volume 57 (3), 1948, pp. 209-230.
- Frege, Gottlob: “Thought”, **The Frege Reader**, ed.: Michael Beaney, Oxford, Blackwell, 1997, pp. 325-345.
- Friend, Michèle: **Introducing Philosophy of Mathematics**, Stocksfield, Acumen, 2007.

- Geirsson, Heimir: **Philosophy of Language and Webs of Information**, New York, Routledge, 2013.
- Gökberk, Macit: **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010.
- Gözkan, H. Bülent: “Çevirenin Sunuşu: Frege ve Aritmetiğin Temelleri” **Aritmetiğin Temelleri** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, pp. 13-71.
- Grattan- Guinness, Ivor: **The Search for Mathematical Roots, 1837-1940: Logics, Set Theories and The Foundations of Mathematics From Cantor Through Russell to Gödel**, Oxford, Princeton University Press, 2000.
- Griffin, Nicholas: “Introduction”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.: Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 1-50.
- Griffin, Nicholas: “Russell’s Critique of Meinong’s Theory of Objects”, **Grazer Philosophische Studien**, 25 (1), 1985, s. 387-388, pp. 375-401.
- Griffin, Nicholas: “Russell’s Use Theory of Meaning”, **Journal for the History of Analytical Philosophy**, Vol. 8(3), 2020, pp. 1-18.
- Guyer, Paul: **Kant**, New York, Routledge, 2014,
- Güven, Özgüç: Doktora, “Kant, Bolzano ve Frege’de Yargıların Temellendirilmesi ve A Priorilik Sorunu”, İstanbul Üniversitesi, Haziran 2012.

- Güven, Özgüç: “Dedekind’de Sayının Temellendirilmesi”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Mart 2016, Sayı 29, pp. 23-33.
- Güven, Özgüç: “Frege’de Sayının Temellendirilmesi”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, Mart 2013, pp. 69-89.
- Güven, Özgüç: “Sayı, Sonsuzluk ve Sürey Varsayımı: Bilginin Sınırları Üstüne Bir Araştırma”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Sayı 32, Aralık 2016, pp. 393-407.
- Hanna, Robert: **Kant and the Foundations of Analytic Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Hylton, Peter: “The Theory of Descriptions”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed. Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 202-240.
- Hylton, Peter: **Propositions, Functions and Analysis: Selected Essays on Russell’s Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Hylton, Peter: **Russell, Idealism and the Emergence of Analytic Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 1990.
- Jeshion, Robin: “Singular Thought: Acquaintance, Semantic Instrumentalism, and Cognitivism”, **New Essays on**

- Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 105-140.
- Kant, Immanuel: **Arı Usun Eleştirisi**, çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2017.
- Karataş, Çağdaş Burak: “Russell-Meinong Tartışması Üzerine”, **Felsefe Arkivi**, 53, 2020, s. 35-54.
- Klemen, Kevin C.: “Russell on Ontological Fundamentality and Existence”, **The Philosophy of Logical Atomism: A Centenary Reappraisal**, ed.: Landon D.C. Elkind ve Gregory Landini, İsviçre, Palgrave Macmillan, 2018, pp. 155-179.
- Koons, Robert C. ve Pickavance, Timothy H.: **Metaphysics: The Fundamentals**, Oxford, Wiley Blackwell, 2014.
- Kripke, Saul A.: **Naming and Necessity**, Cambridge, Harvard University Press Cambridge, 2001.
- Kuşcu, Egemen Seyfettin: “Analitik Felsefe: Dile Dönüşten Ontolojiye Dönüş”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, Eylül 2016, Sayı 31, pp. 117-140.
- Kuşcu, Egemen Seyfettin: “Cambridge Değişimi ve bir Zorunlu Soru: Bir Nesne Olmak Ne Demektir?”, **Felsefe Arkivi**, 53, 2020, pp. 1-24.
- Kuşcu, Egemen Seyfettin: Doktora, “Nesne ve Bireyleşim Sorunu”, İstanbul Üniversitesi, Nisan 2016.

- Kuşcu, Egemen Seyfettin: Yüksek Lisans, “**Pathos** (Etkilenim) Kavramının Aristoteles’in Felsefesindeki Yeri”, İstanbul Üniversitesi, Temmuz 2010.
- Linnebo, Øystein: **Philosophy of Mathematics**, Oxford, Princeton University Press, 2017.
- Linsky, Bernard: “The Metaphysics of Logical Atomism”, **The Cambridge Companion to BERTRAND RUSSELL**, ed.by Nicholas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, pp. 371-391.
- Look, Brandon C.: “Gottfried Wilhelm Leibniz”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/leibniz/>, 27 Ekim 2021.
- Loux, Michael J. ve Crisp, Thomas M.: **Metaphysics: A Contemporary Introduction**, New York, Routledge, 2017.
- Loux, Michael J.: “Beyond Substrata and Bundles: A Prolegomenon to a Substance Ontology”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed.: Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, pp. 233-247
- Lycan, William: “Logical Atomism and Ontological Atoms”, **Synthese**, 46 (2), 1981, pp. 207-229.

- Mander, W. J.: **British Idealism: A History**, Oxford, Oxford University Press, New York, 2011.
- Manley, David: “Introduction: A Guided Tour of Metametaphysics”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 1-37.
- Marek, Johann: “Alexius Meinong”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed.: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/meinong/>, 17.03.2021.
- McGinn, Colin: **Philosophy of Language: The Classics Explained**, Cambridge, MIT Press, 2015.
- Meinong, Alexius: “Theory of Objects”, **Realism and the Background of Phenomenology**, çev. Isaac Levi, D.B. Terrell ve Roderick M. Chisholm, ed. Roderick M. Chisholm, Illinois, The Free Press of Glencoe, 1960, pp. 76-117.
- Miah, Sajahan: **Russell’s Theory of Perception: 1905-1919**, New York, Continuum, 2006.
- Nuchelmans, Gabriel: **Judgment and Proposition: From Descartes to Kant**, Amsterdam, North-Holland Publishing, 1983.
- Nuchelmans, Gabriel: **Theories of The Propositions: Ancient and medieval conceptions of the bearers of truth and falsity**, Amsterdam, North-Holland Publishing, 1973.

- Pears, David: “Introduction To The 1985 Edition”, **The Philosophy of Logical Atomism**, New York, Routledge: Taylor & Francis e-Library, 2009, pp. vii-xli.
- Perry, John: **Frege’s Detour: An Essay on Meaning, Reference and Truth**, Oxford, Oxford University Press, 2019.
- Perszyk, Kenneth J.: **Nonexistent Objects: Meinong and Contemporary Philosophy**, Dordrecht, Springer Verlag, 1993.
- Pessoa, Fernando: “If, after I die, someone wants to write my biography”, **A Little Larger Than The Entire Universe: Selected Poems** içinde, ed.: Richard Zenith, çev. Richard Zenith, New York, Penguin Books, 2006.
- Platon: **Kratylos**, çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar içinde, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014.
- Platon: **Phaedrus**, Plato: Complete Works içinde, ed.: John M. Cooper, D.S. Hutchinson, çev. Alexander Nehamas ve Paul Woodruff, Indianapolis, Hackett Publishing Company, 1997.
- Quine, W. V. O.: “Existence and Quantification”, **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, 1969, pp. 91-113.
- Quine, W. V. O.: “On What There Is”, **Metaphysics: An Anthology**, ed.: Jaegwon Kim, Ernest Sosa, Oxford, Blackwell, 1999, pp. 4-12.

- Quine, W. V. O.: “Ontological Relativity”, **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, pp. 26-68.
- Quine, W. V. O.: “Speaking of Objects”, **Ontological Relativity and Other Essays**, New York, Columbia University Press, 1969, pp. 1-25.
- Quine, W. V. O.: **Word and Object**, Cambridge, The MIT Press, 1960.
- Recanati, François: “Singular Thought: In Defence of Acquaintance”, **New Essays on Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 141-189.
- Rodriguez-Consuegra, Francisco A.: **The Mathematical Philosophy of Bertrand Russell: Origins and Development**, Basel, Birkhauser Verlag, 1991.
- Russell, Bertrand: **An Inquiry Into Meaning and Truth**, New York, Routledge, 2005.
- Russell, Bertrand: **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996.
- Russell, Bertrand: **İnsan Bilgisi: Kapsamı ve Sınırları**, çev.: Dilek Kadioğlu, Ankara, Say Yayınları, 2021.
- Russell, Bertrand: “Meinong’s Theory of Complexes and Assumptions (I.)” **Mind**, Vol. 13(50), 1904, pp. 204-219.

- Russell, Bertrand: **My Philosophical Development**, New York, Simon and Schuster, 1959.
- Russell, Bertrand: “On Denoting”, **Mind**, Say1 14 (56), 1905, pp. 479-493.
- Russell, Bertrand: “On Matter”, **Logical and Philosophical Papers: 1909-1913**, ed. John G. Slater, New York, Routledge, pp. 77-96.
- Russell, Bertrand: “On The Nature of Truth”, **Collected Papers of Bertrand Russell, vol.5, Toward “Principia Mathematica”: 1905-1908**, ed.by Gregory H. Moore, New York, Routledge, 2014, pp. 439- 454.
- Russell, Bertrand: **Our Knowledge of the External World: As a field for scientific method in philosophy**, New York, Routledge, 2009.
- Russell, Bertrand: **Principles of Mathematics**, New York, Routledge, 2009.
- Russell, Bertrand: **Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript**, ed.: Elizabeth Ramsden Eames, Kenneth Blackwell, New York, Routledge, 1992.
- Russell, Bertrand: **The Philosophy of Logical Atomism**, New York, Routledge: Taylor & Francis e-Library, 2009.
- Russell, Bertrand: **The Problems of Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Russell, Bertrand: “The Relation of Sense-Data To Physics”, **Collected Papers of Bertrand Russell, vol.8, the Philosophy of**

- Logical Atomism and Other Essays: 1914-1919**, ed.by John G. Slater, Londra, Allen & Unwin Publishers, 1986, pp. 3- 26.
- Salmon, Merrilee H.: “On Russell’s ‘brief but notorious flirtation with phenomenalism’”, **The Journal of Bertrand Russell Studies**, 16 (13), 1974, pp. 13-20.
- Schaffer, Jonathan: “On What Grounds What”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 347-383.
- Shook, John R. ve Margolis, Joseph: **A Companion to Pragmatism**, ed.: John R. Shook ve Joseph Margolis, Oxford, Blackwell Publishing.
- Sider, Theodore: **Logic For Philosophy**, Oxford, Oxford University Press, 2010.
- Sider, Theodore: “Ontological Realism”, **Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology**, ed.: David Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 384-423.
- Simons, Peter: **Philosophy and Logic in Central Europe from Bolzano to Tarski: Selected Essays**, Dordrecht, Springer, 1992.
- Smith, Janet Farrell: “The Russell-Meinong Debate”, **Philosophy and Phenomenological Research**, Sayı 45 (3), 1985, pp. 305-250.

- Spade, Paul Vincent ve Claude, Panaccio: “William of Ockham”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, ed.: Edward N. Zalta, 2019 Bahar, (çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/ockham/>, 28 Nisan 2022.
- Strawson, P.F.: “On Referring”, **Mind**, Vol. 59 (235), 1950, pp. 320-344.
- Sullivan, Arthur Sullivan: “Singular Propositions and Singular Thoughts”, **Notre Dame Journal of Formal Logic**, Duke University Press 39(1), 1998, pp. 114-127.
- Swanson, Carolyn: **Reburial of Nonexistents: Reconsidering the Meinong-Russell Debate**, Amsterdam-New York, Rodopi, 2011.
- Taylor, Kenneth A.: “On Singularity”, **New Essays on Singular Thought**, ed. Robin Jeshion, Oxford, Oxford University Press, 2010, pp. 77-102.
- Urquhart, Alasdair: “Introduction” **Foundations of Logic: 1903-1905** içinde, ed.: Alasdair Urquhart ve Albert C. Lewis, New York, Routledge, 1994, pp. xiii-xliv.
- Van Cleve, James: “Three Versions of the Bundle Theory”, **Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics**, ed. Stephen Laurence ve Cynthia Macdonald, Oxford, Blackwell, 1998, pp. 264-274.
- Wittgenstein, Ludwig: **Tractatus Logico-Philosophicus**, çev. Oruç Aruoba, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

- Wood, Allen W.: **Kant**, çev.: Aliye Kovanlıkaya, Ankara, Dost Kitabevi, 2009.
- Wuerth, Julian: **The Cambridge Kant Lexicon**, ed.: Julian Wuerth, New York, Cambridge University Press, 2021.
- Yıldırım, Cemal: **Matematiksel Düşünme**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1993.
- Zimmerman, Dean W.: “Prologue: Metaphysics After the Twentieth Century”, **Oxford Studies in Metaphysics: Volume 1**, ed.: Dean W. Zimmerman, Oxford, Oxford University Press, 2004, pp. ix-xxii.